

2E JOEGO-
SLAVIE K.G.
DANIKOVIC/
STAAT
PROCESDOS-
SIER II
(KASTDOS-
SIER)

1-9-2004

GERECHTSHOF TE 's-GRAVENHAGE

Zitting van 15 juli 1999

Rolnummer: 99/0451

MEMORIE VAN ANTWOORD

inzake:

DE STAAT DER NEDERLANDEN (Ministeries van
Defensie en Buitenlandse Zaken),
zetelende te 's-Gravenhage,
geïntimeerde,
procureur: Mr G.J.H. Houtzagers

tegen:

1. ALEKSANDER DANIKOVIC, wonende te
Belgrado,
 2. RADOMIR ZIVKOVIC, wonende te Belgra-
do,
 3. VLADIMIR KOSTIC, wonende te Jagodina,
 4. FILIP GAVRIC, wonende te Belgrado,
 5. VLASTA DJURINAC, wonende te Pristina,
 6. GORAN VASIC, wonende te Pristina,
 7. MILORAD SESLIJA, wonende te Ajvalija,
 8. MIJA SESLIJA, wonende te Ajvalija,
 9. MILE MIGAILOVIC, wonende te Vucak,
voornoemde steden alle gelegen in de Republiek
Servië,
appellanten,
procureur: Mr A.B.B. Beelaard,
advocaat: Mr N.M.P. Steijnen (Zeist)
-

2. Algemene opmerkingen

2.1 Appellanten hebben in hoger beroep hun eis aangevuld met de eis dat de Staat wordt veroordeeld tot het betalen van de schadevergoeding van NLG 1.000,- aan elk der appellanten, bij wijze van (voorlopige en vooralsnog alleen immateriële) schadevergoeding. Nu er door de Staat niet onrechtmatig is gehandeld jegens appellanten dient ook dit deel van de vordering te stranden.

2.2 In rov. 3.2 overweegt de President:

"De vraag of gedaagde rechtmatig handelt, derhalve of het besluit van gedaagde om in NAVO-verband te participeren aan het oorlogsgeweld tegen de FRJ op een juridisch deugdelijke grondslag is gebaseerd, komt aan de orde als is komen vast te staan dat aan de volkenrechtelijke normen, waarvan in casu wordt gesteld dat zij worden geschonden, door burgers rechtstreeks rechten kunnen worden ontleend."

De Staat kan zich verenigen met deze overweging. Naar het oordeel van de Staat wordt echter in rov. 3.5 ten onrechte overwogen dat rekening moet worden gehouden met de mogelijkheid dat "onder omstandigheden" aan art. 2 lid 4 van het Handvest VN rechtstreekse werking toekomt. De vraag of een voorliggende bepaling een ieder verbindende kracht heeft dient in beginsel slechts aan de hand van de inhoud van de bepaling beantwoord te worden. Daarom pleegt de rechter te abstraheren van de casuspositie waarin de bepaling wordt ingeroepen. In een dergelijke benadering is het derhalve uitgesloten dat een bepaling in de ene context wél en in de andere context niet een ieder verbindend is.

Zie T&C Grondwet (Kortmann), aant. 4 bij art. 93.

De Staat meent dat in de vonnissen van 18 maart en 28 mei jl. in resp. rov. 4.3 en rov. 3.1 met juistheid is geoordeeld dat art. 2 lid 4 van het Handvest niet als een ieder verbindende bepaling kan worden aangemerkt.

Voor een uitvoerige uiteenzetting terzake zij verwezen naar de pleitnotities d.d. 4 maart 1999 zijdens de Staat c.s. (p. 12-14), als productie in eerste aanleg overgelegd.

De President heeft in rov. 3.5 van zijn vonnis d.d. 7 april 1999 dan ook ten onrechte aangenomen dat aan het in het Handvest neergelegde verbod tot agressie en tot non-interventie rechtstreekse werking toekomt. Voor deze conclusie baseert de President zich, gezien het bepaalde in rov. 3.3 ook op het arrest in de zaak Stichting Verbod de Kruisraketten tegen de Staat.

HR 10 november 1989, NJ 1991, nr 248, prof. mr. P.H. Kooijmans.

In rov. 3.9 van dit arrest overweegt de Hoge Raad:

"Bij het in de nrs. 3.6 tot en met 3.8 overwogene heeft de HR in het midden gelaten of aan alle regels van internationaal recht waarop SVK zich ter ondersteuning van haar hiervoor in nr. 3.2 weergegeven stelling heeft beroepen, door de burgers rechtstreeks rechten kunnen worden ontleend. Dit punt behoeft niet nader te worden onderzocht. Uit genoemde overwegingen volgt vooreerst dat bedoelde stelling van SVK niet als juist kan worden aanvaard; voorts dat het Hof haar op die stelling gebaseerde vorderingen terecht heeft afgewezen en tenslotte dat de middelen I tot en met V, die zich daartegen keren, niet tot cassatie kunnen leiden."

Uit deze overweging kan niet worden afgeleid dat de Hoge Raad de mogelijkheid heeft opengelaten dat onder omstandigheden aan het in het Handvest neergelegde verbod tot agressie en tot non-interventie rechtstreekse werking toekomt.

- 2.3 Een terugkerende stelling in de appèldagvaarding is dat art. 2 lid 4 Handvest VN hoe dan ook moet worden toegepast, omdat de hierin neergelegde norm - het agressieverbod - een dwingendrechtelijk karakter heeft. De vraag of een norm dwingendrechtelijk van aard is, is echter niet beslissend voor de vraag of die norm in de zin van art. 93 Grondwet als een ieder verbindende bepaling moet worden aangemerkt. Art. 93 Grondwet maakt immers geen onderscheid tussen bepalingen die een dwingendrechtelijke norm en bepalingen die een niet-dwingendrechtelijke norm bevatten.
- 2.4 Hierboven is reeds uiteengezet dat op het in art. 2 lid 4 Handvest VN neergelegde agressieverbod geen rechtstreeks beroep kan worden gedaan door appellanten, aangezien deze bepaling niet naar haar inhoud een ieder kan verbinden in de zin van art. 93 Grondwet. De vraag van rechtstreekse werking moet worden beoordeeld aan de hand van de inhoud van de bepaling, met andere woorden aan de hand van de

norm die de bepaling tot uitdrukking brengt. Is eenmaal vastgesteld dát de in een bepaling neergelegde norm geen rechtstreekse werking heeft, dan kan hieraan niet afdoen dat dezelfde norm in andere verdragen en/of het volkenrechtelijk gewoonterecht voorkomt - in tegenstelling tot hetgeen appellanten in onderdeel 2 van de vierde grief lijken te betogen. Wanneer de norm inhoudelijk overeenkomt met het in art. 2 lid 4 Handvest VN neergelegde agressieverbod, dan heeft immers te gelden dat op de eerste norm evenmin een rechtstreeks beroep kan worden gedaan.

- 2.5 In de literatuur over het oorlogsrecht wordt traditioneel een onderscheid gemaakt tussen het *ius ad bellum* (regels tot de oorlog) en het *ius in bello* (regels van de oorlog). Het *ius ad bellum* heeft betrekking op de vraag of het voeren van oorlog of het aanwenden van ander wapengeweld rechtmatig is. Het *ius in bello*, ook aangeduid als het humanitaire oorlogsrecht, geeft aan hoe partijen zich, indien eenmaal een oorlog of ander gewapend conflict is uitgebroken, ten opzichte van elkaar hebben te gedragen.

Vgl. N. Keijzer, *Hoop en wanhoop onder het oorlogsstrafrecht*, Deventer 1997, p. 5:
"Zou de verplichting tot het naleven van de regels van de oorlog ervan afhangen of de regels tot de oorlog in acht zijn genomen, dan zouden de regels van de oorlog vrijwel altijd buiten spel staan."

- 2.6 Appellanten beroepen zich gelijkelijk op het *ius ad bellum* en het *ius in bello* zonder onderscheid te maken tussen de verschillende regels. De schending van het *ius ad bellum* leidt niet - anders dan eisers tot uitgangspunt nemen - automatisch tot schending van het humanitaire oorlogsrecht. Een eventuele schending van humanitair oorlogsrecht dient geïndividualiseerd te worden.

3. De grieven

- 3.1 De Staat zal op de zeven grieven afzonderlijk ingaan.

Grief I

- 3.2 De eerste grief houdt in dat eisers in kort geding ten onrechte in de kosten zijn veroordeeld. In het navolgende zal worden betoogd dat de grieven II tot en met VII

moeten falen, waaruit volgt dat ook de eerste grief faalt.

Grief II

3.3 De tweede grief is - kort gezegd - gericht tegen de weergave in rov. 2.2 van de stellingen van eisers in eerste aanleg. Voorafgaand aan de bespreking van de afzonderlijke onderdelen van deze grief zij vooropgesteld dat de grief reeds moet falen, aangezien de President in rov. 2.2 blijkens de woorden "onder meer" niet heeft beoogd een uitputtende weergave van het betoog van eisers in eerste aanleg pretendeert te geven. Bovendien hebben appellanten bij hun klacht dienaangaande geen belang, nu de President kennelijk wel acht heeft geslagen op het beroep op de betreffende bepalingen. Appellanten beroepen zich op deze bepalingen teneinde hun stelling te onderbouwen dat het humanitaire oorlogsrecht wordt geschonden. Zoals hiervoor aangegeven dient een eventuele schending van het humanitaire oorlogsrecht geïndividualiseerd te worden, hetgeen door appellanten is nagelaten. In rov. 3.13 overweegt de President dan ook terecht dat eisers

"geen concrete omstandigheden hebben aangevoerd, waaruit kan blijken dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van schending van het humanitaire oorlogsrecht."

Het beroep van eisers in eerste aanleg op diverse bepalingen van humanitair oorlogsrecht moet derhalve geacht worden te zijn verworpen door de President in rov. 3.13. Ook in hoger beroep wordt door appellanten de gestelde schending van het humanitaire oorlogsrecht niet geïndividualiseerd.

3.4 Het eerste onderdeel klaagt dat ten onrechte geen melding is gemaakt van het feit dat eisers zich tevens hebben beroepen op het recht op leven en andere subjectieve rechten. Appellanten betogen dat op deze rechten slechts inbreuk gemaakt mag worden, indien sprake is van rechtmatige oorlogshandelingen, hetgeen volgens eisers niet het geval is. De klacht moet falen op de hierboven uiteengezette gronden.

3.5 Het tweede onderdeel betoogt dat ten onrechte geen melding is gemaakt van het beroep van eisers in eerste aanleg op art. 52 van het Weens Verdragenverdrag (hierna: WVV). Dit artikel bepaalt dat elk verdrag waarvan de totstandkoming is

bereikt door bedreiging met of gebruik van geweld in strijd met de beginselen van het volkenrecht - neergelegd in het Handvest van de Verenigde Naties - nietig is. Daargelaten dat er geen sprake is van een met geweld dwingen van de FRJ tot het tekenen van een akkoord, valt niet in te zien hoe appellanten aan de genoemde bepaling rechten zouden kunnen ontleen. Hieruit volgt in ieder geval niet dat het gebruik van geweld in NAVO-verband onrechtmatig zou zijn jegens appellanten. Evident is bovendien dat art. 52 WVV niet een ieder verbindende verdragsbepaling in de zin van art. 93 Grondwet. In art. 65 en 66 van het WVV is in een procedure voorzien die door de partijen bij een verdrag dient te worden gevolgd bij (beweerde-lijke) nietigheid van een verdrag. Het uitgangspunt is dat alleen de partijen bij het gewraakte verdrag gerechtigd zijn deze procedure te starten.

Zie J.B. Mus, Verdragsconflicten voor de Nederlandse rechter, Zwolle 1996, p. 75.

- 3.6 Ten aanzien van het derde onderdeel van de tweede grief geldt hetgeen sub 3.3 is opgemerkt.
- 3.7 In het vierde onderdeel beroepen appellanten zich op art. 6 van het Handvest van Neurenberg. De overeenkomst tot instelling van een Neurenberg-tribunaal en het Handvest van Neurenberg bevatten procedureregels met het oog op een specifieke situatie, namelijk de situatie kort na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Met betrekking tot de toepassing van eventuele (mede) aan deze documenten ten grondslag liggende c.q. daaruit voortvloeiende gewoonterechtelijke normen geldt hetgeen hiervoor is opgemerkt sub 2.5 en 3.3.

Grief III

- 3.8 De derde grief is gericht tegen rov. 3.1, waarin de President overweegt dat eisers in eerste aanleg hebben gesteld dat hun vorderingen worden beheerst door Nederlands recht. Appellanten stellen terecht in eerste aanleg aangegeven te hebben dat de vorderingen worden beheerst door Nederlands recht en het ter zake relevante internationale recht. Appellanten hebben evenwel bij deze grief geen belang, nu de President klaarblijkelijk acht heeft geslagen op het relevante internationale recht.

Grief IV

3.9 De vierde grief is gericht tegen rov. 3.12:

"De omstandigheid dat niet de Veiligheidsraad, maar de NAVO-raad vervolgens heeft besloten tot het ondernemen van militaire acties teneinde de FRJ te bewegen tot naleving van de resolutie 1199 kan niet op voorhand als onrechtmatig worden aangemerkt, ook al brengt dit voor eisers een zeker risico met zich mee voor hun recht op leven."

Appellanten leiden in het eerste onderdeel van de grief uit deze overweging - naar het oordeel van de Staat ten onrechte - af dat de President hier een nieuw "leerstuk" ontwikkelt, inhoudende dat de NAVO-raad even competent is als de Veiligheidsraad, als het gaat om besluiten die zijn gebaseerd op het Handvest van de Verenigde Naties. Appellanten stellen ten onrechte dat de Staat dit nieuwe leerstuk krachtig zou hebben opgewekt. Door de Staat is iets anders verdedigd. Verwezen wordt naar de tijdens de zitting van 4 maart 1999 gehanteerde pleitnotities, welke pleitnotities door de Staat als productie in het geding zijn gebracht (zie 1.1 sub 2 van deze memorie). In deze pleitnotities is een uitvoerige schets gegeven van de situatie in voormalig Joegoslavië, de besluitvorming van de Nederlandse regering, het overleg met het parlement en de opstelling van de NAVO. Die schets heeft geleid tot een viertal conclusies die de Staat hier wenst te herhalen:

Handwritten note:
de conclusies zijn niet recht
aangevraagd door de President
bij de President

1. de dreiging om in NAVO-verband militair op te treden heeft onmiskenbaar een positief effect gehad op het streven van de internationale gemeenschap om de strijdende partijen in voormalig Joegoslavië ertoe te brengen de Veiligheidsraadsresolutie 1199 na te leven;
2. de Nederlandse regering is van oordeel dat de blijvende weigerachtigheid om Veiligheidsraadsresolutie 1199 uit te voeren militair optreden in NAVO-verband in voldoende mate legitimeert;
3. het oordeel van de Nederlandse regering wordt - bijna unaniem - gedeeld door de Tweede Kamer;
4. de lidstaten van de NAVO zijn unaniem van oordeel dat een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op naleving van Veiligheidsraadsresolutie 1199.

Die conclusies gelden onverkort en kunnen, anders dan appellanten menen, niet worden betiteld als pseudo juridische fraseologie.

Handwritten note:
Het is al een pseudo-juridische
fraseologie die de conclusies
niet kan worden betiteld als
pseudo-juridische fraseologie.

*100% van het bedrag...
niet op twee...*

3.10 Appellanten beroepen zich in feite op art. 2 lid 4 Handvest VN, dat naar hun mening geschonden wordt. Nog daargelaten dat de Staat meent dat militair optreden in NAVO-verband, zoals hierboven aangegeven, onder de gegeven omstandigheden gelegitimeerd was, komt appellanten geen beroep toe op deze bepaling, nu deze geen rechtstreekse werking heeft in de zin van art. 93 Grondwet.

Zie meergenoemde vonnissen van 18 maart 1999 en 28 mei 1999.

3.11 Waar appellanten op p. 10 van de appèldagvaarding stellen dat het aan de Staat is om te bewijzen dan wel toch in elk geval aannemelijk te maken dat de aanslag van de Staat op het leven van appellanten op een rechtmatige grondslag berust, gaan zij ook voorbij aan de processuele regels van stelplicht en bewijslast, op grond waarvan de partij die zich beroept op rechtsgevolgen van door haar gestelde feiten of rechten de bewijslast van die feiten of rechten draagt. Bovendien miskennen appellanten het eerder geschetste onderscheid tussen het ius ad bellum en het ius in bello. Ten onrechte nemen appellanten tot uitgangspunt dat de vermeende schending van het ius ad bellum automatisch leidt tot een schending van het ius in bello. Verwezen zij naar de algemene opmerkingen onder 2.5.

3.12 Het tweede onderdeel van de vierde grief komt er - kort samengevat - voornamelijk op neer dat van art. 2 lid 4 Handvest VN niet kan worden afgeweken, aangezien dit een volkenrechtelijk norm van dwingende aard is (ius cogens). In dat verband beroepen appellanten zich op art. 53 WVV, op grond waarvan geen afwijking is toegestaan van dwingende normen van algemeen volkenrecht. De Staat meent dat appellanten op deze bepaling geen rechtstreeks beroep toekomt. Kortheidshalve zij verwezen naar sub 3.5, waarin reeds op de betekenis van het WVV is ingegaan. De grief ziet er bovendien aan voorbij dat de vraag of een norm behoort tot het ius cogens niet beslissend is voor de vraag of op die norm een rechtstreeks beroep kan worden gedaan. Ook van dwingendrechtelijke normen dient te worden vastgesteld of sprake is van een ieder verbindende bepaling in de zin van art. 93 Grondwet.

3.13 In het tweede onderdeel van de vierde grief, punt 5, wordt ten onrechte gesteld dat het proportionaliteitsbeginsel in casu zwaar wordt geschonden. De centrale doelstelling van de NAVO was het stopzetten van de etnische zuiveringen en de veilige terugkeer van de vluchtelingen. De Staat is van oordeel dat de aanvallen van

de NAVO niet buitensporig zijn geweest in verhouding tot het met die aanvallen te bereiken doel. Door appellanten wordt het beroep op de beweerdelijke disproportionaliteit van het oorlogsgeweld niet geïndividualiseerd.

- 3.14 Zoals hiervoor uiteengezet is door de Staat betoogd dat de blijvende weigerachtigheid om Veiligheidsraadsresolutie 1199 uit te voeren militair optreden in NAVO-verband in voldoende mate legitimeert. Ten onrechte stellen appellanten dat de Staat zich in dit verband zou beroepen op het leerstuk van de humanitaire interventie. Nu het betoog van appellanten overigens slechts is gebaseerd op deze - verkeerde - lezing van de stellingen van de Staat, kan afzonderlijke bespreking van de verschillende subonderdelen van het tweede onderdeel van deze grief achterwege blijven.

Grief V

- 3.15 De vijfde grief is gericht tegen rov. 3.12:

"Bij de huidige stand van zaken kan niet worden beoordeeld of er sprake is van disproportioneel oorlogsgeweld."

Met deze overweging heeft de President klaarblijkelijk tot uitdrukking willen brengen dat eisers in eerste aanleg onvoldoende feiten en omstandigheden naar voren hebben gebracht om de door hen gestelde disproportionaliteit te onderbouwen en aannemelijk te maken. Dit is in overeenstemming met de overweging van de President onder 3.13 dat eisers "geen concrete omstandigheden hebben aangevoerd, waaruit kan blijken dat er opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht." Voorop staat dat de beweerdelijke schending van het humanitaire oorlogsrecht (*ius in bello*) geconcretiseerd en geïndividualiseerd dient te worden. Voor een toetsing aan het proportionaliteitsbeginsel is eveneens een overweging in concreto vereist. Eisers hebben slechts algemene informatie omtrent de situatie in de FRJ overgelegd. De stelling van appellanten dat hier sprake is van rechtswegering gaat dan ook niet op.

Vgl. rov. 3.3 van het vonnis van 28 mei 1999 (prod. 1).

3.16 In het tweede onderdeel van de vijfde grief nemen appellanten wederom ten onrechte tot uitgangspunt dat uit de schending van het *ius ad bellum ipso facto* een schending van het *ius in bello* volgt. Dat deze gevolgtrekking onjuist is, is reeds hierboven sub 2.6 uiteengezet.

Grief VI

3.17 De zesde grief is gericht tegen rov. 3.13:

"Het beroep op de Wet Oorlogsstrafrecht gaat niet op. Deze wet ziet op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen."

De grief faalt. De Wet Oorlogsstrafrecht ziet immers op de strafrechtelijke aansprakelijkstelling van uitsluitend individuen wegens schending van het oorlogsrecht. Met de invoering van de Wet Oorlogsstrafrecht is bij uitstek de *individuele* strafbaarstelling wegens schendingen van het oorlogsrecht beoogd. Het volgende citaat kan dit illustreren.

"Gaandeweg heeft echter de gedachte postgevat dat het niet aangaat dat de individuen die voor de schendingen van het oorlogsrecht in feite verantwoordelijk zijn zich kunnen verschuilen achter hun staat."

In: Losbladige militair straf- en tuchtrecht, Inleiding Oorlogsstrafrecht (N. Keijzer), par. 5, nr 26/30.

Zie ook G.L. Coolen, Humanitair Oorlogsrecht, Deventer, 1998, p. 7, 110 en 165.

Grief VII

3.18 De zevende en laatste grief is gericht tegen rov. 3.13, waarin de President naar het oordeel van de Staat terecht overweegt:

"Ook het beroep op Protocol I bij de verdragen van Genève van 12 augustus 1949 faalt, daar eisers geen concrete omstandigheden hebben aangevoerd, waaruit kan blijken dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht."

Het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève behoort het zgn. humanitaire oorlogsrecht (ius in bello). Zoals in het bovenstaande herhaaldelijk is aangegeven dient een vermeende schending van humanitair oorlogsrecht geïndividualiseerd en geconcretiseerd te worden. Appellanten hebben echter slechts algemene informatie omtrent de situatie in de FRJ overgelegd en hun stellingen omtrent hun persoonlijke situatie slechts in algemene termen geformuleerd en op geen enkele wijze geconcretiseerd. De grief moet dan ook falen.

Vgl. rov. 3.2 van het vonnis van 28 mei 1999 (prod. 1). Voor een uitvoerige uiteenzetting van de redenen waarom van een schending van art. 52 van het Eerste Aanvullende Protocol geen sprake is, zij verwezen naar p. 8 e.v. van de pleitnotities van mr J.W.H. van Wijk in dezelfde zaak, die hierbij als prod. 2 in het geding worden gebracht.

Met conclusie:

appellanten niet-ontvankelijk te verklaren in hun appèl dan wel het hoger beroep van appellanten te verwerpen met veroordeling van appellanten in de kosten van het geding.

Procureur

ARRONDISSEMENTSRECHTBANK 's-GRAVENHAGE
Sector Civiel Recht - President

vonnis in kort geding van 28 mei 1999,
gewezen in de zaak met rolnummer KG 99/523 van:

1. Christina TLJSTERMAN,
2. Jolton BANICEVIC,
3. Slavko BOZIC,
4. Jordanka TOMIC,
allen wonende te Amsterdam,
5. Pavle SPASIC,
wonende te Diemen,
6. Natasja SPASIC,
wonende te Amsterdam,
7. Radivoje BIBEROZIC,
8. Slilutin TEOTILOVIC,
9. Ilinika TEOTILOVIC,
10. Zorka DEDOVIC,
11. Goran RANKOVIC,
12. Sonja RANKOVIC,
13. Jovo GAVRAN,
14. Smezona MANOLIC,
15. Ljubica MITROVIC,
16. Vora BONICEVIC,
17. Danijel BONICEVIC,
18. Berlinika PESIKAN,
19. Dragona PESIKAN,
allen wonende te Amsterdam,
20. Jenny LIGTENBERG,
21. Jola MAAS,
allen wonende te Heerhugowaard,
22. Roclica DRAGIC,
23. Sava BIBEROTZIC,
24. Vladimir BIBEROTZIC,
25. Petar TOMASEVIC,
allen wonende te Amsterdam,
26. Ruza DESPOTOVIC,
wonende te Diemen,
27. Batric DEDOVIC,
28. Gordana DEDOVIC,
29. Marija DEDOVIC,
30. Milorad PEJCIC,
31. Zorica PEJCIC,
32. Milan PEJCIC,
33. Predrag PEJCIC,
34. Branko DESANCIC,
35. Jasmina DESANCIC,
36. Ivana DESANCIC,
allen wonende te Belgrado (republiek Servië),
37. Milan BOSKOVIC,
38. Slavica BOSKOVIC,
39. Zelko BOSKOVIC,
allen wonende te Novi Sad (republiek Servië),
40. de VERENIGING VAN ANTI-FASCISTISCHE OUD-
VERZETSSTRIJDERS; BOND VAN ANTI-FASCISTEN,
gevestigd in Hoenderloo (gemeente Apeldoorn),

eisers,
procureur mr. A.B.B. Beelaard,
advocaat mr. N.M.P. Steijnen te Zeist,

t e g e n :

de Staat der Nederlanden
(Ministerie van Defensie en Ministerie van Buitenlandse Zaken),
zetelende te 's-Gravenhage,
gedaagde,
procureur mr. J.W.H. van Wijk.

I. De feiten

Op grond van de stukken en het verhandelde ter zitting van 19 mei 1999 wordt in dit geding van het volgende uitgegaan:

- Naar aanleiding van de situatie in Kosovo, neemt Nederland in Navo-verband deel aan militaire luchtacties tegen de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ).
- Bij brief van 29 maart 1999 (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 243) hebben de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie de Tweede Kamer bericht "dat Nederland, na te zijn geconsulteerd door NAVO Secretaris-Generaal Solana, evenals de andere bondgenoten, heeft ingestemd met een tweede fase van de luchtaanvallen, waarvan de intensiteit wordt opgevoerd en die vooral is gericht tegen het gewraakte optreden van politie- en legereenheden in Kosovo."
- Bij brief van 6 april 1999 (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 245) hebben de Ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie en Justitie de Tweede Kamer bericht dat de NAVO-luchtaanvallen "in toenemende mate resultaat" beginnen te hebben. Voorts wordt in de brief meegedeeld dat "de optie van een politieke oplossing wijd open blijft."
- Bij vonnissen van 18 maart 1999 (KG 99/69) en 7 april 1999 (KG 99/339) heeft de President van deze rechtbank de vordering van een aantal eisers, strekkende tot het staken van deelname door Nederland aan de luchtacties in Joegoslavië, afgewezen.
- De Minister van Buitenlandse Zaken heeft bij brief van 13 april 1999 (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 253) de Tweede Kamer meegedeeld dat het militaire optreden zal worden voortgezet totdat door President Milosevic wordt voldaan aan de volgende eisen:
 - a) een verifieerbaar einde van alle militaire operaties, geweld en onderdrukking;
 - b) het terugtrekken van alle politie-, militaire en paramilitaire eenheden uit Kosovo;
 - c) instemmen met het stationeren van een internationale militaire presentie in Kosovo;
 - d) instemming met de onvoorwaardelijke en veilige terugkeer van alle vluchtelingen en ontheemden en ongehinderde toegang van hulporganisaties;
 - e) een geloofwaardige verzekering van bereidheid om op basis van de Rambouillet-voorstellen tot een politieke raamwerkovereenkomst te komen over Kosovo.
- De Tweede Kamer heeft de opstelling van de Nederlandse regering met betrekking tot de deelname aan de luchtacties tot nu ondersteund.

2. Het gevorderde, de gronden daarvoor en het verweer

- 2.1. Eisers vorderen - zakelijk weergegeven - gedaagde te verbieden, zolang de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (VN) niet heeft ingestemd met het gebruik van militair geweld, deel te nemen aan het oorlogsgeweld tegen de FRJ, alsmede gedaagde te veroordelen tot betaling van een schadevergoeding ad f 1.000,-- vanwege de grote spanningen waaraan zij blootstaan.
- 2.2. Zij stellen daartoe het volgende.
- Een juridisch deugdelijke grondslag voor het gebruik van oorlogsgeweld in Navo-verband ontbreekt. Er is sprake van handelen in strijd met art. 52 van Protocol I bij de Geneefse Verdragen en van disproportioneel oorlogsgeweld, nu het is gericht op de systematische vernietiging van de economie en infrastructuur in Joegoslavië en op het toebrengen van schade aan het milieu. De door de Navo gekozen doelen zijn geen militaire doelen in de zin van de Verdragen van Genève. Er worden op structurele wijze wapens gebruikt, die in strijd zijn met de Verdragen van Genève en derhalve verboden zijn.
- Servische burgers hebben recht op leven in de zin van art. 15 lid 2 EVRM. In het handvest van de VN kan geen rechtvaardiging worden gevonden van het militair oorlogsgeweld.
- Er is een (dreigende) schending van de in de Wet Oorlogsstrafrecht gegeven normen. Deze normen hebben rechtstreekse werking.
- 2.3. Gedaagde heeft als volgt verweer gevoerd. Op dat verweer zal hieronder - voor zover nodig - nader worden ingegaan.

3. Beoordeling van het geschil

- 3.1. Eisers hebben allereerst gesteld dat de Navo-acties berusten op een ondeugdelijke juridische grondslag en derhalve een schending opleveren van art. 2 lid 4 van het VN-handvest.
- Dit verweer gaat niet op.
- Zoals ook reeds in de procedure met rolnummer KG 99/69 is overwogen, is het bepaalde in voormeld artikellid niet een ieder verbindende verdragsbepaling in de zin van art. 93 van de Grondwet. Het door eisers gedane beroep op hun recht op leven faalt op dezelfde grond, te meer nu zij niet aannemelijk hebben gemaakt dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van dit recht. De intensivering van de luchtaanvallen vormt geen reden om op dit standpunt terug te komen.
- 3.2. Het beroep van eisers op het bepaalde in art. 52 van Protocol I bij de Verdragen van Genève faalt eveneens.
- Nog daargelaten dat dit artikel evenmin een ieder verbindende verdragsbepaling in de zin van art. 93 van de Grondwet betreft, geldt dat thans niet kan worden uitgemaakt of, zoals eisers stellen, burgerobjecten het doelwit vormen van de Navo-aanvallen, dan wel dat, zoals gedaagde stelt, het telkenmale gaat om objecten die een bijdrage leveren aan de krijgsverrichtingen en derhalve militaire doelen vormen. Er bestaat geen reden om te twijfelen aan de stelling van gedaagde dat enkele civiele objecten per ongeluk zijn geraakt en dat het incidenten betreft.
- Overigens geldt ook hier dat eisers geen concrete omstandigheden stellen waaruit volgt dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht.

- 3.3. Wat de door eisers aangevoerde disproportionaliteit van het oorlogsgeweld betreft, geldt het volgende.
Wil van disproportionaliteit sprake zijn, dan dienen eisers op zijn minst aannemelijk te maken dat ook ten opzichte van hen persoonlijk sprake is van disproportioneel oorlogsgeweld.
Eisers hebben hieromtrent niet meer gesteld dan dat enkele eisers dienst doen in het Servische leger. Dit is niet voldoende.
Gedaagde heeft er verder onweersproken op gewezen dat uit de statuten van eiseres sub 40 niet volgt dat zij ook kan opkomen voor de belangen van de overige eisers in deze procedure.
De stelling van eisers dat in Navo-verband verboden wapens worden gebruikt, is gemotiveerd betwist en daarna niet meer geadstrueerd.
- 3.4. Het beroep van eisers op de Wet Oorlogsstrafrecht gaat niet op. Deze wet ziet uitsluitend op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen. Zoals reeds hiervoor is overwogen, kan thans overigens niet worden uitgemaakt dat door gedaagde misdrijven worden gepleegd.
- 3.5. Het voorgaande leidt tot de conclusie dat de vorderingen moeten worden afgewezen. Eisers worden, als de in het ongelijk te stellen partij, veroordeeld in de kosten van deze procedure.

4. Beslissing

De President:

Wijst de vorderingen af;

Veroordeelt eisers in de kosten van deze procedure, tot op deze uitspraak aan de zijde van gedaagde begroot op f 2.400,-, waarvan f 400,- aan vastrecht.

Aldus gewezen door mr. A.H. van Delden en uitgesproken ter openbare zitting van 28 mei 1999 in tegenwoordigheid van de griffier.

E. Beglar

AH van D.

Uitgegeven voor eerste grosse aan
MR J.W.H. van Wijk
voorzemd, door mij GRIFFIER van de
Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage
op heden 28 mei 1999

E. Beglar

PRESIDENT ARRONDISSEMENTSRECHTBANK TE 's-GRAVENHAGE

Zitting van 19 mei 1999 te 11.00 uur

Pleitnotities van mr J.W.H. van Wijk

inzake:

DE STAAT DER NEDERLANDEN

tegen

DE VERENIGING VAN ANTI-FASCISTISCHE OUD-VERZETSSTRIJDERS; BOND VAN ANTI-FASCISTEN EN 39 ANDERE EISERS

1. Inleiding

Dit is inmiddels het vierde kort geding waarin - kort gezegd - verzocht wordt de Staat (of organen van de Staat) te verbieden deel te nemen aan oorlogsgeweld in NAVO-verband tegen de Federale Republiek Joegoslavië (hierna ook: "de FRJ"). Gisteren diende nog een kort geding bij uw ambtgenoot in Amsterdam, gericht tegen de Ministers Kok, De Grave en Van Aartsen. De eerdere twee kort gedingen zijn U.EA. bekend.

De door mr G.J.H. Houtzagers tijdens die kort gedingen gehanteerde pleitnotities en de twee vonnissen leg ik over als producties 1 tot en met 4.

Ik realiseer mij dat mr Steijnen volgens de dagvaardingen in de verschillende kort gedingen kennelijk telkens (deels) voor andere eisers optreedt. Niettemin merk ik op dat de Staat er een te respecteren belang bij heeft in de onderhavige kwestie niet steeds weer, zonder goede grond, op inhoudelijk dezelfde gronden in kort geding te worden betrokken. Dit is in strijd met de goede procesorde en kan misbruik van procesrecht vormen (vgl. HR 27

mei 1983, NJ 1983, 600, HR 8 oktober 1993, NJ 1994, 508 en HR 16 december 1994, NJ 1995, 213). In ieder geval ontbreekt het belang bij een dergelijke herhaalde actie. Dit geldt temeer nu tegen de vorige twee vonnissen in kort geding hoger beroep is ingesteld. Een en ander betekent dat in ieder geval de Vereniging van anti-fascistische oud-verzetsstrijders, die ook reeds eiser was in het eerste kort geding, niet-ontvankelijk verklaard dient te worden.

Ik zal eerst aan de hand van Kamerstukken de ontwikkelingen schetsen die sedert de laatste kort geding zitting van 29 maart 1999 hebben plaatsgevonden. Daarna bespreek ik de vermeende normschendingen. Ik rond af met een conclusie.

2. De ontwikkelingen sedert 29 maart 1999

In de brief van 29 maart 1999 aan de Kamer geven de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie aan zich bijzonder ernstige zorgen te maken over de aanhoudende berichten over gruweldaden in Kosovo, zoals standrechtelijke executies en het afvoeren van mannelijke Kosovo-Albanezen. De wijze waarop Milosevic zich thans in Kosovo aan wandaden schuldig maakt en blijft weigeren zijn houding op enigerlei wijze te herzien, maakt volgens de Ministers eens te meer duidelijk dat de internationale gemeenschap niet passief had kunnen blijven en dat alleen door de thans gekozen aanpak een eind kan worden gemaakt aan de reeds jarenlang voortdurende agressie van Milosevic. De wandaden van Milosevic hebben er - aldus de Ministers - toe geleid dat Nederland, na te zijn geconsulteerd door NAVO Secretaris-Generaal Solana, evenals de andere bondgenoten, heeft ingestemd met een tweede fase van de luchtaanvallen, waarvan de intensiteit wordt opgevoerd en die vooral is gericht tegen het gewraakte optreden van politie- en legereenheden in Kosovo. Tegelijkertijd onderstrepen de Ministers dat het van groot belang is dat de weg naar een politieke oplossing te allen tijde open blijft.

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 243 (productie 5).

Bij brief van 6 april 1999 van de Ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie en van Justitie wordt aan de Kamer meegedeeld dat de luchtaanvallen de komende dagen verder worden opgevoerd om het vermogen van de FRJ offensief op te treden in Kosovo verder te ondermijnen. Voorts wordt opgemerkt:

"De NAVO-luchtaanvallen in de rest van de FRJ zijn de afgelopen dagen geïntensiveerd. Strategische doelen, waaronder het hoofdkwartier van de MUP, brandstofopslagplaatsen, een electriciteitscentrale, verkeersknooppunten en een aantal bruggen, onder meer over de Donau, zijn getroffen. Intussen gaan de aanvallen op de luchtafweer, communicatiecentra, wapenverzamelplaatsen en lokale hoofdkwartieren door."

Volgens de Ministers beginnen de NAVO-luchtaanvallen in toenemende mate resultaat te hebben. Opnieuw benadrukken de Ministers het van groot belang te achten dat op elk moment de optie van een politieke oplossing wijd open blijft en bevestigen de Ministers dat de Nederlandse Regering daar langs verschillende kanalen, direct en indirect, aan bijdraagt.

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 245 (productie 6).

Op 12 april 1999 bespreken de NAVO Ministers van Buitenlandse Zaken in Brussel de situatie met betrekking tot Kosovo. De NAVO geeft een krachtig signaal van eensgezindheid af aan Milosevic. De luchtoperatie ondersteunt de doelstelling van de internationale gemeenschap om een vreedzaam en multi-etnisch Kosovo tot stand te brengen. Het militaire optreden zal worden voortgezet totdat Milosevic tegemoet komt aan de volgende eisen:

- "1. een verifieerbaar einde van alle militaire operaties, geweld en onderdrukking;
2. het terugtrekken van alle politie-, militaire en paramilitaire eenheden uit Kosovo;
3. instemming met het stationeren van een internationale militaire presentie in Kosovo;
4. instemming met de onvoorwaardelijke en veilige terugkeer van alle vluchtelingen en ontheemden en ongehinderde toegang van hulporganisaties;
5. een geloofwaardige verzekering van bereidheid om op basis van de Rambouillet-voorstellen tot een politieke raamwerkovereenkomst te komen over Kosovo."

Eerder al (op 9 april 1999) formuleerde de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties, Kofi Annan, vrijwel gelijklopende voorwaarden voor het beëindigen van de humanitaire tragedie en hervatting van onderhandelingen over een politieke regeling.

In de brief van 13 april 1999 van de Minister van Buitenlandse Zaken aan de Kamer wordt opgemerkt:

"Het optreden van de militaire, paramilitaire en politie-eenheden van Milosevic heeft geleid tot een humanitaire catastrofe van ongekende omvang die de stabiliteit in de regio bedreigt. Honderdduizenden zijn van huis en haard verdreven door het optreden van de Joegoslavische troepen. Dit maakt eens te meer duidelijk hoezeer de NAVO-operatie gerechtvaardigd is. De Raad (NAVO-Raad; JWHvW) was unaniem in het veroordelen van dit barbaarse optreden en de politiek van etnische zuivering. Milosevic draagt hiervoor de volle verantwoordelijkheid. (...) De misdaden die worden begaan tegen de onschuldige burgerbevolking van Kosovo zijn een schending van het internationaal recht."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 253 (productie 7).

Naast de luchtaanvallen worden de internationale pogingen om te komen tot een politieke oplossing van het conflict in Kosovo voortgezet. Op 13 april 1999 bevestigen de Amerikaanse en Russische ministers van buitenlandse zaken, Albright en Ivanov, na hun gesprek in Oslo dat tussen hen overeenstemming bestaat over de volgende uitgangspunten: een onmiddellijke beëindiging van alle repressie in Kosovo, de terugtrekking van leger-, politie- en para-militaire eenheden, een veilige terugkeer van alle vluchtelingen en vrije toegang voor humanitaire hulporganisaties. Beide ministers voorzien eveneens in een internationale presentie, in enige vorm, in Kosovo.

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 255 (productie 8).

In de brief van 27 april 1999 van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie aan de Kamer wordt meegedeeld dat de NAVO-top in Washington heeft besloten de luchtacties verder te intensiveren binnen het overeengekomen mandaat. Van groot belang is - aldus de Ministers - dat de NAVO-strategie ook door alle partnerlanden krachtig wordt ondersteund. Omtrent de humanitaire situatie wordt opgemerkt:

"De situatie van de vluchtelingen en ontheemden blijft onverminderd ernstig. Sinds het begin van de crisis zijn in de regio meer dan 630.000 personen opgevangen, terwijl in Kosovo zelf mogelijk nog eens honderdduizenden ontheemden een veilig heenkomen zoeken. Gezien de omvang en de snelheid van de gedwongen uittocht van etnisch-Albanezen in de laatste weken is duidelijk sprake van een tevoren zorgvuldig geplande operatie van het Joegoslavische leger en de Servische politie, daarbij gesteund door paramilitaire groepen. Vele vluchtelingen spreken over ernstige mensenrechtenschendingen, waaronder massamoorden en verkrachtingen. Jonge mannen zijn van vrouwen, kinderen en bejaarden gescheiden."

Over de militaire operaties wordt onder meer het volgende opgemerkt:

"De NAVO-luchtoperatie heeft inmiddels het militair-operationele vermogen van de FRJ aanzienlijk aangetast. Een gedeelte van het luchtafweervermogen is vernietigd. De FRJ blijft echter in staat tot effectieve luchtverdediging, m.n. met mobiele en draagbare systemen en luchtafweergeschut. De vernietiging van infrastructuur, logistieke aanvoerlijnen en command en control heeft echter tot gevolg dat de mogelijkheden voor de aansturing van militaire eenheden in het veld, en met name in Kosovo, steeds geringer worden. In het kader van het verzwakken van de Joegoslavische militaire capaciteit om de repressie tegen de Kosovaren uit te voeren is het van groot belang om de toevoer van aardolieproducten naar de FRJ en Kosovo een halt toe te roepen. Een belangrijk doel van de lucht-aanvallen zijn dan ook installaties die essentieel zijn voor de brandstofvoorziening van de FRJ-strijdkrachten. Ook hier zijn de luchtaanvallen succesvol geweest."

Blijkens de brief van 27 april 1999 was er ook tijdens de Algemene Raad van de Europese Unie van 26 april 1999 brede overeenstemming om de druk van de Europese Unie op Milosevic en zijn regime verder op te voeren, in overeenstemming met en ter ondersteuning van de militaire acties van de NAVO.

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 266 (productie 9).

In de brief van 7 mei 1999 van de Minister van Buitenlandse Zaken aan de Tweede Kamer (productie 10) wordt opgemerkt:

"Ook de intensivering van de luchtcampagne, waartoe de Top in Washington besloot, is vooral gericht op objecten die deel uitmaken van de infrastructuur die Milosevic in staat stelt zijn militaire onder-

drukkingscampagne in Kosovo voort te zetten. In de brief van 6 april j.l. aan Uw Kamer werd, evenals in die van 29 maart j.l., de noodzaak onderstreept van acties tegen leger- en politie-eenheden in Kosovo en werd voorts gewezen op het belang om de voor het optreden van de FRJ-eenheden in Kosovo relevante infrastructuur in de rest van Joegoslavië uit te schakelen. Daaronder vallen ook installaties zoals communicatiecentra, electriciteitscentrales en verkeersknooppunten. (...)

Inmiddels is aanzienlijke schade toegebracht aan de luchtverdedigingscapaciteit, de commando- en communicatiestructuur, de aanvoerlijnen en installaties van de VJ en de MUP. De logistieke infrastructuur is verzwakt. Het afsnijden van aanvoerlijnen versterkt het effect van het vernietigen van productie-, onderhouds- en opslagplaatsen. Het groeiende tekort aan brandstof vermindert de mobiliteit van de FRJ-strijdkrachten. Daarenboven hebben de lucht-aanvallen steeds meer rechtstreeks effect op de inzetmogelijkheden van de (para)militaire en politie eenheden van de FRJ in Kosovo."

De twee-sporen benadering blijft echter uitgangspunt: naast het intensiveren van de luchtcampagne tevens het intensiveren van het politiek-diplomatieke spoor, met inschakeling van de VN Veiligheidsraad en uitdrukkelijke betrokkenheid van Rusland. De diplomatieke activiteiten hebben een ministeriële bijeenkomst van de landen van de G-8 op 6 mei 1999 mogelijk gemaakt, welke heeft geresulteerd in overeenstemming over zeven uitgangspunten, die de basis zouden moeten vormen van een resolutie van de Veiligheidsraad (zie de na afloop van de bijeenkomst afgelegde Voorzittersverklaring: productie 11).

Van belang is tenslotte op te merken dat de Tweede Kamer nog steeds - bijna unaniem - de opstelling van de Nederlandse regering inzake het conflict in Kosovo ondersteunt (laatstelijk tijdens het Algemene Overleg met de vaste commissies voor Buitenlandse Zaken en voor Defensie op 11 mei 1999).

Gezien het vorenstaande gelden de conclusies zoals die namens de Staat zijn getrokken in het eerste kort geding (zie productie 1, p. 11), en zijn herhaald in het tweede kort geding (zie productie 3, p. 3), nog onverkort. Ik volsta met een verwijzing.

3. De aangevoerde normschendingen

Wederom worden (dezelfde) drie gronden aangevoerd voor de stelling dat er sprake zou zijn van onrechtmatig handelen van de Staat jegens eisers:

- a. er ontbreekt een juridisch deugdelijke grondslag voor het gebruik van oorlogsgeweld in NAVO-verband (onrechtmatig oorlogsgeweld);
- b. er is sprake van handelen in strijd met artikel 52 van Protocol I bij de Verdragen van Genève (Trb. 1980, nr 87);
- c. er is sprake van disproportioneel oorlogsgeweld.

De stellingen onder a. enerzijds en onder b. en c. anderzijds dienen - anders dan eisers doen - scherp te worden onderscheiden. De stelling onder a. betreft het politiek oorlogsrecht (het *ius ad bellum*), dat aangeeft in welke gevallen het voeren van een oorlog of het aanwenden van ander gewapend geweld op zichzelf rechtmatig is. De stellingen onder b. en c. betreffen het humanitair oorlogsrecht (het *ius in bello*), dat aangeeft hoe partijen zich, indien eenmaal een oorlog of ander gewapend conflict is uitgebroken, ten opzichte van elkaar hebben te gedragen. Hierbij blijft buiten beschouwing of het voeren van de oorlog of het aanwenden van gewapend geweld op zichzelf rechtmatig is. Schending van het politieke oorlogsrecht (bijv. van art. 2 lid 4 van het Handvest) leidt - anders dan eisers tot uitgangspunt nemen - niet automatisch tot schending van het humanitaire oorlogsrecht.

Vgl. N. Keijzer, *Hoop en Wanhoop om het oorlogsstrafrecht*, Deventer 1997, p. 5:

"Zou de verplichting tot het naleven van de regels *van* de oorlog ervan afhangen of de regels *tot* de oorlog in acht zijn genomen, dan zouden de regels *van* de oorlog vrijwel altijd buiten spel staan."

Ad a. Juridische grondslag voor gebruik van oorlogsgeweld

De stelling dat er in casu een onvoldoende juridische grondslag zou bestaan voor het gebruik van oorlogsgeweld in NAVO-verband en dat dit jegens eisers een schending zou opleveren van artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties of van dezelfde - beweerdelijk tot het zogenaamde *ius cogens* behorende - norm, is reeds verworpen in het vonnis van 18 maart 1999 en in het vonnis van 7 april 1999. Ik volsta met een verwijzing naar die vonnissen en naar de door mr G.J.H. Houtzagers in de beide kort gedingen gehanteerde pleitnotities. Eisers hebben geen nieuwe feiten en omstandigheden aangevoerd op grond waarvan "thans" anders zou moeten worden beslist.

Terzijde merk ik op dat naar het oordeel van de Staat in het vonnis van 7 april 1999 ten onrechte is overwogen dat rekening moet worden gehouden met de mogelijkheid dat "onder omstandigheden" aan artikel 2 lid 4 van het Handvest rechtstreekse werking toekomt. Volgens de jurisprudentie van de Hoge Raad en van de Centrale Raad van Beroep dient bij de beantwoording van de vraag of een bepaling een ieder verbindende kracht heeft, te worden geabstraheerd van de casuspositie waarin de bepaling wordt ingeroepen en van de wettelijke voorschriften die in deze casuspositie een rol spelen. In deze abstracte benadering is het derhalve uitgesloten dat een bepaling in de ene context wél en in de andere context niet een ieder verbindend is. Zie T&C Grondwet (Kortmann), aant. 4 bij art. 93. Naar de mening van de Staat is het oordeel in het vonnis van 18 maart 1999 dat artikel 2 lid 4 van het Handvest niet als een ieder verbindende bepaling kan worden aangemerkt, (onder alle omstandigheden) juist. Voor een uitvoerige uiteenzetting van de argumenten verwijs ik naar de pleitnotities van mr G.J.H. Houtzagers van 4 maart 1999.

Ad b. Artikel 52 van Protocol I bij de Verdragen van Genève

Artikel 52 lid 1 van Protocol I luidt:

"Burgerobjecten mogen niet het doelwit van een aanval worden en tegen die objecten mogen geen represailles worden genomen. Burgerobjecten zijn alle objecten die geen militaire doelen als omschreven in het tweede lid, zijn."

In het tweede lid is bepaald:

"Aanvallen dienen strikt tot militaire doelen te worden beperkt. Voor zover het objecten betreft, zijn militaire doelen uitsluitend die objecten die naar hun aard, ligging, bestemming of gebruik een daadwerkelijke bijdrage tot de krijgsvrchttingen leveren en waarvan de gehele of gedeeltelijke vernietiging, verovering of onbruikbaarmaking onder de omstandigheden van dat moment een duidelijk militair voordeel oplevert."

Daargelaten dat artikel 52 naar het oordeel van de Staat geen bepaling bevat die naar haar inhoud een ieder kan verbinden, faalt het beroep van eisers op het bepaalde in artikel 52.

Ten eerste faalt dit beroep omdat burgerobjecten niet het doelwit vormen van de aanvallen van de NAVO in de FRJ. Uitsluitend militaire doelen in de zin van artikel 52 lid 2 vormen het doelwit van de aanvallen van de NAVO. Dit betekent niet dat de doelen van de NAVO zijn beperkt tot objecten die een *exclusief* militaire functie hebben. Doelwit vormen ook objecten die deel uitmaken van de infrastructuur die Milosevic in staat stelt zijn militaire onderdrukingscampagne in Kosovo voort te zetten, zoals bruggen en spoorwegen. Ik verwijs naar mijn schets van de ontwikkelingen sedert 29 maart 1999.

Zie voorts het antwoord op de Kamervragen van mevrouw Vos en de heer Harrewijn van 3 mei 1999 (productie 12).

Van strijd met artikel 52 is geen sprake. Ook objecten met een primair civiele functie kunnen immers onder omstandigheden een daadwerkelijke bijdrage tot de krijgsverrichtingen leveren en kunnen daardoor militaire doelen vormen in de zin van artikel 52 lid 2.

Zie het commentaar op artikel 52 in: Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949, International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva 1987, p. 636:

"Clearly, there are objects which by their nature have no military function but which, by virtue of their location, make an effective contribution to military action. This may be, for example, a bridge or other construction, or it could also be, as mentioned above, a site which is of special importance for military operations in view of its location (...) Other establishments or buildings which are dedicated to the production of civilian goods may also be used for the benefit of the army. In this case the object has a dual function and is of value for the civilian population, but also for the military."

Zie voorts F. Kalshoven, Constraints on the waging of war, International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers, 1987, p. 90, die uitlegt dat onder omstandigheden ook een weg, een brug, een spoorweg en zelfs een huis of een school militaire doelen kunnen vormen in de zin van artikel 52. Tevens geeft hij aan dat de definitie van militair doel in artikel 52 partijen een "noticeable measure of discretion" geeft.

Zie tenslotte F. Kalshoven, Van gewonden en zieken, bommen en granaten, NJB, 2 februari 1985, afl. 5, p. 137:

"Dit leidt tot de vraag wat onder militaire doelen moet worden verstaan; (...) Een militaire truck met munitie; altijd; een brug, school of huis: dat hangt ervan af, en wel zowel van hun gebruik als van de omstandigheden van het moment."

Ik merk hierbij nog op dat artikel 52 geen betrekking heeft op incidenten waarbij *onbedoeld* burgers slachtoffer worden of bijkomende schade aan burgerobjecten (zogenaamde collaterale schade) wordt veroorzaakt.

Zie het hiervoor genoemde Commentary, p. 637: "The paragraph (lid 2 van artikel 52; JWHvW) is not intended to deal with the question of damage caused incidentally by attacks directed against military objectives."

Zie ook MvA (Tweede Kamer, 1983-1984, 18 277 (R 1247), nr. 3), p. 27:

"Het eerste lid geeft een negatieve definitie van het begrip "burgerobjecten": goederen die geen militaire doelen zijn als omschreven in het tweede lid. Burgerobjecten mogen niet het doelwit van een aanval zijn. Met de aanhef in het tweede lid is dan ook niets anders bedoeld dan dat militaire doelen wel tot doelwit van een aanval mogen worden gemaakt. Met deze zin is niet bedoeld dat bijkomende schade aan niet-militaire doelen per se schending van het oorlogsrecht oplevert, ofschoon de bewoording tot een andere uitleg aanleiding zou kunnen geven: de vraag of bijkomende schade schending van het Protocol oplevert dient beantwoord te worden door toepassing van artikel 57."

Zie tenslotte F. Kalshoven, l.c., p. 134:

"En terwijl het rechtstreekse aanvallen op de burgerbevolking verbiedt, sluit het niet uit dat die burgerbevolking indirect aanzienlijke schade en leed van de oorlogshandelingen ondervindt."

Uit artikel 57 van Protocol I blijkt dat de opstellers van het Protocol ervan uit zijn gegaan dat slachtoffers onder de burgerbevolking en collaterale schade niet volledig uitgesloten kunnen worden en behoeven te worden, maar dat deze wel door middel van voorzorgsmaatregelen ("voor zover praktisch uitvoerbaar") zo veel mogelijk beperkt moeten worden.

Overigens geldt dit niet alleen voor de aanvallende partij, maar ook voor de verdedigende partij. Deze moet voorzorgen nemen om de burgerbevolking, de individuele burgers en de burgerobjecten onder haar gezag "tegen de uit de militaire operaties voortvloeiende gevaren te beschermen" (zie artikel 58 van Protocol I).

De Regering heeft bij herhaling gewezen op de grote zorgvuldigheid die de NAVO betracht bij de voorbereiding en uitvoering van de luchtaanvallen. Alle voorzorgsmaatregelen ten spijt kunnen incidenten helaas nooit worden uitgesloten. Technische mankementen kunnen afzwaaiers veroorzaken. De valtijd van bommen en projectielen herbergt ook een zeker risico. Tenslotte kunnen menselijke fouten niet worden uitgesloten, zoals de aanval op de Chinese ambassade bewijst. Daarom evalueert de NAVO voortdurend de militair-operationele procedures en scherpt deze zo mogelijk aan.

Bedacht dient te worden dat sinds het begin van de NAVO-luchtacties ruim 1900 doelen zijn aangevallen. Slechts een zeer gering aantal van het totaal aantal afgeworpen bommen (ruim 9000) is uit koers geraakt of heeft collaterale schade veroorzaakt. Dit geringe percentage is met name te danken aan de strikte procedures voor het uitvoeren van bombardementen en het hoge percentage precisie-geleide wapens dat hiervoor wordt gebruikt. Hierdoor verzekert de NAVO dat "the overwhelming majority of these weapons are landing every day and every night accurately at legitimate targets".

Zie ook het antwoord van de Regering op de Kamervragen van mevrouw Vos en de heer Harrewijn van 3 mei 1999 (productie 12):

"De NAVO betracht de grootst mogelijke zorgvuldigheid bij de voorbereiding en uitvoering van de luchtaanvallen. Militair-operationele procedures worden voortdurend geëvalueerd en zo mogelijk aangescherpt. Er wordt gewerkt met zo accuraat mogelijke informatie. Ondanks de uitgebreide voorzorgsmaatregelen kan de aanwezigheid van burgers in de nabijheid van een doel nooit geheel worden uitgesloten. Ook door de inzet van andere middelen, lager vliegen of het opereren op andere tijden kunnen incidenten helaas niet volledig worden voorkomen. Het valt, mede in het licht van de intensivering van de luchtcampagne, helaas niet uit te sluiten dat zich incidenten blijven voordoen waarbij onbedoeld burgers slachtoffer worden."

Zie ten slotte de brief van 16 april 1999 van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie (Tweede Kamer, 1998-1999, 22 181, nr. 255; productie 8), waarin naar aanleiding van het tragische

incident op 14 april 1999, waarbij een NAVO-aanval op een konvooi in Kosovo heeft geleid tot burgerslachtoffers, wordt gesteld:

"De NAVO doet er alles aan om dergelijke tragische voorvallen te voorkomen. De militaire doelen worden uiterst zorgvuldig geselecteerd met de bedoeling de risico's voor burgers maximaal te beperken. Voorts moeten de vliegers strikte "rules of engagement" in acht nemen bij gebruik van wapens. Ondanks de nodige voorzorgsmaatregelen kan dit soort ongevallen helaas niet worden uitgesloten."

De tweede reden waarom het beroep van eisers op artikel 52 faalt, is dat een eventuele schending van humanitair oorlogsrecht geïndividualiseerd dient te worden. In het vonnis van 18 maart 1999 werd geoordeeld dat eisers niet aannemelijk hadden gemaakt dat "zich de feitelijke situatie voordoet waarin die bepalingen van toepassing zijn." In het vonnis van 7 april 1999 werd geoordeeld dat eisers "geen concrete omstandigheden hebben aangevoerd, waaruit kan blijken dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht". Hetzelfde geldt in het onderhavige kort geding. Eisers hebben slechts algemene informatie omtrent de situatie in de FRJ overgelegd. De stellingen van eisers omtrent hun persoonlijke situatie zijn slechts in algemene termen geformuleerd en op geen enkele wijze geconcretiseerd. Het spreekt voor zich dat jegens de in Nederland wonende eisers van een schending van artikel 52 geen sprake kan zijn. Eisers sub 33 en 35, die in werkelijke dienst van het Joegoslavische leger zouden zijn, komt ook geen beroep toe op artikel 52, reeds niet omdat zij niet behoren tot de burgerbevolking die wordt beschermd door artikel 52. Zij vormen immers geen burgerobject. De in Servië wonende eisers tenslotte, hebben geen concrete omstandigheden aangevoerd, laat staan aannemelijk gemaakt, waaruit blijkt dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van schending van artikel 52. Wat betreft de Vereniging van Anti-Fascistische Oud-Verzetstrijders moet nog worden opgemerkt dat uit de statuten van de vereniging niet blijkt dat zij de belangen van personen zoals de overige eisers behartigt. Een en ander betekent tevens dat eisers niet aannemelijk hebben gemaakt dat zij voldoende belang hebben bij het gevorderde.

Ad c. Beweerdelijke disproportionaliteit van het oorlogsgeweld

Opnieuw wordt aangevoerd dat er sprake zou zijn van Nederlandse medeplichtigheid aan (dreigend) disproportioneel oorlogsgeweld. Nog steeds geldt dat daarvan geen sprake is. Ieder verlies van mensenlevens, verwonding van burgers en schade aan burgerobjecten is op zich genomen te veel. De grote emotionele lading van hetgeen in de FRJ gebeurt mag echter niet het zicht doen verliezen op wat oorzaak is en wat gevolg. De centrale doelstelling van de NAVO was en is het stopzetten van de etnische zuiveringen en de veilige terugkeer van de vluchtelingen. Dit kan alleen door het bereiken van een politieke oplossing, waartoe het nodig is de geïntensiveerde luchtcampagne voort te zetten ter ondersteuning van de huidige diplomatieke inspanningen. Dat de luchtacties effect gesorteerd hebben blijkt onder meer uit de geboekte vooruitgang in het diplomatieke spoor en de reeds aanzienlijke aantasting van de militaire infrastructuur van Milosevic en daarmee diens vermogen zijn acties in Kosovo uit te voeren. Voor een adempauze in de luchtcampagne zou slechts ruimte bestaan indien dit zou worden ingebed in het kader van een politieke oplossing, waarmee Milosevic de reeds eerder genoemde, door de internationale gemeenschap geformuleerde vijf eisen zou hebben geaccepteerd en een aantoonbaar begin zou hebben gemaakt met de terugtrekking van eenheden. De Staat is van oordeel dat de aanvallen van de NAVO niet buitensporig zijn in verhouding tot het met die aanvallen te bereiken doel. Die doelstelling houdt niet slechts in dat - zoals eisers stellen - de NAVO de FRJ wil dwingen de Rambouillet-akkoorden te tekenen. De doelstelling is anders en breder. Ik verwijs opnieuw naar de door de internationale gemeenschap geformuleerde vijf eisen, waaraan Milosevic tegemoet dient te komen.

Wat hier verder ook van zij, eisers hebben ook hun beroep op de beweerdelijke disproportionaliteit van het oorlogsgeweld, hetgeen een schending van het humanitaire oorlogsrecht zou opleveren, niet geïndividualiseerd. Toepassing van het proportionaliteitsbeginsel vereist echter een afweging in concreto. Eisers hebben geen concrete omstandigheden aangevoerd, waaruit kan blijken dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van disproportioneel oorlogsgeweld. Wat betreft de Vereniging van Anti-Fascistische Oud-Verzetsstrijders is bovendien reeds opgemerkt dat uit de statuten van de vereniging niet kan worden opgemaakt dat zij de belangen van personen zoals de overige eisers behartigt. Een en ander betekent tevens dat eisers niet aannemelijk hebben gemaakt dat zij voldoende belang hebben bij het gevorderde.

Eisers doen ook nog een beroep op artikel 52 van het Weens Verdragenverdrag (Trb. 1972, 51), waarin is bepaald dat elk verdrag waarvan de totstandkoming is bereikt door bedreiging met of gebruik van geweld in strijd met de beginselen van het volkenrecht, neergelegd in het Handvest van de Verenigde Naties, nietig is. Daargelaten dat er geen sprake is van het met geweld dwingen van de FRJ tot het tekenen van de Rambouillet-akkoorden (zie hiervoor), valt niet in te zien hoe eisers aan genoemde bepaling rechten zouden kunnen ontleen. Zelfs al zou het gebruik van geweld door de NAVO ertoe leiden dat Milosevic een verdrag ondertekent dat nietig is, dan betekent dat nog niet dat het (beweerdelijke) gebruik van geweld onrechtmatig is jegens eisers. Het artikel is bovendien evident niet een ieder verbindende verdragsbepaling in de zin van artikel 93 Grondwet. In de artikelen 65 en 66 van het Weens Verdragenverdrag is in een procedure voorzien die door de partijen bij een verdrag dient te worden gevolgd bij (beweerdelijke) nietigheid van een verdrag. Het uitgangspunt is dat alleen de partijen bij het gewraakte verdrag gerechtigd zijn deze procedure te starten.

Zie J.B. Mus, Verdragsconflicten voor de Nederlandse rechter, W.E.J. Tjeenk Willink, 1996, p. 75.

4. Conclusie

Eisers dienen in hun vorderingen niet-ontvankelijk verklaard te worden, althans deze vorderingen dienen te worden afgewezen, met veroordeling van eisers in de kosten van het geding.

Productie 1

PRESIDENT ARRONDISSEMENTSRECHTBANK TE 's-GRAVENHAGE

Zitting van 4 maart 1999 te 11.15 uur

Pleitnotities van mr G.J.H. Houtzagers

inzake:

1. DE STAAT DER NEDERLANDEN
2. MINISTER-PRESIDENT W. KOK
3. DE VOORZITTER VAN DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL MEVROUW J. VAN NIEUWENHOVEN

tegen

DE VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE EN 141 ANDERE EISERS

1. Inleiding

In dit kort geding vorderen eisers onder andere de Staat te verbieden oorlogsgeweld jegens de Republiek Joegoslavië toe te passen of daarmee te dreigen, dan wel aan het dreigen met zodanig oorlogsgeweld mee te werken in NAVO-verband.

Ik zal eerst ingaan op de situatie in voormalig Joegoslavië, de besluitvorming van de Nederlandse regering, het overleg met het parlement en de opstelling van de NAVO. Daarna bespreek ik de vermeende schending van art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. Aansluitend maak ik, ook gezien de uitvoerige conclusie van eis, een aantal opmerkingen over verschillende onderwerpen die door eisers aan de

orde worden gesteld. Vervolgens ga ik in op de positie van de gedaagde natuurlijke personen. Ik rond af met een conclusie.

2. De situatie in voormalig Joegoslavië

Aan de hand van de Kamerstukken die u op voorhand zijn toegestuurd schets ik een beeld van de situatie in voormalig Joegoslavië vanaf oktober 1998.

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 8 oktober 1998 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer wordt uitvoerig op die situatie ingegaan. Ik citeer een aantal passages uit deze brief:

"Sinds resolutie 1199 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties werd aangenomen op 23 september jl. is het gebruik van geweld met name door Servische leger- en politie-eenheden in Kosovo doorgegaan. Zo maakt de Secretaris-Generaal van de VN, Kofi Annan, in zijn rapport over de situatie in Kosovo van 3 oktober, waarvan u afschrift is toegegaan, melding van gruweldaden in Gornje Obrinje en in de streek van Golubovac. Vele duizenden mensen zijn in de laatste weken als gevolg van deze terreurcampagnes gevluht of uit hun huizen verjaagd, terwijl hun have en goed werd vernietigd, geplunderd en verbrand. Zij voegen zich bij de meer dan 200 000 ontheemden in Kosovo en de 80 000 vluchtelingen in de buurlanden en andere delen van Servië. Met de winter voor de deur stevent Kosovo af op een humanitaire ramp.

(...)

Nu aan de diplomatieke initiatieven van de laatste maanden en dagen thans ook nadrukkelijk de mogelijkheid van het gebruik van militaire middelen door de NAVO wordt toegevoegd, lijkt het tot President Milosevic door te dringen dat de internationale gemeenschap bereid is haar eisen kracht bij te zetten.

(...)

Wij hebben de Tweede Kamer steeds geïnformeerd over de stappen ter opvoering van de druk op Milosevic en over de voorbereidingen door de NAVO van mogelijke militaire acties. Tijdens het Algemeen Overleg met de Kamer op 1 oktober hebben wij er ook nadrukkelijk op gewezen dat dit ertoe zou kunnen leiden dat Nederlandse eenheden worden betrokken bij militaire acties van de NAVO tegen de FRJ.

Bij alle overwegingen in deze brief staat voorop dat alles op alles moet worden gezet om een politieke oplossing te bereiken. De bemiddelings-

pogingen van de Amerikaanse ambassadeur Holbrooke en de Russische minister Ivanov en vele andere internationale initiatieven - ook van de OVSE - zijn erop gericht president Milosevic ertoe te bewegen resolutie 1199 onverkort uit te voeren. Maar indien deze blijft weigeren tegemoet te komen aan de eisen die de internationale gemeenschap aan hem stelt, komt er een moment waarop de noodzaak zich aandient en deze eisen - ook met militaire middelen - af te dwingen.

Nu dit moment - zoals het er thans naar uitziet - naderbij komt, stelt de Nederlandse regering vast dat blijvende weigering om resolutie 1199 uit te voeren, militair optreden in voldoende mate legitimeert. De eisen die de VR in resolutie 1199 stelt zijn gebaseerd op hoofdstuk VII van het Handvest van de VN. Dit betekent dat de situatie in Kosovo, vanwege de gevolgen voor de regionale vrede en veiligheid, door de internationale gemeenschap niet langer als een interne aangelegenheid van de FRJ wordt beschouwd.

(...)

Tegen deze achtergrond zal de NAVO-raad in de komende dagen waarschijnlijk een besluit nemen tot machtiging van de militaire autoriteiten van de NAVO een zogeheten Activation Order (ACTORD) voor luchtacties tegen de FRJ uit te vaardigen. Hierna worden de beschikbaar gestelde middelen overgedragen aan de NAVO-commandant, uiteraard steeds onder politieke controle van de NAVO-raad.

Militair optreden is alleen aan de orde wanneer alle politieke en diplomatieke middelen zijn uitgeput. Indien militaire middelen worden ingezet, zijn deze gericht, in het brede proces van internationale inspanningen, op het bereiken van de politiek-strategische hoofddoelstelling. Eventueel noodzakelijke militaire actie beoogt derhalve prompte naleving van resolutie 1199. Het gaat niet om een strafexpeditie.

(...)

De uitvoering van de eventuele operatie, waaraan het merendeel van de NAVO-landen deelneemt, wordt geautoriseerd door de NAVO-raad. De intensiteit en duur van de luchtaanvallen zijn afhankelijk van de reactie van Milosevic. In de planning is een aantal fasen voorzien, waarin verschillende militaire doelen kunnen worden aangevallen. Iedere volgende fase zal pas worden uitgevoerd na toestemming van de NAVO-raad.

De regering is zich terdege bewust van de risico's die verbonden zijn aan een militair optreden tegen de FRJ. (...) Alles is erop gericht door middel van uitvoering van resolutie 1199 - al dan niet militair afdwongen - te komen tot beëindiging van de gewelddadigheden in Kosovo, waardoor onthaemden voldoende vertrouwen krijgen om terug

te keren naar hun woonplaats en een gunstig klimaat voor onderhandelingen tussen de partijen kan ontstaan.

(...)

Wat betreft eventuele Nederlandse deelname aan luchtacties, heeft de Nederlandse regering besloten dat een dergelijke participatie verantwoord is indien, naast de in deze brief vermelde elementen van het Toetsingskader, ook aan de volgende voorwaarden wordt voldaan. Het moet duidelijk zijn dat een besluit tot ACTORD door de gehele NAVO wordt ondersteund en dat een zo groot mogelijke meerderheid van de bondgenoten ook actief aan de operaties meedoet. Dit impliceert dat er binnen de NAVO overeenstemming moet bestaan over de legitimiteit van een militair optreden."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22181, nr 213 (prod. 1).

Over deze brief heeft overleg plaatsgevonden met de Tweede Kamer. Ik citeer uit het verslag van dit overleg:

"Het antwoord van de regering

De minister van Buitenlandse Zaken dankte de Kamer voor de vriendelijke woorden over de brief van de regering. Duidelijk is dat de regering stond voor een heel zware afweging. Het gaat immers om een situatie die niemand wenst en waarover niet lichtvaardig mag worden gedacht. De regering besloot akkoord te gaan met ACTORD, maar wel onder duidelijke, harde condities. Deze houden onder meer in dat de gehele NAVO zich erachter schaart en dat een fors aantal NAVO-landen aan deze operatie deelneemt. Werkelijk alles is gedaan om tot een diplomatieke oplossing te komen. Dat zal ook gebeuren in de fasen die volgen als eventueel het luchtwapen moet worden gebruikt. Een andere voorwaarde is dat er voortdurend politieke controle op het hele proces blijft en dat in NAVO-verband wordt nagedacht over wat na elke stap volgt.

Resolutie 1199 bood naar de mening van de regering de basis voor wat nu voorligt. De minister was blij dat dit vrijwel Kamerbreed werd onderschreven. Alleen de SP-fractie bleek daaraan te twijfelen. Hij had zich geërgerd aan het feit dat het belang van deze resolutie hier en daar is gerelativeerd. De resolutie is gegrond op hoofdstuk VII van het handvest van de VN, op basis waarvan het mogelijk is geweld te gebruiken. Alle betrokkenen, ook Rusland en China, wisten op het moment dat deze resolutie door de Veiligheidsraad werd aangenomen wat de implicaties ervan zouden kunnen zijn.

(...)

In het proces dat leidt tot de situatie waarin gebruik moet worden gemaakt van het luchtwapen zitten ook een aantal fasen. Daarin zal telkens een politieke afweging aan de orde zijn, waarbij ook de Nederlandse regering wordt betrokken. Ook in de stadia daarna moet voortdurend worden nagedacht en gesproken. Het hele proces is erop gericht te bereiken dat met Milosevic een zinvolle politieke dialoog wordt gestart en dat de Servische eenheden uit Kosovo worden teruggetrokken, zodat humanitaire hulp kan worden geboden en de 50 000 vluchtelingen die in de bergen zitten begeleid kunnen terugkeren. Zolang geen situatie van evenwicht is ontstaan, kan dat niet gebeuren.

(...)

De inzet van de regering en van de NAVO is erop gericht ervoor te zorgen dat de humanitaire noodsituatie wordt opgelost. Daarop zijn de pogingen gericht Milosevic op niet mis te verstane wijze duidelijk te maken dat het de wereldgemeenschap menens is om op te treden. De verwachting is dat Milosevic alleen onder die dreiging eieren voor zijn geld kiest en voldoet aan wat in resolutie 1199 verlangd wordt. Het geven van humanitaire hulp in de huidige situatie is bijzonder moeilijk. Daarom ook is een NAVO-operatie noodzakelijk."

De Tweede Kamer heeft zich, zoals blijkt uit dit citaat, specifiek uitgesproken over het besluit van het kabinet als verwoord in de brief van de regering van 8 oktober 1998. Met uitzondering van de SP werd ingestemd met dit besluit.

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 221.

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 13 oktober 1998 wordt het volgende opgemerkt:

"Vanochtend heeft de NAVO-raad eenstemmig besloten de militaire autoriteiten te machtigen Activation Orders (ACTORD) voor luchtacties tegen de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ) uit te vaardigen. Deze zullen evenwel niet eerder beginnen dan 95 uur na de uitvaardiging van ACTORD.

Hiermee komen de politieke, diplomatieke en militaire inspanningen om de implementatie van Veiligheidsraadsresolutie 1199 af te dwingen in een stroomversnelling.

Tegen de achtergrond van onze brief van 8 oktober jl. aan Uw Kamer heeft de Regering mede met het NAVO-besluit ingestemd om de

intensieve diplomatieke inspanningen van Ambassadeur Holbrooke te ondersteunen."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 215.

Uit het besluit van de NAVO-raad blijkt dus dat alle leden van de NAVO unaniem van oordeel waren dat onder de geschetste omstandigheden een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op de naleving van Veiligheidsraads-resolutie 1199.

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 14 oktober 1998 wordt opgemerkt:

"De intensieve besprekingen van Ambassadeur Holbrooke namens de Contactgroep met President Milosevic hebben op 12 oktober jl. geleid tot een aantal toezeggingen. Dit is op zichzelf echter niet voldoende. Het zou niet de eerste keer zijn dat President Milosevic zich niet aan gemaakte afspraken houdt. Hoewel de militaire druk dus reeds een eerste effect heeft gesorteerd, dient de machtiging tot ACTORD onverkort te worden gehandhaafd.

De toezeggingen van President Milosevic hebben primair betrekking op de naleving van de in VR-resolutie 1199 gestelde eisen, waaronder het bereiken van een staakt-het-vuren, de terugtrekking van veiligheids-troepen, de terugkeer van ontheemden en de bewegingsvrijheid van waarnemers en hulpverleners. De FRJ heeft verklaard voorstellen voor te zullen leggen voor een zinnige mate van zelfbestuur voor Kosovo, met inbegrip van verkiezingen voor een nog te vormen parlement. Eerste berichten wijzen op een afwijzende reactie van de Kosovo-Albanezen.

Ambassadeur Holbrooke heeft met het oog op de verificatie van deze toezeggingen overeenstemming bereikt met President Milosevic over een tweetal conceptteksten, die echter nog door de NAVO en de OVSE moeten worden beoordeeld."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 131, nr 216.

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 2 november 1998 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer wordt het volgende opgemerkt:

"Het handhaven van de militaire druk van de NAVO heeft geleid tot een verbetering van de situatie in Kosovo en meer zicht op een vreedzame oplossing van het conflict.

Politieke en humanitaire situatie

De NAVO had President Milosevic tot 27 oktober de tijd gegeven om gevolg te geven aan de eisen van VR-resolutie 1199. Op 24 en 25 oktober jl. hebben SACEUR en de voorzitter van het Militair Comité van de NAVO een bezoek gebracht aan Belgrado. Daarbij is duidelijk gemaakt dat er nog geen sprake was van volledige naleving van deze eisen: President Milosevic is indringend gewaarschuwd dat de NAVO bij het verstrijken van de hogergenoemde termijn niet zou aarzelen tot uitvoering van luchtacties over te gaan."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 218.

Naar aanleiding van het akkoord Holbrooke-Milosevic wordt in de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 4 december 1998 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal opgemerkt:

"Het akkoord Holbrooke-Milosevic en de daaraan intussen gegeven uitvoering heeft bijgedragen aan een aanmerkelijke verbetering van de humanitaire situatie in Kosovo. Volgens gegevens van UNHCR zijn ongeveer 65 000 personen teruggekeerd naar hun woonplaats.

(...)

Het akkoord is daarnaast gericht op een politieke oplossing voor dit gebied. Deze oplossing zal zowel gebaseerd moeten zijn op de territoriale integriteit van de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ) als een vergaande mate van autonomie voor de Kosovo-Albanen. De onderhandelingen hierover met de partijen worden gevoerd door VS-bemiddelaar Hill en EU-gezant Petritsch, op basis van het door de Contactgroep en de EU goedgekeurde voorstel voor een interimregeling van drie jaar met een vergaande mate van zelfbestuur voor de Kosovo-Albanen."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 225.

Naar aanleiding van de vreselijke gebeurtenissen in Racak op 15 januari jl. schrijft de Minister van Buitenlandse Zaken op 18 januari 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal het volgende:

"Met het toenemende aantal gewelddadige incidenten lijkt de kans op volledige hervatting van de gewapende strijd tussen partijen met de dag groter te worden. Deze ontwikkeling is uitermate zorgwekkend en mag door de internationale gemeenschap niet getolereerd worden. Eerste ondergetekende is hierover ook benaderd door de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, mevrouw Albright. Het is thans van belang dat de internationale gemeenschap de partijen op eensgezinde en krachtige wijze (nogmaals) oproept tot terughoudendheid en wijst op de mogelijke consequenties van hun gedrag. In het bijzonder zal hierbij, met verwijzing naar de gruwelijke slachting in Racak, president Milosevic moeten worden gewezen op de mogelijke gevolgen van voortgezette niet-naleving van de relevante VR-resoluties, waaronder de mogelijkheid van militaire acties door de NAVO.

(...)

Verder komt de Veiligheidsraad van de VN heden in een spoedzitting bijeen. De EU-Troika zal een demarche uitvoeren in Belgrado en buitengewoon overleg in EU-kader is voorzien voor 19 dezer. Bovengenoemde verklaringen van NAVO, OVSE en EU zijn als bijlage bij deze brief gevoegd."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 229 (prod. 2).

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 20 januari 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt het volgende opgemerkt:

"De situatie in Kosovo blijft zeer gespannen. Na het bloedbad in Racak op 15 dezer en de scherpe internationale veroordeling aan het adres van president Milosevic, zijn de vijandelijkheden niet gestaakt en is er evenmin sprake van terugtrekking van eenheden. Servische troepen zijn, tegen het nadrukkelijk advies van de KVM in, op 17 dezer naar Racak teruggekeerd, waarna opnieuw gevechten uitbraken. Volgens UNHCR zijn ca. 5500 personen het gebied rond Racak ontvlucht; een deel hiervan zou zich schuilhouden in de nabijgelegen bergen.

(...)

Tijdens een tweede zitting van de Veiligheidsraad op 19 dezer werd overeenstemming bereikt over een presidentiële verklaring over Kosovo (in bijlage aan deze brief toegevoegd). In deze verklaring wordt het bloedbad in Racak krachtig veroordeeld, evenals de houding van de FRJ ten aanzien van ambassadeur Walker en hoofdaanklager Arbour.

(...)

Nederland heeft in de bovengenoemde internationale fora nadrukkelijk gepleit voor een krachtige veroordeling van de gebeurtenissen en een duidelijke boodschap aan president Milosevic dat schendingen van gemaakte afspraken niet zonder reacties zullen blijven. Het dient hem hierbij duidelijk te zijn dat dit zonedig ook tot NAVO-luchtacties kan leiden."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 230 (prod. 3).

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 2 februari 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt het volgende opgemerkt:

"Contactgroep

De Contactgroep, bestaande uit de VS, Rusland, het VK, Frankrijk, Duitsland, Italië en het EU-voorzitterschap, heeft op 29 januari jl. in Londen overeenstemming bereikt over een concreet plan van aanpak voor het bereiken van een interimregeling voor Kosovo, gekoppeld aan een strak tijdschema (zie bijlage). De Contactgroep heeft vertegenwoordigers van de FRJ en Servië, en van de Kosovo-Albanezan, gesommeerd vóór 6 februari a.s. te beginnen met onderhandelingen in Rambouillet (ten zuidwesten van Parijs). Deze onderhandelingen zullen onder co-voorzitterschap staan van de Britse en Franse ministers van Buitenlandse Zaken, Cook en Vedrine, met directe betrokkenheid van de Contactgroep. Als onderhandelaars tijdens de conferentie zullen de VS-bemiddelaar Hill, EU-gezant Petritsch en een nog aan te wijzen Russische vertegenwoordiger optreden. De onderhandelingen zouden maximaal een week mogen duren, eventueel verlengd met nog een week. De partijen hebben in totaal dus 21 dagen gekregen om tot een politiek akkoord te komen. De Contactgroep heeft benadrukt beide partijen aansprakelijk te zullen houden indien zij weigeren hieraan mee te werken.

(...)

NAVO

De NAVO-raad heeft op 30 januari jl. overeenstemming bereikt over een laatste waarschuwing aan de partijen in Kosovo. In het NAVO-ultimatum wordt aangedrongen op de naleving van de eisen van de internationale gemeenschap en de eisen zoals geformuleerd in de resoluties 1160, 1199 en 1203 van de VN-Veiligheidsraad. Voorts wordt de strategie van de Contactgroep ondersteund om op 6 februari a.s. onderhandelingen tussen de partijen te doen beginnen. De NAVO spreekt de bereidheid uit tot het nemen van elke maatregel die noodzakelijk is om:

- a. een humanitaire catastrofe af te wenden
- b. een politieke regeling tot stand te brengen
- c. naleving van de eisen van de internationale gemeenschap (incl. de afspraken tussen de NAVO en de FRJ over de terugtrekking van eenheden) te bereiken.

De tekst van de NAVO-verklaring is op 30 januari jl. door Secretaris-Generaal Solana per brief overgebracht aan President Milosevic en Dr. Rugova (zie bijlage). De NAVO-raad heeft Solana gemachtigd zo nodig tot luchtacties, waarvoor de ACTORDs reeds zijn goedgekeurd, te besluiten om de eisen kracht bij te zetten. Een dergelijk besluit zal worden voorafgegaan door consultaties met de Bondgenoten en rekening houden met de ontwikkelingen op de grond en het verloop van het onderhandelingsproces. SG Solana zal hierbij tevens rekening houden met de opstelling van het leiderschap en gewapende groeperingen van de Kosovo-Albanezen.

VN-Veiligheidsraad

De VN-Veiligheidsraad heeft op 29 januari jl. een presidentiële verklaring aanvaard (zie bijlage), waarin de voorgestelde aanpak van de Contactgroep voor het bereiken van een politiek akkoord wordt ondersteund. De VR roept de partijen op hun verplichtingen na te komen en samen te werken met de Contactgroep.

Nederlandse positie

De Regering steunt de door de Contactgroep overeengekomen strategie. In NAVO-kader heeft Nederland zich uitgesproken voor verhoging van de militaire druk op de partijen."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 233 (prod. 4).

Er is ruim twee weken intensief onderhandeld in Rambouillet. Dit heeft nog geen akkoord opgeleverd, maar volgens de Contactgroep wel consensus op een aantal belangrijke aspecten. Ik verwijs voor een uiteenzetting over de voorlopige uitkomst van het onderhandelingsproces in Rambouillet naar productie 7; de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 24 februari 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer. De Contactgroep is van opvatting dat een akkoord mogelijk is indien partijen het eens kunnen worden over de wijze van implementatie en de modaliteiten voor een internationale civiele en militaire presentie voor de uitvoering van een akkoord. Overeengekomen is dat de onderhandelingen in Rambouillet een vervolg zullen krijgen met een nieuwe bijeenkomst over de implementatie van een akkoord op 15 maart in Frankrijk. In de "co-chairmen's

conclusions" van de onderhandelingen (zie bijlage bij productie 7) worden de partijen opgeroepen zich te onthouden van acties die de te bereiken resultaten kunnen ondermijnen. In het bijzonder wordt van partijen verwacht dat zij een staakt het vuren in acht zullen nemen en de relevante VR-resoluties zullen naleven.

In deze brief wordt door de beide Ministers benadrukt dat zolang een politieke benadering tot de mogelijkheden behoort deze te verkiezen valt boven een militaire. Helaas is er toch weer sprake geweest van een hervatting van gevechten. Dat is ook de reden dat in de hiervoor genoemde brief door de Ministers wordt geschreven:

"Van belang is in dit verband dat de dreiging van NAVO-luchtacties onverminderd van kracht blijft."

Gezien het vorenstaande kunnen mijns inziens de volgende conclusies getrokken worden:

1. de dreiging om in NAVO-verband militair op te treden heeft onmiskenbaar een positief effect gehad op het streven van de internationale gemeenschap om de strijdende partijen in voormalig Joegoslavië ertoe te brengen de Veiligheidsraadsresolutie 1199 na te leven;
2. de Nederlandse regering is van oordeel dat de blijvende weigerachtigheid om Veiligheidsraadsresolutie 1199 uit te voeren militair optreden in NAVO-verband in voldoende mate legitimeert;
3. het oordeel van de Nederlandse regering wordt - bijna unaniem - gedeeld door de Tweede Kamer;
4. de lidstaten van de NAVO zijn unaniem van oordeel dat een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op naleving van Veiligheidsraadsresolutie 1199.

Uit deze schets blijkt dat in internationaal verband alles op alles wordt gezet om een vreedzame oplossing te bereiken. Er wordt door de verschillende internationale organisaties, waaronder de OVSE, de EU en de NAVO, druk uitgeoefend op de strijdende partijen om de Veiligheidsraadsresoluties na te leven. Door de Contactgroep, waarvan ook Rusland deel uitmaakt, is een concreet plan van aanpak opgesteld voor het bereiken van een interimregeling. Mocht een dergelijke regeling

niet worden bereikt, dan zal dit een eventueel noodzakelijk militair ingrijpen in NAVO-verband dichterbij brengen.

3. Vermeende schending art. 2 lid 4 Handvest van de Verenigde Naties

Eisers menen dat er onvoldoende volkenrechtelijke legitimatie is voor het dreigen met militair optreden in NAVO-verband. Zij menen dat hiervoor een afzonderlijke resolutie van de Veiligheidsraad vereist is. Zij stellen dat, zonder een dergelijke resolutie, een militair optreden in voormalig Joegoslavië in strijd is met art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. Deze stellingen worden, gezien de hiervoor getrokken conclusies, niet gedeeld door de Nederlandse regering, de Tweede Kamer en de NAVO.

Met betrekking tot de vermeende schending wordt opgemerkt dat eisers niet rechtstreeks rechten kunnen ontleen aan art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. Deze bepaling kan niet worden aangemerkt als een ieder verbindende verdragsbepaling in de zin van art. 93 van de Grondwet. Een ieder verbindende bepalingen zijn bepalingen die verbindende kracht hebben jegens burgers (private personen, inclusief privaatrechtelijke rechtspersonen). Een bepaling kan naar haar inhoud een ieder verbinden indien aan twee voorwaarden is voldaan. In de eerste plaats dienen bij de uitvoering of naleving van de bepaling rechtstreeks belangen van particulieren betrokken te zijn. In de tweede plaats moet de bepaling zelf door bestuur of rechter kunnen worden toegepast. In de woorden van de Hoge Raad: "De bepaling moet van dien aard zijn dat zij in de nationale rechtsorde zonder meer als objectief recht kan functioneren. Een bepaling die slechts kan worden uitgevoerd door middel van nadere volkenrechtelijke maatregelen of door middel van nationale wetgeving, voldoet niet aan de laatste voorwaarde. Voor de vraag of aan de laatste voorwaarde is voldaan is met name van belang of de bepaling voldoende concreet is."

Zie:
HR 30 mei 1986, NJ 1986, 688 (PAS);
HR 18 april 1995, NJ 1995, 619 ('tH).

Verg.:

HR 10 november 1989, NJ 1991, 248 (prof. mr P.H. Kooijmans).

Voor de stelling van de Staat dat eisers niet rechtstreeks rechten kunnen ontleen aan art. 2 lid 4 van het Handvest zijn verschillende argumenten aan te voeren. In de eerste plaats zijn in het Handvest normen opgenomen die bij uitstek zien op de betrekkingen tussen staten onderling (niet tussen de staten en burgers), zoals blijkt uit de formulering van art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. In de tweede plaats dient acht geslagen te worden op de inhoud van andere bepalingen uit het Handvest die van belang zijn voor de uitleg van art. 2 lid 4. In dit verband kan gewezen worden op de artt. 39 tot en met 51 van het Handvest, hoofdstuk VII van het Handvest, dat de mogelijkheid schept tot het treffen van maatregelen tegen een staat in geval van overtreding van art. 2 lid 4. Ook deze bepalingen richten zich uitsluitend tot staten en internationale organisaties. Aan de bepalingen ligt de veronderstelling ten grondslag dat (lid-)staten op de naleving van art. 2 lid 4 toezien. Dit zijn duidelijke aanwijzingen dat de verdragsluitende partijen aan de hier aan de orde zijnde bepalingen van het Handvest geen rechtstreekse werking hebben willen verbinden.

Ook in de literatuur wordt ervan uitgegaan dat burgers geen rechtstreeks beroep kunnen doen op art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. In "The Charter of the United Nations, A Commentary" (ed. B. Simma), Oxford 1994, wordt bij art. 2 sub 4 door Randelzhofer opgemerkt:

"Art. 2(4) stipulates that it is the members of the UN who shall refrain from the threat or use of force. According to Art. 4 of the Charter, only states are eligible to become members of the UN. Thus the prohibition of the use of force indisputably only protects and is only addressed to states. It does not matter in this respect whether the states recognize each other. Even states that are not members of the UN are protected, though not bound, by Art. 2(4), owing to the provision's broad wording ('any state')." (p. 115)

Het Handvest voorziet ook in een gerechtelijk orgaan, te weten het Internationaal Gerechtshof (art. 92 van het Handvest van de Verenigde Naties). Op grond van het Statuut van het Internationaal Gerechtshof kunnen slechts staten partij zijn in voor het Hof te brengen zaken. Ik verwijs naar art. 34 van het Statuut van het Internatio-

naal Gerechtshof. Krachtens art. 36 van dit Statuut strekt de rechtsmacht van het Hof zich uit tot alle zaken die de partijen daaraan voorleggen, en tot alle kwesties die in het bijzonder worden genoemd in het Handvest van de Verenigde Naties of in van kracht zijnde verdragen en conventies. Een dergelijke kwestie kan ook betrekking hebben op de vraag of een lidstaat door militair optreden of een dreigen daarmee in strijd handelt met het bepaalde in het Handvest van de Verenigde Naties. In dat geval gaat het om een geschil tussen staten dat beslecht kan worden door het Internationaal Gerechtshof. Dat gebeurt ook regelmatig. Ik noem bij wijze van voorbeeld de volgende zaken:

Internationaal Gerechtshof, 24 mei 1980, inzake United States of America/Iran, ICJ-reports 1980, p. 3;
Internationaal Gerechtshof, 27 juni 1986, inzake Nicaragua/United States of America, ICJ-reports 1986, p. 14.

De vraag of een bepaald handelen van een staat in strijd is met het Handvest van de Verenigde Naties is dus een vraag die op volkenrechtelijk niveau, d.w.z. tussen staten, beantwoord dient te worden. Art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties is daar bij uitstek een voorbeeld van. Die bepaling komt derhalve niet voor rechtstreekse toepassing in het Nederlandse recht in aanmerking. Op deze bepaling kan derhalve geen rechtstreeks beroep worden gedaan door eisers wegens het ontbreken van het een ieder verbindende karakter als bedoeld in art. 93 Grondwet. Dat geldt overigens evenzeer voor de hoofdstukken VII en VIII van het Handvest van de Verenigde Naties (art. 39 t/m 54).

4. Verschillende andere onderwerpen die door eisers aan de orde worden gesteld

In de conclusie van eis wordt ook aangevoerd dat er sprake zou zijn van een (dreigende) schending van het Eerste Aanvullende protocol bij de verdragen van Genève. De verdragen van Genève van 12 augustus 1949 (Stb. 1949, nrs 246-249) betreffen beperkingen op de oorlogvoering. Zij geven regels voor de behandeling van krijgsgevangenen, burgers etc. Het Eerste Aanvullende protocol geeft nadere regels voor de bescherming van slachtoffers. De verdragen zien op beperkingen van een gewapend conflict wanneer dat eenmaal is uitgebroken. Er is geen sprake van een dergelijk gewapend conflict. In dit verband dient benadrukt te worden dat zelfs in

het geval van een dergelijk conflict de vermeende schending van art. 2 lid 4 van het Handvest, niet automatisch leidt tot de conclusie dat er sprake zou zijn van schending van het Eerste Aanvullende protocol bij de verdragen van Genève. Een eventuele schending van humanitair oorlogsrecht dient geïndividualiseerd te worden.

Met betrekking tot de doelen van een eventueel militair optreden in NAVO-verband citeer ik wederom uit het verslag van het overleg dat op 8 oktober 1998 heeft plaatsgevonden tussen de Vaste Commissies voor Buitenlandse Zaken en Defensie met de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie.

"Het doelgebied van de NAVO-aanvallen is de gehela voormalige republiek Joegoslavië. De doelen zijn militair-strategisch, waarbij gedacht kan worden aan commandocentrales, luchtverdedigings-systemen, militaire eenheden en zware wapens. In de eerste fase zal de aandacht zich voornamelijk op Kosovo richten en zullen de aanvallen zeer sterk gericht zijn op het uitschakelen van luchtverdedigingssystemen ter vermindering van de risico's van de inzet van vliegtuigen in volgende fasen. Indien Milosevic blijft weigeren te reageren, kan het moment aanbreken dat de betekenis van "militair strategisch" wordt verruimd en dat ook doelen als elektriciteitscentrales en olieopslagplaatsen worden gekozen. Nadrukkelijk niet de bedoeling is burgerdoelen aan te vallen. Er wordt bijzonder veel gedaan aan het optimaal beperken van collateral damage. Daarvoor worden slimme wapens ingezet, zoals ook in Irak gebeurde. De mogelijkheid is aanwezig dat luchtverdedigingssystemen richting burgerbevolking worden verplaatst, waardoor burgers het risico lopen slachtoffer te worden van luchtaanvallen, maar de minister wees erop dat vrij nauwkeurig te volgen is waarheen dergelijke systemen verplaatst worden."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 221.

Een eventueel militair optreden in NAVO-verband richt zich dus op militaire doelen in voormalig Joegoslavië. Ook de NAVO is zich ervan bewust dat zij zich dient te houden aan de grenzen gesteld door het recht dat van toepassing is in gewapende conflicten. Van enige (dreigende) schending van het Eerste Aanvullende protocol bij de hiervoor genoemde verdragen is dan ook geen sprake.

Eisers voeren ook nog aan dat er sprake zou zijn van Nederlandse medeplichtigheid aan (dreigend) disproportioneel wapengewald. Ook hiervan is geen sprake. Ik verwijs

wederom naar de hiervoor genoemde brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 8 oktober 1998. Uitdrukkelijk is aangegeven dat de intensiteit en de duur van eventuele luchtaanvallen in NAVO-verband afhankelijk is van de reactie van de strijdende partijen. In de door de NAVO opgestelde planning is een aantal fasen voorzien waarin verschillende militaire doelen kunnen worden aangevallen. Nadat een fase is voltooid dient beoordeeld te worden of verder militair optreden noodzakelijk is. Vandaar dat iedere volgende fase aan de orde komt in de NAVO-raad.

Eisers stellen ten onrechte dat Nederland in het kader van de "Activation Order" afstand gedaan zou hebben van de beslissingsbevoegdheid over de inzet van Nederlandse wapens. Ik citeer wederom uit de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 8 oktober 1998:

"In alle achtereenvolgende fasen moet maximaal gebruik worden gemaakt van alle denkbare diplomatieke - o.a. ook van de OVSE - en politieke middelen om tot een vreedzame implementatie van resolutie 1199 te komen. Ook zal gedurende het gehele proces een voortdurende politieke controle op elke individuele fase van eventueel militair optreden gegarandeerd moeten zijn en zal men zich in elke fase rekenschap moeten geven van de gevolgen en de implicaties voor besluitvorming over de volgende fase(n). Het besluit van de Nederlandse regering om in de NAVO-raad akkoord te gaan met een machtiging tot ACTORD en eventueel daarop volgende Nederlandse deelname aan luchtacties, is dus gebonden aan de hierboven genoemde voorwaarden."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22181, nr 213 (prod. 1).

Alvorens er derhalve wordt overgegaan tot een volgende fase komt een dergelijk onderwerp in de NAVO-raad aan de orde. Aldus zal telkens een politieke afweging aan de orde zijn waarbij ook de Nederlandse regering wordt betrokken. Van het afstand doen van een beslissingsbevoegdheid over de inzet van Nederlandse wapens is dan ook geen sprake.

5. Positie oedeaade natuurlijke personen

In privé gedagvaard zijn onder andere de Minister-Präsident en de Voorzitter van de Tweede Kamer. In gemoede kan mijns inziens niet volgehouden worden dat door

mee te werken aan de besluitvorming inzake een eventueel militair optreden in NAVO-verband er sprake zou zijn van een oorlogsmisdrijf. Voor die stelling ontbreekt ook iedere onderbouwing. In de besluitvorming heeft steeds vooropgestaan dat alles op alles moet worden gezet om een politieke oplossing te bereiken. Militair optreden is alleen aan de orde wanneer alle politieke en diplomatieke middelen zijn uitgeput. Met betrekking tot de eventuele Nederlandse deelname aan luchtacties verwijs ik u naar de hiervoor gegeven uiteenzetting.

De vordering om de Minister-President en de Voorzitter van de Tweede Kamer te bevelen om persoonlijk en individueel af te zien van iedere verdere medewerking aan besluitvorming die kan leiden tot de inzet van militaire middelen in NAVO-verband stuit ook op een ander bezwaar. Het toewijzen van een dergelijke vordering zou betekenen dat de noodzakelijke politieke besluitvorming gefrustreerd zou worden. Een dergelijke ingreep zou een goed functioneren van de parlementaire democratie beletten. In dit verband verwijs ik naar het vonnis van de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage van 15 januari 1999 in de zaak Irak (rolnummer 98/1712).

Een eventuele veroordeling van de Staat richt zich, zoals bekend, ook tot de organen van de Staat. Er is geen enkele reden waarom er derhalve personen in dienst van de Staat in privé betrokken zouden moeten worden in deze procedure. Nu ook iedere goede grond ontbreekt voor het verwijt dat de Staat en gedaagden zich schuldig zouden maken aan het plegen van een oorlogsmisdrijf meen ik ook dat eisers geen voldoende processueel- dan wel materieelrechtelijk door het bepaalde in art. 6:162 BW beschermd belang hebben bij het gevorderde. Hetzelfde geldt voor de andere gedaagde natuurlijke personen.

6. Conclusie

Er is geen sprake van een (dreigend) onrechtmatig handelen van de Staat of van de gedaagde natuurlijke personen. Zoals hiervoor uiteengezet zijn er meerdere redenen waarom eisers niet-ontvankelijk dienen te worden verklaard in hun vorderingen, dan wel dat deze vorderingen dienen te worden afgewezen; kosten rechtens.

Productie 2

IN NAAM DER KONINGIN!

ARRONDISSEMENTSRECHTBANK 's-GRAVENHAGE
Sector Civiel Recht - President

Vonnis in kort geding van 18 maart 1999,
gewezen in de zaak met rolnummer KG 99/69 van:

1. de vereniging VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE, gevestigd te Utrecht;
2. de vereniging VERENIGING VAN ANTI-FASCISTISCHE OUD-VERZETSSTRIDERS: BON VAN ANTI-FASCISTEN, gevestigd te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
3. de stichting STICHTING TRIBUNAAL VOOR DE VREDE, gevestigd te Rotterdam;
4. NADA STANOJEVIC, wonende te Etten-Leur;
5. DUSKA VUKASINUVIC, wonende te Etten-Leur;
6. DRAGA GOSNJC, wonende te Etten-Leur;
7. MILICA STARCEVIC, wonende te Etten-Leur;
8. SRBIJANKA CVETCOVIC, wonende te Etten-Leur;
9. BORKA RADOVIC, wonende te Etten-Leur;
10. DUSAN ZIVANOCIC, wonende te Etten-Leur;
11. BLAGOJA ILJEVSKI, wonende te Etten-Leur;
12. DIVNA ILJEVSKI, wonende te Etten-Leur;
13. DIVNA MALINOVA, wonende te Etten-Leur;
14. DANICA MILUTINOVIC, wonende te Etten-Leur;
15. SLOBODANKA NEDELJKOVIC, wonende te Etten-Leur;
16. DIVNA KALANJA, wonende te Etten-Leur;
17. CORNELIS RICHARD NANNES, wonende te Etten-Leur;
18. MILKA NANNES-NIKOLIC, wonende te Etten-Leur;
19. GERARDUS BERNARD, wonende te Etten-Leur;
20. ZORICA BERNARD-DIORDJEVIC, wonende te Etten-Leur;
21. DINAS MORIMOV, wonende te Rotterdam;
22. PETAR IOSIC, wonende te San Pedro, CA: USA;
23. MILENA IOSIC, wonende te San Pedro, CA: USA;
24. TOMIN LAZA, wonende te Metford, OR: USA;
25. OZREN DIUKICH, wonende te Los Angeles, CA: USA;
26. HELENA DIUKICH, wonende te Los Angeles, CA: USA;
27. VAL DIUKICH-GLENDALE, wonende te Los Angeles, CA: USA;
28. SUZAN DIUKICH-GLENDALE, wonende te Los Angeles, CA: USA;
29. BRADLEY DIUKICH, wonende te San Diego, CA: USA;
30. ICOP SMIDT, wonende te Utrecht;
31. JENNY LIGTENBERG, wonende te Heerhugowaard;
32. CATHERINA ERICA HÖHNE-SPARBORTH, wonende te Hoorn;
33. HENDRIK VAN LUTTIKHUIZEN, wonende te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
34. ALIDA DE VRIES, wonende te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
35. DIRK PLUG, wonende te Hoorn;
36. EMIEL CASPAR MARIA WENNEN, wonende te Utrecht;
37. DIRK GREGOR HORST SIMON PLUG, wonende te Heemskerk;
38. SNEZANA BOGDANOVIC, wonende te Amsterdam;
39. SEKA MARKOVIC, wonende te Amsterdam;
40. RADOJKO LEPOJEVIC, wonende te Resinac, republiek Servië;
41. MILENKA LEPOJEVIC, wonende te Resinac, republiek Servië;

42. DRAGAN LEPOJEVIC. wonende te Resignac, republik Servië;
43. GOSA LEPOJEVIC. wonende te Resignac, republik Servië;
44. RADIVOJE STANIC. wonende te Mala Plana, republik Servië;
45. ZAGORKA STANIC. wonende te Mala Plana, republik Servië;
46. RADOJKA STANIC. wonende te Mala Plana, republik Servië;
47. LOSA SIMOVIC. wonende te Mala Plana, republik Servië;
48. INA SIMOVIC. wonende te Mala Plana, republik Servië;
49. VUKASIN RADOMIROVIC. wonende te Podujevo, republik Servië;
50. RADMILA RADOMIROVIC. wonende te Podujevo, republik Servië;
51. BOBAN DIURICKOVIC. wonende te Nis, republik Servië;
52. DUSICA DIURICKOVIC. wonende te Nis, republik Servië;
53. VLADIMIR DIURICKOVIC. wonende te Nis, republik Servië;
54. BILIANA DIURICKOVIC. wonende te Nis, republik Servië;
55. MARKO PANTIC. wonende te Diakovica, republik Servië;
56. DRAGNIA PANTIC. wonende te Diakovica, republik Servië;
57. MIROSLAV PANTIC. wonende te Diakovica, republik Servië;
58. MIROSLAVA PANTIC. wonende te Diakovica, republik Servië;
59. OBRAD SESLIJA. wonende te Aivalija, republik Servië;
60. MILO SESLIJA. wonende te Aivalija, republik Servië;
61. MILORAD SESLIJA. wonende te Aivalija, republik Servië;
62. ZORAN SESLIJA. wonende te Gnjilana, republik Servië;
63. LIUBINKO NIKOLIC wonende te Kistnica, republik Servië;
64. LILIANA NIKOLIC wonende te Kistnica, republik Servië;
65. MISKO NIKOLIC wonende te Kistnica, republik Servië;
66. MIRKA NIKOLIC wonende te Kistnica, republik Servië;
67. VLASTIMIR DIURINAC. wonende te Kos, republik Servië;
68. NATASIA DIURINAC. wonende te Kos, republik Servië;
69. NEBOISA NIKOLIC. wonende te Prokupije, republik Servië;
70. VESNA NIKOLIC. wonende te Prokupije, republik Servië;
71. RADOVAN NIKOLIC. wonende te Prokupije, republik Servië;
72. IAN TRAIKOVIC. wonende te Prokupije, republik Servië;
73. DRAGAN RADOSAVLJEVIC. wonende te Vlahovo, republik Servië;
74. BISERKA RADOSAVLJEVIC. wonende te Vlahovo, republik Servië;
75. RADMILA NIKOLIC. wonende te Vlahovo, republik Servië;
76. MLLIJA PETKOVIC. wonende te Leskovac, republik Servië;
77. RADE PETKOVIC. wonende te Leskovac, republik Servië;
78. MILAN PETKOVIC. wonende te Leskovac, republik Servië;
79. GICA MARKOVIC. wonende te Pec, republik Servië;
80. GORAN MARKOVIC. wonende te Pec, republik Servië;
81. MILENIIA MARKOVIC. wonende te Pec, republik Servië;
82. GORDANA PETKOVIC. wonende te Pec, republik Servië;
83. MIRKO PETKOVIC. wonende te Pec, republik Servië;
84. DRAGANA ZIVANOVIC. wonende te Belgrado, republik Servië;
85. STAKA ZIVANOVIC. wonende te Belgrado, republik Servië;
86. MILOVAN SPATIC. wonende te Burbank, CA: USA;
87. MILENA SPATIC. wonende te Burbank, CA: USA;
88. SLAVISA SPATIC. wonende te Burbank, CA: USA;
89. YASNA ZIVANOVIC. wonende te Pariis, Frankrijk;

91. SVETO GUSA, wonende te St. Gabriël, CA: USA;
92. D. SONCONIC, wonende te Fullerton 92831, CA: USA;
93. R. VISKONIC, wonende te Fullerton 92831, CA: USA;
94. SVETLANA IOVICIC, wonende te Burbank, CA: USA;
95. SELENA IOVICIC, wonende te Burbank, CA: USA;
96. MILOMIR IOVICIC, wonende te Burbank, CA: USA;
97. MILKA TRIVKO, wonende te Granada Hills, CA: USA;
98. RATKO KUZMANOVIC, wonende te Granada Hills, CA: USA;
99. SLAVKO IOVICIC, wonende de Burbank, CA: USA;
100. MILOJE PANTELIC, wonende te Tarzana, CA: USA;
101. ZIVADENKA MIJALOVIC, wonende te Woodland Hills, CA: USA;
102. BRANKO PANTELIC, wonende te Reseda, CA: USA;
103. SMILIA ZELIROVIC, wonende te Northridge, CA: USA;
104. VELA PETROVIC, wonende te North Hills, CA: USA;
105. DRAGICA ZELIROVIC, wonende te Northridge, CA: USA;
106. VLADAN MIJALOVIC, wonende te West Hills, CA: USA;
107. CHERYL MILANSON, wonende te Palmdale, CA: USA;
108. LINDA BOGDANOVIC, wonende te Northridge, CA: USA;
109. DRAGAN STANKOVIC, wonende te C. Mesa, CA: USA;
110. DRAGAN MIJALOVIC, wonende te Westlage, CA: USA;
111. MARKOVIC ZIVKO, wonende te Surcin, republiek Servië;
112. MIROSLAVA PAVLOVIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
113. RANVIC ANOTELNOVIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
114. MILAN IOKIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
115. VERA KRAUSTIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
116. VANICA VASICH, wonende te La Verne, CA: USA;
117. KRSTIA DINTRJIEVIC, wonende te West Corina, CA: USA;
118. MILENA IOSIC, wonende te San Pedro, CA: USA;
119. MILAN DIMIC, wonende te Santa Clarita, CA: USA;
120. MILICA KOSEVICH, wonende te West Hills, CA: USA;
121. ALESANDAR SAVIC, wonende te Laguna Miguel, CA: USA;
121. VASILKA IVANOVICH, wonende te Los Angeles, CA: USA;
122. ROSA IOVICIC, wonende te Burbank, CA: USA;
123. GUTA CEDOMIR, wonende te San Pedro, CA: USA;
124. MILAN DIAKOVIC, wonende te Chino, CA: USA;
125. MIODRAG PONTAVIC, wonende te Studio City, CA: USA;
126. ZIVANO DIORDJECICH, wonende te Valencia, CA: USA;
127. MIROSLAV MIJALOVIC, wonende te San Pedro, CA: USA;
128. PETER ERCEGOVAC, wonende te Granada Hills, CA: USA;
129. MARIA ERCEGOVAC, wonende te Granada Hills, CA: USA;
130. MILORAD BELOJEVIC, wonende te Studio City, CA: USA;
131. RUDY MILICEVIC, wonende te Downey, CA: USA;
132. VOISLAV KARAN, wonende te Sherman Oaks, CA: USA;
133. BIRERKA IOVICEVIC, wonende te West Covina, CA: USA;
134. DUSKO GAKIC, wonende te Burbank, CA: USA;
135. DANILO M. IOKANOVIC, wonende te Vantura, CA: USA;
136. MILITA KOSEVIC, wonende te Arcania, CA: USA;
137. ILJA RUZIC, wonende te North Hollywood, CA: USA;
138. SUSAN RUOPP, wonende te Crestline, CA: USA;

139. FRED RUOPP, wonende te Crestline, CA: USA;
140. ROGER SCHRECK, wonende te North Hollywood, CA: USA;
141. MICHELLE LAURIE, wonende te Toluca Lake, CA: USA;
142. CRAIG CONOVER, wonende te North Hollywood, CA: USA.

eisers,
procureur mr. A.B.B. Beelaard,
advocaat mr N.M.P. Steijnen (Zeist),

tegen:

1. De Staat der Nederlanden,
zetelende te 's-Gravenhage,
 2. Wim Kok,
wonende te Amsterdam,
 3. Jeltje van Nieuwenhoven,
wonende te 's-Gravenhage,
procureur mr G.J.H. Houtzagers,
 4. Admiraal L. Kroon, Chef Defensiestaf,
 5. Luitenant-Generaal B.A.C. Droste,
Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten,
 6. Adjudant Gerben Huisman,
deel uitmakend van een F-16 eenheid,
 7. Overste Paul Mulder, F-16 vlieger,
 8. Sergeant 1e klasse Paul Dirksen,
deel uitmakend van een F-16 eenheid,
- 4 t/m 8 met voor eisers onbekende woon- of werkelijke verblijfplaats en niet verschenen,

gedaagden.

1. Proces-verloop

Eisers hebben gedaagden doen dagvaarden voor de zitting van 19 februari 1999. Aldaar zijn gedaagden sub 1, 2 en 3 verschenen, vertegenwoordigd door hun procureur mr G.J.H. Houtzagers. Gedaagden sub 4 t/m 8 zijn niet verschenen. Eisers hebben ter zitting bij monde van hun advocaat mr Steijnen de wraking verzocht van de president mr A.H. van Delden. Bij beschikking van deze rechtbank, Kamer A, Sector Civielrecht d.d. 26 februari 1999 is het wrakingsverzoek afgewezen. De behandeling van de zaak is vervolgens voortgezet ter zitting van 4 maart 1999.

2. De feiten

- Ten aanzien van deelname door Nederland aan militaire luchtmachtacties van de NAVO tegen de Federale Republiek Joegoslavië heeft de Nederlandse regering besloten dat een dergelijke participatie verantwoord is indien tenminste aan de volgende voorwaarden wordt voldaan. Het moet duidelijk zijn dat een besluit tot ACTORD (Activation Orders) door de gehele NAVO wordt ondersteund en dat een zo groot mogelijke meerderheid van de bondgenoten ook actief aan de operaties meedoet, hetgeen impliceert dat er binnen de NAVO ook overeenstemming moet bestaan over de legitimiteit van een militair optreden.
- In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van 13 oktober 1998 staat -onder meer- vermeld:
"Vanochtend heeft de NAVO-raad eenstemmig besloten de militaire autoriteiten te machtigen Activation Orders (ACTORD) voor luchtmachtacties tegen de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ) uit te vaardigen.

3. De vordering, de gronden daarvoor en het verweer

3.1. Eisers vorderen -kort samengevat-

- gedaagde sub 1 te verbieden jegens de Republiek Joegoslavië oorlogsgeweld toe te passen, daarmee te dreigen, of in NAVO-verband aan die toepassing of dreiging mee te werken en bedoeld oorlogsgeweld politiek en militair te steunen,
- gedaagde sub 1 te bevelen aan de regeringen van de NAVO bondgenoten kenbaar te maken dat steun aan bedoeld oorlogsgeweld wordt beëindigd,
- gedaagde sub 1 te veroordelen tot het betalen van schadevergoeding,
- gedaagden 2 en 3 te bevelen of te zien van besluitvorming die kan leiden tot militair geweld jegens Joegoslavië,
- gedaagden 4 t/m 8 te verbieden opdrachten te (doen) geven en/of op te volgen die gericht zijn op oorlogsgeweld jegens de republiek Joegoslavië.

3.2. Eisers hebben verzocht tegen de niet verschenen gedaagden sub 4 t/m 8 verstek te verlenen. Nu de woonplaats en het werkelijk verblijf van deze

gedaagden aan eisers onbekend is hebben eisers hen opgeroepen op de wijze als bepaald in artikel 4 aanhef en onder 7° van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

3.3. Eisers hebben ter ondersteuning van hetgeen zij jegens gedaagden sub 1, 2 en 3 vorderen -kort samengevat- het volgende gesteld.

Nederland bedreigt in NAVO-verband de Federale Republiek Joegoslavië met onrechtmatig oorlogsgeweld. Nu de verantwoordelijkheid voor het handelen van de NAVO moet worden toegerekend aan de verschillende lidstaten is Nederland zelf verantwoordelijk en aansprakelijk voor elk NAVO optreden dat in strijd is met het internationale recht. Reeds door te dreigen met oorlogsgeweld maakt Nederland zich schuldig aan schending van artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. Dreigen met onrechtmatig oorlogsgeweld is evenzeer een misdrijf tegen de vrede als het uitvoeren van onrechtmatig oorlogsgeweld zelf. Er is overigens acute dreiging dat Nederland in NAVO-verband over zal gaan tot daadwerkelijke bombardementen.

Niet alleen de Nederlandse Staat maakt zich schuldig aan oorlogsmisdrijven maar individuen doen dat ook. Daarom zijn ook gedaagden 2 en 3 gedagvaard als de meest uitgesproken politiek verantwoordelijken.

Gedaagden sub 1 t/m 3 kunnen zich er niet van afmaken door te stellen dat eisers niet onmiddellijk rechten kunnen ontleen aan het bepaalde in artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. De vordering van eisers is gebaseerd op hun recht op leven, op artikel 90 van de Grondwet en op artikel 28 van de Universele verklaring van de rechten van de mens. Verder doen eisers een uitdrukkelijk beroep op het bepaalde in artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht.

3.4. Gedaagden sub 1, 2 en 3 hebben ten verweve aangevoerd dat er geen sprake is van een (dreigend) onrechtmatig handelen van de Staat of van de gedaagde natuurlijke personen en hebben geconcludeerd tot afwijzing van het gevorderde. Zij hebben vooropgesteld dat de Nederlandse regering zich op het standpunt stelt dat de blijvende weigerachtigheid om Veiligheidsraadsresolutie 1199 uit te voeren militair optreden in NAVO-verband in voldoende mate legitimeert. De dreiging om in NAVO-verband op te treden heeft onmiskenbaar een positief effect gehad op het streven van de internationale gemeenschap om de strijdende partijen in voormalig Joegoslavië ertoe te brengen de Veiligheidsraadsresolutie 1199 na te leven. Het oordeel van de Nederlandse regering wordt -bijna unaniem- gedeeld door de tweede Kamer en ook de lidstaten van de NAVO zijn unaniem van oordeel dat een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op de naleving van de Veiligheidsraadsresolutie. Internationaal wordt alles op alles gezet om een vreedzame oplossing te bereiken. Door de Contactgroep, bestaande uit de VS, Rusland, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland, Italië en het EU-Voorzitterschap is een concreet plan opgesteld voor het bereiken van een interimregeling. De Contactgroep heeft vertegenwoordigers van de Federale Republiek Joegoslavië en Servië en van de Kosovo-Albanezen gesommeerd tot onderhandelen. Na intensieve onderhandelingen in Rambouillet is weliswaar nog geen akkoord bereikt maar wel consensus op een belangrijk aantal aspecten. Er is voorts een akkoord bereikt over een voortzetting van de onderhandelingen.

Mocht onverhoopt de interimregeling niet tot stand komen dan zal dit een dan als noodzakelijk te kwalificeren militair ingrijpen in NAVO-verband dichterbij brengen.

Eisers kunnen, aldus gedaagden sub 1, 2 en 3, hun vorderingen niet baseren op artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties omdat die bepaling niet voor rechtstreekse toepassing in aanmerking komt.

Ook is er geen sprake van een (dreigende) schending van het Eerste Aanvullend Protocol bij de verdragen van Genève en van medeplichtigheid aan dreigend disproportioneel wapengeweld. Evenmin is sprake van het afstand doen van de beslissingsbevoegdheid over de inzet van Nederlandse wapens.

Tenslotte wordt aangevoerd dat er voor de stelling dat er wat betreft gedaagden 2 en 3, doordat zij meewerken aan de besluitvorming inzake een eventueel militair optreden sprake is van een oorlogsmisdrijf, onvoldoende onderbouwing is en dat het toewijzen van een dergelijke vordering de parlementaire besluitvorming in gevaar zou brengen. Bovendien strekt een vordering jegens de Staat zich uit tot de organen van de Staat en is er geen enkele reden om naast die organen ook personen die in dienst van de Staat zijn in een procedure te betrekken.

4. Beoordeling van het geschil

ten aanzien van gedaagden 4, 5, 6, 7 en 8:

4.1. Voor de vraag of deze gedaagden mochten worden gedagvaard op de wijze als bepaald in artikel 4 aanhef en onder 7° Rv is bepalend of de woon- of verblijfplaats van gedaagden, gemeten naar objectieve maatstaven, onbekend is en niet of eisers daarmee niet bekend zijn.

Van objectieve onbekendheid met de woon- of werkelijke verblijfplaats van gedaagden 4, 5, 6, 7 en 8 is geen sprake. Dit betekent dat eisers hen niet op de bij de wet voorgeschreven wijze hebben gedagvaard. Nu verder mag worden aangenomen dat het niet-verschijnen van deze gedaagden het gevolg is van bedoelde wijze van dagvaarden zal de dagvaarding ten aanzien van hen nietig worden verklaard.

ten aanzien van gedaagden 1, 2 en 3:

4.2. Eisers vorderen -kort gezegd- deze gedaagden te verbieden in NAVO-verband oorlogsgeweld jegens de Republiek Joegoslavië toe te passen dan wel aan de dreiging met oorlogsgeweld mee te werken.

Nu er op dit moment (nog) geen sprake is van daadwerkelijk toepassen van oorlogsgeweld in NAVO-verband maar alleen van dreiging daarmee moet beoordeeld worden of dit dreigen aangemerkt behoort te worden als een bedreiging met onrechtmatig oorlogsgeweld en als onrechtmatig handelen jegens eisers.

4.3. Daargelaten dat eisers niet aannemelijk hebben gemaakt dat de besluitvorming van de Nederlandse regering om tot deelname aan eventuele militaire acties tegen de Federale republiek Joegoslavië over te gaan onzorgvuldig is geweest, faalt hun beroep op het bepaalde in artikel 2 lid 4 van het Handvest der Verenigde Naties. Zoals terecht ten verweze is aangevoerd kan het bepaalde

in voormeld artikellid immers niet worden aangemerkt als een een ieder verbindende verdragsbepaling in de zin van artikel 93 van de Grondwet. Eisers kunnen zich tegenover de Staat dus niet op deze bepaling beroepen.

4.4. Ook het beroep dat eisers op de overige hierboven onder 3.3. genoemde wettelijke en verdragsbepalingen hebben gedaan faalt. Dit reeds omdat niet aannemelijk is gemaakt dat zich de feitelijke situatie voordoet waarin die bepalingen van toepassing zijn.

4.5. Ten aanzien van gedaagden sub 2 en 3 wordt voorts nog overwogen dat een veroordeling gericht tegen de Staat der Nederlanden zich ook uitstrekt jegens de organen van de Staat. Er is dan ook geen aanleiding om individuele personen in rechte te betrekken, nog daargelaten dat -zoals terecht door gedaagden is betoogd- het niet op de weg van de rechter ligt om op een wijze als door eisers gewild in te grijpen in de parlementaire besluitvorming.

4.6. Het voorgaande betekent dat het gevorderde jegens gedaagden sub 1, 2 en 3 dient te worden afgewezen. In het licht daarvan kan de vraag of wel al diegenen die in deze procedure als eisers optreden een gerechtvaardigd belang bij het gevorderde hebben, in het midden worden gelaten.

4.7. Eisers worden als de in het ongelijk gestelde partij veroordeeld in de kosten van dit geding.

5. Beslissing

De President:

ten aanzien van gedaagden 4, 5, 6, 7 en 8:

Verklaart de dagvaarding nietig.

ten aanzien van gedaagden 1, 2 en 3:

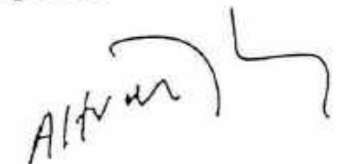
Wijst de vorderingen af.

Veroordeelt eisers in de kosten van dit geding, tot dusverre aan de zijde van gedaagden 1, 2 en 3 begroot op f 2.400,- waarvan f 400,- aan griffierecht.

Aldus gewezen door mr. A.H. van Delden en uitgesproken ter openbare zitting van 18 maart 1999 in tegenwoordigheid van de griffier.

CW

Productie 3

PRESIDENT ARRONDISSEMENTSRECHTBANK TE 's-GRAVENHAGE

Zitting van 29 maart 1999 te 9.00 uur

Pleitnotities van mr G.J.H. Houtzagers

inzake:

DE STAAT DER NEDERLANDEN

tegen

1. ALEXANDER DANIKOVIC
2. RADOMIR ZIVKOVIC
3. VLADIMIR KOSTIC
4. FILIP GAVRIC
5. VLASTA DJURINAC
6. GORAN VASIC
7. MILORAD SESLIJA
8. MIJA SESLIJA
9. MILE MIGAILOVIC

-
1. Inleiding

Opnieuw wordt in kort geding verzocht de Staat te bevelen zich te onthouden van deelname aan oorlogsgeweld in NAVO-verband tegen de Federale Republiek Joegoslavië.

Zoals u weet is de inzet van de Nederlandse regering en die van de diverse internationale organisaties, waaronder de OVSE, de EU en de NAVO, steeds geweest dat alles op alles gezet moest worden om met gebruikmaking van diplomatieke middelen een vreedzame oplossing te bereiken voor Kosovo.

Door de Servische opstelling zijn helaas luchtaanvallen onvermijdelijk geworden.

Ik citeer uit de brief van 24 maart 1999 van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer. Deze brief heb ik u, en mijn tegenpleiter, op voorhand toegestuurd.

"Gisteravond heeft de NAVO-raad geconstateerd dat alle mogelijkheden om met diplomatieke middelen een oplossing voor Kosovo te bereiken op dit moment zijn uitgeput. Secretaris-Generaal Solana heeft daarom aan SACEUR de opdracht gegeven om tot uitvoering van luchtacties over te gaan. Deze zijn bedoeld om een halt toe te roepen aan de aanvallen van het Joegoslavische leger en de politie en deze zodanig te verzwakken dat een grotere humanitaire ramp wordt voorkomen, alsmede ter ondersteuning van de internationale inspanningen om de FRJ tot ondertekening van een interim-akkoord te brengen.

...

Milosevic weigert niet alleen een akkoord te tekenen, maar negeert ook de eisen uit VR-resoluties 1199 en 1203 en de eerder gemaakte afspraken met de NAVO over aantallen toegestane militaire en politie-eenheden in Kosovo. De schorsing van het overleg in Parijs en de terugtrekking van de KVM op 21 dezer zijn door Milosevic aangegrepen om een grootscheeps offensief met inzet van zware wapens te beginnen, in een kennelijke poging om het UCK een vernietigende slag toe te dienen. Hierbij is tot op heden met name in noord- en centraal-Kosovo grote schade aangericht. Zeer verontrustend is dat het Joegoslavische leger nu weer op grote schaal huizen verwoest. Als gevolg van het geweld is er sprake van nieuwe stromen ontheemden en een dreigende humanitaire catastrofe. Exacte gegevens zijn nog niet beschikbaar, doch hoogstwaarschijnlijk zijn enkele tienduizenden mensen op de vlucht geslagen als gevolg van het nieuwe geweld."

Zie: productie 3 van de Staat.

Luchtaanvallen zijn en worden uitgevoerd. Ik wil nog eens met nadruk onderstrepen dat de aanvallen in NAVO-verband uitdrukkelijk zijn gericht op

militaire doelen, zoals de Servische luchtafweer, commandocentrales, communicatiemiddelen en militaire stellingen. De NAVO voert geen oorlog tegen de burgerbevolking van de Federale Republiek Joegoslavië.

2. De aangevoerde normschending

Opnieuw wordt gesteld dat er geen juridisch deugdelijke grondslag zou bestaan voor het gebruik van oorlogsgeweld in NAVO-verband. Die stelling is onjuist. Tijdens de vorige behandeling heb ik een uitvoerige schets gegeven van de situatie in voormalig Joegoslavië vanaf oktober 1998, ook in het licht van de Resolutie van de Veiligheidsraad 1199. Ik zal niet in herhaling vervallen en verwijs voor die uiteenzetting naar de pleitnotities van 4 maart jl. Wel wil ik hier nogmaals wijzen op de conclusies die mijns inziens gegeven de geschetste ontwikkelingen en omstandigheden getrokken kunnen worden:

1. de Nederlandse regering is van oordeel dat de blijvende weigerachtigheid om Veiligheidsraadresolutie 1199 uit te voeren militair optreden in NAVO-verband in voldoende mate legitimeert;
2. het oordeel van de Nederlandse regering wordt - bijna unaniem - gedeeld door de Tweede Kamer;
3. de lidstaten van de NAVO zijn unaniem van oordeel dat een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op naleving van Veiligheidsraadresolutie 1199.

Met betrekking tot de gestelde normschending wordt in feite, in een ander jasje, hetzelfde aangevoerd als tijdens het kort geding dat heeft geleid tot het vonnis van 18 maart 1999. De norm die geschonden zou zijn betreft het zogenaamde agressieverbod. Het gebruik van geweld door een staat jegens andere staten is verboden. Die norm is tot uitdrukking gebracht in art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. Om te ontkomen aan de conclusie die getrokken is in het vonnis van 18 maart 1999 beroepen eisers zich thans niet op schending van art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties, maar op schending van dezelfde norm die zou voortvloeien uit het volkenrechtelijk gewoonterecht. Volgens eisers hoort de

betreffende norm tot het zogenaamde jus cogens, het dwingend volkenrecht, waarvan niet afgeweken kan worden. Op schending van deze norm zou door eisers rechtstreeks een beroep gedaan kunnen worden.

Die stelling is juridisch niet juist.

Voor de vraag of er sprake is van rechtstreekse werking dient gekeken te worden naar de inhoud van de norm. Het gaat dus niet om de vraag of een norm is vastgelegd in een verdrag, dan wel of die norm voortvloeit uit gewoonterecht, maar om de vraag of die norm, gezien haar inhoud en strekking, een ieder verbindt als bedoeld in art. 93 van de Grondwet. Uit de norm zelf, het verbod om geweld te gebruiken tegen andere staten, blijkt overduidelijk dat eisers hieraan niet rechtstreeks rechten kunnen ontleen. Het gaat hier immers om een norm die bij uitstek ziet op de betrekking tussen staten onderling (niet tussen staten en burgers). Voor de inhoud en strekking van deze norm verwijs ik naar de uiteenzetting in de pleitnotities van 4 maart 1999, meer in het bijzonder naar de bladzijden 12, 13 en 14. De vraag of een norm behoort tot het zogenaamde jus cogens is derhalve niet beslissend voor de vraag of op die norm rechtstreeks een beroep kan worden gedaan. Dit staat ook los van de vraag of de door eisers ingeroepen norm beschouwd kan worden als behorend tot het jus cogens.

De redenering van eisers zou ook tot de bijzondere consequentie leiden dat zij geen beroep zouden kunnen doen op een norm die voortvloeit uit een verdrag, terwijl dat wel zou kunnen met betrekking tot dezelfde norm voortvloeiend uit het volkenrechtelijk gewoonterecht. Gezien de inhoud van de norm waarop eisers zich beroepen dient de conclusie dan ook te zijn dat het hier in ieder geval niet gaat om een ieder verbindende bepaling in de zin van art. 93 van de Grondwet, zodat eisers zich tegenover de Staat niet op deze norm kunnen beroepen. Ik meen dan ook dat exact dezelfde vraag aan de orde is als de vraag waarover reeds beslist is in het vonnis van 18 maart 1999. Dat wordt niet anders doordat eisers militairen zouden zijn in werkelijke dienst van het Joegoslavische leger.

Met betrekking tot andere verdragsbepalingen die door eisers worden aangehaald in de dagvaarding wil ik nogmaals opmerken dat de door eisers

gestelde en door de Staat betwiste schending van het agressieverbod niet automatisch leidt tot de conclusie dat er sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht. De aangehaalde verdragsbepalingen zien op de behandeling van krijgsgevangenen, burgers en de bescherming van slachtoffers. Een eventuele schending van humanitair oorlogsrecht dient geïndividualiseerd te worden. Geen van de eisers voert in dit verband omstandigheden aan waaruit zou blijken dat er ten opzichte van hen sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht.

3. Conclusie

De vorderingen dienen te worden afgewezen; kosten rechtens.

Productie 4

IN NAAM DER KONINGIN!

ARRONDISSEMENTSRECHTBANK 's-GRAVENHAGE
Sector Civiel Recht - President

Vonnis in kort geding van 7 april 1999,
gewezen in de zaak met rolnummer KG 99/339 van:

1. Aleksander Danikovic, wonende te Belgrado,
2. Radomir Zivkovic, wonende te Belgrado,
3. Vladimir Kostic, wonende in Jagodina,
4. Filip Gavric, wonende in Belgrado,
5. Vlasta Djurinac, wonende te Pristina,
6. Goran Vasic, wonende te Pristina,
7. Milorad Seslija, wonende te Ajvalija
8. Mija Seslija, wonende te Ajvalija,
9. Mile Migailovic, wonende te Vucak,

voornoemde steden alle gelegen in de Republiek Servië,

eisers,

procureur mr. A.B.B. Beelaard,
advocaat mr. N.M.P. Steijnen te Zeist,

tegen:

De Staat der Nederlanden,
(Ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken),
zetelende te 's-Gravenhage,
gedaagde,
procureur mr. G.J.H. Houtzagers.

1. De feiten

Op grond van de stukken en het verhandelde ter zitting van 29 maart 1999 wordt in dit geding van het volgende uitgegaan.

- De Nederlandse regering heeft ten aanzien van deelname door Nederland aan militaire luchtacties van de NAVO tegen de Federale Republiek Joegoslavië, hierna te noemen 'de FRJ', besloten dat een dergelijke participatie verantwoord is indien tenminste aan de volgende voorwaarden wordt voldaan: Het moet duidelijk zijn dat een besluit tot ACTORD (Activation Orders) door de gehele NAVO wordt ondersteund en dat een zo groot mogelijke meerderheid van de bondgenoten ook actief aan de operaties meedoet, hetgeen impliceert dat er binnen de NAVO ook overeenstemming moet bestaan over de legitimiteit van een militair optreden.
- In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van 13 oktober 1998 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer staat -onder meer- vermeld: "Vanochtend heeft de NAVO-raad eenstemmig besloten de militaire autoriteiten te machtigen Activation Orders voor luchtacties tegen de FRJ uit te vaardigen(..)"
- Bij brief van 24 maart 1999 hebben de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer medegedeeld dat Secretaris Generaal Solana, na constatering door de NAVO-raad dat alle mogelijkheden om met diplomatieke

middelen een oplossing voor Kosovo te bereiken waren uitgeput, opdracht heeft gegeven tot uitvoering van luchtacties over te gaan, Sedert 24 maart 1999 worden luchtaanvallen op de FRJ uitgevoerd, waaraan ook vliegruigen van de Koninklijke Landmacht deelnemen.

Bij uitspraak van de President in Kort Geding van deze rechtbank van 18 maart 1999 zijn de door een tweetal Nederlandse verenigingen en de stichting Stichting Tribunaal voor de Vrede, alsmede 139 burgers uit diverse landen waaronder de republiek Servië, ingestelde vorderingen, strekkende tot (onder meer) een verbod aan de Staat jegens de FRJ oorlogsgeweld toe te passen, daarmee te dreigen, of in NAVO-verband aan die toepassing of dreiging mee te werken en bedoeld oorlogsgeweld politiek en militair te steunen, afgewezen. De afwijzing was onder meer gebaseerd op de onmogelijkheid van eisers zich tegenover de Staat op de bepaling in artikel 2 lid 4 van het Handvest van de VN te beroepen. Tegen dit vonnis is hoger beroep aangetekend.

2. De vorderingen, de gronden daarvoor en het verweer

2.1. Eisers vorderen bij vonnis, uitvoerbaar bij voorraad, gedaagde te bevelen zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de FRJ, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de FRJ onthoudt, met veroordeling van gedaagde in de kosten van dit geding.

2.2. Daartoe voeren zij onder meer het volgende aan.

- Gedaagde handelt onrechtmatig jegens eisers door in NAVO-verband luchtaanvallen op de FRJ uit te voeren. De verantwoordelijkheid voor het handelen van de NAVO moet worden toegerekend aan de verschillende lidstaten zodat gedaagde zelf verantwoordelijk en aansprakelijk is voor elk NAVO-optreden dat in strijd is met het internationale recht. Dat het hier gaat om onrechtmatig handelen wordt als volgt toegelicht:

- Er is sprake van grootscheepse veelvoudige schendingen van het internationaal recht. Naar volkenrechtelijk gewoonterecht van dwingende aard is het gebruik van geweld jegens andere staten - en daarmee tegen eisers- verboden. De uitzonderingen op dit agressieverbod, verwoord in het handvest van de VN -kort gezegd- zelfverdediging en handelen op instigatie van de Veiligheidsraad, doen zich hier niet voor.

- De interpretatie door gedaagde van Veiligheidsraadsresolutie 1199 en Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties is malafide. Gedaagde heeft geen deugdelijke grondslag voor het geweld aangevoerd. Het geweld is derhalve onrechtmatig.

- Het uitvoeren van onrechtmatig oorlogsgeweld is een misdrijf tegen de vrede. Zo gedaagde van mening is dat zijn optreden niet onrechtmatig is rust bij hem de bewijslast.

- Ingevolge geldende jurisprudentie komt, ondanks de beleidsvrijheid waar gedaagde zich in dit soort aangelegenheden stelselmatig op beroept, aan de rechter de bevoegdheid toe het beleid van gedaagde op rechtmatigheid te toetsen.

- De situatie thans is een andere dan die ten tijde van het voornoemde

vonnis van 18 maart 1999:

- Anders dan toen is er thans sprake van een oorlogssituatie; eisers zijn gemobiliseerde soldaten, die voor hun leven vrezen.
- Ook indien als een gegeven moet worden aangenomen dat aan de diverse bepalingen in de verdragen geen rechtstreekse werking jegens burgers kan worden toegekend betekent dit nog niet dat aan de achterliggende normen van volkenrechtelijk gewoonterecht met een jus cogens karakter evenmin zelf bindende werking kan worden toegekend.
- De wet op het Oorlogsstrafrecht is thans wel aan de orde.
- In het vonnis van 18 maart is niet gereflecteerd op het beroep ten aanzien van het toepassen van disproportioneel oorlogsgeweld.

2.3. Gedaagde voert als volgt verweer.

- Het gestelde ontbreken van een juridisch deugdelijke grondslag voor het gebruik van oorlogsgeweld in NAVO-verband is tijdens de behandeling van de zaak die leidde tot het voornoemde vonnis van 18 maart 1999 betwist en uitvoerig besproken. Thans is de situatie bereikt dat diplomatieke maatregelen om tot een vreedzame oplossing voor Kosovo te komen zijn uitgeput. Door de Servische opstelling zijn de luchtaanvallen noodzakelijk geworden. Dat is het oordeel van de Nederlandse regering, dat -bijna unaniem- wordt gedeeld door de Tweede Kamer. De lidstaten van de NAVO zijn unaniem van oordeel dat een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op naleving van Veiligheidsraadsresolutie 1199.
- Met betrekking tot de normschending wordt in feite thans hetzelfde aangevoerd als in de vorige procedure; immers de vraag of een norm is vastgelegd in een verdrag of voortvloeit uit gewoonterecht dat behoort tot het zogenaamde jus cogens is niet relevant; het gaat om de vraag of die norm, gezien haar inhoud en strekking, een ieder verbindt als bedoeld in artikel 93 van de Grondwet. Dat betekent dat thans exact dezelfde vraag aan de orde is als waarover is beslist in het vonnis van 18 maart 1999. Dat wordt niet anders doordat eisers militairen zijn in werkelijke dienst van het Joegoslavische leger.
- Zelfs als er sprake zou zijn van schending van het agressieverbod, quod non, leidt zulks niet automatisch tot de conclusie dat er sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht. Eventuele schending van humanitair oorlogsrecht dient geïndividualiseerd te worden; geen van eisers heeft omstandigheden aangevoerd waaruit jegens hem of haar van schending terzake zou kunnen blijken.

3. Beoordeling van het geschil

3.1. Eisers hebben ter zitting gesteld dat de vordering beheerst wordt door Nederlands recht; hetgeen door gedaagde niet is weersproken. Partijen hebben, naar wordt aangenomen, aldus voor de toepasselijkheid van Nederlands recht gekozen.

3.2. Dat het beleid van gedaagde door de rechter op rechtmatigheid mag worden

getoetst is in beginsel juist.

De vraag of gedaagde rechtmatig handelt, derhalve of het besluit van gedaagde om in NAVO-verband te participeren aan het oorlogsgeweld tegen de FRJ op een juridisch deugdelijke grondslag is gebaseerd, komt aan de orde als is komen vast te staan dat aan de volkenrechtelijke normen, waarvan in casu wordt gesteld dat zij worden geschonden, door burgers rechtstreeks rechten kunnen worden ontleend.

Eisers stellen dat gedaagde inbreuk maakt op normen die voortvloeien uit het volkenrechtelijk gewoonterecht, welke normen tot het jus cogens behoren en onafhankelijk van het Handvest van de VN overal en altijd gelden. Zij wijzen daarvoor naar art. 3 van Protocol II bij de Verdragen van Genève. In wezen gaat hier echter om dezelfde normen als in het Handvest van de VN vastgelegd, te weten het geweldsverbod, en het interventieverbod. Deze normen betreffen, ook als zij tot het volkenrechtelijke jus cogens gerekend moeten worden, gezien hun inhoud en strekking in elk geval de betrekkingen tussen staten onderling.

- 3.3. De vraag is nu of burgers aan genoemde normen ook rechtstreeks rechten kunnen ontleen. In NJ 1991, nr 248 is de Hoge Raad de beantwoording van deze vraag uit de weg gegaan. Hij heeft in het midden gelaten of aan "alle regels van internationaal recht waarop SVK zich ... heeft beroepen, door burgers rechtstreeks rechten kunnen worden ontleend." Daarbij had de Hoge Raad veronderstellenderwijs aangenomen dat SVK zich ook op het in art. 2 lid 4 van het Handvest neergelegde verbod had beroepen. Dat beroep werd verworpen omdat het verbod in samenhang met het recht op zelfverdediging moest worden begrepen en in dit geval van zelfverdediging sprake was.
- 3.4. Verder is in evengenoemd arrest onderzocht of er sprake was van strijd met het grondrecht op leven, zoals gewaarborgd in art. 2 EVRM en art. 6 IVBP. Ook eisers beroepen zich op deze artikelen. De HR oordeelde dat daarvan in het concrete geval geen sprake was.
- 3.5. Bij deze stand van de jurisprudentie moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat onder omstandigheden aan het in het Handvest neergelegde verbod tot agressie en tot non interventie rechtstreekse werking wordt toegekend. Een argument hiervoor lijkt ook art. 15 lid 2 EVRM te verschaffen, dat afwijking van art. 2 EVRM niet toestaat behalve ingeval van dood als gevolg van "rechtmatige oorlogshandelingen". In het hierna volgende wordt veronderstellenderwijs aangenomen dat aan de evengenoemde verboden rechtstreekse werking toekomt.
- 3.6. Daarbij wordt aangetekend dat, anders dan eisers kennelijk menen, aan het vonnis in kort geding van 18 maart 1999 geen gezag van gewijsde toekomt, aangezien in deze zaak andere eisers optreden.
- 3.7. Nederland neemt momenteel deel aan luchtaanvallen op het grondgebied van de FRJ. Eisers zullen, afhankelijk van de plaats waar zij als militairen van het leger van de FRJ worden ingezet, kans lopen blootgesteld te worden aan deze luchtaanvallen. In zoverre bestaat de mogelijkheid dat hun recht op leven wordt aangetast. Een dergelijke aantasting kan gerechtvaar-

digd zijn indien sprake is van rechtmatige oorlogshandelingen.

3.8. In dit verband heeft gedaagde zich beroepen op resolutie 1199 van de Veiligheidsraad. Deze resolutie legitimeert gedaagdes militair optreden. De eisen die de Veiligheidsraad in deze resolutie stelt zijn gebaseerd op Hoofdstuk VII van het Handvest. In deze resolutie wordt de situatie in Kosovo niet langer als interne aangelegenheid beschouwd. De militaire actie beoogt prompte naleving van resolutie 1199. Het gaat niet om een strafexpeditie. De uitvoering wordt geautoriseerd door de NAVO-raad. Alles is er op gericht door de actie de gewelddadigheden in Kosovo te beëindigen. De deelname aan het militair optreden wordt door de overgrote meerderheid van de Tweede Kamer gesteund. Tot zover, kort weergegeven, gedaagde.

3.9. Overwogen wordt dat resolutie 1199 onder meer inhoudt:

"Gravely concerned at the recent intense fighting in Kosovo and in particular the excessive and indiscriminate use of force by Serbian security forces and the Yugoslav Army which have resulted in numerous civilian casualties and, according to the estimate of the Secretary-General, the displacement of 230.000 persons from their homes.

(...)

Acting under Chapter VII of the Charter of the United Nations,

(...)

4. Demands further that the Federal Republic of Yugoslavia, in addition to the measures called for under resolution 1160 (1998), implement immediately the following concrete measures towards achieving a political solution in Kosovo as contained in the Contact Group statement of 12 June 1998:

(a) cease all action by the security forces affecting the civilian population and order the withdrawal of security units used for civilian repression;

(...)

(c) facilitate, in agreement with the UNHCR and the International Committee of the Red Cross (ICRC), the safe return of refugees and displaced persons to their homes and allow free and unimpeded access for humanitarian organizations and supplies to Kosovo;

(...)

Notes, in this connection, the commitments of the President of the Federal Republic of Yugoslavia, in his joint statement with the President of the Russian Federation of 16 June 1998:

(a) to resolve existing problems by political means on the basis of

equality for all citizens and ethnic communities in Kosovo;

(b) not to carry out any repressive actions against the peaceful population;

(...)

(e) to facilitate the unimpeded return of refugees and displaced persons under programmes agreed with the UNCR and the ICHR, providing State aid for the reconstruction of destroyed homes;

(...)

16. Decides, should the concrete measures demanded in this resolution and resolution 1160 (1998) not be taken, to consider further action and additional measures to maintain and restore peace and stability in the region."

- 3.10. Resolutie 1199 is genomen op basis van de bepalingen in Hoofdstuk VII van het Handvest. Dit hoofdstuk staat de mogelijkheid van het ondernemen van militaire actie toe, zij het dat daartoe dan besloten dient te worden door de Veiligheidsraad.
- 3.11. In dit kort geding wordt aangenomen dat de FRJ niet is overgegaan tot het onmiddellijk staken van repressieve acties tegen de bevolking van Kosovo en evenmin de terugkeer van vluchtelingen heeft mogelijk gemaakt. Integendeel, de repressie tegen de burgerbevolking is onverminderd doorgegaan en de vluchtelingenstroom is sinds begin van dit jaar alleen maar toegenomen.
- 3.12. De omstandigheid dat niet de Veiligheidsraad, maar de NAVO-raad vervolgens heeft besloten tot het ondernemen van militaire acties teneinde de FRJ te bewegen tot naleving van de resolutie 1199 kan niet op voorhand als onrechtmatig worden aangemerkt, ook al brengt dit voor eisers een zeker risico met zich mee voor hun recht op leven. Bij de huidige stand van zaken kan niet worden beoordeeld of er sprake is van disproportioneel oorlogsgeweld.
- 3.13. Het beroep op de Wet Oorlogsstrafrecht gaat niet op. Deze wet ziet op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen. Ook het beroep op Protocol I bij de verdragen van Genève van 12 augustus 1949 faalt, daar eisers geen concrete omstandigheden hebben aangevoerd, waaruit kan blijken dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht.
- 3.14. Het voorgaande leidt tot de conclusie dat het gevorderde moet worden afgewezen. Eisers worden, als de in het ongelijk gestelde partij, veroordeeld in de kosten van dit geding.

4. Beslissing

De President:

Wijst het gevorderde af.

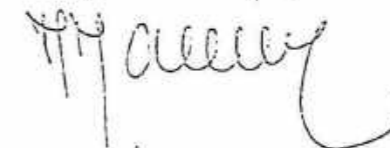
Veroordeelt eisers in de kosten van dit geding, tot dusverre aan de zijde van gedaagde begroot op f 1.950,-, waarvan f 400,- aan griffierecht.

Aldus gewezen door mr. Von Maltzahn en uitgesproken ter openbare zitting van 7 april 1999 in tegenwoordigheid van de griffier.

md

Uitgegeven voor eerste grosse aan
Mr. G.J.H. Houtzagers
voornoemd, door mij GRIFFIER van de
Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage
op heden 7-4-'99

Productie 5

Vergaderjaar 1998-1999

22 181

De situatie in voormalig Joegoslavië

Nr. 243

BRIEF VAN DE MINISTERS VAN BUITENLANDSE ZAKEN EN VAN DEFENSIE

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

's-Gravenhage, 29 maart 1999

Zoals besproken in het overleg met Uw Kamer op woensdagavond 24 maart is de NAVO diezelfde avond begonnen met luchtaanvallen op militaire doelen in de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ). De militaire acties zijn erop gericht de druk op president Milosevic zodanig te verhogen dat hij alsnog zal overgaan tot het aanvaarden van de uitkomsten van Rambouillet en Parijs en om op korte termijn zijn militaire structuur zodanig te raken dat zijn vermogen om de offensieven van lager en politie voort te zetten aanzienlijk wordt vermindert. Een zodanige vermindering van de militaire capaciteit kan in belangrijke mate bijdragen aan het bereiken van het politieke doel.

De wijze waarop Milosevic zich thans in Kosovo aan misdaden schuldig maakt en blijft weigeren zijn houding op enigere wijze te herzien, maakt eens te meer duidelijk dat de internationale gemeenschap niet passief had kunnen blijven en dat alleen door de thans gekozen aanpak een eind kan worden gemaakt aan de reeds jarenlang voortdurende agressie van Milosevic. De militaire acties van de NAVO zullen dan ook moeten worden voortgezet totdat aan de genoemde voorwaarden zal zijn voldaan.

Van groot belang is dat de weg naar een politieke oplossing te allen tijde open blijft. In dit verband is, zoals eerste ondergetekende zowel in de Kamer als daarbuiten heeft benadrukt, de rol van de Russische Federatie van bijzondere betekenis.

De RF bewandelt momenteel twee sporen. Enerzijds blijft zij de NAVO-interventies krachtig veroordelen en heeft zij de banden met de NAVO met ingang van 25 maart bevroren. Anderzijds wil de RF een constructieve diplomatieke rol spelen. De regering acht het van belang dat, naar inmiddels bekend is geworden, de Russische premier Primakov naar Belgrado zal reizen voor gesprekken met Milosevic. Ook enkele Doema-leden willen bemiddelend optreden. De regering verwelkomt deze initiatieven.

Intussen is de humanitaire situatie in Kosovo ernstig verslechterd. Aanhoudende offensieve operaties van Servische politie- en veiligheids-troepen, gericht tegen het UCK maar ook tegen de Kosovo-Albanese gemeenschap als geheel, hebben het afgelopen week geleid tot omvangrijke nieuwe vluchtelingenstromen in en vanuit Kosovo. De Regering maakt zich bijzonder ernstige zorgen over de aanhoudende berichten over gruweldaden in Kosovo, zoals standrechtelijke executies en het afvoeren van mannelijke Kosovo-Albanezers, alsmede over de gevolgen van de huidige crisis rond Kosovo voor de regionale stabiliteit. Er zijn sterke vermoedens dat deze etnische zuivering reeds geruime tijd tevoren was gepland. Volgens de NAVO bevindt zich onder de vermoorde personen LDK-onderhandelaar Fehmi Agani, die enige maanden geleden nog met een Kosovo-Albanese delegatie door eerste ondergetekende en de Minister voor ontwikkelingssamenwerking is ontvangen. De regering veroordeelt deze en dergelijke misdaden en zal de Tijdelijk Zaakgelastigde van de FRJ terzake ontbieden.

De misdaden van Milosevic hebben ertoe geleid dat Nederland, na te zijn geconsulteerd door NAVO Secretaris-Generaal Solana, evenals de andere bondgenoten, heeft ingestemd met een tweede fase van de luchtaanvallen, waarvan de intensiteit wordt opgevoerd en die vooral is gericht tegen het gewraakte optreden van politie- en legereenheden in Kosovo.

Wat betreft het aandeel van Nederlandse eenheden kan het volgende worden meegedeeld. Sinds het begin van de luchtaanvallen zijn de op Amendola gestationeerde zestien Nederlandse F15's ingezet voor uiteenlopende taken. Vanaf zondag 23 maart wordt meer gebruik gemaakt van de mogelijkheden van gemoderniseerde (MLU) F16's, met name bij het aanvallen van gronddoelen in Kosovo.

Gelet op het toegenomen risico van overslaan van het conflict blijft de zogenoemde Extraction Force (EF) in de FYROM; de EF is thans evenals de overige in de FYROM gestationeerde NAVO-eenheden onder het bevel geplaatst van de commandant van het Ace Rapid Reaction Corps (ARRC). Dit geldt ook voor de thans in het kader van de EF ontplooiende Nederlandse eenheden: een helikopterdetachement (drie Chinooks en vijftig militairen), een geniecompagnie (zeventig militairen), drie ambulances met personeel, alsmede voor de vijftienvijftig Nederlandse EF-staffunctionarissen - zij worden deels tijdelijk toegevoegd aan het ARRC-hoofdkwartier - en voor de sinds 21 maart ontplooiende Monitor Opsporings Radar Bateriaj (dertig militairen).

De EF blijft in de FYROM omdat zij een essentiële bijdrage levert aan de verdediging van de aldaar gestationeerde NAVO-militairen en aan de afschrikking tegen mogelijke aanvallen van de FRJ tegen de FYROM. In zijn brief van 24 maart jongstleden aan de regeringsleiders van Albanië, Bulgarije, FYROM, Roemenië en Slovenië heeft SG NAVO Solana nog eens bevestigd dat de veiligheid van de NAVO nauw verbonden is met de veiligheid van de NAVO-partnerlanden. Voor de FYROM geldt dit thans in bijzondere mate. Bovendien voorziet de NAVO-planning in een KFOR-voorhoede («Enabling Force»), waarvan de eerder in het kader van de Extraction Force ontplooiende eenheden in beginsel deel zullen uitmaken. Hierdoor kan KFOR snel worden ontplooid. De NAVO zal daarbij mogelijk ook een beroep doen op in de FYROM gestationeerde Nederlandse eenheden. In dat geval zal de Kamer uiteraard, conform het Toetsingskader, bij de besluitvorming worden betrokken.

Nederland heeft naar aanleiding van de escalatie van de strijd in Kosovo vorige week ruim NLG 7 miljoen beschikbaar gesteld aan UNHCR, UNICEF en WFP voor opvang van vluchtelingen in de regio, zoals reeds werd

gemeld in mijn brief van 24 maart jl. Op dit moment worden de mogelijkheden voor aanvullende bijdragen onderzocht. Terzake worden nauwe contacten onderhouden met VN-organisaties, het ICRC, het Nederlandse Rode Kruis en Artsen zonder Grenzen.

De Minister van Buitenlandse Zaken,
J. J. van Aartsen

De Minister van Defensie,
F. H. G. de Grave

gemeld in mijn brief van 24 maart jl. Op dit moment worden de mogelijkheden voor aanvullende bijdragen onderzocht. Tezake worden nauwe contacten onderhouden met VN-organisaties, het ICRC, het Nederlandse Rode Kruis en Artsen zonder Grenzen.

De Minister van Buitenlandse Zaken,
J. J. van Aartsen

De Minister van Defensie,
F. H. G. de Grave

Productie 6

Vergaderjaar 1998-1999

22 181

De situatie in voormalig Joegoslavië

N°. 245BRIEF VAN DE MINISTERS VAN BUITENLANDSE ZAKEN, VAN
DEFENSIE EN VAN JUSTITIE

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

's-Gravenhage, 6 april 1999

De ontwikkelingen in en rond Kosovo hebben de laatste dagen dramatische vormen aangenomen.

Tegen deze achtergrond is het beleid van de Nederlandse regering er in de allereerste plaats op gericht zo spoedig mogelijk een einde te maken aan deze humanitaire catastrofe. In nauwe samenwerking met een groot aantal andere landen en internationale organisaties doet de Nederlandse regering al het mogelijke om de vluchtelingenstroom op te vangen en de helpende hand te bieden.

Vanaf afgelopen zondag worden vanuit Nederland vluchten uitgevoerd met hulpgoederen van Defensie voor de opvang van deze vluchtelingen. Inmiddels heeft de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking aan UNHCR, UNICEF, het ICRC, het Nederlandse Rode Kruis en het WFP in totaal 20 miljoen gulden ter beschikking gesteld. De in (de voormalige Joegoslavische Republiek) Macedonië gelagereerde Nederlandse geniecompagnie wordt ingezet voor de bouw van opvangfaciliteiten, de drie Chinook-helikopters voor distributie van hulpgoederen. Deze inspanningen worden internationaal gecoördineerd tussen UNHCR, de EU en de NAVO, die daartoe op 4 april jl. praktische afspraken hebben gemaakt.

De massale instroom in de buurlanden bedreigt ook de stabiliteit in de regio. Nederland geeft op verschillende manieren steun aan deze landen, bijvoorbeeld door middel van betalingsbalanssteun aan Macedonië en door de inzet in dat land van Nederlandse militairen, die in het kader van afspraken in de NAVO, naast hun humanitaire hoofdtaak door hun aanwezigheid ook een gevoel van veiligheid geven. Om de druk op de buurlanden te verminderen zal ook het tijdelijk overbrengen van vluchtelingen naar derde landen van belang kunnen zijn.

De massaliteit van de exodus onderstreept ook de noodzaak de NAVO-luchtmacht maximaal te richten op het zo spoedig mogelijk

uitschakelen van de eenheden van lager en politie van de Federale Republiek Joegoslavië die de misdaden in Kosovo plegen. Ook de Nederlandse regering heeft zich de afgelopen dagen ingezet voor intensivering van de acties, speciaal tegen deze doelen. Daarnaast blijft van belang ook de voor het optreden van FRJ-eenheden in Kosovo relevante infrastructuur in de rest van Joegoslavië uit te schakelen, ook om een zo groot mogelijke druk op Milosevic uit te oefenen om de beginselen van het pakket van Rambouillet en Parijs alsnog te aanvaarden, zijn troepen onmiddellijk en volledig uit Kosovo terug te trekken en de terugkeer van de vluchtelingen mogelijk te maken.

De grote emotionele lading van de gruweldaden in Kosovo mag niet het zicht doen verliezen op wat oorzaak is en wat gevolg. De misdaden in Kosovo zijn niet het gevolg van het optreden van de NAVO, maar van dat van Milosevic. Evenzo valt het mislukken van de bemiddelingspoging van de missie-Primakov niet te verwijten aan de Russische premier, maar komt geheel op het conto van de president van de FRJ. De regering acht het van het grootste belang met de Russische Federatie de nauwste contacten te blijven onderhouden. Rusland speelt immers een sleutelrol bij het vinden van een oplossing voor het conflict op de Balkan.

Voor de regering staat vast dat de aanpak van deze afschuwelijke problemen alleen kans van slagen heeft met een geïntegreerd humanitair, politiek en militair beleid. Daarop is ook de speciale Algemene Raad van 8 april, waarbij tevens de landen uit de regio worden betrokken, gericht. Hierbij zal Nederland ook verscherping van de economische sancties tegen de FRJ opnieuw aan de orde stellen. Op elk van deze elementen voor een geïntegreerd beleid, inclusief die van de regionale stabiliteit en de opvang van vluchtelingen in de regio en daarbuiten gaan wij hieronder mede namens de andere betrokken bewindspersonen nader in.

vluchtelingen

Tussen de verschillende internationale hulporganisaties en de NAVO is een intensieve samenwerking op gang gekomen, nadat was gebleken dat de vluchtelingen door de Serviërs met tienduizenden tegelijk naar de grens werden afgevoerd en de logistieke capaciteit van de civiele hulpverleners daarop niet was berekend. UNHCR schatte op 5 april het aantal Kosovo-Albanen dat Kosovo had verlaten op bijna 400 000, dat wil zeggen 225 000 naar Albanië, 120 000 naar Macedonië, 37 500 naar Montenegro, 7 900 naar Bosnië-Herzegovina en 5 000 naar Turkije. Daarnaast zijn in Kosovo zelf meer dan 300 000 personen ontheemd. UNHCR verwacht dat het totale aantal vluchtelingen en ontheemden binnen korte tijd kan oplopen tot 600 000.

Hoewel UNHCR aanvankelijk aarzelend stond tegenover de inzet van militaire middelen bij de hulpoperatie, gaf Mw. Ogata in reactie op een aanbod van SG NAVO Solana op 3 april jl. aan dat UNHCR op de volgende gebieden ondersteuning nodig had:

- het beheer van de luchtbrug naar Albanië en Macedonië;
- het uitladen, de opslag en de verdere distributie van de hulpgoederen;
- het opzetten van opvangkampen voor de vluchtelingen;
- tijdelijke opvang van vluchtelingen op het grondgebied van NAVO-lidstaten ter ontlasting van Macedonië.

Tijdens een door de EU op 4 april in Brussel bijeengeroepen overleg met de NAVO-lidstaten, UNHCR, WEU, OVSE en de Raad van Europa zijn afspraken gemaakt over de inzet van de NAVO bij de humanitaire werkzaamheden en de coördinatie met UNHCR (zie bijgevoegde verklaring van het EU-voornemerschap¹). De militaire ondersteuning zal

¹ Ter inzage gelegd bij de afdeling Parlementaire Documentatie.

duren tot het moment dat de humanitaire organisaties de hulpverlening onder controle zullen hebben.

De NAVO heeft voortvarend gereageerd op het verzoek van Mw. Ogata. Militaire eenheden van diverse landen zijn op dit moment bij de humanitaire hulpverlening betrokken. De NAVO richt zich op zowel de voedselvoorziening als het bouwen van noodaccommodaties. In Macedonië worden de 12 000 aldaar gestationeerde NAVO-militairen ingezet. In Albanië wordt de hulp thans verstrekt door een aantal NAVO-landen, in het bijzonder Italië; de NAVO treft voorbereidingen voor het zenden van een troepenmacht van in beginsel 6 000 man. De Nederlandse bijdrage aan de NAVO-noodhulp-operatie concentreert zich op Macedonië. Hier zijn reeds Nederlandse genie- en transportmiddelen (shovels, bulldozers, vrachtauto's en Chinook-helikopters) aanwezig, die direct worden ingezet bij de verspreiding van hulpgoederen en bij de bouw van vluchtelingenkampen. Nederlandse en Duitse militairen bouwen thans een opvangkamp voor 3 000 vluchtelingen bij Tetovo. Na de voltooiing ervan zullen zij een tweede kamp inrichten voor 1 000 personen. Daarnaast worden door andere NAVO-landen soortgelijke activiteiten ontplooid.

In aanvulling hierop heeft Defensie legeringsmateriaal ter beschikking gesteld dat wordt gebruikt bij de bouw en de inrichting van vluchtelingenkampen. Hieraan bestaat thans de grootste behoefte. Het gaat om 500 tenten (waarin 6 000 personen kunnen worden ondergebracht), 2350 slaapzakken, 13 000 dekens, 2773 matrassen, 40 tentkachels en 20 aggregaten. Voorts zal Defensie nooddrantsen naar Macedonië sturen. De hulpgoederen zijn deels al door transportvliegtuigen van de Koninklijke Luchtmacht en twee gehuurde Antonov-vliegtuigen overgebracht naar de Macedonië.

opvang vluchtelingen buiten de regio

Zoals door de Staatssecretaris van Justitie reeds uiteengezet tijdens het Algemeen Overleg met de vaste commissies voor Justitie en Buitenlandse Zaken op 31 maart jl., is de regering van mening dat opvang van vluchtelingen uit Kosovo zo veel mogelijk in de regio dient plaats te vinden. Zulks vooral omdat uitgangspunt is en blijft dat de vluchtelingen zo spoedig mogelijk naar hun woonplaats moeten kunnen terugkeren en de etnische zuivering niet mag worden gesanctioneerd. Bij de ontmoeting van de Ministers van Buitenlandse Zaken van de EU-trojka en de buurlanden in Bonn op 1 april jl. heeft de EU gesteld dat afspraken over beëindiging van de gevechten in Kosovo in ieder geval dienen te verzekeren dat de vluchtelingen spoedig kunnen terugkeren met een internationale garantie voor hun veiligheid.

Gezien de grote druk die de vluchtelingenstromen op de landen in de regio leggen en de steeds zorgwekkender situatie waarin veel vluchtelingen zich bevinden, is de regering bereid in EU-verband afspraken te maken over tijdelijke opvang van Kosovaren. Nederland is in beginsel bereid daaraan een bijdrage te leveren rekening houdend met de fysieke mogelijkheden. Tijdens een bijeenkomst van de Humanitarian Issues Working Group, die vandaag in Geneva plaatsvindt, en in een speciale vergadering van JBZ-ministers, die op 7 april in Luxemburg zal worden gehouden, zal de regering de volgende uitgangspunten hanteren:

- formulering van een EU-aanpak voor tijdelijke bescherming;
 - besluitvorming over spreiding en financiering;
 - registratie van vluchtelingen door UNHCR in de regio;
 - coördinatie en toewijzing aan EU-lidstaten door UNHCR;
 - besluitvorming over EU-terugkeerbetaal.
- De Kamer zal zo spoedig mogelijk na afloop van bovengenoemde

vergaderingen over de uitkomsten ervan en de implicaties daarvan voor de opstelling van de regering worden geïnformeerd.

effecten op de regio

De interne stabiliteit in Macedonië staat onder druk vanwege de explosief groeiende stroom vluchtelingen, die ook de precieze etnische verhoudingen in het land dreigt te verstoren. De Albanese minderheid vormt een derde van de totale bevolking van 2 miljoen. De internationale gemeenschap komt inmiddels de regering van Macedonië op grote schaal te hulp. Nederland ondersteunt het belang van stabiliteit van Macedonië met macro-steun ter grootte van 10 miljoen gulden en zal er ook in multilateraal verband op aandringen dat hier een collectieve inspanning wordt geleverd.

Albanië krijgt het grootste deel van de vluchtelingen uit Kosovo te verwerken, terwijl het in de regio het armste land is. De Albanese regering heeft haar steun betuigd aan de luchtacties van de NAVO. Tirana beschuldigt de FRJ ervan bij herhaling de Albanese grenzen te hebben geschonden met (granaat)beschietingen. De interne politieke verhoudingen in Albanië zijn gespannen, doch ten aanzien van Kosovo lijkt geen sterke verdeeldheid te bestaan. De stabiliteit in Albanië, dat na de crisis van 1997 nog altijd te kampen heeft met grote problemen bij de handhaving van de openbare orde en de democratisering, staat of valt met de internationale steun voor de opvang van de immense stroom vluchtelingen. Nu de NAVO heeft besloten om juist daarvoor op korte termijn een speciale troepenmacht in Albanië te stationeren, begint die steun op gang te komen.

In de Joegoslavische deelrepubliek Montenegro bestaan grote spanningen tussen de aanhangers van president Djukanovic en Milosevic-gezinden. Milosevic heeft recentelijk de commandant en 7 officieren van het in Montenegro gelagerde tweede legerkorps vervangen. Milosevic-aanhangers zouden momenteel van wapens worden voorzien. Het aantal vluchtelingen uit Kosovo is aanzienlijk toegenomen. Vanwege de onzekerheid over de verdere ontwikkelingen in Montenegro wil het merendeel van die vluchtelingen zo spoedig mogelijk naar buurland Albanië. Er bestaat consensus over de wenselijkheid van maatregelen ter ondersteuning van de regering-Djukanovic. Vanwege de positie van Montenegro als onderdeel van de FRJ zijn de mogelijkheden op dit vlak evenwel relatief beperkt.

militair optreden

Om het vermogen van de FRJ offensief op te treden in Kosovo verder te ondermijnen worden de luchtaanvallen de komende dagen verder opgevoerd.

Hiertoe voorzien de Verenigde Staten de NAVO-luchtvloot van extra middelen. Het gaat onder meer om F-117 «Stealth» jachtbommenwerpers, het vliegkampschip Theodore Roosevelt en Apache-gevechtshelikopters. De Apaches worden gestationeerd in Noord-Albanië, evenals een met MLRS-raketwerpers uitgeruste artillerie-eenheid.

De NAVO-luchtaanvallen in de rest van de FRJ zijn de afgelopen dagen geïntensiveerd. Strategische doelen, waaronder het hoofdkwartier van de MUP, brandstofopslagplaatsen, een elektriciteitscentrale, verkeersknooppunten en een aantal bruggen, onder meer over de Donau, zijn getroffen. Intussen gaan de aanvallen op de luchtwaar, communicatiecentra, wapenverzamelaarsplaatsen en lokale hoofdkwartieren door. De NAVO-luchtaanvallen beginnen derhalve in toenemende mate resultaat te

hebben. De effectiviteit van de geïntegreerde FRJ-luchtverdediging is verminderd, met name als gevolg van aanvallen op communicatiecentra, maar veel autonome wapensystemen vormen nog steeds een bedreiging.

Van de drie mogelijke opties voor militaire inzet – lucht, grond of een combinatie – is door de NAVO reeds geruime tijd geleden uitdrukkelijk gekozen voor de eerste. Vastgesteld moet worden dat de optie van grondtroepen in een offensieve rol, gelat op de vereiste omvang van een dergelijke troepenmacht en de termijn waarop deze operationeel zou kunnen zijn, niet realistisch is. Wel is de inzet van grondstrijdkrachten voorzien om op de naleving van een eenmaal bereikt akkoord toe te zien en de veilige terugkeer van de vluchtelingen te garanderen.

diplomatie

De Nederlandse regering acht het van groot belang dat op elk moment de optie van een politieke oplossing wijd open blijft. Zij draagt daar langs verschillende kanalen, direct en indirect, aan bij. Zo heeft de eerste ondergetekende in zijn contacten met zijn Russische collega Ivanov sterk bepleit dat de RF een nieuwe bemiddelingspoging onderneemt zodra een dergelijke poging perspectief kan bieden op een aanvaardbaar resultaat. Ook andere initiatieven mogen niet worden uitgesloten. De Nederlandse regering zal met andere landen zo creatief mogelijk naar nieuwe wegen blijven zoeken. Telkens zal zorgvuldig moeten worden afgewogen of de doelstelling van dergelijke initiatieven de oplossing daadwerkelijk dichterbij kan brengen; stappen zonder voldoende perspectief werken immers averechts.

Voor de regering blijven de humanitaire, militaire en politieke doelstellingen, waaronder het bevorderen van de stabiliteit in de regio, onderdeel van een samenhangende beleidsinzet van Nederland en zijn partners.

De Minister van Buitenlandse Zaken,
J. J. van Aartsen

De Minister van Defensie,
F. H. G. de Grave

De Minister van Justitie,
A. H. Korthals

Productie 7

Vergaderjaar 1998-1999

22 181

De situatie in voormalig Joegoslavië

Nr. 253

BRIEF VAN DE MINISTER VAN BUITENLANDSE ZAKEN

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

's-Gravenhage, 13 april 1999

Op 12 april 1999 hebben in Brussel de NAVO Ministers van Buitenlandse Zaken de situatie met betrekking tot Kosovo besproken. Het communiqué van de bijeenkomst is hierbij gevoegd.¹ De NAVO heeft een krachtig signaal van eensgezindheid aan Milosevic afgegeven. De luchtoperatie ondersteunt de doelstelling van de internationale gemeenschap om een vreedzaam en multi-etnisch Kosovo tot stand te brengen. Het militaire optreden zal worden voortgezet totdat President Milosevic tegemoet komt aan de volgende eisen:

- een verifieerbaar einde van alle militaire operaties, geweld en onderdrukking;
- het terugtrekken van alle politie-, militaire en paramilitaire eenheden uit Kosovo;
- instemming met het stationeren van een internationale militaire presentie in Kosovo;
- instemming met de onvoorwaardelijke en veilige terugkeer van alle vluchtelingen en ontheemden en ongehinderde toegang van hulporganisaties;
- een geloofwaardige verzekering van bereidheid om op basis van de Rambouillet-voorstellen tot een politieke raamwerkovereenkomst te komen over Kosovo.

Eerder al formuleerde de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties, Kofi Annan, vrijwel gelijklopende voorwaarden voor het beëindigen van de humanitaire tragedie en hervatting van onderhandelingen over een politieke regeling. Een kopie van zijn verklaring van 9 april jl. is bijgevoegd.

Het optreden van de militaire, paramilitaire en politie-eenheden van Milosevic heeft geleid tot een humanitaire catastrofe van ongekende omvang die de stabiliteit in de regio bedreigt. Honderdduizenden zijn van huis en haard verdreven door het optreden van de Joegoslavische troepen. Dit maakt eens te meer duidelijk hoezeer de NAVO-operatie gerechtvaardigd is. De Raad was unaniem in het veroordelen van dit

¹ Ter inzage gelegd bij de afdeling Parlementaire Documentatie.

barbaarse optreden en de politiek van etnische zuivering. Milosevic draagt hiervoor de volle verantwoordelijkheid.

De Raad sprak waardering uit voor de inspanningen van de buurlanden, met name Albanië en de FYROM, om de grote aantallen vluchtelingen op te vangen. Op verzoek van de betreffende landen en van de UNHCR verleent de NAVO steun bij de opvang van vluchtelingen door de bouw van noodaccomodaties, het vervoeren van hulpgoederen en de organisatie en het management van een luchtbrug naar Tirana en Skopje.

De NAVO-Raad heeft tevens diepe bezorgdheid uitgesproken over de grote aantallen ontheemden in Kosovo zelf, die zich buiten het bereik van de humanitaire hulp bevinden en hebben te kampen met uitputting, honger en wanhoop.

De misdaden die worden begaan tegen de onschuldige burgerbevolking van Kosovo zijn een schending van het internationaal recht. Degenen die verantwoordelijkheid dragen voor systematisch geweld, wreedheden en gedwongen deportatie van de bevolking van Kosovo zullen zich moeten verantwoorden voor het ICTY. Zonder rechtvaardigheid is duurzame vrede immers niet mogelijk.

De Raad heeft de FRJ gewaarschuwd dat bedreiging van de territoriale integriteit, politieke onafhankelijkheid of veiligheid van Albanië of de FYROM niet geaccepteerd zal worden. Ook zullen eventuele stappen tegen de democratisch gekozen regering van Montenegro, dat tienduizenden vluchtelingen opvangt, ernstige consequenties hebben.

Ten slotte bestond eensgezindheid over het feit dat de Kosovo-crisis eens te meer het belang onderstreept van een integrale benadering van de stabilisering in Zuidoost-Europa en de integratie van de betreffende landen in de Euro-Atlantische structuren. De Raad verwelkomde dan ook het EU-initiatief voor een Stabiliteitspact voor Zuidoost-Europa onder auspiciën van de OVSE alsmede andere regionale initiatieven. De NAVO zal plannen ontwikkelen om de veiligheidsdialoog met de landen in de regio te verdiepen.

De Minister van Buitenlandse Zaken,
J. J. van Aartsen

Productie 8

Vergaderjaar 1998-1999

22 181

De situatie in voormalig Joegoslavië

Nr. 255

BRIEF VAN DE MINISTERS VAN BUITENLANDSE ZAKEN EN VAN
DEFENSIE

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

's-Gravenhage, 15 april 1999

Naar aanleiding van de vragen die zijn gesteld tijdens het ordedebat van 15 april jl. informeren wij u mede namens onze collega voor Ontwikkelingssamenwerking met deze brief over de laatste ontwikkelingen inzake Kosovo.

De Regering betreft ten eerste het tragische incident op 14 april jl., waarbij een NAVO-aanval op een konvooi in Kosovo heeft geleid tot burgerslachtoffers. Deze actie heeft plaatsgevonden in de nabijheid van Djakovica. Uit voorlopig onderzoek van de NAVO is gebleken dat de betrokken F-15 piloot kort tevoren over een gebied is gevlogen waarbij hij verschillende dorpen in brand zag staan. Hij trok hieruit de conclusie dat er sprake was van een etnische zuiveringsoperatie van de FRJ-strijdkrachten. Vervolgens zag hij, naar het zuiden vliegend, een konvooi rijden van naar zijn overtuiging militaire voertuigen en concludeerde dat het hier om een militaire colonne ging, die verantwoordelijk was voor de eerder gesignaleerde branden. Hij besloot vervolgens twee laser-gefeide bommen af te werpen op de voorste voertuigen. Later is gebleken er dat er sprake was van een gemengde colonne van burgers (vluchtelingen) en militaire voertuigen.

De NAVO doet er alles aan om dergelijke tragische voorvallen te voorkomen. De militaire doelen worden uiterst zorgvuldig geselecteerd met de bedoeling de risico's voor burgers maximaal te beperken. Voorts moeten de vliegers strikte «rules of engagement» in acht nemen bij gebruik van wapens. Ondanks de nodige voorzorgsmaatregelen kan dit soort ongevallen helaas niet worden uitgesloten.

De Regering is uiterst bezorgd over het lot van de naar schatting honderdduizenden met geweld verdreven ontheemden in Kosovo. Het is verre van eenvoudig een duidelijk beeld te krijgen van hun situatie. Zowel de NAVO als de UNHCR spannen zich in om meer informatie te verze-

melen over de behoefte aan hulp. Hulporganisaties die vluchtelingen aan de grens opvangen melden dat deze vluchtelingen over het algemeen in goede gezondheid verkeren, hetgeen echter niet tot de conclusie kan leiden dat dit ook geldt voor de ontheemden in Kosovo zelf, waarvan er waarschijnlijk tienduizenden al enige weken in de open lucht verblijven.

Het is zeer moeilijk om zonder de medewerking van de Joegoslavische autoriteiten iets te doen aan het lot van de ontheemden in Kosovo. De NAVO heeft verschillende mogelijkheden bekeken om met militaire middelen humanitaire hulp te verstrekken. Hierbij is ook de mogelijkheid van «airdrops» onderzocht. De mogelijkheden hiervoor zijn beperkt door het ontbreken van specifieke informatie over de verblijfplaatsen van de ontheemden, alsmede hun aantallen en hun hulpbehoeften. Verder zou de uitvoering van «airdrops» onder de huidige omstandigheden extreem hoge risico's opleveren. Het zou de inzet vergen van langzaam en laag vliegende toestellen die nauwelijks een kans hebben om aan de Servische luchtafweer te ontsnappen. Ook indien de «airdrops» van grote hoogte zouden worden uitgevoerd blijven grote risico's bestaan. Bovendien zou dit gerichte «airdrops» van de hulpgoederen vrijwel onmogelijk maken. Ook bestaat de kans dat de hulpgoederen in de handen van de FRJ-strijdkrachten zouden belanden. UNHCR ontraadt de optie van «airdrops», gezien het gevaar voor zowel de uitvoerders als de ontvangers van de hulp.

Het instellen van humanitaire corridors of «safe havens» in Kosovo zou een aanzienlijke offensieve inzet van grondtroepen in Kosovo vergen. In overleg met uw Kamer hebben ondergetekenden de visie van de Regering hieromtrent herhaaldelijk toegelicht. In verband hiermee delen wij mede, in antwoord op de vraag van de heer Rosenmüller naar aanleiding van een bericht in de Volkskrant, dat hierover geen verschil van opvatting bestaat tussen de chef defensiestaf en ondergetekenden. Vooralnog lijkt de enige manier om direct iets te kunnen doen aan de leniging van de humanitaire nood in Kosovo darhelva distributie van goederen via een humanitaire organisatie zoals het Internationale Rode Kruis (ICRC). Tot op heden weigert president Milosevic echter in te gaan op de voorwaarden die deze organisatie voor een terugkeer naar Kosovo heeft gesteld, nl. veiligheidsgaranties van Belgrado voor het desbetreffende personeel van het ICRC en onbeperkte toegang tot geheel Kosovo. De Regering steunt het ICRC in deze opstelling en zal overigens ook waar mogelijk andere initiatieven om de ontheemden in Kosovo te bereiken ondersteunen.

Het aantal vluchtelingen uit Kosovo in de buurlanden is de afgelopen 35 uur met meer dan 10 000 toegenomen. De aantallen vluchtelingen die nu weer dagelijks in Albanië en de Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië (FYROM) de grens oversteken bevestigen het beeld van voortgaande gedwongen uitzetting en etnische zuiveringen door het FRJ-leger en het politieapparaat. Het totale aantal vluchtelingen bedraagt volgens UNHCR meer dan 500 000, waarvan er ongeveer 320 000 in Albanië en 120 000 in de FYROM verblijven. Dagelijks arriveren zo'n 1000 Kosovaarse ontheemden in Montenegro. Het UNHCR schat het totale aantal ontheemden in Montenegro op zo'n 58 000. Hoewel de mogelijkheden om Montenegro bij te staan beperkt zijn doordat Montenegro deel uitmaakt van de FRJ, zijn UNHCR, het ICRC en NGO's ter plekke om hulp te verlenen. De Nederlandse bijdragen aan UNHCR zijn mede bestemd voor Montenegro.

Hoewel UNHCR zegt de hernieuwde instroom van vluchtelingen aan te kunnen, heeft de NAVO zorgen over de capaciteit van UNHCR om mogelijke nieuwe grote stromen vluchtelingen in de komende tijd op te vangen, m.n. in de FYROM. De Regering deelt deze zorgen. Een herhaling

van de situatie van enkele weken geleden zal voorkomen moeten worden. Heden zal de Nederlandse permanente vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties in Genève samen met zijn Duitse collega deze zorgen dan ook overbrengen aan mevrouw Ogata en nogmaals het belang van goede coördinatie in het veld benadrukken. Wederom zal worden aangeboden UNHCR hiermee te ondersteunen, inclusief met een extra Nederlandse personele inzet.

Naast de 20 miljoen gulden die de Regering beschikbaar heeft gesteld voor de opvang van vluchtelingen, de 10 miljoen macro-economische steun voor de regering van de FYROM en de hulpgoederen die door Nederlandse militairen beschikbaar zijn gesteld aan vluchtelingen in de FYROM, heeft de Regering gisteren bekend gemaakt 10 miljoen gulden extra beschikbaar te stellen voor noodhulp voor Kosovo en hulp voor omliggende landen, waarvan 2 miljoen gulden bestemd is voor de actie Giro 555.

Naast de luchtacties worden de internationale pogingen om te komen tot een politieke oplossing voor het conflict in Kosovo voortgezet. Internationaal bestaat brede consensus over het belang van Russische betrokkenheid bij het vinden van een oplossing voor de crisis in Kosovo. Op 13 dezer bevestigden de Amerikaanse en Russische ministers van buitenlandse zaken, Albright en Ivanov, na hun gesprek in Oslo dat tussen hen overeenstemming bestond over de volgende uitgangspunten: een onmiddellijke beëindiging van alle repressie in Kosovo, de terugtrekking van leger-, politie- en para-militaire eenheden, een veilige terugkeer van alle vluchtelingen en vrije toegang voor humanitaire hulporganisaties. Beide ministers voorzien eveneens een internationale presentie in Kosovo, maar de discussie over de vorm hiervan zal worden voortgezet. Inmiddels heeft president Jeltsin ex-premier Tsjernomyrdin benoemd tot zijn speciale vertegenwoordiger voor Kosovo. Ook het OVSE-voorzitterschap in de persoon van de Noorse minister van buitenlandse zaken Vollebaek zet zich actief in om Rusland te betrekken bij het zoeken naar een uitweg in de Kosovo-crisis.

Nadat op hoog ambtelijk niveau bijeenkomsten hadden plaatsgevonden van de G-8 en de Contactgroep, vond op 14 dezer de informele bijeenkomst van EU-staatshoofden en -regeringsleiders plaats in Brussel. Hierbij is geen concreet Duits vredesplan gepresenteerd en zijn, vanwege het informele karakter van de bijeenkomst, geen formele besluiten genomen. Een brief van de minister-president d.d. 15 april jl. over deze bijeenkomst ging u reeds toe, met als bijlage de door het Voorzitterschap opgestelde samenvatting van de discussie.

Wij zullen u van verdere ontwikkelingen op de hoogte houden.

De Minister van Buitenlandse Zaken,
J. J. van Aartsen

De Minister van Defensie,
F. H. G. de Grave

Productie 9

Vergaderjaar 1998-1999

22 181

De situatie in voormalig Joegoslavië

Nr. 266

BRIEF VAN DE MINISTERS VAN BUITENLANDSE ZAKEN EN VAN
DEFENSIE

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

's-Gravenhage, 27 april 1999

Met deze brief informeren wij u mede namens de minister voor Ontwikkelingssamenwerking en mede naar aanleiding van de Algemene Raad van 25 april jl. over de stand van zaken in de crisis rond Kosovo. Over de uitkomst van de bijeenkomst ter gelegenheid van de herdenking van het vijftigjarig bestaan van de NAVO in Washington ontving u een aparte brief (25 200 V, nr. 75).

Humanitaire situatie

De situatie van de vluchtelingen en ontheemden blijft onverminderd ernstig. Sinds het begin van de crisis zijn in de regio meer dan 530 000 personen opgevangen, terwijl in Kosovo zelf mogelijk nog eens honderdduizenden ontheemden een veilig haankomen zoeken. Gezien de omvang en de snelheid van de gedwongen uittocht van etnisch-Albanen in de laatste weken is duidelijk sprake van een tevoren zorgvuldig geplande operatie van het Joegoslavische leger en de Servische politie, daarbij gesteund door paramilitaire groepen. Vele vluchtelingen spraken over ernstige mensenrechtenschendingen, waaronder massamoorden en verkrachtingen. Jonge mannen zijn van vrouwen, kinderen en bejaarden gescheiden. In dit verband is het extra zorgwekkend dat zich onder de vluchtelingen relatief weinig mannen bevinden. Over hun lot is niets bekend; mogelijk is een aantal van hen geëxecuteerd of gevangen genomen, maar het is ook denkbaar dat mannen vrijwillig in Kosovo zijn gebleven om zich aan te sluiten bij het UÇK.

De stroom vluchtelingen heeft grote fluctuaties te zien gegeven. Op sommige dagen passeerden duizenden vluchtelingen per uur de grenzen met de buurlanden, terwijl op andere dagen het Joegoslavische leger ontheemden heeft verhindert de grenzen te passeren. Algemeen wordt verwacht dat er ook de komende dagen sprake zal zijn van vluchtelingenstromen uit Kosovo. Verwacht wordt dat een deel van de ontheemden die nu nog in Kosovo rondzwerven de grens met Montenegro of met de

buurlanden zal passeren. Het is echter niet te voorspellen wanneer zich wederom een zeer omvangrijke vluchtelingenstroom zal voordoen. Knelpunten bij de opvang zijn onder de huidige omstandigheden niet uitgesloten.

Momenteel kan in de meeste behoeften van de vluchtelingen in Albanië en Macedonië redelijk worden voorzien. Op het gebied van hun huisvesting lijken de grenzen van de capaciteit echter langzamerhand bereikt. In beide landen wordt meer dan de helft van de vluchtelingen opgevangen bij particulieren, die hun eigen schaarse middelen van bestaan en huisvesting met hen delen. In hoog tempo is door de inzet van NAVO-eenheden additionele capaciteit gecreëerd in de vorm van tentenkampen en collectieve opvangcentra. Thans worden de mogelijkheden onderzocht voor het oprichten van extra tentenkampen en het inrichten van grote leegstaande gebouwen voor de opvang van vluchtelingen. Op het gebied van water en sanitatie schieten de voorzieningen duidelijk tekort.

Bij het voorgaande moet worden bedacht dat Albanië en Macedonië transitielanden zijn met een zwakke infrastructuur. Voor Albanië geldt bovendien dat dit land nog maar twee jaren geleden werd geteisterd door een binnenlandse crisis. Albanië is deze crisis nog niet te boven gekomen. In het noorden van het land is sprake van banditisme en wijdverbreid wapenbezit. De instroom van grote aantallen vluchtelingen drukt dan ook zeer zwaar op de infrastructuur van deze landen. Voorkomen moet worden dat het relatief lage welvaartsniveau van de lokale bevolking wordt aangetast als gevolg van de aanwezigheid van grote aantallen vluchtelingen. Hulporganisaties richten zich derhalve niet alleen op voorzieningen voor vluchtelingen, maar ook op versterking van de bestaande voorzieningen waarvan ook de lokale bevolking kan profiteren. Ook worden particulieren die vluchtelingen opvangen, ondersteund door hulporganisaties.

Naar aanleiding van de grote zorg over de vluchtelingen uit Kosovo is in de Algemene Raad van 25 april jl. opnieuw gesproken over de noodzaak om degelijke afspraken te maken tussen de lidstaten over de opvang van vluchtelingen. Eerste ondergetekende heeft benadrukt dat de coördinatie van de opvang dient te geschieden door de UNHCR en dat aan de geïmproviseerde wijze waarop de EU-landen vluchtelingen en ontheemden opnamen een einde zou moeten komen. Voorts is aangegeven dat Nederland voorstander is van een Europese regeling van tijdelijke bescherming van Kosovaren zoals voorzien in het plan van de Staatssecretaris van Justitie en zoals bedoeld in de laatste JBZ-raad. Ook hierover zouden nu nadere afspraken moeten worden gemaakt. Het Voorzitterschap heeft toegezegd actiever te zullen gaan opereren in samenspraak met de Commissie.

Regionale stabiliteit

De Regering acht het van het grootste belang te voorkomen dat het conflict in Kosovo overslaat naar elders in de regio. Er zijn tal van aanwijzingen dat de crisis en de daarmee gepaard gaande vluchtelingenstromen oplopende interne spanningen veroorzaken in de regio. Met name in Macedonië is sprake van een gespannen situatie door de combinatie van capaciteitsproblemen, sterke economische terugval en vrees voor verstoring van de interetnische balans. De grote toestroom van etnische Albanen uit Kosovo en het in de ogen van de bevolking uitblijven van steun bij de opvang door de internationale gemeenschap hebben geleid tot irritatie onder de slavisch-Macedonische bevolkingsgroep. Dit verklaart ten dele waarom de behandeling van Kosovo-

Albanese vluchtelingen in sommige gevallen te wensen over heeft gelaten.

In Albanië verscherpt de huidige crisis de structurele instabiliteit op het gebied van de openbare orde en democratisering. Albanië lijkt in toenemende mate de gevolgen te ondervinden van de toenemende activiteiten van het UÇK die in dit land steeds openlijker plaatsvinden, en de reacties daarop van FRJ-zijde. De crisis zou ook ernstige gevolgen kunnen hebben in Montenegro voor de positie van de hervormingsgezinde regering van president Djukanovic. Een ander punt van zorg is de politiek-economische ontwrichting van de regio als geheel, maar ook in buurlanden als Roemenië en Bulgarije.

De Regering is van mening dat maatregelen ten behoeve van de regionale stabiliteit niet slechts lange termijn kwesties betreffen. Naast het militaire en het politieke spoor zullen ook stabiliteitsbevorderende maatregelen reeds nu hoog op de internationale agenda moeten staan. Recente initiatieven om te komen tot een algehele strategie voor de regio op het gebied van veiligheid, democratisering, problematiek van minderheden en economische hervormingen, zoals het Duitse voorstel voor een Stabiliteitspact voor Zuidoost-Europa, worden dan ook van harte verwelkomd. Het voorgestelde pact betreft o.a. grens- en minderheidsvraagstukken, de terugkeer van vluchtelingen en ontheemden, economische maatregelen waaronder regionale samenwerking en het ontwikkelen van bestendige maatschappelijke structuren (goed bestuur en «civil society»). De Algemene Raad van 25 april jl. verwelkomde de brede steun van de internationale gemeenschap voor dit initiatief en besloot dat met de voorbereiding van dit voorstel een aanvang moest worden gemaakt. Daartoe bereidt de EU thans een Conferentie over Zuidoost-Europa voor die op 27 mei a.s. in Bonn bijeen zal komen. Ook Nederland heeft ervoor gepleit om zo spoedig mogelijk een concreet en operationeel begin te maken met het voorgestelde Stabiliteitspact en daarmee ook een politiek signaal aan de landen in de regio te geven. Hierbij is ook van belang dat alle relevante landen – dit zijn naast de landen in de regio o.a. de EU-landen, de VS en de RF – en organisaties (NAVO, IFI's, OVSE, G-8) de ruimte krijgen om te participeren in een gecoördineerde benadering van de fundamentele problemen van de regio. Daarbij moeten de taken binnen de te kiezen structuur worden verricht door de landen of organisaties die terzake de meeste expertise bezitten. De Algemene Raad sprak tevens opnieuw zijn sterke steun uit voor de democratisch verkozen regering van Montenegro, en veroordeelde de pogingen van Belgrado om Montenegro te ondermijnen en te destabiliseren. De EU overweegt om, naast de hulp die Montenegro reeds ontvangen heeft, aanvullende economische en financiële steun te verlenen ter verlichting van de zware last waaronder Montenegro gebukt gaat als gevolg van het conflict in Kosovo. De Raad sprak voorts grote waardering uit voor Macedonië en Albanië, met name voor hun bereidheid om de grote hoeveelheden vluchtelingen op te vangen. Het op gematigdheid gerichte beleid van deze landen draagt in belangrijke mate bij tot de veiligheid en stabiliteit in de regio. De Raad heeft ook het voornemen van de Europese Commissie verwelkomd om, in de context van de regionale benadering van de EU en de bijdrage van de EU aan het bovengenoemde Stabiliteitspact, met voorrang het opwaarderen van de contractuele relaties tussen de EU en Macedonië en de EU en Albanië gericht op het tot stand brengen van een Associatie-akkoord te onderzoeken. Tevens zal de EU de nodige financiële en economische steun aan Macedonië en Albanië ter beschikking stellen in verband met de zware lasten die het gevolg zijn van de crisis in de regio. Tenslotte gaf de Raad een verklaring uit ter ondersteuning van Bulgarije en Roemenië (bijlage).¹

¹ Terinzake geleegd bij de afdeling Parlementaire Documentatie.

Algemeen uitgangspunt bij de op stabiliteit van de regio gerichte initiatieven dient volgens de Regering te zijn dat de vluchtelingen terug kunnen keren naar hun woonplaats. Zolang dit niet gebeurt, zou de internationale gemeenschap de druk in de regio moeten helpen verzachten door middel van ruimhartige financiële ondersteuning bij de opvang. Hulp aan betrokken landen dient, gezien ook de slechte economische situatie in deze landen, niet beperkt te blijven tot noodhulp, zoals operatie «Allied Harbour» in Albanië, maar ook macro-economische steun te omvatten ter verzachting van de effecten die de Kosovo-crisis op de regio heeft. Nederland is bereid dergelijke steun te leveren. Aan Macedonië werd voorlopig NLG 10 miljoen betalingsbalanssteun ter beschikking gesteld. Voorts is onder voorwaarde dat Bulgarije bereid is vluchtelingen op te vangen NLG 5 miljoen aan betalingsbalanssteun ter beschikking gesteld. De Minister voor Ontwikkelingssamenwerking zal tijdens de voorjaarsvergadering van IMF en Wereldbank, die momenteel in Washinton plaatsvindt, donoren oproepen economische en financiële steun aan de landen in de regio te verlenen.

Militaire operaties en het politieke spoor

De luchtacties van de NAVO zijn inmiddels hun tweede maand ingegaan. De NAVO-top in Washington heeft besloten de luchtacties verder te intensiveren binnen het overeengekomen mandaat. Van groot belang is dat de NAVO-strategie ook door alle partnerlanden krachtig wordt gesteund. Doel is een systematisch uitschakelen van het vermogen van de FRJ om militaire operaties in Kosovo uit te voeren. Daarnaast worden ook de gerichte acties op Servische eenheden in Kosovo voortgezet. In het Communiqué van de NAVO-top over Kosovo wordt bevestigd dat de NAVO bereid is de luchtaanvallen op te schorten op het moment dat Belgrado heeft voldaan aan de vijf door de internationale gemeenschap gestelde voorwaarden en een aantoonbaar begin heeft gemaakt met de terugtrekking van troepen.

Het uitoefenen van militaire druk is een kwestie van vastberadenheid en geduld. De NAVO-luchtoperatie heeft inmiddels het militair-operationele vermogen van de FRJ aanzienlijk aangetast. Een gedeelte van het luchtafweervermogen is vernietigd. De FRJ blijft echter in staat tot effectieve luchtverdediging, m.n. met mobiele en draagbare systemen en luchtafweergeschut. De vernietiging van infrastructuur, logistieke aanvoerlijnen en command en control heeft echter tot gevolg dat de mogelijkheden voor de aansturing van militaire eenheden in het veld, en met name in Kosovo, steeds geringer worden.

In het kader van het verzwakken van de Joegoslavische militaire capaciteit om de repressie tegen de Kosovaren uit te voeren is het van groot belang om de toevoer van aardolieproducten naar de FRJ en Kosovo een halt toe te roepen. Een belangrijk doel van de luchtaanvallen zijn dan ook installaties die essentieel zijn voor de brandstofvoorziening van de FRJ-strijdkrachten. Ook hier zijn de luchtaanvallen succesvol geweest. De Algemene Raad nam op 26 april jl. het politiek belangrijke besluit tot de instelling van een verbod op de verkoop, levering, export en transport van olie en olieproducten. Nederland heeft op de totstandkoming van deze beslissing steeds krachtig aangedrongen. De instelling door de NAVO van een zogenaamd «visit and search»-regime in de Adriatische Zee kan een dergelijke boycot ondersteunen. De NAVO-ministers hebben de militaire autoriteiten opdracht gegeven alle noodzakelijke voorbereidingen voor een dergelijke regime in delen van de Adriatische Zee te treffen, met inachtneming van een aantal juridische randvoorwaarden.

Gezien het belang dat Nederland hecht aan een politieke oplossing voor het conflict rond Kosovo worden de recente inspanningen van de SGVN en de benoeming van Tsjernomyrdin tot Russische gezant voor de regio van harte verwelkomd. Een politieke oplossing voor het conflict moet worden bereikt via een resolutie van de VN-Veilighedsraad, op basis van Hoofdstuk VII. De vijf eisen van de internationale gemeenschap (beeindiging geweld, terugtrekking Servische militaire, politie- en para-militaire eenheden, terugkeer vluchtelingen en ontheemden, politieke oplossing op basis principes «Rambouillet» en stationering internationale militaire troepenmacht) vormen essentiële elementen voor een dergelijke resolutie. Dit geldt ook voor de rol van het ICTY. Andere belangrijke elementen voor deze resolutie betreffen de overige punten uit de voorzitterssamenvatting van de informele Europese Raad d.d. 14 april: een politieke oplossing voor de crisis (gebaseerd op «Rambouillet»), een internationaal interimbestuur door de EU, een politiemacht die representatief is voor de samenstelling van de bevolking en verkiezingen. Als lid van de VN-Veilighedsraad zal Nederland betrokken zijn bij dit proces.

EU-sancties

Tijdens de Algemene Raad van 26 april jl. constateerden Ministers dat de situatie in Kosovo sinds de bijzondere zitting van de Algemene Raad over Kosovo op 8 april jl. verder was verslechterd. De conclusies van deze bijeenkomst zijn bijgevoegd. Er bestond grote zorg over de groeiende aanwas van vluchtelingen uit Kosovo in de buurlanden, het aanhoudende verjagen door Milosevic's leger, politie- en paramilitaire eenheden van grote groepen Kosovaren en het lot van de vele ontheemden in Kosovo. President Milosevic heeft op geen enkel punt zijn beleid veranderd en is niet aan de eisen van de internationale gemeenschap tegemoet gekomen. Er was dan ook brede overeenstemming in de Raad om de druk van de EU op Milosevic en zijn regime verder op te voeren, in overeenstemming met en ter ondersteuning van de militaire acties van de NAVO.

In dit verband heeft eerste ondergetekende niet alleen gepleit voor bovengenoemde olieboycot, ter opvoering van de druk op Milosevic, maar ook wederom gepleit voor aanscherping van de bestaande economische sancties, de visumrestricties, een volledige luchtvaartboycot en de invoering van een sportboycot. Nederland kon dan ook volledig instemmen met de unanieme conclusie van de Raad om het sanctieregime van de EU verder uit te breiden. Niet alleen worden nu de bestaande sancties verder verscherpt, maar ook nieuwe maatregelen zijn aangekondigd. Zo geldt het visumverbod thans o.a. ook voor president Milosevic en zijn familie; de bevriesting van tegoeden van de FRJ en Servië treft nu ook individuen die geassocieerd zijn met Milosevic; het moratorium op overheidsgefinancierde exportkredieten wordt nu aangevuld met een verbod op de verstrekking van exportfinanciering door de privé-sector; het bestaande investeringsverbod wordt uitgebreid; het verbod op de export van leveranties van goederen die voor repressie of terrorisme kunnen worden gebruikt, wordt verbreed tot een verbod op levering van goederen, diensten, technologie en materiaal die nodig kunnen zijn voor het herstel van doelen die beschadigd zijn als gevolg van de luchtacties.

Voorts wordt een – onder andere na langdurig aandringen van Nederland – alomvattende luchtvaartboycot van de EU ten aanzien van de FRJ uitgevoerd, en worden lidstaten evenals sportorganisaties aangemoedigd geen internationale sportevenementen te organiseren waaraan de FRJ deelneemt. Deze aanvullende en nieuwe maatregelen zullen thans zo spoedig mogelijk worden geïmplementeerd.

Ten slotte .

Een vastberaden en geloofwaardig optreden van de internationale gemeenschap is niet alleen van cruciaal belang voor de verbetering van de humanitaire situatie van vluchtelingen en ontheemden, maar nadrukkelijk ook voor de stabiliteit en veiligheid in de gehele regio. Het zou een vergissing zijn te menen dat de internationale gemeenschap zich zou kunnen beperken tot een oplossing voor Kosovo. Het optreden van Milosevic ten aanzien van Kosovo staat namelijk niet op zichzelf, maar maakt deel uit van een brede politieke agenda die wij verwerpen. Europa is bereid in alle opzichten te investeren in de Balkan, dus ook in de FRJ, terwille van stabiliteit van de regio en van Europa als geheel. Die politiek is onverenigbaar met een beleid gebaseerd op minachting voor de democratische beginselen en op systematische schendingen van de rechten van de mens.

De Minister van Buitenlandse Zaken,
J. J. van Aartsen

De Minister van Defensie,
F. H. G. de Grave

Productie 10

Aan de Voorzitter van de
Tweede Kamer der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA 's-Gravenhage

Directie Europa
Afdeling Midden-Europa
Bezuidenhoutseweg 67
Postbus 20061
2500 EB Den Haag

Datum 7 mei 1999
Kenmerk DEU-240/98
Blad 1/7
Bijlage(n)
Betreft Kosovo

Behandeld Drs. R.H. Cohen
Telefoon 3484588
Fax 3485329

Zeer geachte Voorzitter,

Mede namens de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking en de Staatssecretaris van Justitie berichten wij u over de stand van zaken aangaande de diplomatieke, militaire en humanitaire ontwikkelingen in de crisis in Kosovo. Aan het eind van deze brief-bespreken wij ook de ondersteuning van de regio en het Stabiliteitspakt voor Zuid-Oost Europa.

Diplomatieke ontwikkelingen

Zu als bekend is op de NAVO-top in Washington besloten de diplomatieke initiatieven te intensiveren. Daarom constateert de regering met voldoening dat vooruitgang wordt geboekt bij de diplomatieke inspanningen om te komen tot een politieke oplossing voor het conflict in Kosovo. Het Duitse EU-voorzitterschap heeft zich in dit kader actief betoond, terwijl ook Rusland en de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties meerdaad gestalte geven aan de belangrijke diplomatieke rol die de internationale gemeenschap hun heeft toegedacht. De afgelopen week hebben intensieve diplomatieke activiteiten plaatsgevonden, waaronder bezoeken van de Russische gezant Tsjernomyrdin aan Belgrado, Bonn, Rome en Washington. Voorts hebben zowel de SG VN als de Amerikaanse onderminister van Buitenlandse Zaken Taibon Moskou en Berlijn bezocht. President Clinton brengt dezer dagen

bezoeken aan Brussel en Bonn.

Deze activiteiten hebben een ministeriële bijeenkomst van de landen van de G-8 op 6 mei mogelijk gemaakt, welke heeft geresulteerd in overeenstemming over zeven uitgangspunten, die de basis zouden moeten vormen van een resolutie van de Veiligheidsraad.

De regering is verheugd over deze doorbraak, die een nieuw diplomatiek momentum teweeg heeft gebracht. Van belang is met name dat de Russische Federatie nu actief betrokken is bij het politieke proces en dat thans wordt voorzien dat de Veiligheidsraad hierin een actieve rol zal kunnen spelen. Als lid van de Raad zal Nederland actief deelnemen aan de verwoording van de overeengekomen uitgangspunten in een resolutie. Deze zijn:

- een onmiddellijke en verifieerbare beëindiging van het geweld en de repressie in Kosovo;
- terugtrekking uit Kosovo van de politie-, militaire en paramilitaire troepen;
- ontplooiing in Kosovo van effectieve internationale 'civiele en veiligheidspresenties', bekrachtigd en aanvaard door de VN, die in staat zijn de gemeenschappelijke doeleinden te bereiken;
- de VR zal besluiten tot een interim-bestuur voor Kosovo;
- terugkeer van alle vluchtelingen en ontheemden en ongehinderde toegang voor de hulpverleningsorganisaties;
- een politiek proces, gericht op interim-bestuur, dat voorziet in een substantiële mate van zelfbestuur voor Kosovo, waarbij volledig rekening wordt gehouden met Rambouillet, de territoriale integriteit van de FRJ en de demilitarisatie van het Kosovo Bevrijdingsleger;
- een alomvattende aanpak van de economische ontwikkeling en de stabilisatie van de regio.

Deze principes zullen verder moeten worden uitgewerkt. Daarbij zullen ondermeer kwesties aan de orde moeten komen als het moment waarop de terugtrekking dient aan te vangen en de luchtaanvallen zouden kunnen worden opgeschort, de verificatie van de terugtrekking, alsmede de modaliteiten van de internationale presentie. De Ministers van Buitenlandse Zaken van de G-8 zullen opnieuw bijeenkomen om de voortgang van het proces te bespreken. Bijgaand treft U kopie aan van de na afloop

van de bijeenkomst afgelegde Voorzittersverklaring.

Militair

Ook de intensivering van de luchtcampagne, waartoe de Top in Washington besloot, is vooral gericht op objecten die deel uitmaken van de infrastructuur die Milosevic in staat stelt zijn militaire onderdrukingscampagne in Kosovo voort te zetten. In de brief van 6 april j.l. aan Uw Kamer werd, evenals in die van 29 maart j.l., de noodzaak onderstreept van acties gericht tegen leger- en politie-eenheden in Kosovo en werd voorts gewezen op het belang om de voor het optreden van de FRJ-eenheden in Kosovo relevante infrastructuur in de rest van Joegoslavië uit te schakelen. Daaronder vallen ook installaties zoals communicatiecentra, elektriciteitscentrales en verkeersknooppunten. De doelen zijn dus niet beperkt tot objecten die een exclusieve militaire functie hebben, zoals ook vermeld in ons antwoord d.d. 4 mei j.l. op vragen van de geachte afgevaardigden mevrouw Vos en de heer Harrewijn..

Inmiddels is aanzienlijke schade toegebracht aan de luchtverdedigingscapaciteit, de commando- en communicatiestructuur, de aanvoerlijnen en installaties van de VJ en de MUP. De logistieke infrastructuur is verzwakt. Het afsnijden van aanvoerlijnen versterkt het effect van het vernietigen van productie-, onderhouds- en opslagplaatsen. Het groeiende tekort aan brandstof vermindert de mobiliteit van de FRJ-strijdkrachten. Daarenboven hebben de luchtaanvallen steeds meer rechtstreeks effect op de inzetmogelijkheden van de (para)militaire en politie eenheden van de FRJ in Kosovo.

In de geest van het tijdens het debat met Uw Kamer op 28 april j.l. besprokene, worden thans in NAVO-verband de uitvoeringsmodaliteiten uitgewerkt voor de instelling van een "Visit and Search"-regime in de Adriatische Zee.

Van 29 april t/m 1 mei heeft de tweede ondergetekende een werkbezoek gebracht aan de Nederlandse eenheden in de Macedonië, Albanië en Italië om zich persoonlijk op de hoogte te stellen van het verloop van de operaties waarbij deze eenheden zijn betrokken. Nederlandse militairen leveren een omvangrijke en waardevolle bijdrage aan de NAVO-luchtoperaties boven Kosovo en de FRJ, de stabilisering van Macedonië en Albanië en de leniging van de humanitaire nood in Albanië, uitgevoerd in het kader van de operatie "Allied Harbour". Tijdens zijn gesprek met de commandant van de NAVO-eenheden in Macedonië kwamen onder meer de moeilijke omstandigheden ter sprake, waaronder een vredesmacht in Kosovo zal moeten optreden. Sinds begin maart is de situatie inmiddels aanzienlijk gewijzigd als gevolg van de verdrijving van honderdduizenden Kosovaren, de vernietiging van hun woonplaatsen door Servische leger- en politie-eenheden, de schade aan de infrastructuur en de aanwezigheid van mijnen en

explosieven. Hiermee zal, evenals met het ontbreken van een professioneel openbaar bestuur en politie-apparaat, rekening moeten worden gehouden bij de wederopbouw van Kosovo en bij de planning van een vredesmacht.

Humanitair

Sinds de brief inzake Kosovo aan uw Kamer van 27 april jl. is het aantal vluchtelingen in de regio verder toegenomen. Zowel in Albanië als in Macedonië was sprake van een instroom die fluctueerde tot een maximum van 12.000 op één dag. In het licht van de aankomst van grote groepen vluchtelingen heeft de Macedonische regering op 1 mei besloten toestemming te verlenen de capaciteit van het Cegrane-kamp te vergroten tot 30.000 personen. In Albanië wordt intensief gezocht naar locaties waar nieuwe tentenkampen kunnen worden opgericht en naar grote leegstaande gebouwen die kunnen worden ingericht voor de huisvesting van vluchtelingen.

Voor de langere termijn trachten hulporganisaties nu beleid te formuleren voor de opvang van vluchtelingen in de winter, wanneer huisvesting in tenten niet zal volstaan. Alternatieven zijn meer opvang in gastgezinnen en inrichting van leegstaande gebouwen voor de huisvesting van vluchtelingen. Voorts moet reeds nu worden gewerkt aan de voorbereidingen voor de terugkeer van vluchtelingen naar Kosovo. De regering heeft nogmaals een beroep gedaan op de in de regio actieve hulporganisaties maximaal samen te werken met elkaar en met de UNHCR. Het Bureau van de Europese Commissie voor Humanitaire Hulp (ECHO) heeft 50 miljoen euro gereserveerd voor humanitaire hulp in Kosovo zodra daartoe mogelijkheden bestaan, dan wel voor ondersteuning van de terugkeer van vluchtelingen.

Tegen de achtergrond van de politieke spanningen die gepaard gaan met de instroom van vluchtelingen in Macedonië heeft de Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen, mevrouw Ogata, een oproep gedaan tot landen die zich bereid hebben verklaard vluchtelingen van Macedonië over te nemen, om hun toezeggingen spoedig gestand te doen.

Hoewel opvang in de regio de voorkeur van de regering behoudt, is het duidelijk dat de aantallen vluchtelingen uit Kosovo een actieve ondersteuning door de Europese landen noodzakelijk maken. De opvang van 2000 etnisch Albanezen uit Kosovo in Nederland zal op 7 mei gerealiseerd zijn. Gelet op de vrijwel onhoudbare situatie ter plekke en op de dringende oproep van de UNHCR van 30 april jl. aan de Europese landen - en nu ook aan de niet-Europese landen - om meer te doen dan tot dusver was toegezegd, is de regering voornemens om de Nederlandse opvangmogelijkheden voor Kosovaren te verdubbelen tot 4000.

Daartoe worden voorzieningen in gereedheid gebracht in onder meer Arnhem, zodat vanaf het midden van de volgende week duizend nieuwe plaatsen in gebruik kunnen worden genomen, terwijl er intensief gewerkt wordt aan het realiseren van de nog resterende extra benodigde capaciteit. Inmiddels hebben in een bestuurlijk overleg op 6 mei j.l. van kabinet, VNG en IPO de gemeenten de bereidheid uitgesproken aan een verhoogde taakstelling te willen voldoen om statushouders (onder wie Kosovaren met een YVTY-status) tijdelijk te huisvesten. Het algemene beeld is dat het overbrengen van Kosovaren naar de EU-landen geen gelijke tred houdt met de aanhoudende instroom in Albanië en Macedonië. Op 5 mei waren volgens UNHCR ruim 30.000 Kosovaren uit Macedonië overgebracht naar landen in de Europese regio. Daarmee waren nog lang niet alle landen hun toezeggingen nagekomen.

Het streven blijft er op gericht om binnen de EU tot een evenredige verdeling van de opvang te komen. Het is duidelijk dat de onderscheiden lidstaten van de EU op dit vlak ongelijke inspanningen leveren. Helaas moet worden vastgesteld dat de Nederlandse pogingen om overeenstemming te bereiken over een Europees opvangbeleid, dat naast een verdeling van aantallen ook voorziet in een gemeenschappelijke invulling van het principe van de tijdelijke bescherming, nog geen succes hebben gehad. Verschillende lidstaten van de Europese Unie wensen deze onderwerpen naar eigen, nationale beleidsinzichten te blijven behandelen. Thans zal worden aangestuurd op een hernieuwde discussie in het kader van de JBZ-Raad, zo nodig gevolgd door een discussie in de Algemene Raad.

Ondersteuning van de regio

De Minister voor Ontwikkelingssamenwerking heeft, mede namens haar ambtgenoot van Financiën, reeds bij brief van 5 mei 1999 verslag gedaan van de speciale vergadering op ministerieel niveau die, mede op Nederlands initiatief, op 27 april j.l. in Washington is gehouden, over de economische en sociale gevolgen van de crisis in Kosovo voor Albanië, Macedonië, Bosnië, Bulgarije, Roemenië en Kroatië.

Tijdens de G-24 Consultatieve Groep over Macedonië op 5 mei in Parijs oogste de Macedonische Regering waardering voor de wijze waarop de gevolgen van het conflict in Kosovo worden opgevangen en voor haar commitering om door te gaan met het voorgenomen hervormingsbeleid en, naar vermogen, zorgvuldige opvang van vluchtelingen. De financieringsbehoefte van 440 miljoen dollar kon in dit stadium voor meer dan de helft worden ingevuld. Nederland kondigde een verdubbeling aan van de reeds in april verstrekte betalingsbalanssteun van 10 miljoen gulden.

Door het IMF en de Wereldbank is voorlopig geschat dat op korte termijn zeker USD 1,8 miljard nodig zal zijn voor additionele betalingsbalans- en begrotingssteun voor de getroffen landen. Reeds een maand geleden heeft Nederland gewezen

op de ernst van de problemen in de omliggende landen en de mogelijke bedreiging van de regionale stabiliteit. Minister Herfkens heeft andere landen herhaaldelijk opgeroepen om aanvullende financiële steun te verlenen. Nederland heeft inmiddels ruimhartig extra middelen ter beschikking gesteld.

Wat betreft *Bosnie-Herzegovina* is Nederland voornemens via de Wereldbank macro-economische steun te verlenen. Het IMF verzamelt op dit moment gegevens om tot een inschatting van de gevolgen voor de economie te komen. De Wereldbank treft thans voorbereidingen voor ophoging van de bestaande aanpassingsleningen.

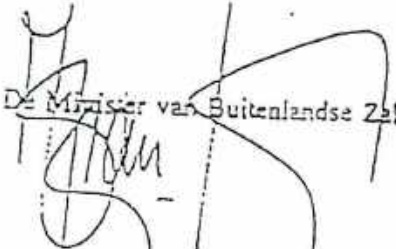
Het grootste deel van de Nederlandse humanitaire hulp komt ten goede aan *Albanië*. Daarnaast wordt de humanitaire hulpoperatie in *Albanië* door de Nederlandse militairen ondersteund. De Europese Unie heeft inmiddels 62 miljoen Euro aan begrotingssteun toegezegd aan de Albanese regering.

Ook *Bulgarije* lijdt forse economische schade als gevolg van de crisis in *Kosovo*. Nederland is bereid 5 miljoen gulden ter beschikking te stellen, onder voorwaarde dat *Bulgarije* zich constructief opstelt ten aanzien van de opvang van vluchtelingen uit *Kosovo*. Een en ander is toegezegd op de G-24 bijeenkomst voor *Bulgarije* op 21 april jl.

Stabiliteits Pakt voor Zuid-Oost Europa
In de marge van de viering van het 50-jarig bestaan van de Raad van Europa, had de eerste ondergetekende op 5 mei j.l. in Londen ontmoetingen met zijn ambtgenoten van *Macedonië*, *Albanië* en *Hongarije* alsmede met de Plaatsvervangend Minister van Buitenlandse Zaken van *Kroatië*. Daarbij werd met name gesproken over het EU-initiatief te komen tot een Stabiliteits Pakt voor Zuid Oost Europa. Toegelicht werd dat dit Pakt een raamwerk moet worden waarbinnen projecten en samenwerking kunnen worden ontwikkeld ter bevordering van stabiliteit in de gehele regio. Gedacht wordt binnen het Pakt drie hoofdterreinen te onderscheiden: veiligheid, economie en goed bestuur. Op 27 mei a.s. vindt in Bonn een bijeenkomst plaats waarvoor, conform het Royaumont-formaat, alle betrokken landen en instellingen alsmede o.m. de internationale financiële instellingen, voor worden uitgenodigd.

Grensoverschrijdende samenwerking, waaronder economische integratie, zal in het Pakt zowel middel als doel moeten worden. Ook Nederland meent dat bestendige regionale stabiliteit toenemende onderlinge samenwerking en integratie vergt. Vanuit de EU en andere landen en instellingen kan hiertoe concreet en productief worden bijgedragen middels investeringen, met name in de infrastructuur van de betrokken landen, naast uiteraard bijdragen op het gebied van veiligheid en goed bestuur.

Onder de landen in de regio, zo bleek in Londen, leven nu nog geen duidelijke, concrete ideeën over de invulling van het Pakt. Op dit moment is men geïnteresseerd door de acute problemen die voortvloeien uit de humanitaire noodsituatie. Niettemin moet naar het oordeel van de Regering nu reeds worden gewerkt aan vormgeving en invulling van het Pakt, wil het gereed zijn wanneer de huidige crisis voorbij is. De betrokken landen stemmen daarmee in.

De Minister van Buitenlandse Zaken

De Minister van Defensie

Productie 11

Statement by the Chairman
on the conclusion of the meeting of the G 8 Foreign Ministers
on the Petersberg, 6 May 1999

1. The G 8 Foreign Ministers adopted the following general principles on the political solution to the Kosovo crisis:
 - Immediate and verifiable end of violence and repression in Kosovo;
 - Withdrawal from Kosovo of military, police and paramilitary forces;
 - Deployment in Kosovo of effective international civil and security presences, endorsed and adopted by the United Nations, capable of guaranteeing the achievement of the common objectives;
 - Establishment of an interim administration for Kosovo to be decided by the Security Council of the United Nations to ensure conditions for a peaceful and normal life for all inhabitants in Kosovo;
 - The safe and free return of all refugees and displaced persons and unimpeded access to Kosovo by humanitarian aid organizations;
 - A political process towards the establishment of an interim political framework agreement providing for a substantial self-government for Kosovo, taking full account of the Rambouillet accords and the principles of sovereignty and territorial integrity of the Federal Republic of Yugoslavia and the other countries of the region, and the demilitarization of the UCK;
 - Comprehensive approach to the economic development and stabilization of the crisis region.
2. In order to implement these principles the G 8 Foreign Ministers instructed their Political Directors to prepare elements of a United Nations Security Council resolution.
3. The Political Directors will draw up a roadmap on further concrete steps towards a political solution to the Kosovo crisis.
4. The G 8 Presidency will inform the Chinese government on the results of today's meeting.
5. Foreign Ministers will reconvene in due time to review the progress which has been achieved up to that point.

Productie 12

Antwoorden op Kamervragen mevr. Vos en de heer Harrewijn
van 3 mei 1999

1 t/m 3. De NAVO betracht de grootst mogelijke zorgvuldigheid bij de voorbereiding en uitvoering van de luchtaanvallen. Militair-operationele procedures worden voortdurend geëvalueerd en zo mogelijk aangescherpt. Er wordt gewerkt met zo accuraat mogelijke informatie.

Ondanks de uitgebreide voorzorgsmaatregelen kan de aanwezigheid van burgers in de nabijheid van een doel nooit geheel worden uitgesloten. Ook door de inzet van andere middelen, lager vliegen of het opereren op andere tijden kunnen incidenten helaas niet volledig worden voorkomen. Het valt, mede in het licht van de intensivering van de luchtcampagne, helaas niet uit te sluiten dat zich incidenten blijven voordoen waarbij onbedoeld burgers slachtoffer worden.

De Regering betreurt het tragische voorval, waarbij burgerslachtoffers zijn gevallen bij een NAVO-aanval op een brug in Kosovo. Over een aanval op een ambulance op een andere brug is op dit moment niets bekend. De NAVO ontkent dat een tweede autobus is getroffen.

Mede naar aanleiding van recente voorvallen heeft de Regering er bij de NAVO op aangedrongen te bezien of eventueel aanvullende maatregelen nog meer kan worden gedaan om burgerslachtoffers te voorkomen.

4 en 5. De NAVO lucht aanval op de elektriciteitscentrale van Obrenovac is onderdeel van de intensivering van de luchtcampagne waartoe is besloten tijdens de NAVO-Top in Washington. Bij passie in het strijden van het bondgenootschap en de druk op de JRT verder op te voeren.

Aanvallen zijn steeds gericht op objecten die deel uitmaken van de infrastructuur die Milosevic in staat stelt zijn militaire onderdrukkingcampagne in Kosovo voort te zetten. De doelen zijn in die zin niet beperkt tot objecten die een exclusieve militaire functie hebben. Het buiten gebruik stellen van dit soort infrastructuur kan dus ook gevolgen hebben voor de burgerbevolking. Door in te stemmen met de eisen van de internationale gemeenschap kan Milosevic op elk moment een einde maken aan de luchtaanvallen.

6. De berichtgeving over de inwerkingtreding van een volgende fase van de luchtaanvallen is onjuist, evenals de veronderstelling dat NAVO-woordvoerders dit zouden hebben verklaard.

Door voorzitter van Tweede Kamer gerdogde sessie 4/3/99

Vragen van de leden ^{V.S.} Vos en Harrewijn (beiden GroenLinks) aan de Ministers van Buitenlandse zaken en Defensie, dd. 3 mei 1999.

1. Kunt u nadere informatie verschaffen over de aanval op een brug in Kosovo waarbij een bus met passagiers is getroffen? Wat is de oorzaak van het feit dat opnieuw een luchtaanval werd uitgevoerd op het moment dat er zich burgers bevonden op of nabij het doel? Hoe is het verder mogelijk dat bij een vervolgaanval op een andere brug in dezelfde weg vervolgens een ambulance werd getroffen?
2. Kan het per ongeluk treffen van burgers op bruggen en wegen voorkomen worden door de inzet van andere middelen, het opereren op andere tijden of door lager te vliegen? Zo ja, waarom wordt dit niet gedaan?
3. Is de Nederlandse regering bereid om haar grote zorg over de tragische gebeurtenissen in de richting van de NAVO kenbaar te maken en aan te dringen op veel grotere zorgvuldigheid bij het uitvoeren van luchtaanvallen?
4. ^{Waarom is A?} ~~Was de elektriciteitscentrale van Obrenovac ~~ook~~ gisteren gebombardeerd. ~~Wat~~ met dit bombardement beoogd? Welke militair doel werd ...~~
5. Welke risico's zijn naar uw oordeel verbonden aan het bombarderen van elektriciteitscentrales? Geeft u de mening dat dit soort bombardementen grote gevolgen heeft voor de burgerbevolking en kan leiden tot een zeer chaotische en onbeheersbare situatie?
6. Is, zoals NAVO-woordvoerders in Brussel volgens diverse media hebben medegedeeld met de nieuwe aanvalsgolf van afgelopen weekend fase drie ingegaan? Zo ja, waarom is de Kamer niet geconsulteerd hierover conform de toezeggingen van de regering? Zo nee, hoe is het dan mogelijk dat NAVO-woordvoerders hebben verklaard dat fase 3 is ingegaan?
7. Bent u bereid om deze vragen met spoed, uiterlijk morgen, te beantwoorden?

Gerechtshof te
's-Gravenhage

MEMORIE VAN GRIEVEN

rolnr. :

in de zaak van :

zitting d.d.

29 april 1999

1. Aleksandar Danikovic, wonende te Belgrado, Republiek Servië;
2. Radomir Zivkovic, wonende te Belgrado, Republiek Servië;
3. Vladimir Kostic, wonende in Jagodina, Republiek Servië;
4. Filip Gavric, wonende in Belgrado, Republiek Servië;
5. Vlasta Djurinic, wonende te Pristina, Republiek Servië;
6. Goran Vasic, wonende te Pristina, Republiek Servië;
7. Milorad Seslija, wonende te Ajvalija, Republiek Servië;
8. Mija Seslija, wonende te Ajvalija, Republiek Servië;
9. Mile Migailovic, wonende te Vucak, Republiek Servië;

a p p e l l a n t e n

procureur: mr. A.B.B. Beelaard

tegen :

DE STAAT DER NEDERLANDEN

g e i n t i m e e r d e

procureur: mr. G.J.H. Houtzagers

Appellanten doen zeggen en concluderen voor grieven overeenkomstig de appèldagvaarding van 16 april 1999, waarvan een copie van het uitgebrachte exploit aan het griffie-exemplaar van deze memorie is gehecht. Alle stukken die in eerste aanleg door eisers, thans appellanten, zijn gebezigd, worden overgelegd en worden geacht ook deel uit te maken van dit hoger beroep.

proc.

Gerechtshof te
's-Gravenhage

MEMORIE VAN GRIEVEN

rolnr. :

in de zaak van :

zitting d.d.

29 april 1999

1. Aleksandar Danikovic, wonende te Belgrado, Republiek Servië;
2. Radomir Zivkovic, wonende te Belgrado, Republiek Servië;
3. Vladimir Kostic, wonende in Jagodina, Republiek Servië;
4. Filip Gavric, wonende in Belgrado, Republiek Servië;
5. Vlasta Djurinac, wonende te Pristina, Republiek Servië;
6. Goran Vasic, wonende te Pristina, Republiek Servië;
7. Milorad Seslija, wonende te Ajvalija, Republiek Servië;
8. Mija Seslija, wonende te Ajvalija, Republiek Servië;
9. Mile Migailovic, wonende te Vucak, Republiek Servië;

a p p e l l a n t e n

procureur: mr. A.B.B. Beelaard

tegen :

DE STAAT DER NEDERLANDEN

g e I n t i m e e r d e

procureur: mr. G.J.H. Houtzagers

Appellanten doen zeggen en concluderen voor grieven overeenkomstig de appèldagvaarding van 16 april 1999, waarvan een copie van het uitgebrachte exploit aan het griffie-exemplaar van deze memorie is gehecht. Alle stukken die in eerste aanleg door eisers, thans appellanten, zijn gebezigd, worden overgelegd en worden geacht ook deel uit te maken van dit hoger beroep.

proc.

Gerechtshof te
's-Gravenhage

MEMORIE VAN GRIEVEN

rolnr. :

in de zaak van :

zitting d.d.

29 april 1999

1. Aleksandar Danikovic, wonende te Belgrado, Republiek Servië;
2. Radomir Zivkovic, wonende te Belgrado, Republiek Servië;
3. Vladimir Kostic, wonende in Jagodina, Republiek Servië;
4. Filip Gavric, wonende in Belgrado, Republiek Servië;
5. Vlasta Djurinac, wonende te Pristina, Republiek Servië;
6. Goran Vasic, wonende te Pristina, Republiek Servië;
7. Milorad Seslija, wonende te Ajvalija, Republiek Servië;
8. Mija Seslija, wonende te Ajvalija, Republiek Servië;
9. Mile Migailovic, wonende te Vucak, Republiek Servië;

a p p e l l a n t e n

procureur: mr. A.B.B. Beelaard

tegen :

DE STAAT DER NEDERLANDEN

g e I n t i m e e r d e

procureur: mr. G.J.H. Houtzagers

Appellanten doen zeggen en concluderen voor grieven overeenkomstig de appèldagvaarding van 16 april 1999, waarvan een copie van het uitgebrachte exploit aan het griffie-exemplaar van deze memorie is gehecht.

Alle stukken die in eerste aanleg door eisers, thans appellanten, zijn gebezigd, worden overgelegd en worden geacht ook deel uit te maken van dit hoger beroep.

Proc.

Heden, de
op verzoek van:

april negentienhonderd negenennegentig,

1. Aleksander Danikovic, wonende te Belgrado,
 2. Radomir Zikovic, wonende te Belgrado,
 3. Vladimir Kostic, wonende in Jagodina,
 4. Filip Gavric, wonende in Belgrado,
 5. Vlasta Djurinac, wonende te Pristina,
 6. Goran Vasic, wonende te Pristina,
 7. Milorad Seslija, wonende te Ajvalija,
 8. Mija Seslija, wonende te Ajvalija,
 9. Mile Migailovic, wonende te Vucak,
- voornoemde steden alle gelegen in de Republiek Servië,

te dezer zake domicilie kiezend te 's-Gravenhage aan de Valkenboslaan 72, ten kantore van Mr. A.B.B. Beelaard, die tot procureur wordt gesteld,

heb ik,

AAN:

de STAAT DER NEDERLANDEN, zetelend te 's-Gravenhage aan de Kazernestraat 52, ten parkette van de Procureur-Generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden, aldaar mijn exploit doende, sprekende met en afschrift dezès latende aan:

AANGEZEGD:

dat mijn verzoekers in hoger beroep komen van het door de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage op 7 april 1999 onder rolnummer KG 99/339 in kort geding gewezen vonnis tussen mijn requiranten als eisers en gerequireerden als gedaagden;

en heb ik, deurwaarder, de Staat der Nederlanden

GEDAGVAARD:

om op donderdag negenentwintig april negentienhonderd negenennegentig, des morgens om 10 uur, vertegenwoordigd door een procureur, te verschijnen ter terechtzitting van het Gerechtshof te 's-Gravenhage, welke terechtzitting zal worden gehouden in het Paleis van Justitie te 's-Gravenhage aan de Prins Clauslaan 60 aldaar;

TENEINDE:

alsdan en aldaar te horen eis doen en concluderen dat het het Hof moge behagen te vernietigen het vonnis, op 7 april 1999 onder rolnummer KG 99/339 in kort geding door de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage tussen partijen gewezen en, opnieuw rechtdoende, alsnog bij arrest, voor zover mogelijk uitvoerbaar bij voorraad,

zolang een resolutie van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties die tot het gebruik van geweld tegen de Federale Republiek Joegoslavië opdracht geeft of daartoe bepaald machtigt, ontbreekt,

de Staat der Nederlanden te bevelen om zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de Federale Republiek Joegoslavië, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië onthoudt, en tevens de Staat te veroordelen tot het betalen van een schadevergoeding van f 1000.- aan elk der appellanten bij wijze van (voorlopige en vooralsnog alleen immateriële) schadevergoeding, vanwege de grote spanningen waaraan zij bloot staan, c.q. hebben gestaan als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en hun welzijn door de toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld van de zijde van de Staat jegens hen,

met veroordeling van geïntimeerden in de kosten in beide instanties.

DE GRIEVENInleiding

In appèl dienen de vorderingen van appellanten - uit hun aard - uitdrukkelijk ook aldus te worden verstaan dat het daarin gevraagde bevel om zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de FRY geacht moet worden eveneens betrekking te hebben op een situatie waarin weliswaar een staakt-het-vuren tot stand is gekomen, dan wel een

vredesakkoord, doch de Staat, in samenwerking met de NAVO-partners, zich niettemin het recht voorbehoudt om, indien de FRY naar hun oordeel niet of niet in voldoende mate aan de termen voor dat staakt-het-vuren, dan wel dat akkoord, tegemoetkomt, het oorlogsgeweld tegen de FRY te hervatten, zonder dat de Veiligheidsraad een resolutie zal hebben aanvaard die tot het gebruik van zodanig oorlogsgeweld opdracht geeft of daartoe bepaaldelijk machtigt.

Aanvulling van de eis

Voorts willen appellanten de vorderingen aanvullen met de eis dat de Staat wordt veroordeeld tot het betalen van de schadevergoeding van f 1000.- aan elk der appellanten, bij wijze van (voorlopige en vooralsnog alleen immateriële) schadevergoeding, vanwege de grote spanningen waaraan zij bloot staan als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en hun welzijn door de toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld van de zijde van de Staat jegens hen.

Zodat het gevorderde in appèl komt te luiden zoals hierboven weergegeven.

Alles wat appellanten in eerste aanleg hebben aangevoerd en gesteld en al hetgeen zij daartoe in het geding hebben gebracht, maakt opnieuw deel uit van deze procedure in hoger beroep.

Ten onrechte heeft de President in het bestreden vonnis het gevorderde in eerste aanleg afgewezen.

Dit vonnis wordt bestreden op de navolgende gronden:

Grief I

Ten onrechte zijn - aanvankelijk - eisers in eerste aanleg in de kosten veroordeeld.

Het gevorderde had dienen te worden toegewezen, zodat de kostenveroordeling ten onrechte bij - aanvankelijk - eisers is terecht gekomen.

Grief II

onderdeel 1

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis onder 2.2., waarin de belangrijkste rechtsgronden geacht moeten worden te zijn vervat waarop - aanvankelijk - eisers zich beroepen om hun vorderingen te schragen, geen melding gemaakt van het feit dat de belangrijkste rechtsgrond waarop - aanvankelijk - eisers, allen gemobiliseerde soldaten in werkelijke dienst van het Joegoslavische leger, zich beroepen, is de onrechtmatige

dreigende aantasting van het belangrijkste hun toekomstende mensenrecht, namelijk het recht op leven, dat door het onrechtmatige oorlogsgeweld waaraan de Staat der Nederlanden in het kader van geïntegreerde NAVO-akties deelneemt, dan wel eventueel opnieuw dreigt deel te nemen, doelgericht en opzettelijk in de waagschaal wordt gesteld. In het kader van deze geïntegreerde NAVO-akties, waarin Nederland participeert, is het zelfs de expliciete opzet om hen, als combattanten van het Joegoslavische leger, fysiek uit te schakelen.

Daarnaast wordt onder 2.2, eveneens ten onrechte, onvermeld gelaten dat door - thans - appellanten ook een beroep wordt gedaan op de evenzeer dreigende schending van andere subjectieve rechten als gevolg van onrechtmatig oorlogsgeweld, zoals een schending van het recht op gezondheid, het recht op eigendom, benevens van een groot aantal andere mensenrechten en subjectieve rechten, die door het streven om hen middels onrechtmatig oorlogsgeweld zoveel mogelijk afbreuk te doen, geschonden dreigen te worden.

Het bepaalde in de artikelen 6 IVBPR en 2 EVRM waarop - aanvankelijk - eisers primair een beroep doen, heeft bij uitstek rechtstreekse werking, terwijl hetzelfde geldt voor de normen die andere hierboven bedoelde subjectieve rechten bescherming bieden.

Ook in oorlogssituaties is bescherming van het recht op leven in het geding, zoals nog maar kort geleden in de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof van 8 juli 1996 onder 85 (prod. 4 in eerste aanleg) wordt bevestigd.

Het recht op leven is slechts dan - nader geclausuleerd - opgeschort, indien het gaat om rechtmatige oorlogshandelingen, zoals in artikel 15 lid 2 EVRM wordt aangegeven.

Dit wordt ook door de Staat nog eens onderschreven in het Memorandum van de Staat der Nederlanden, ingebracht in de procedure voor het Internationaal Gerechtshof leidend tot de uitspraak van het Hof van 8 juli 1996 (prod. 4 in eerste aanleg, ad 27).

Hieruit valt af te leiden dat de bescherming van het recht op leven ook als absoluut heeft te gelden in situaties van onrechtmatig oorlogsgeweld.

Dit veronderstelt echter noodzakelijkerwijs dat voor de rechter ook kenbaar en beoordeelbaar moet zijn of er in enige omstandigheid van (dreigend) oorlogsgeweld sprake is van (dreigende) "lawfull acts of war", dan wel "unlawfull acts of war".

Hetgeen op zijn beurt weer zonder meer veronderstelt dat een oordeel over de vraag of het in het geval van oorlogsgeweld sprake is van (dreigende) "lawfull acts of war", dan wel "unlawfull acts of war", - d.w.z. schending van het agressieverbod, van het interventieverbod, van het verbod tot het gebruik van disproportioneel oorlogsgeweld, van het gebruik van ontoelaatbare wapensystemen of ontoelaatbare methodes van oorlogvoering, etc. - , niet alleen aan staten is voorbehouden, doch dat noodzakelijkerwijs ook de rechter geacht moet worden daarover te kunnen en ook te moeten oordelen.

Zou aan de norm van het agressieverbod, het interventieverbod, het verbod van disproportioneel wapengeweld, het verbod van verboden wapens en verboden methoden van oorlogvoering, etc., rechtstreekse werking worden ontzegd, dan zou dat impliceren dat de rechter daarover geen oordeel zou kunnen vellen, hetgeen dan zou betekenen dat rechtstreekse werking van fundamentele mensenrechten als het recht op leven in oorlogssituaties geheel zou zijn geblokkeerd en gefrustreerd.

Dit zou ook niet te rijmen zijn met het feit dat voor een oordeel of een (dreigende) aantasting van het recht op leven onrechtmatig is, dan wel de situatie zich voordoet als bedoeld in artikel 15 lid 2 EVRM, een rechterlijk oordeel ook hierover onontbeerlijk is.

Of de mogelijkheid tot een zodanig rechterlijk oordeel nu ontleend wordt aan de rechtstreekse werking van verdragsbepalingen, waarin de normen die uitmaken of een bepaald oorlogsgeweld rechtmatig is of niet zijn vervat, aan het volkenrechtelijk gewoonterechtelijke karakter met jus cogens - status van deze normen zelf, of aan een zekere reflexwerking hiervan, is daarbij om het even.

Aldus overwegend had de President in het bestreden vonnis met veel grotere kracht en stelligheid dienen vast te stellen, dat uiteraard een rechterlijk oordeel over de rechtmatigheid van het (dreigen met) oorlogsgeweld als in het onderhavige geval niet alleen mogelijk is, maar zelfs een obligatoir karakter draagt, dan door de voorzichtige formulering te kiezen onder 3.5 van het bestreden vonnis, dat "bij deze stand van de jurisprudentie (...) rekening (moet) worden gehouden met de mogelijkheid dat onder omstandigheden aan het in het Handvest neergelegde verbod tot agressie en tot non-interventie (bedoeld zal zijn: het interventieverbod) rechtstreekse werking wordt toegekend", is gebeurd.

onderdeel 2

Ten onrechte wordt onder 2.2. voorts geen melding gemaakt van het feit dat - aanvankelijk - eisers er bij pleidooi uitdrukkelijk op hebben gewezen dat (het) (dreigen met) (verder) oorlogsgeweld van Nederland in NAVO-verband om de FRY tot instemming met enige akkoord met volkenrechtelijke status te dwingen ook alleen al daarom onrechtmatig is, aangezien artikel 52 van het Weens Verdragenverdrag bepaalt dat:

"Elk verdrag is nietig, waarvan de totstandkoming is bereikt door bedreiging met of gebruik van geweld in strijd met de beginselen van het volkenrecht, neergelegd in het Handvest van de Verenigde Naties."

Mitsdien heeft de Staat zich ook uit dien hoofde van (het) (dreigen met) (verder) oorlogsgeweld jegens de FRY en jegens eisers te onthouden.

Ten onrechte wordt een zodanig oordeel in het bestreden vonnis gemist, nu immers het afdwingen van (implementatie van) een door

de FRY te ondertekenen vredesakkoord als een belangrijk doel - en tevens rechtvaardiging - voor (dreiging met) (nieuw) oorlogsgeweld jegens de FRY wordt gegeven. (Dreigen met) (hernieuwd) oorlogsgeweld om een dergelijk resultaat af te dwingen is echter ook alleen al daarom onrechtmatig en ontoelaatbaar, zo had bepaaldelijk in het bestreden vonnis behoren te worden vastgesteld.

onderdeel 3

Onder 2.2 wordt er weliswaar melding van gemaakt dat - aanvankelijk - eisers aan het gevorderde mede ten grondslag hebben gelegd dat het gebruik van onrechtmatig oorlogsgeweld een misdrijf vormt tegen de vrede, maar wordt ten onrechte achterwege gelaten er melding van te maken dat - aanvankelijk - eisers tevens hebben aangevoerd dat ook reeds het beramen van een dergelijk onrechtmatig oorlogsgeweld een misdrijf tegen de vrede vormt.

Zou na een staakt-het-vuren of na een vredesakkoord, het onrechtmatig oorlogsgeweld door de Staat dreigen te worden hervat, zal reeds dit voornemen derhalve opnieuw een misdrijf tegen de vrede vormen.

onderdeel 4

Wat een misdrijf tegen de vrede is, wordt omschreven in artikel 6 van het Handvest van Neurenberg. In het bestreden vonnis wordt er onder 2.2 ten onrechte geen melding van gemaakt dat - aanvankelijk - eisers zich ook rechtstreeks beroepen op artikel 6 van het Handvest van Neurenberg, waar zij zich keren tegen het onrechtmatig oorlogsgeweld dat door de Staat doelbewust op hen wordt gericht, teneinde hen fysiek uit te schakelen.

Artikel 6 van het Handvest van Neurenberg luidt, voor zover hier van belang:

"Het maken van plannen voor, het voorbereiden van, het nemen van initiatieven tot, of het voeren van een aanvalsoorlog of een oorlog in strijd met internationale verdragen, overeenkomsten of verzekeringen, of deelneming aan een gemeenschappelijk plan of samenzwering voor het verrichten van bovengenoemde handelingen",

worden gekwalificeerd als misdrijven tegen de vrede.

Artikel 6 van het Handvest van Neurenberg besluit dan:

"Leiders, organisatoren, zij die hebben uitgelokt en medeplichtigen, die hebben deelgenomen aan het opstellen of uitvoeren van een gemeenschappelijk plan of samenzwering om één van de bovengenoemde misdrijven te begaan, zijn aansprakelijk voor alle daden, die door personen ter uitvoering van dit plan zijn verricht". (Stcrt. 1946,18)

Grief III

Ten onrechte wordt onder 3.1 van het bestreden vonnis overwogen dat - toen - eisers ter zitting zouden hebben gesteld dat de vorderingen zouden worden beheerst door Nederlands recht. Eisers hebben duidelijk aangegeven dat de vorderingen worden beheerst door Nederlands recht en het op deze casus betrekking hebbende internationale recht.

Grief IVonderdeel 1

Terecht wordt door de President in het bestreden vonnis onder 3.7 overwogen dat - aanvankelijk - eisers als militairen in het leger van de FRY de kans lopen het slachtoffer te worden van luchtaanvallen.

Ook in de situatie van een staakt-het-vuren, waarin de Staat zich het recht voorbehoudt de akties in NAVO-verband te hervatten dreigt opnieuw een situatie te ontstaan waarin - thans - appellanten doelbewust en opzettelijk tot slachtoffer worden gemaakt.

Terecht wordt dan ook onder 3.7 voorts overwogen, dat in zoverre de mogelijkheid bestaat dat hun recht op leven wordt aangetast. Terecht wordt ten slotte onder 3.7 overwogen, dat een dergelijke aantasting gerechtvaardigd kan zijn, indien er sprake is van rechtmatige oorlogshandelingen.

Terecht wordt voorts onder 3.8 overwogen dat de Staat zich ter rechtvaardiging van zijn oorlogshandelingen, dan wel in de toekomst eventueel opnieuw dreigende oorlogshandelingen, beroept op resolutie 1199 van de Veiligheidsraad en het feit dat deze resolutie in het teken van Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties is gezet.

Terecht overweegt de President onder 3.10 voorts dat resolutie 1199 is genomen op basis van de bepalingen van Hoofdstuk VII van het Handvest.

En voor zover met de zinsnede: "Dit hoofdstuk staat de mogelijkheid van het ondernemen van militaire aktie toe", onder 3.10, wordt bedoeld dat indien een Veiligheidsraadsresolutie in het teken van dit hoofdstuk wordt gesteld, het treffen van dwangmaatregelen daarmee voor de Veiligheidsraad tot de mogelijkheden gaat behoren, wordt ook dit terecht overwogen. Volkomen terecht - en dat kan niet genoeg benadrukt worden - wordt dan ook in de daarop volgende zinsnede onder 3.10 overwogen:

"Zij het dat daartoe dan besloten dient te worden door de Veiligheidsraad."

Daaraan is echter diametraal tegengesteld, daarmee is volkomen inconsistent en een en ander laat zich in geen enkel opzicht ermee rijmen dat vervolgens onder 3.12 wordt overwogen als daar weergegeven:

"De omstandigheid dat niet de Veiligheidsraad, maar de NAVO-raad vervolgens heeft besloten tot het ondernemen van militaire akties teneinde de FRJ te bewegen tot naleving van de resolutie 1199 kan niet op voorhand als onrechtmatig worden aangemerkt, ook al brengt dit voor eisers een zeker risico met zich mee voor hun recht op leven."

Zoals blijkt uit het overwogene onder 3.8 beroept de Staat voor de beweerdde rechtmatigheid van zijn oorlogsgeweld zich op resolutie 1199 van de Veiligheidsraad en het Handvest van de Verenigde Naties.

De schending van deze resolutie zou oorlogsgeweld tegen de FRY legitimeren, omdat deze resolutie in het teken van Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties zou staan.

Maar vervolgens geeft de rechter zelf, volkomen terecht, onder 3.10 aan, dat voor het zover kan komen, "daartoe dan besloten dient te worden door de Veiligheidsraad".

Het is van algemene bekendheid dat een dergelijk besluit door de Veiligheidsraad nimmer is genomen.

En dan plotseling, als een deus ex machina, komt de President met de overweging dat het feit dat niet de Veiligheidsraad, maar de NAVO een dergelijk besluit heeft genomen evenzeer legitimerend zou werken als wanneer de Veiligheidsraad zelf een dergelijk besluit zou hebben genomen.

Dat staat weliswaar niet letterlijk zo in 3.12.

Wat er staat is dat het feit dat de NAVO heeft besloten tot militair geweld jegens de FRY niet als onrechtmatig kan worden aangemerkt. Maar ook al zou strikt genomen het louter nemen van een besluit door de NAVO tot het toepassen van oorlogsgeweld op zich niet onrechtmatig zijn, het gaat natuurlijk om het uitvoeren van een dergelijk besluit en dat is dan ook precies wat hier aan de orde is (dan wel opnieuw aan de orde dreigt te komen bij een blijvende dreiging van hervatting van het oorlogsgeweld na een akkoord of staakt-het-vuren).

En dat is wat hier in overweging 3.12 bij een redelijke interpretatie ook geacht moet worden bedoeld te zijn.

De President geeft hiermee derhalve onder 3.12 aan dat toepassing van oorlogsgeweld door de NAVO voor rechtmatig moet worden gehouden, nu daartoe niet door de Veiligheidsraad is besloten, maar door de NAVO.

De President is hier kennelijk een gloednieuw leerstuk op het spoor in het volkenrecht, inhoudende dat de NAVO-raad even competent is als de Veiligheidsraad, als het gaat om besluiten die zijn gebaseerd op het Handvest van de Verenigde Naties.

Tot de ontdekking van dit nieuwe volkenrechtelijke leerstuk is de President kennelijk krachtig opgewekt door de Staat, die - net als zijn NAVO-bondgenoten - de openbaring van dit nieuwe leerstuk al eerder deelachtig was geworden.

Dat leerstuk luidt dus kennelijk - kort en goed - dat de NAVO-raad, op gelijke voet met de Veiligheidsraad, competent is in aangelegenheden van het Handvest van de Verenigde Naties, zodat overal waar in dit Handvest gesproken wordt van "de Veiligheidsraad" tevens gelezen kan worden "de NAVO-raad", met bovendien de aantekening dat in aangelegenheden waar de Veiligheidsraad "er verder niet uit komt", de besluitvormingsbevoegdheid automatisch verschuift van de Veiligheidsraad naar de NAVO-raad.

Deze herschrijving van het Handvest van de Verenigde Naties, waarin de NAVO-raad als besluitvormend orgaan in de oorspronkelijke ook aan appellanten bekende versie geheel ontbreekt, zou inmiddels in stilte zijn beklonken en is appellanten tot hun spijt geheel ontgaan.

En omdat de NAVO-raad inmiddels, op gelijke voet met de Veiligheidsraad, geacht moet worden in aangelegenheden van het Handvest van de Verenigde Naties competent te zijn, is een besluit tot geweldstoepassing van de NAVO-raad thans even legitimerend als een besluit van de Veiligheidsraad dat is, zo simpel is het voortaan.

Voortaan is dan ook oorlogsgeweld waartoe door de NAVO wordt besloten in het kader van Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties, in beginsel even rechtmatig als oorlogsgeweld waartoe in dat Handvest-kader door de Veiligheidsraad wordt besloten.

Toen de President tot zijn geloofsaanname van zijn dit door de Staat verkondigde nieuwe leerstuk geraakte, verloor hij klaarblijkelijk uit het oog dat onafhankelijkheid de enige echt wezenlijke bestaansgrond vormt van de institutie die hij vertegenwoordigt.

Een onafhankelijkheid die hij in zo'n cruciale kwestie had hoog te houden tegenover de Staat, die in dit verband in processu niets beter te berde heeft weten te brengen dan het als een Tibetaanse gebedsmolen herhalen van de steeds in dezelfde afgepaste bewoordingen gestelde, armetierige frase:

"De Nederlandse regering is van oordeel dat de blijvende weigerachtigheid om Veiligheidsraadsresolutie 1199 uit te voeren militair optreden in NAVO-verband in voldoende mate legitimeert."

(zie bladzijde 3 pleidooi van de Staat in eerste aanleg)

Diezelfde frase wordt ook, in dezelfde afgepaste bewoordingen, door de andere NAVO-landen voortdurend op exact dezelfde wijze gebezigd, waaruit op zich al duidelijk kan worden afgeleid dat hier sprake is van onderlinge afstemming en van een gezamenlijk besloten strategie van de NAVO-landen.

Van deze gezamenlijke strategie maakt onmiskenbaar deel uit dat uitdrukkelijk is besloten met deze pseudo-juridische argumentatie te volstaan.

Er wordt dan ook geen titel of jota aan toegevoegd. De plaat wordt alleen steeds weer opnieuw afgedraaid.

Er was voor de President geen enkele reden om deze geheel niet onderbouwde, in onderling NAVO-verband bekokstoofte quasi-juridische prietpraat als nieuwe geloofsleer te omhelzen. Des te kwalijker is hier het prijsgeven van de rechterlijke onafhankelijkheid door het klakkeloos volgen van de Staat, nu het hier in de meest letterlijke zin gaat om een zaak van leven of dood van - thans - appellanten en op deze wijze de rechtsbescherming die appellanten bij de onafhankelijke rechter probeerden in te roepen tegen de Staat der Nederlanden, die hen rechtstreeks en direct naar het leven staat, op voorhand al werd verkwanseld.

Aanvankelijk-eisers hebben bij pleidooi in eerste aanleg uitvoerig uiteengezet dat, in een zaak als deze waarin hun recht op leven rechtstreeks door de Staat wordt belaagd, het aan de Staat is om te bewijzen, dan wel toch in elk geval aannemelijk te maken, dat deze aanslag van de Staat op hun leven op een rechtmatige grondslag berust.

Waarbij voorts door - toen - eisers is aangevoerd dat het gebruik van oorlogsgeweld en het dreigen daarmee sinds de totstandkoming van het Handvest van de Verenigde Naties in beginsel buiten de wet is gesteld en nog slechts in nauwkeurig in het Handvest omschreven gevallen is toegestaan, zodat hier sprake is van een situatie van nee, tenzij. Ook hieruit volgt dat de Staat met duidelijke bewijzen moet komen, dat het oorlogsgeweld dat hij toepast, c.q. eventueel opnieuw dreigt toe te passen, rechtmatig is.

Slaagt de Staat daar niet in, dan dient de onafhankelijke rechter zulk oorlogsgeweld te verbieden en ogenblikkelijk een einde te maken aan de aanslagen die de Staat onderneemt op het leven van - thans - appellanten, dan wel meent in de toekomst, na een staakt-het-vuren, te kunnen ondernemen tegen appellanten.

Het is niet de bedoeling van onafhankelijke rechtspraak dat de rechter de Staat dan laat weggelaten met een voortdurend jegens de Tweede Kamer, de politici, de pers, de media en de rechter in exact dezelfde bewoordingen herhaalde standaard-frase, waaraan geen titel of jota wordt toegevoegd en die niet anders kan worden betiteld als pseudo-juridische fraseologie. Nochtans is dat wel wat onder 3.12 van de bestreden uitspraak heeft plaatsgevonden.

onderdeel 2

En het kan ook niet zo zijn dat de rechter, in een dergelijke zaak van leven of dood van appellanten, er zelf mee wegkomt zijn oordeel op dit punt volstrekt ongemotiveerd te laten en ermee te volstaan hier alleen maar dicht tegen de Staat aan te kruipen. Voor zijn cruciale oordeel onder 3.12 dat - aanvankelijk - eisers, ook al is hun recht op leven in het geding, zoals de President hier zelf vaststelt, geweld in NAVO-verband van de Staat maar op gelijke voet als rechtmatig hebben te accepteren als wanneer daartoe door de Veiligheidsraad zou zijn besloten, wordt immers werkelijk geen schijn van argumentatie gegeven.

nietig verdrag, en ook daarom nog eens ipso facto als disproportioneel oorlogsgeweld is aan te merken;

3. de grootscheepse en wekenlange verwoestingen aangericht op het grondgebied van de gehele FRY in geen enkele verhouding staan tot de "ernst" van het door de FRY gepleegde "delict", namelijk het weigeren van NAVO-troepen op zijn grondgebied. Hier is immers van een "delict" dat dergelijke grootschalige verwoestingen zou rechtvaardigen in het geheel geen sprake;
4. de NAVO is inmiddels begonnen met het vernietigen van grote delen van de civiele infrastructuur van de FRY. Ook dit is ipso facto disproportioneel oorlogsgeweld, ook al omdat het vernietigen van de civiele infrastructuur geen gerechtvaardigd militair doel is. Aanvankelijk-eisers hebben in eerste instantie bewijsstukken overgelegd, waaruit blijkt dat in de Golfoorlog de civiele infrastructuur van Irak grotendeels in vernietigd, hetgeen een belangrijke oorzaak vormt voor de verdergaande verpaupering en massasterfte die zich op het ogenblik in Irak onder burgerbevolking voordoet (prods. 7 en 8 in eerste aanleg). Datzelfde scenario dreigt zich ook in de FRY te gaan voltrekken.

Grief VI

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis onder 3.13 overwogen:

"Het beroep op de Wet Oorlogsstrafrecht gaat niet op. Deze wet ziet op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen".

Ook al zou het in de laatste zin gestelde juist zijn - quod non -, dan nog sluit dit een beroep op de Wet Oorlogsstrafrecht in een zaak als deze in het geheel niet uit.

De Wet Oorlogsstrafrecht stelt immers normen. Die normen maakt mitsdien deel uit van de Nederlandse rechtsorde en moeten dan ook gewoon gehandhaafd worden. Zoals dit geldt voor de normen van het reguliere Wetboek van Strafrecht, zo geldt dit ook voor de normen van de Wet Oorlogsstrafrecht.

Om maar eens een norm uit het reguliere Wetboek van Strafrecht te noemen - het verbod tot mishandeling.

Als een persoon er weet van heeft dat een ander persoon voortdurend de intentie heeft om hem te mishandelen, kan hij bij de civiele rechter handhaving van het verbod tot mishandeling vragen door het vragen van een bevel tot maatregelen daartegen. Zoals bij voorbeeld een straatverbod.

Zo geldt dit ook voor de normen van de Wet Oorlogsstrafrecht. Indien de Staat schending daarvan beraamt of pleegt, kan degene die door dit onrechtmatig handelen gedupeerd dreigt te worden bij de civiele rechter terecht voor een voorlopige voorziening daartegen.

Zoals ook in kwestie wordt gevraagd.

nietig verdrag, en ook daarom nog eens ipso facto als disproportioneel oorlogsgeweld is aan te merken;

3. de grootscheepse en wekenlange verwoestingen aangericht op het grondgebied van de gehele FRY in geen enkele verhouding staan tot de "ernst" van het door de FRY gepleegde "delict", namelijk het weigeren van NAVO-troepen op zijn grondgebied. Hier is immers van een "delict" dat dergelijke grootschalige verwoestingen zou rechtvaardigen in het geheel geen sprake;
4. de NAVO is inmiddels begonnen met het vernietigen van grote delen van de civiele infrastructuur van de FRY. Ook dit is ipso facto disproportioneel oorlogsgeweld, ook al omdat het vernietigen van de civiele infrastructuur geen gerechtvaardigd militair doel is. Aanvankelijk-eisers hebben in eerste instantie bewijsstukken overgelegd, waaruit blijkt dat in de Golfoorlog de civiele infrastructuur van Irak grotendeels in vernietigd, hetgeen een belangrijke oorzaak vormt voor de verdergaande verpaupering en massasterfte die zich op het ogenblik in Irak onder burgerbevolking voordoet (prods. 7 en 8 in eerste aanleg). Datzelfde scenario dreigt zich ook in de FRY te gaan voltrekken.

Grief VI

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis onder 3.13 overwogen:

"Het beroep op de Wet Oorlogsstrafrecht gaat niet op. Deze wet ziet op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen".

Ook al zou het in de laatste zin gestelde juist zijn - quod non -, dan nog sluit dit een beroep op de Wet Oorlogsstrafrecht in een zaak als deze in het geheel niet uit.

De Wet Oorlogsstrafrecht stelt immers normen. Die normen maakt mitsdien deel uit van de Nederlandse rechtsorde en moeten dan ook gewoon gehandhaafd worden. Zoals dit geldt voor de normen van het reguliere Wetboek van Strafrecht, zo geldt dit ook voor de normen van de Wet Oorlogsstrafrecht.

Om maar eens een norm uit het reguliere Wetboek van Strafrecht te noemen - het verbod tot mishandeling.

Als een persoon er weet van heeft dat een ander persoon voortdurend de intentie heeft om hem te mishandelen, kan hij bij de civiele rechter handhaving van het verbod tot mishandeling vragen door het vragen van een bevel tot maatregelen daartegen. Zoals bij voorbeeld een straatverbod.

Zo geldt dit ook voor de normen van de Wet Oorlogsstrafrecht. Indien de Staat schending daarvan beraamt of pleegt, kan degene die door dit onrechtmatig handelen gedupeerd dreigt te worden bij de civiele rechter terecht voor een voorlopige voorziening daartegen.

Zoals ook in kwestie wordt gevraagd.

Of de Wet Oorlogsstrafrecht nu ziet op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen of niet, staat daarbuiten.

Overigens is de opvatting van de President natuurlijk volstrekt onjuist.

Geen enkele strafwet beperkt strafbaarstelling uitsluitend tot natuurlijke personen, dus ook de Wet Oorlogsstrafrecht niet. Behalve als het gaat om delicten die naar hun aard alleen door natuurlijke personen kunnen worden begaan. Voor veel delicten als bedoeld in de Wet Oorlogsstrafrecht gaat dit niet op. Met name ook niet voor het bepaalde in artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht, waarop expliciet een beroep wordt gedaan.

Grief VII

Ten onrechte wordt in het bestreden vonis onder 3.13 tenslotte nog overwogen:

"Ook het beroep op Protocol I bij de Verdragen van Genève van 12 augustus 1949 faalt, daar eisers geen concrete omstandigheden hebben aangevoerd, waaruit kan blijken dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire recht".

Aanvankelijk-eisers hebben zich in die zin op het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève beroepen, dat zij aan hun vorderingen mede ten grondslag hebben gelegd schending van het bepaalde in artikel 52 lid 2 van Protocol I, dat aanvallen strikt tot militaire doelen moeten worden beperkt. Uiteraard worden appellanten erdoor ge-affecteerd - als burgers van de FRY, als soldaten en verdedigers van hun vaderland -, als de Staat in NAVO-verband zich schuldig maakt aan vernietiging van de civiele infrastructuur van hun land, in strijd met dit gebod!

De kosten dezes zijn voor mij, deurwaarder, f

ARRONDISSEMENTSRECHTBANK 's-GRAVENHAGE
Sector Civiel Recht - President

Vonnis in kort geding van 7 april 1999,
gewezen in de zaak met rolnummer KG 99/339 van:

1. Aleksander Danikovic, wonende te Belgrado,
2. Radomir Zivkovic, wonende te Belgrado,
3. Vladimir Kostic, wonende in Jagodina,
4. Filip Gavric, wonende in Belgrado,
5. Vlasta Djurinac, wonende te Pristina,
6. Goran Vasic, wonende te Pristina,
7. Milorad Seslija, wonende te Ajvalija
8. Mija Seslija, wonende te Ajvalija,
9. Mile Migailovic, wonende te Vucak,

voornoemde steden alle gelegen in de Republiek Servië,
eisers,

procureur mr. A.B.B. Beelaard,
advocaat mr. N.M.P. Steijnen te Zeist,

tegen:

De Staat der Nederlanden,
(Ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken),
zetelende te 's-Gravenhage,
gedaagde,
procureur mr. G.J.H. Houtzagers.

1. De feiten

Op grond van de stukken en het verhandelde ter zitting van 29 maart 1999 wordt in dit geding van het volgende uitgegaan.

- De Nederlandse regering heeft ten aanzien van deelname door Nederland aan militaire luchtacties van de NAVO tegen de Federale Republiek Joegoslavië, hierna te noemen 'de FRJ', besloten dat een dergelijke participatie verantwoord is indien tenminste aan de volgende voorwaarden wordt voldaan: Het moet duidelijk zijn dat een besluit tot ACTORD (Activation Orders) door de gehele NAVO wordt ondersteund en dat een zo groot mogelijke meerderheid van de bondgenoten ook actief aan de operaties meedoet, hetgeen impliceert dat er binnen de NAVO ook overeenstemming moet bestaan over de legitimiteit van een militair optreden.
- In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van 13 oktober 1998 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer staat -onder meer- vermeld: "Vanochtend heeft de NAVO-raad eenstemmig besloten de militaire autoriteiten te machtigen Activation Orders voor luchtacties tegen de FRJ uit te vaardigen(..)"
- Bij brief van 24 maart 1999 hebben de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer medegedeeld dat Secretaris Generaal Solana, na constatering door de NAVO-raad dat alle mogelijkheden om met diplomatieke

- middelen een oplossing voor Kosovo te bereiken waren uitgeput, opdracht heeft gegeven tot uitvoering van luchtacties over te gaan, Sedert 24 maart 1999 worden luchtaanvallen op de FRJ uitgevoerd, waaraan ook vliegtuigen van de Koninklijke Landmacht deelnemen.
- Bij uitspraak van de President in Kort Geding van deze rechtbank van 18 maart 1999 zijn de door een tweetal Nederlandse verenigingen en de stichting Stichting Tribunaal voor de Vrede, alsmede 139 burgers uit diverse landen waaronder de republiek Servië, ingestelde vorderingen, strekkende tot (onder meer) een verbod aan de Staat jegens de FRJ oorlogsgeweld toe te passen, daarmee te dreigen, of in NAVO-verband aan die toepassing of dreiging mee te werken en bedoeld oorlogsgeweld politiek en militair te steunen, afgewezen. De afwijzing was onder meer gebaseerd op de onmogelijkheid van eisers zich tegenover de Staat op de bepaling in artikel 2 lid 4 van het Handvest van de VN te beroepen. Tegen dit vonnis is hoger beroep aangetekend.

2. De vorderingen, de gronden daarvoor en het verweer

- 2.1. Eisers vorderen bij vonnis, uitvoerbaar bij voorraad, gedaagde te bevelen zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de FRJ, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de FRJ onthoudt, met veroordeling van gedaagde in de kosten van dit geding.
- 2.2. Daartoe voeren zij onder meer het volgende aan.
 - Gedaagde handelt onrechtmatig jegens eisers door in NAVO-verband luchtaanvallen op de FRJ uit te voeren. De verantwoordelijkheid voor het handelen van de NAVO moet worden toegerekend aan de verschillende lidstaten zodat gedaagde zelf verantwoordelijk en aansprakelijk is voor elk NAVO-optreden dat in strijd is met het internationale recht. Dat het hier gaat om onrechtmatig handelen wordt als volgt toegelicht:
 - Er is sprake van grootscheepse veelvoudige schendingen van het internationaal recht. Naar volkenrechtelijk gewoonterecht van dwingende aard is het gebruik van geweld jegens andere staten -en daarmee tegen eisers- verboden. De uitzonderingen op dit agressieverbod, verwoord in het handvest van de VN -kort gezegd- zelfverdediging en handelen op instigatie van de Veiligheidsraad, doen zich hier niet voor.
 - De interpretatie door gedaagde van Veiligheidsraadsresolutie 1199 en Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties is malafide. Gedaagde heeft geen deugdelijke grondslag voor het geweld aangevoerd. Het geweld is derhalve onrechtmatig.
 - Het uitvoeren van onrechtmatig oorlogsgeweld is een misdrijf tegen de vrede. Zo gedaagde van mening is dat zijn optreden niet onrechtmatig is rust bij hem de bewijslast.
 - Ingevolge geldende jurisprudentie komt, ondanks de beleidsvrijheid waar gedaagde zich in dit soort aangelegenheden stelselmatig op beroept, aan de rechter de bevoegdheid toe het beleid van gedaagde op rechtmatigheid te toetsen.
 - De situatie thans is een andere dan die ten tijde van het voornoemde

vonnis van 18 maart 1999:

- Anders dan toen is er thans sprake van een oorlogssituatie; eisers zijn gemobiliseerde soldaten, die voor hun leven vrezen.
- Ook indien als een gegeven moet worden aangenomen dat aan de diverse bepalingen in de verdragen geen rechtstreekse werking jegens burgers kan worden toegekend betekent dit nog niet dat aan de achterliggende normen van volkenrechtelijk gewoonterecht met een jus cogens karakter evenmin zelf bindende werking kan worden toegekend.
- De wet op het Oorlogsstrafrecht is thans wel aan de orde.
- In het vonnis van 18 maart is niet gereflecteerd op het beroep ten aanzien van het toepassen van disproportioneel oorlogsgeweld.

2.3. Gedaagde voert als volgt verweer.

- Het gestelde ontbreken van een juridisch deugdelijke grondslag voor het gebruik van oorlogsgeweld in NAVO-verband is tijdens de behandeling van de zaak die leidde tot het voornoemde vonnis van 18 maart 1999 betwist en uitvoerig besproken. Thans is de situatie bereikt dat diplomatieke maatregelen om tot een vreedzame oplossing voor Kosovo te komen zijn uitgeput. Door de Servische opstelling zijn de luchtaanvallen noodzakelijk geworden. Dat is het oordeel van de Nederlandse regering, dat -bijna unaniem- wordt gedeeld door de Tweede Kamer. De lidstaten van de NAVO zijn unaniem van oordeel dat een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op naleving van Veiligheidsraadsresolutie 1199.
- Met betrekking tot de normschending wordt in feite thans hetzelfde aangevoerd als in de vorige procedure; immers de vraag of een norm is vastgelegd in een verdrag of voortvloeit uit gewoonterecht dat behoort tot het zogenaamde jus cogens is niet relevant; het gaat om de vraag of die norm, gezien haar inhoud en strekking, een ieder verbindt als bedoeld in artikel 93 van de Grondwet. Dat betekent dat thans exact dezelfde vraag aan de orde is als waarover is beslist in het vonnis van 18 maart 1999. Dat wordt niet anders doordat eisers militairen zijn in werkelijke dienst van het Joegoslavische leger.
- Zelfs als er sprake zou zijn van schending van het agressieverbod, quod non, leidt zulks niet automatisch tot de conclusie dat er sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht. Eventuele schending van humanitair oorlogsrecht dient geïndividualiseerd te worden; geen van eisers heeft omstandigheden aangevoerd waaruit jegens hem of haar van schending terzake zou kunnen blijken.

3. Beoordeling van het geschil

- 3.1. Eisers hebben ter zitting gesteld dat de vordering beheerst wordt door Nederlands recht, hetgeen door gedaagde niet is weersproken. Partijen hebben, naar wordt aangenomen, aldus voor de toepasselijkheid van Nederlands recht gekozen.
- 3.2. Dat het beleid van gedaagde door de rechter op rechtmatigheid mag worden

getoetst is in beginsel juist.

De vraag of gedaagde rechtmatig handelt, derhalve of het besluit van gedaagde om in NAVO-verband te participeren aan het oorlogsgeweld tegen de FRJ op een juridisch deugdelijke grondslag is gebaseerd, komt aan de orde als is komen vast te staan dat aan de volkenrechtelijke normen, waarvan in casu wordt gesteld dat zij worden geschonden, door burgers rechtstreeks rechten kunnen worden ontleend.

Eisers stellen dat gedaagde inbreuk maakt op normen die voortvloeien uit het volkenrechtelijk gewoonterecht, welke normen tot het jus cogens behoren en onafhankelijk van het Handvest van de VN overal en altijd gelden. Zij wijzen daarvoor naar art. 3 van Protocol II bij de Verdragen van Genève. In wezen gaat hier echter om dezelfde normen als in het Handvest van de VN vastgelegd, te weten het geweldsverbod, en het interventieverbod. Deze normen betreffen, ook als zij tot het volkenrechtelijke ius cogens gerekend moeten worden, gezien hun inhoud en strekking in elk geval de betrekkingen tussen staten onderling.

- 3.3. De vraag is nu of burgers aan genoemde normen ook rechtstreeks rechten kunnen ontleen. In NJ 1991, nr 248 is de Hoge Raad de beantwoording van deze vraag uit de weg gegaan. Hij heeft in het midden gelaten of aan "alle regels van internationaal recht waarop SVK zich ... heeft beroepen, door burgers rechtstreeks rechten kunnen worden ontleend." Daarbij had de Hoge Raad veronderstellenderwijs aangenomen dat SVK zich ook op het in art. 2 lid 4 van het Handvest neergelegde verbod had beroepen. Dat beroep werd verworpen omdat het verbod in samenhang met het recht op zelfverdediging moest worden begrepen en in dit geval van zelfverdediging sprake was.
- 3.4. Verder is in evengenoemd arrest onderzocht of er sprake was van strijd met het grondrecht op leven, zoals gewaarborgd in art. 2 EVRM en art. 6 IVBP. Ook eisers beroepen zich op deze artikelen. De HR oordeelde dat daarvan in het concrete geval geen sprake was.
- 3.5. Bij deze stand van de jurisprudentie moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat onder omstandigheden aan het in het Handvest neergelegde verbod tot agressie en tot non interventie rechtstreekse werking wordt toegekend. Een argument hiervoor lijkt ook art. 15 lid 2 EVRM te verschaffen, dat afwijking van art. 2 EVRM niet toestaat behalve ingeval van dood als gevolg van "rechtmatige oorlogshandelingen". In het hierna volgende wordt veronderstellenderwijs aangenomen dat aan de evengenoemde verboden rechtstreekse werking toekomt.
- 3.6. Daarbij wordt aangetekend dat, anders dan eisers kennelijk menen, aan het vonnis in kort geding van 18 maart 1999 geen gezag van gewijsde toekomt, aangezien in deze zaak andere eisers optreden.
- 3.7. Nederland neemt momenteel deel aan luchtaanvallen op het grondgebied van de FRJ. Eisers zullen, afhankelijk van de plaats waar zij als militairen van het leger van de FRJ worden ingezet, kans lopen blootgesteld te worden aan deze luchtaanvallen. In zoverre bestaat de mogelijkheid dat hun recht op leven wordt aangetast. Een dergelijke aantasting kan gerechtvaardigd

digd zijn indien sprake is van rechtmatige oorlogshandelingen.

3.8. In dit verband heeft gedaagde zich beroepen op resolutie 1199 van de Veiligheidsraad. Deze resolutie legitimeert gedaagdes militair optreden. De eisen die de Veiligheidsraad in deze resolutie stelt zijn gebaseerd op Hoofdstuk VII van het Handvest. In deze resolutie wordt de situatie in Kosovo niet langer als interne aangelegenheid beschouwd. De militaire actie beoogt prompte naleving van resolutie 1199. Het gaat niet om een strafexpeditie. De uitvoering wordt geautoriseerd door de NAVO-raad. Alles is er op gericht door de actie de gewelddadigheden in Kosovo te beëindigen. De deelname aan het militair optreden wordt door de overgrote meerderheid van de Tweede Kamer gesteund. Tot zover, kort weergegeven, gedaagde.

3.9. Overwogen wordt dat resolutie 1199 onder meer inhoudt:

"Gravely concerned at the recent intense fighting in Kosovo and in particular the excessive and indiscriminate use of force by Serbian security forces and the Yugoslav Army which have resulted in numerous civilian casualties and, according to the estimate of the Secretary-General, the displacement of 230.000 persons from their homes.

(...)

Acting under Chapter VII of the Charter of the United Nations,

(...)

4. Demands further that the Federal Republic of Yugoslavia, in addition to the measures called for under resolution 1160 (1198), implement immediately the following concrete measures towards achieving a political solution in Kosovo as contained in the Contact Group statement of 12 June 1998:

(a) cease all action by the security forces affecting the civilian population and order the withdrawal of security units used for civilian repression;

(...)

(c) facilitate, in agreement with the UNHCR and the international Committee of the Red Cross (ICRC), the safe return of refugees and displaced persons to their homes and allow free and unimpeded access for humanitarian organizations and supplies to Kosovo;

(...)

Notes, in this connection, the commitments of the President of the Federal Republic of Yugoslavia, in his joint statement with the President of the Russian Federation of 16 June 1998:

(a) to resolve existing problems by political means on the basis of

equality for all citizens and ethnic communities in Kosovo;

(b) not to carry out any repressive actions against the peaceful population;

(...)

(e) to facilitate the unimpeded return of refugees and displaced persons under programmes agreed with the UNCR and the ICHR, providing State aid for the reconstruction of destroyed homes;

(...)

16. Decides, should the concrete measures demanded in this resolution and resolution 1160 (1998) not be taken, to consider further action and additional measures to maintain and restore peace and stability in the region."

- 3.10. Resolutie 1199 is genomen op basis van de bepalingen in Hoofdstuk VII van het Handvest. Dit hoofdstuk staat de mogelijkheid van het ondernemen van militaire actie toe, zij het dat daartoe dan besloten dient te worden door de Veiligheidsraad.
- 3.11. In dit kort geding wordt aangenomen dat de FRJ niet is overgegaan tot het onmiddellijk staken van repressieve acties tegen de bevolking van Kosovo en evenmin de terugkeer van vluchtelingen heeft mogelijk gemaakt. Integendeel, de repressie tegen de burgerbevolking is onverminderd doorgegaan en de vluchtelingenstroom is sinds begin van dit jaar alleen maar toegenomen.
- 3.12. De omstandigheid dat niet de Veiligheidsraad, maar de NAVO-raad vervolgens heeft besloten tot het ondernemen van militaire acties teneinde de FRJ te bewegen tot naleving van de resolutie 1199 kan niet op voorhand als onrechtmatig worden aangemerkt, ook al brengt dit voor eisers een zeker risico met zich mee voor hun recht op leven. Bij de huidige stand van zaken kan niet worden beoordeeld of er sprake is van disproportioneel oorlogsgeweld
- 3.13. Het beroep op de Wet Oorlogsstrafrecht gaat niet op. Deze wet ziet op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen. Ook het beroep op Protocol I bij de verdragen van Genève van 12 augustus 1949 faalt, daar eisers geen concrete omstandigheden hebben aangevoerd, waaruit kan blijken dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht.
- 3.14. Het voorgaande leidt tot de conclusie dat het gevorderde moet worden afgewezen. Eisers worden, als de in het ongelijk gestelde partij, veroordeeld in de kosten van dit geding.

ARRONDISSEMENTSRECHTBANK 's-GRAVENHAGE

Sector Civiel Recht - President

Vonnis in kort geding van 7 april 1999,
gewezen in de zaak met rolnummer KG 99/339 van:

1. Aleksander Danikovic, wonende te Belgrado,
 2. Radomir Zivkovic, wonende te Belgrado,
 3. Vladimir Kostic, wonende in Jagodina,
 4. Filip Gavric, wonende in Belgrado,
 5. Vlasta Djurinic, wonende te Pristina,
 6. Goran Vasic, wonende te Pristina,
 7. Milorad Seslija, wonende te Ajvalija
 8. Mija Seslija, wonende te Ajvalija,
 9. Mile Migailovic, wonende te Vucak,
- voornoemde steden alle gelegen in de Republiek Servië,
eisers,
procureur mr. A.B.B. Beelaard,
advocaat mr. N.M.P. Steijnen te Zeist,

tegen:

De Staat der Nederlanden,
(Ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken),
zetelende te 's-Gravenhage,
gedaagde,
procureur mr. G.J.H. Houtzagers.

1. De feiten

Op grond van de stukken en het verhandelde ter zitting van 29 maart 1999 wordt in dit geding van het volgende uitgegaan.

- De Nederlandse regering heeft ten aanzien van deelname door Nederland aan militaire luchtacties van de NAVO tegen de Federale Republiek Joegoslavië, hierna te noemen 'de FRJ', besloten dat een dergelijke participatie verantwoord is indien tenminste aan de volgende voorwaarden wordt voldaan: Het moet duidelijk zijn dat een besluit tot ACTORD (Activation Orders) door de gehele NAVO wordt ondersteund en dat een zo groot mogelijke meerderheid van de bondgenoten ook actief aan de operaties meedoet, hetgeen impliceert dat er binnen de NAVO ook overeenstemming moet bestaan over de legitimiteit van een militair optreden.
- In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van 13 oktober 1998 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer staat -onder meer- vermeld: "Vanochtend heeft de NAVO-raad eenstemmig besloten de militaire autoriteiten te machtigen Activation Orders voor luchtacties tegen de FRJ uit te vaardigen(..)"
- Bij brief van 24 maart 1999 hebben de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer medegedeeld dat Secretaris Generaal Solana, na constatering door de NAVO-raad dat alle mogelijkheden om met diplomatieke

- middelen een oplossing voor Kosovo te bereiken waren uitgeput, opdracht heeft gegeven tot uitvoering van luchtacties over te gaan.
- Sedert 24 maart 1999 worden luchtaanvallen op de FRJ uitgevoerd, waaraan ook vliegtuigen van de Koninklijke Landmacht deelnemen.
- Bij uitspraak van de President in Kort Geding van deze rechtbank van 18 maart 1999 zijn de door een tweetal Nederlandse verenigingen en de stichting Stichting Tribunaal voor de Vrede, alsmede 139 burgers uit diverse landen waaronder de republiek Servië, ingestelde vorderingen, strekkende tot (onder meer) een verbod aan de Staat jegens de FRJ oorlogsgeweld toe te passen, daarmee te dreigen, of in NAVO-verband aan die toepassing of dreiging mee te werken en bedoeld oorlogsgeweld politiek en militair te steunen, afgewezen. De afwijzing was onder meer gebaseerd op de onmogelijkheid van eisers zich tegenover de Staat op de bepaling in artikel 2 lid 4 van het Handvest van de VN te beroepen. Tegen dit vonnis is hoger beroep aangetekend.

2. De vorderingen, de gronden daarvoor en het verweer

- 2.1. Eisers vorderen bij vonnis, uitvoerbaar bij voorraad, gedaagde te bevelen zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de FRJ, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de FRJ onthoudt, met veroordeling van gedaagde in de kosten van dit geding.
- 2.2. Daartoe voeren zij onder meer het volgende aan.
 - Gedaagde handelt onrechtmatig jegens eisers door in NAVO-verband luchtaanvallen op de FRJ uit te voeren. De verantwoordelijkheid voor het handelen van de NAVO moet worden toegerekend aan de verschillende lidstaten zodat gedaagde zelf verantwoordelijk en aansprakelijk is voor elk NAVO-optreden dat in strijd is met het internationale recht. Dat het hier gaat om onrechtmatig handelen wordt als volgt toegelicht:
 - Er is sprake van grootscheepse veelvoudige schendingen van het internationaal recht. Naar volkenrechtelijk gewoonterecht van dwingende aard is het gebruik van geweld jegens andere staten -en daarmee tegen eisers- verboden. De uitzonderingen op dit agressieverbod, verwoord in het handvest van de VN -kort gezegd- zelfverdediging en handelen op instigatie van de Veiligheidsraad, doen zich hier niet voor.
 - De interpretatie door gedaagde van Veiligheidsraadsresolutie 1199 en Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties is malafide. Gedaagde heeft geen deugdelijke grondslag voor het geweld aangevoerd. Het geweld is derhalve onrechtmatig.
 - Het uitvoeren van onrechtmatig oorlogsgeweld is een misdrijf tegen de vrede. Zo gedaagde van mening is dat zijn optreden niet onrechtmatig is rust bij hem de bewijslast.
 - Ingevolge geldende jurisprudentie komt, ondanks de beleidsvrijheid waar gedaagde zich in dit soort aangelegenheden stelselmatig op beroept, aan de rechter de bevoegdheid toe het beleid van gedaagde op rechtmatigheid te toetsen.
 - De situatie thans is een andere dan die ten tijde van het voornoemde

vonnis van 18 maart 1999:

- Anders dan toen is er thans sprake van een oorlogssituatie; eisers zijn gemobiliseerde soldaten, die voor hun leven vrezen.
- Ook indien als een gegeven moet worden aangenomen dat aan de diverse bepalingen in de verdragen geen rechtstreekse werking jegens burgers kan worden toegekend betekent dit nog niet dat aan de achterliggende normen van volkenrechtelijk gewoonterecht met een jus cogens karakter evenmin zelf bindende werking kan worden toegekend.
- De wet op het Oorlogsstrafrecht is thans wel aan de orde.
- In het vonnis van 18 maart is niet gereflecteerd op het beroep ten aanzien van het toepassen van disproportioneel oorlogsgeweld.

2.3. Gedaagde voert als volgt verweer.

- Het gestelde ontbreken van een juridisch deugdelijke grondslag voor het gebruik van oorlogsgeweld in NAVO-verband is tijdens de behandeling van de zaak die leidde tot het voornoemde vonnis van 18 maart 1999 betwist en uitvoerig besproken. Thans is de situatie bereikt dat diplomatieke maatregelen om tot een vreedzame oplossing voor Kosovo te komen zijn uitgeput. Door de Servische opstelling zijn de luchtaanvallen noodzakelijk geworden. Dat is het oordeel van de Nederlandse regering, dat -bijna unaniem- wordt gedeeld door de Tweede Kamer. De lidstaten van de NAVO zijn unaniem van oordeel dat een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op naleving van Veiligheidsraadsresolutie 1199.
- Met betrekking tot de normschending wordt in feite thans hetzelfde aangevoerd als in de vorige procedure; immers de vraag of een norm is vastgelegd in een verdrag of voortvloeit uit gewoonterecht dat behoort tot het zogenaamde jus cogens is niet relevant; het gaat om de vraag of die norm, gezien haar inhoud en strekking, een ieder verbindt als bedoeld in artikel 93 van de Grondwet. Dat betekent dat thans exact dezelfde vraag aan de orde is als waarover is beslist in het vonnis van 18 maart 1999. Dat wordt niet anders doordat eisers militairen zijn in werkelijke dienst van het Joegoslavische leger.
- Zelfs als er sprake zou zijn van schending van het agressieverbod, quod non, leidt zulks niet automatisch tot de conclusie dat er sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht. Eventuele schending van humanitair oorlogsrecht dient geïndividualiseerd te worden; geen van eisers heeft omstandigheden aangevoerd waaruit jegens hem of haar van schending terzake zou kunnen blijken.

3. Beoordeling van het geschil

- 3.1. Eisers hebben ter zitting gesteld dat de vordering beheerst wordt door Nederlands recht, hetgeen door gedaagde niet is weersproken. Partijen hebben, naar wordt aangenomen, aldus voor de toepasselijkheid van Nederlands recht gekozen.
- 3.2. Dat het beleid van gedaagde door de rechter op rechtmatigheid mag worden

getoetst is in beginsel juist.

De vraag of gedaagde rechtmatig handelt, derhalve of het besluit van gedaagde om in NAVO-verband te participeren aan het oorlogsgeweld tegen de FRJ op een juridisch deugdelijke grondslag is gebaseerd, komt aan de orde als is komen vast te staan dat aan de volkenrechtelijke normen, waarvan in casu wordt gesteld dat zij worden geschonden, door burgers rechtstreeks rechten kunnen worden ontleend.

Eisers stellen dat gedaagde inbreuk maakt op normen die voortvloeien uit het volkenrechtelijk gewoonterecht, welke normen tot het jus cogens behoren en onafhankelijk van het Handvest van de VN overal en altijd gelden. Zij wijzen daarvoor naar art. 3 van Protocol II bij de Verdragen van Genève. In wezen gaat hier echter om dezelfde normen als in het Handvest van de VN vastgelegd, te weten het geweldsverbod, en het interventieverbod. Deze normen betreffen, ook als zij tot het volkenrechtelijke jus cogens gerekend moeten worden, gezien hun inhoud en strekking in elk geval de betrekkingen tussen staten onderling.

- 3.3. De vraag is nu of burgers aan genoemde normen ook rechtstreeks rechten kunnen ontleen. In NJ 1991, nr 248 is de Hoge Raad de beantwoording van deze vraag uit de weg gegaan. Hij heeft in het midden gelaten of aan "alle regels van internationaal recht waarop SVK zich ... heeft beroepen, door burgers rechtstreeks rechten kunnen worden ontleend." Daarbij had de Hoge Raad veronderstellenderwijs aangenomen dat SVK zich ook op het in art. 2 lid 4 van het Handvest neergelegde verbod had beroepen. Dat beroep werd verworpen omdat het verbod in samenhang met het recht op zelfverdediging moest worden begrepen en in dit geval van zelfverdediging sprake was.
- 3.4. Verder is in evengenoemd arrest onderzocht of er sprake was van strijd met het grondrecht op leven, zoals gewaarborgd in art. 2 EVRM en art. 6 IVBP. Ook eisers beroepen zich op deze artikelen. De HR oordeelde dat daarvan in het concrete geval geen sprake was.
- 3.5. Bij deze stand van de jurisprudentie moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat onder omstandigheden aan het in het Handvest neergelegde verbod tot agressie en tot non interventie rechtstreekse werking wordt toegekend. Een argument hiervoor lijkt ook art. 15 lid 2 EVRM te verschaffen, dat afwijking van art. 2 EVRM niet toestaat behalve ingeval van dood als gevolg van "rechtmatige oorlogshandelingen". In het hierna volgende wordt veronderstellenderwijs aangenomen dat aan de evengenoemde verboden rechtstreekse werking toekomt.
- 3.6. Daarbij wordt aangetekend dat, anders dan eisers kennelijk menen, aan het vonnis in kort geding van 18 maart 1999 geen gezag van gewijsde toekomt, aangezien in deze zaak andere eisers optreden.
- 3.7. Nederland neemt momenteel deel aan luchtaanvallen op het grondgebied van de FRJ. Eisers zullen, afhankelijk van de plaats waar zij als militairen van het leger van de FRJ worden ingezet, kans lopen blootgesteld te worden aan deze luchtaanvallen. In zoverre bestaat de mogelijkheid dat hun recht op leven wordt aangetast. Een dergelijke aantasting kan gerechtvaar-

digd zijn indien sprake is van rechtmatige oorlogshandelingen.

3.8. In dit verband heeft gedaagde zich beroepen op resolutie 1199 van de Veiligheidsraad. Deze resolutie legitimeert gedaagdes militair optreden. De eisen die de Veiligheidsraad in deze resolutie stelt zijn gebaseerd op Hoofdstuk VII van het Handvest. In deze resolutie wordt de situatie in Kosovo niet langer als interne aangelegenheid beschouwd. De militaire actie beoogt prompte naleving van resolutie 1199. Het gaat niet om een strafexpeditie. De uitvoering wordt geautoriseerd door de NAVO-raad. Alles is er op gericht door de actie de gewelddadigheden in Kosovo te beëindigen. De deelname aan het militair optreden wordt door de overgrote meerderheid van de Tweede Kamer gesteund. Tot zover, kort weergegeven, gedaagde.

3.9. Overwogen wordt dat resolutie 1199 onder meer inhoudt:

"Gravely concerned at the recent intense fighting in Kosovo and in particular the excessive and indiscriminate use of force by Serbian security forces and the Yugoslav Army which have resulted in numerous civilian casualties and, according to the estimate of the Secretary-General, the displacement of 230.000 persons from their homes.

(...)

Acting under Chapter VII of the Charter of the United Nations,

(...)

4. Demands further that the Federal Republic of Yugoslavia, in addition to the measures called for under resolution 1160 (1198), implement immediately the following concrete measures towards achieving a political solution in Kosovo as contained in the Contact Group statement of 12 June 1998:

(a) cease all action by the security forces affecting the civilian population and order the withdrawal of security units used for civilian repression;

(...)

(c) facilitate, in agreement with the UNHCR and the international Committee of the Red Cross (ICRC), the safe return of refugees and displaced persons to their homes and allow free and unimpeded access for humanitarian organizations and supplies to Kosovo;

(...)

Notes, in this connection, the commitments of the President of the Federal Republic of Yugoslavia, in his joint statement with the President of the Russian Federation of 16 June 1998:

(a) to resolve existing problems by political means on the basis of

equality for all citizens and ethnic communities in Kosovo;

(b) not to carry out any repressive actions against the peaceful population;

(...)

(e) to facilitate the unimpeded return of refugees and displaced persons under programmes agreed with the UNCR and the ICHR, providing State aid for the reconstruction of destroyed homes;

(...)

16. Decides, should the concrete measures demanded in this resolution and resolution 1160 (1998) not be taken, to consider further action and additional measures to maintain and restore peace and stability in the region."

- 3.10. Resolutie 1199 is genomen op basis van de bepalingen in Hoofdstuk VII van het Handvest. Dit hoofdstuk staat de mogelijkheid van het ondernemen van militaire actie toe, zij het dat daartoe dan besloten dient te worden door de Veiligheidsraad.
- 3.11. In dit kort geding wordt aangenomen dat de FRJ niet is overgegaan tot het onmiddellijk staken van repressieve acties tegen de bevolking van Kosovo en evenmin de terugkeer van vluchtelingen heeft mogelijk gemaakt. Integendeel, de repressie tegen de burgerbevolking is onverminderd doorgegaan en de vluchtelingenstroom is sinds begin van dit jaar alleen maar toegenomen.
- 3.12. De omstandigheid dat niet de Veiligheidsraad, maar de NAVO-raad vervolgens heeft besloten tot het ondernemen van militaire acties teneinde de FRJ te bewegen tot naleving van de resolutie 1199 kan niet op voorhand als onrechtmatig worden aangemerkt, ook al brengt dit voor eisers een zeker risico met zich mee voor hun recht op leven. Bij de huidige stand van zaken kan niet worden beoordeeld of er sprake is van disproportioneel oorlogsgeweld
- 3.13. Het beroep op de Wet Oorlogsstrafrecht gaat niet op. Deze wet ziet op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen. Ook het beroep op Protocol I bij de verdragen van Genève van 12 augustus 1949 faalt, daar eisers geen concrete omstandigheden hebben aangevoerd, waaruit kan blijken dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht.
- 3.14. Het voorgaande leidt tot de conclusie dat het gevorderde moet worden afgewezen. Eisers worden, als de in het ongelijk gestelde partij, veroordeeld in de kosten van dit geding.

4. Beslissing

De President:

Wijst het gevorderde af.

Veroordeelt eisers in de kosten van dit geding, tot dusverre aan de zijde van gedaagde begroot op f 1.950,--, waarvan f 400,-- aan griffierecht.

Aldus gewezen door mr. Von Maltzahn en uitgesproken ter openbare zitting van 7 april 1999 in tegenwoordigheid van de griffier.

md

Uitgesproken voor eerste groote zitting
Mr. A.B.B. Beelaard
griffier van de
Landrechtbank te 's-Gravenhage
op heden 7-4-'99

11 november 1997
Strafkamer
nr. 3717 Besch.
AB

DANKOVIC - 20 MAI 2000
u

Hoge Raad der Nederlanden

Beschikking

op het beroep in cassatie
tegen een beschikking van
het Gerechtshof te Arnhem,
militaire kamer, van 19 maart
1997 in de strafzaak tegen:

Darko geboren te Banja Luka (voormalig
Joegoslavië) op 10 oktober 1964, wonende te
's-Gravenhage.

1. De bestreden beschikking

Na verwijzing van de zaak door de Hoge Raad bij
beschikking van 22 oktober 1996 heeft het Hof - met
verbetering en aanvulling van gronden - bevestigd een
beschikking van de Rechter-Commissaris, belast met de
behandeling van strafzaken, tevens van militaire zaken,
van 1 december 1995, waarbij de Officier van Justitie

niet-ontvankelijk is verklaard in zijn vordering tot het openen van een gerechtelijk vooronderzoek.

2. De cassatieberoepen

2.1. heeft beroep ingesteld. Namens deze heeft mr M.J. van Basten Batenburg, advocaat te 's-Gravenhage, bij schriftuur een middel van cassatie voorgesteld. De schriftuur is aan deze beschikking gehecht en maakt daarvan deel uit.

2.2. Ook de Procureur-Generaal bij het Hof heeft beroep ingesteld. Deze heeft bij schriftuur middelen van cassatie voorgesteld. Ook deze schriftuur is aan deze beschikking gehecht en maakt daarvan deel uit.

3. De conclusie van het Openbaar Ministerie

De Advocaat-Generaal Van Dorst heeft geconcludeerd tot verwerping van de beroepen.

4. Procesgang

4.1. Op 1 november 1995 heeft de Officier van Justitie een gerechtelijk vooronderzoek gevorderd met betrekking tot , op verdenking dat:

1.

hij op of omstreeks 14 juni 1992, althans in juni 1992, te Sivci, gemeente Prijedor, gelegen in Bosnië-Herzegovina, althans gelegen in voormalig Joegoslavië, opzettelijk en met voorbedachte rade Smail Foric van het leven heeft beroofd, hierin bestaande dat verdachte opzettelijk na kalm beraad en rustig overleg, althans na een (kort) tevoren genomen besluit, vanaf een afstand van ongeveer 15 meter met een vuurwapen diverse kogels op de rug van die Foric heeft afgevuurd, tengevolge waarvan die Foric dodelijk werd getroffen;

2.

hij op of omstreeks 14 juni 1992, althans in juni 1992, te Sivci, gemeente Prijedor, gelegen in Bosnië-Herzegovina, althans gelegen in voormalig Joegoslavië, opzettelijk en met voorbedachte rade Jakupovic (voornaam NN) van het leven heeft beroofd, hierin bestaande dat verdachte opzettelijk na kalm beraad en rustig overleg, althans na een (kort) tevoren genomen besluit, met een vuurwapen diverse kogels op de rug van die Jakupovic heeft afgevuurd, tengevolge waarvan die Jakupovic dodelijk werd getroffen;

3.

hij op of omstreeks 14 juni 1992, althans in juni 1992, in de gemeente Prijedor, gelegen in Bosnië-Herzegovina, althans gelegen in voormalig Joegoslavië, tezamen en in vereniging met een ander of anderen, althans alleen, een groep gevangenen genomen burgers uit de deelgemeente Sivci, gemeente Prijedor, onder bedreiging van vuurwapens naar het concentratiekamp Keraterm heeft gevoerd met een oogmerk hen wederrechtelijk onder de macht van de kampbevaarders van genoemd concentratiekamp te brengen en/of hen in hulpeloze toestand te verplaatsen;

4.

hij in of omstreeks de periode van 15 juni 1992 tot 30 juni 1992 in de gemeente Prijedor, gelegen in Bosnië-Herzegovina, althans gelegen in voormalig Joegoslavië, ter uitvoering van het door verdachte voorgenomen misdrijf om door geweld of een andere feitelijkheid en/of bedreiging met geweld of een andere feitelijkheid Nerima BESIC en haar zuster te dwingen tot het ondergaan van handelingen die bestonden uit of mede bestonden uit het sexueel binnendringen van het lichaam van die Nerima BESIC en haar zuster, opzettelijk de moeder van Nerima BESIC met een vuurwapen heeft bedreigd, zijnde de uitvoering van dat voorgenomen misdrijf niet voltooid alleen tengevolge van de van verdachtes wil onafhankelijke omstandigheid dat Goran Valaula ingreep, in elk geval alleen tengevolge van een van verdachtes wil onafhankelijke omstandigheid.

4.2. De vordering houdt onder meer in:

Door te handelen als onder de punten I, II, III en IV omschreven heeft verdachte zich schuldig gemaakt aan schending van de wetten en gebruiken van de oorlog, als bedoeld in artikel 8 Wet Oorlogsstrafrecht, immers

1. de feiten zijn door verdachte gepleegd terwijl hij als militair, althans gewapend persoon, deel uitmaakte van een gewapende groep, staande onder het bevel van Kolonel Arsic, althans staande onder enig verantwoordelijk bevel, welke gewapende groep behoorde tot de (Bosnisch-) Servische militaire eenheden, die op het grondgebied van voormalig Joegoslavië in een gewapend conflict verwickeld waren met groepen behorende tot onder meer de moslimgemeenschap;
2. het onder 1 genoemde gewapend conflict is aan te merken als een gewapend conflict zoals bedoeld in artikel 3 aanhef van het Verdrag van Genève betreffende de bescherming van burgers in oorlogstijd van 12 augustus 1949, gelet op de feitelijke bevindingen van onder meer de "VN Commissie van experts", gevormd in navolging van resolutie 780/1992 van de Veiligheidsraad;
3. de onder I/II/III/IV genoemde slachtoffers behoorden tot de onder 1 genoemde moslim-gemeenschap;
4. - de feiten omschreven onder I en II zijn aan te merken als schendingen van artikel 3, aanhef en onder 1A van het onder 2 genoemde Verdrag;
- het feit omschreven onder III is aan te merken als schending van artikel 3, aanhef en onder 1b en/of 1c van het onder 2 genoemde Verdrag;
- het feit omschreven onder IV is aan te merken als schending van artikel 3, aanhef en onder 1c van het onder 2 genoemde Verdrag.

4.3. De vordering strekt ertoe dat de Rechter-Commissaris onverwijld zal overgaan tot het instellen van een gerechtelijk vooronderzoek terzake:

"beoordeling rechtsmacht en bevoegdheid
"militaire kamer Arrondissementsrechtbank
"Arnhem".

4.4. Bij beschikking van 1 december 1995 heeft de Rechter-Commissaris - op grond van de overweging, kort samengevat, dat met betrekking tot de in de vordering bedoelde feiten voor Nederland rechtsmacht ontbreekt - de Officier van Justitie in zijn evenbedoelde vordering niet-ontvankelijk verklaard.

4.5. De Officier van Justitie heeft tegen de evengemelde beschikking van de Rechter-Commissaris hoger beroep ingesteld. Daarop heeft de Rechtbank de rechtsmacht van Nederland met betrekking tot de in de vordering bedoelde feiten aangenomen. Nadat de Officier van Justitie tegen die beschikking beroep in cassatie had ingesteld is - op een thans niet meer van belang zijnde grond - de beschikking van de Rechtbank vernietigd en de zaak naar het Hof (militaire kamer) verwezen.

4.6. Het Hof heeft in de beschikking waartegen de beroepen zijn ingesteld, de beschikking van de Rechter-Commissaris, zij het met verbetering en aanvulling van gronden, bevestigd. Het Hof is daarin tot de slotsom gekomen dat Nederland rechtsmacht heeft en dat de gewone rechter bevoegd is tot kennisneming van de in de vordering bedoelde feiten. Het Hof heeft die beschikking als volgt gemotiveerd:

- 4.1 Zijdens D. is betoogd, dat het openbaar ministerie in zijn vordering niet-ontvankelijk moet worden verklaard, omdat het beperken van die vordering tot de vragen naar rechtsmacht en bevoegdheid misbruik van procesrecht zou opleveren en bovendien D. niet tijdig van die vordering in kennis is gesteld.
- 4.2 Naar het oordeel van het hof biedt de in deze door het openbaar ministerie beperkte vordering de mogelijkheid, dat belangrijke rechtsvragen, die de verdere procesgang betreffen, worden beantwoord vóór een uitvoerig en ook voor de betrokkene belastend onderzoek wordt verricht. Het

hof verwerpt het betoog, omdat het openbaar ministerie niet heeft gehandeld in strijd met enig beginsel van behoorlijke strafrechtspleging. Het verzuim D. eerder in kennis te stellen van de tegen hem gerichte vordering is inmiddels hersteld en hij heeft thans in voldoende mate en tijdig daartegen het nodige in kunnen brengen.

- 4.3 Op grond van het bepaalde in artikel 1 van de Wet Oorlogsstrafrecht, mede gelet op de wetsgeschiedenis in deze, moet worden geoordeeld dat oorlogsmisdrijven, begaan tijdens een (burger)oorlog of een gewapend conflict, waarbij Nederland niet rechtstreeks is betrokken, hier te lande niet kunnen worden vervolgd op grond van het in dat artikel bepaalde en dat de bepalingen van deze wet niet daarop van toepassing zijn.
- 4.4 Deze uitkomst is echter onaannemelijk, omdat de strafbaarstelling van schending van de wetten en gebruiken van de oorlog in de artikelen 8 en 9 Wet Oorlogsstrafrecht is opgenomen om te voldoen aan de verplichtingen die uit de Rode Kruis Verdragen voor Nederland voortvloeien. In verband daarmee is in artikel 3 Wet Oorlogsstrafrecht bepaald, dat de Nederlandse strafwet toepasselijk is onder meer op ieder, die zich buiten het rijk in Europa schuldig maakt aan een misdrijf omschreven in de artikelen 8 en 9.
- 4.5 Een redelijke wetsuitleg, mede gefundeerd op de memorie van antwoord en op de in de Rode Kruis Verdragen neergelegd verplichting tot berechting (of overlevering), brengt mede dat artikel 3 Wet Oorlogsstrafrecht niet behoort tot de in artikel 1 bedoelde bepalingen, die slechts van toepassing zijn op misdrijven, begaan tijdens een (burger)oorlog of gewapend conflict, waarbij Nederland rechtstreeks is betrokken, maar geldt te allen tijde.
- 4.6 Het hof is daarom van oordeel, dat de Nederlandse rechter bevoegd is kennis te nemen van de in de vordering van de officier van justitie omschreven feiten, maar dat niet de bijzondere bepalingen, onder meer aanwijzende de rechter die van die feiten kennis moet nemen, van de Wet Oorlogsstrafrecht daarop van toepassing zijn, omdat artikel 1 van die wet toepassing mist. Daarom is niet de in vorenbedoelde wet aangewezen militaire rechter bevoegd, maar de gewone strafrechter, hetgeen ook het geval is in de Nederland omringende landen.

5. Aan de beoordeling van de middelen voorafgaande beschouwingen

5.1. Het wetsvoorstel dat heeft geleid tot de WOS is voorbereid door een in 1948 ingestelde commissie onder voorzitterschap van de toenmalige President van de Hoge Raad mr J. Donner. Deze commissie kreeg als opdracht, na te gaan welke voorzieningen op het punt van materieel en formeel recht moesten worden getroffen met betrekking tot "landverraad", dat wil zeggen misdrijven tegen de veiligheid van de staat gepleegd in geval van oorlog, en andere met oorlog en bezetting in verband staande strafwaardige feiten.

Met het oog op die opdracht heeft de commissie een eerste concept voor een voorontwerp voor onder meer de WOS vervaardigd, volgens hetwelk de bepalingen van die wet, waaronder die welke thans zijn vervat in art. 3, onder 2° en volgende, alsmede in art. 12 van de WOS, van toepassing zouden zijn op misdrijven, in geval van oorlog begaan of eerst in geval van oorlog strafbaar, als omschreven in de in art. 1 van dat ontwerp bedoelde bepalingen. Tot de laatstbedoelde bepalingen behoorden wel de thans in art. 4 tot en met 7 doch niet de thans in art. 8 en 9 van de WOS vervatte bepalingen. In dit voorstel werd, in overeenstemming met de aan de commissie gegeven

opdracht, onder "oorlog" verstaan: een oorlog waarbij Nederland betrokken was.

Op voorstel van de volkenrechtsgeleerde Prof. mr J.P.M. François heeft de commissie aan art. 1 van haar voorontwerp het huidige tweede lid van art. 1 WOS toegevoegd.

In het laatste stadium van haar arbeid is aan de commissie verzocht in haar ontwerp mede te voorzien in bepalingen ter uitvoering van het bepaalde in de artikelen 49/50/129/146 in samenhang met de artikelen 50/51/130/147 van de door Nederland op 8 december 1949 ondertekende Rode Kruis Verdragen van Genève, bij welke verdragsbepalingen de aangesloten staten zich hebben verplicht om de wettelijke regelingen tot stand te brengen, nodig om doeltreffende bestraffing mogelijk te maken van elke ernstige schending van die verdragen, als in die verdragsbepalingen bedoeld.

*Welke van die
genemde verdragen?*

Naar aanleiding van dit laatste heeft de commissie in haar voorontwerp de huidige artikelen 8 en 9 ingevoegd, alsmede het huidige onderdeel 1° van art. 3, en de artikelen 8 en 9 ook vermeld in art. 1. Daarbij, en ook bij de parlementaire behandeling van het wetsvoorstel, is kennelijk onopgemerkt gebleven dat op deze wijze de rechtsmacht van de Nederlandse rechter met betrekking tot schending van de wetten en gebruiken van de oorlog naar de letter van art. 1 WOS

slechts werd gevestigd voor de gevallen in art. 1 bedoeld, waardoor aan de evengemelde verdragsverplichting niet ten volle zou worden voldaan.

5.2. Dat het wel de bedoeling van de regering was dat bij de Wet Oorlogsstrafrecht aan die verdragsverplichting ten volle werd voldaan blijkt onder meer uit de parlementaire geschiedenis van die wet, in het bijzonder uit de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord bij het desbetreffende wetsvoorstel, welke onder meer inhouden (Kamerstukken II, 1951-1952, 2258, nr. 3, blz. 6, resp. nr. 5, blz. 5):

"Wanneer een andere bij het geschonden
"Verdrag aangesloten mogendheid geen
"overlevering verzoekt van een krijgsgevangene,
"die zich in Nederlandse handen bevindt, moet
"deze door een Nederlandse rechter kunnen worden
"berecht, al is het misdrijf in het buitenland
"gepleegd, zelfs ook wanneer het feit niet tegen
"een Nederlander is gepleegd of geen Nederlands
"belang daardoor is geschaad";

(respectievelijk):

"De bepaling, opgenomen in artikel 3, onder
"1°, maakt de Nederlandse rechter bevoegd tot
"kennismeming van oorlogsmisdrijven,
"onverschillig door wie en waar deze zijn
"begaan, derhalve ook in die gevallen, waarin
"het misdrijf door een niet-Nederlander buiten
"Nederland is begaan in een oorlog, waarbij ons
"land geen partij is. Terecht is in het
"Voorlopig Verslag opgemerkt, dat deze bepaling
"moet worden beschouwd als een toepassing van
"het z.g. universaliteitsbeginsel".

5.3. Gelet op hetgeen onder 5.2 is overwogen noopt

redelijke wetsuitleg, in overeenstemming met het oogmerk van de wetgever de door Nederland aangegane verdragsverplichting ten volle na te komen, ertoe art. 1, WOS - ondanks zijn in zoverre onduidelijke bewoording - aldus te verstaan dat op de daarin vermelde artikelen 8 en 9 de in het eerste, het tweede onderscheidenlijk het derde lid van art. 1 WOS vervatte beperkingen geen betrekking hebben, en in zoverre evenmin op art. 3 en op de artikelen 10 en volgende WOS.

6. Beoordeling van de bestreden beschikking naar aanleiding van het namens _____ voorgestelde middel

6.1. Het Hof is in de bestreden beschikking klaarblijkelijk ervan uitgegaan dat de in de hiervoren onder 4.1 bedoelde vordering omschreven en nader gepreciseerde feiten, indien bewezen, handelen in strijd met het gemeenschappelijke art. 3 van de Rode Kruis Verdragen van Genève van 1949 en uit dien hoofde het in art. 8 WOS omschreven misdrijf opleveren. Dat oordeel wordt in cassatie niet bestreden, zodat daarvan bij de beoordeling van het middel eveneens moet worden uitgegaan.

6.2. Het middel strekt kennelijk ten betoge dat het Hof ten onrechte heeft geoordeeld dat met betrekking tot de in de vordering tot het instellen van een gerechtelijk vooronderzoek gestelde feiten aan de Nederlandse rechter rechtsmacht toekomt.

6.3. Gelet op hetgeen hiervoor onder 5.3 is overwogen moet art. 1 WOS aldus worden opgevat dat op misdrijven als omschreven in de artikelen 8 en 9 de desbetreffende bepalingen van die wet, waaronder art. 3 aanhef en onder 1° en de artikelen 10, 10a en 11, steeds van toepassing zijn, zonder de in het eerste, het tweede onderscheidenlijk het derde lid van dat art. 1 gestelde beperkingen.

6.4. Het Hof heeft mitsdien terecht geoordeeld dat met betrekking tot de in de vordering tot het instellen van een gerechtelijk vooronderzoek gestelde feiten aan de Nederlandse rechter rechtsmacht toekomt.

6.5. Het middel is derhalve ongegrond.

7. Beoordeling van de middelen van de Procureur-Generaal

7.1. Het eerste middel strekt ertoe dat het Hof ten onrechte de rechter bedoeld in art. 12, eerste lid, WOS niet bevoegd heeft geoordeeld tot kennisneming van de in de vordering tot het instellen van een gerechtelijk vooronderzoek gestelde feiten.

7.2. In dit verband is van belang hetgeen in de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord bij het desbetreffend wetsvoorstel omtrent de militaire rechter is opgemerkt (Kamerstukken 1950-1951, 2258, nr. 3, blz. 12-13, respectievelijk nr. 5, blz. 8-9):

"Het valt niet te ontkennen, dat ook voor een juiste beoordeling van de gepleegde bezettings- en oorlogsmisdrijven kennis van militaire verhoudingen wenselijk is. Men denke aan dienstneming bij de vijand, waarbij de vraag beantwoord moet worden of een bepaalde formatie tot 's vijands krijgsmacht behoort of niet, en aan de ingewikkelde vraagstukken, die zijn vastgeknoopt aan het beroep op bevel van hogere hand, gedaan door verdachten, die in vijandelijke militaire dienst oorlogsmisdrijven hebben gepleegd. Dit in vele gevallen geheel of gedeeltelijk militaire karakter is mede een van de redenen geweest om voor te stellen, dat de berechting van de in artikel 1 bedoelde misdrijven na een bezetting door bijzondere rechtbanken zal geschieden. Deze rechtbanken (...) zullen, naar artikel 14, eerste lid, voorstelt, bezet worden door rechtsgeleerde en militaire rechters".

(respectievelijk):

"Het gelijksoortig karakter van de te berechten feiten na een bezetting, ongeacht of zij door militairen of door burgers gepleegd zijn, achtte men in ieder geval een aanwijzing, dat beide categorieën door een zelfde rechter berecht zouden moeten worden. Daarbij komt nog het argument, dat buitenlandse militairen, die wegens oorlogsmisdrijven door een Nederlandse rechter zouden moeten worden berecht, naar geldend Nederlands recht geen militairen zijn, zodat zij, althans in het huidige systeem, voor de burgerlijke rechter zouden moeten terechtstaan. Dit leidt al spoedig tot conflict met de regeling van de Conventie van Genève, dat voor krijgsgevangenen en voor eigen militairen een zelfde regeling omtrent berechting zal moeten bestaan. Nu zou men natuurlijk kunnen bepalen, dat ook buitenlandse oorlogsmisdadigers, voor zover militairen, voor de militaire rechter zouden moeten komen. Dit leidt evenwel tot een splitsing tussen militaire en niet-militaire oorlogsmisdadigers, waardoor de berechting in deze toch al zo netelige materie over twee verschillende soorten van rechterlijke colleges zou worden verdeeld. Al deze overwegingen hebben mede er toe geleid (...) de berechting van militairen en van burgers voor tijdens een bezetting gepleegde misdrijven, als in artikel 1 van het ontwerp bedoeld, aan dezelfde rechter op te dragen.

Zo bleef dan voor de Regering dezelfde keuze als waarvoor de Kamer zich gesteld zag, nl. de keuze tussen bijzondere rechtbanken en de gewone burgerlijke rechter. Het Voorlopig Verslag somt drie redenen op, die in de Memorie van Toelichting voor het ontworpen stelsel zijn aangevoerd. Het noemt daarbij evenwel niet het belangrijkste argument, dat in de Memorie van Toelichting vooropgesteld is, nl. dat de misdrijven, in het ontwerp bedoeld, grotendeels een militaire inslag hebben. Te denken valt b.v. aan de vraag, wat de wetten en gebruiken van de oorlog inhouden, en aan de vraag in hoeverre een verdachte in zijn individuele positie mocht en moest rekening houden met ambtelijk bevel of wettelijke voorschriften. Hier is technische voorlichting voor de rechter niet voldoende, omdat van de beantwoording van deze vraag niet alleen het schuldig of onschuldig afhangt, maar ook de strafmaat. Het militair element is in de bijzondere rechtspleging derhalve onmisbaar (...)."

7.3. Gelet daarop en in aanmerking genomen hetgeen hiervoor onder 5.3 is overwogen, heeft het Hof ten

onrechte geoordeeld dat de gewone en niet de militaire rechter bevoegd is van de in de vordering bedoelde feiten kennis te nemen.

7.4. Het eerste middel van de Procureur-Generaal, voorzover daarmee is bedoeld te betogen dat de militaire rechter bevoegd is tot kennisneming van de in de vordering bedoelde feiten, is derhalve terecht voorgesteld. Dat leidt evenwel, op grond van hetgeen hierna onder 7.5 wordt overwogen, niet tot cassatie.

7.5. Hoewel het Hof, zoals hierboven onder 7.3 is overwogen, ten onrechte heeft geoordeeld dat de gewone en niet de militaire rechter bevoegd is van de in de vordering bedoelde feiten kennis te nemen, behoeft dit niet tot cassatie te leiden. Het Hof heeft immers de beschikking van de Rechter-Commissaris waarbij de Officier van Justitie niet-ontvankelijk is verklaard in zijn vordering tot het openen van een gerechtelijk vooronderzoek bevestigd. Die beslissing van het Hof kan in stand blijven, omdat het met die vordering door de Officier van Justitie beoogde doel door de onderhavige beschikking van de Hoge Raad is bereikt. Het doel was een antwoord te krijgen op de door de Officier van Justitie gestelde rechtsvragen naar de rechtsmacht

van Nederland en de bevoegdheid van de militaire rechter. Dat antwoord is thans gegeven. Daarom is het belang van de Officier van Justitie bij zijn vordering vervallen en is niet-ontvankelijkverklaring van de Officier van Justitie op haar plaats.

7.6. De middelen zijn derhalve vruchteloos door de Procureur-Generaal voorgesteld.

8. Slotsom

8.1. Nu geen van de middelen tot cassatie kan leiden, terwijl de Hoge Raad geen grond aanwezig oordeelt waarop de bestreden beschikking ambtshalve zou behoren te worden vernietigd, met het beroep worden verworpen.

8.2. Opmerking verdient dat in beginsel geen rechtsregel zich verzet tegen toewijzing van een eventuele nieuwe vordering tot instelling van een gerechtelijk vooronderzoek met het oog op onderzoekshandelingen.

9. Beslissing

De Hoge Raad verwerpt de beroepen.

Deze beschikking is gegeven door de vice-president Hermans als voorzitter, en de raadsheren Bleichrodt, Corstens, Aaftink en Orie, in bijzijn van de griffier Bogaert, in raadkamer en uitgesproken ter openbare terechtzitting 11 november 1997.

A. A. H. Bleichrodt

Bogaert

Hermans

H O G E R A A D D E R N E D E R L A N D E N

REACTIE OP DE CONCLUSIE

VAN

PROCUREUR-GENERAAL STRIKWERDA

in de zaak van:

rolnr.: C01/0027HR
8 JULI 2002

1. ALEKSANDER DANIKOVIC
2. RADOMIR ZIKOVIC
3. VLADIMIR KOSTIC
4. FILIP GAVRIC
5. MILORAD SESLIJA
6. MIJA SESLIJA
7. MILE MIGAILOVIC

allen ingezetene van de Republiek Servië, Federale Republiek
Joegoslavië, en aldaar woonachtig

eisers tot cassatie

advocaat: mr. B.D.W. martens

tegen

DE STAAT DER NEDERLANDEN

(Ministeries van Algemene Zaken,
Buitenlandse Zaken en Defensie)

gevestigd in Den Haag

verweerder in cassatie

advocaat: mr. G.J.H. Houtzagers

I. Inleiding

Het is bijzonder spijtig dat de Procureur-Generaal niet wat meer distantie heeft weten te betrachten van wat in casu als de 'politiek correcte' benadering te boek staat.

Terwijl het hier gaat om maatschappelijk buitengewoon verstrekkende aangelegenheden en een juridisch buitengewoon complexe materie, wordt dit nergens in zijn conclusie tot uitdrukking gebracht.

De Procureur-Generaal verzuimt een grondige analyse te maken van wat in feite aan kwesties van internationaalrechtelijke aard, verbonden met categorieën van humanitair oorlogsrecht zowel als fundamentele mensenrechten, in casu voorligt.

Dit op het scherp van de snede, in raakvlak met het nationale recht, voor zover daarin de onderhavige fundamentele rechtsbeginselen een weerspiegeling of toepassingsbereik vinden, met name ook het in het licht van het onrechtmatige daad-recht en belangrijke principes van rechtsvordering.

Ook verzuimt hij weer te geven wat hier nu eigenlijk voor eisers op het spel stond.

Eisers die bij de Nederlandse rechter rechtsbescherming zochten tegen de pogingen van de Staat der Nederlanden om hen, in NAVO-verband, als in het kader van de verdediging van hun vaderland gemobiliseerde Joegoslavische militairen met geweld van oorlogswapens te vernietigen.

Meteen al in zijn summiere omschrijving van de inhoud van de zaak komt de Procureur-Generaal dan tot een onjuiste suggestie van wat er in de onderhavige zaak op het spel zou staan. Hij stelt dienaangaande:

"In dit kort geding is de vraag aan de orde of de acties moeten worden aangemerkt als een schending van internationaal (oorlogs)recht en deswege door de burgerlijke rechter verboden kunnen worden..."

Dat was een vraag die aanvankelijk inderdaad mede aan de orde was. Maar in cassatie gaat het om een heel andere vraag.

De vraag namelijk of eisers een verbod zouden kunnen inroepen van het door de Staat der Nederlanden in NAVO-verband jegens hen toegepast oorlogsgeweld, ervan uitgaande dat dit elke volkenrechtelijke legitimatie aan dit oorlogsgeweld ontbrak.

Die aldus door het Hof voorgestructureerde vraagstelling maakt het mogelijk tot in de alle aspecten van het humanitair oorlogsrecht, in samenkomst met het nationale recht, door te dringen.

De Procureur-Generaal weet een en ander helaas niet op waarde te schatten.
Ook van enigerlei vorm van compassie met eisers geeft hij op geen enkele wijze blijk.

In de turbulentie van de agressie-oorlog die Nederland in NAVO-verband tegen de FRY voerde of de nasleep daarvan is een van met een van de eisers in de feitelijke instanties, Goran Vasic, oorspronkelijk woonachtig in Pristina, elk contact verloren geraakt. Alle pogingen tot naspeuringen zijn tevergeefs gebleven.

Het is niet onmogelijk dat hij het slachtoffer is geworden van de oorlogshandelingen, hoewel zijn naam niet voorkomt op de ruim duizend namen tellende officiële dodenlijst van militaire slachtoffers.

II. De opmerkingen van de Procureur-Generaal

II.1. de opmerkingen 7 t/m 15

De Procureur-Generaal kan niet zonder meer gevolgd worden in zijn weergave van het eerste middel, waar hij onder 10 stelt:

"Daartoe betoogt het middel dat, nu het Hof veronderstellenderwijs ervan is uitgegaan dat het optreden van de Staat in strijd was met art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties resp. dwingende normen van ongeschreven volkenrecht die diezelfde of een vergelijkbare strekking hebben (r.o. 8) en nu het een ervaringsgegeven is dat degenen die door oorlog worden bezocht in hun persoon worden aangetast, recht op immateriële schadevergoeding gerechtvaardigd is."

Aldus weergegeven wordt wellicht de geheel onterechte indruk gewekt als zou het middel beogen te betogen dat voor elkeen die door oorlog wordt bezocht automatisch een recht op immateriële schadevergoeding in het verschiep zou behoren te liggen. Dat is geenszins het geval.

Wat eisers hier betogen is:

1. dat alleen al de gruwelijke misdaad van het aandoen van een onrechtmatige agressie-oorlog, waarvan in casu wordt uitgegaan, jegens iedereen die daardoor wordt getroffen een recht op immateriële schadevergoeding met zich meebrengt;

Die aldus door het Hof voorgestructureerde vraagstelling maakt het mogelijk tot in de alle aspecten van het humanitair oorlogsrecht, in samenkomst met het nationale recht, door te dringen.

De Procureur-Generaal weet een en ander helaas niet op waarde te schatten.

Ook van enigerlei vorm van compassie met eisers geeft hij op geen enkele wijze blijk.

In de turbulentie van de agressie-oorlog die Nederland in NAVO-verband tegen de FRY voerde of de nasleep daarvan is een van met een van de eisers in de feitelijke instanties, Goran Vasic, oorspronkelijk woonachtig in Pristina, elk contact verloren geraakt. Alle pogingen tot naspeuringen zijn tevergeefs gebleven.

Het is niet onmogelijk dat hij het slachtoffer is geworden van de oorlogshandelingen, hoewel zijn naam niet voorkomt op de ruim duizend namen tellende officiële dodenlijst van militaire slachtoffers.

II. De opmerkingen van de Procureur-Generaal

II.1. de opmerkingen 7 t/m 15

De Procureur-Generaal kan niet zonder meer gevolgd worden in zijn weergave van het eerste middel, waar hij onder 10 stelt:

"Daartoe betoogt het middel dat, nu het Hof verondersteltenderwijs ervan is uitgegaan dat het optreden van de Staat in strijd was met art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties resp. dwingende normen van ongeschreven volkenrecht die diezelfde of een vergelijkbare strekking hebben (r.o. 8) en nu het een ervaringsgegeven is dat degenen die door oorlog worden bezocht in hun persoon worden aangetast, recht op immateriële schadevergoeding gerechtvaardigd is."

Aldus weergegeven wordt wellicht de geheel onterechte indruk gewekt als zou het middel beogen te betogen dat voor elkeen die door oorlog wordt bezocht automatisch een recht op immateriële schadevergoeding in het verschiet zou behoren te liggen. Dat is geenszins het geval.

Wat eisers hier betogen is:

1. dat alleen al de gruwelijke misdaad van het aandoen van een onrechtmatige agressie-oorlog, waarvan in casu wordt uitgegaan, jegens iedereen die daardoor wordt getroffen een recht op immateriële schadevergoeding met zich meebrengt;

2. dat nu eenmaal de vreselijke gevolgen van een oorlog voor elkeen die daardoor wordt bezocht van algemene bekendheid zijn;
3. dat eisers als soldaten de rechtstreekse gevolgen van deze onrechtmatige agressie-oorlog hadden te ondervinden en te pareren;
4. dat de Staat der Nederlanden er, in NAVO-verband, **onrechtmatigerwijs** op uit is geweest is om hen van het leven te beroven, althans fysiek uit te schakelen, nu zij als combattanten nu eenmaal het natuurlijk doelwit vormden van NAVO-oorlogshandelingen;
5. dat immers het recht op leven in hoge mate absolute bescherming geniet, ook in het kader van het volkenrechtelijk gewoonterecht, en dat hiervoor slechts in zeer beperkte mate uitzonderingen gelden, waarbij één van deze uitzonderingen wordt gereflecteerd door artikel 15, tweede lid, EVRM, stellende dat alleen (dreigend) verlies van leven als gevolg van **rechtmatige** oorlogshandelingen als een dergelijke uitzondering op deze in hoge mate absolute bescherming van het recht op leven zou kunnen gelden en dat oorlogshandelingen als in casu gepleegd in het kader van een agressie-oorlog nimmer als **rechtmatige** oorlogshandelingen kunnen gelden;
6. dat een dergelijke intentie om hen van het leven te beroven, althans fysiek uit te schakelen, in het kader van de misdaad van agressie, moet worden aangemerkt als poging tot moord, dan wel toebrengen van ernstig lichamelijk letsel van de zijde van de Staat der Nederlanden;

en dat daarmee voor hen een recht op immateriële schadevergoeding is ontstaan.

En dat is een heel verschil !

Eisers stellen dus volstrekt niet dat ook een op zichzelf **rechtmatige** oorlog tot dezelfde uitkomst zou behoren te leiden.

Integendeel.

De grondslag van de vordering is hier dus uitdrukkelijk de **misdadigheid** van deze onrechtmatige oorlog. Een **onrechtmatigheid** die eisers in cassatie onder de wapenen gedreven heeft en hen vervolgens heeft overgeleverd aan ongekende risico's voor lijf en goed. Aan bewuste intentie tot liquidatie door de Staat der Nederlanden.

Voor hen uiterst schadelijke gevolgen, waarvan zij verschoond waren gebleven als de NAVO, waaronder de Staat der Nederlanden, zich van dit misdadige optreden zou hebben onthouden.

Een misdadig optreden dat ten aanzien van een van de oorspronkelijke eisers, **Goran Vasic**, wellicht ook daadwerkelijk gelukt is.

Van hem is, sedert de NAVO-oorlog, niets meer vernomen.

Het is over dit een en ander dat middel I gaat.

Onjuist is dus de voorstelling van zaken, zoals gegeven in 's-Hofs arrest onder 5, dat de grondslag van deze vordering tot (voorlopige) immateriële schadevergoeding enkel en uitsluitend zou zijn gelegen in de "grote spanningen waaraan zij bloot zijn gesteld als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en welzijn".

In het eerste middel wordt dan ook nogmaals bijzonder nadrukkelijk tot uitdrukking gebracht dat nu juist de **onrechtmatigheid** en **onvergelijkbare misdadigheid** van de agressie-oorlog is, als bron van deze voortdurende bedreiging van hun leven en welzijn en van de grote spanningen die daarvan het gevolg zijn, in combinatie met de overige van de hierboven genoemde zes factoren, die hier gezamenlijk dit recht op immateriële schadevergoeding constitueren.

Het is dan ook volstrekt uit den boze dat de Procureur-Generaal op zijn beurt weer zonder meer tot uitgangspunt hetgeen het Hof hier voorstelt als zijnde de grondslag van de schadevergoedings-vordering, namelijk uitsluitend en alleen de "grote spanningen waaraan eisers zijn blootgesteld als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en welzijn". Dit met volledig voorbij gaan aan al hetgeen daarover door eisers in cassatie in de cassatieschriftuur en in de conclusie van repliek in cassatie wordt gesteld.

Indien dan ook al juist zou zijn het door de Procureur-Generaal onder 11 gestelde, met name:

"Het Hof heeft geoordeeld dat Danikovic c.s. onvoldoende hebben gesteld om de vordering op de grondslag van artikel 6:106 lid 1 onder a (oogmerk om nadeel dat niet in vermogensschade bestaat toe te brengen) of onder b (aantasting van de benadeelde in zijn persoon) BW te kunnen toewijzen. Dit oordeel berust op een aan het Hof, als rechter die over de feiten oordeelt, voorbehouden uitleg van de gedingstukken.",

hetgeen niet het geval is - het gaat hier immers in elk geval mede om in cassatie toetsbare elementen van een rechtsoordeel -, dan berust dit oordeel in elk geval op een geheel verkeerde lezing van de stellingen van eisers op dit punt.

Althans is een dergelijk oordeel, in het licht van de uitdrukkelijke en glasheldere stellingen van eisers omtrent de grondslagen van de gestelde onrechtmatigheid, dan toch in elk geval onbegrijpelijk of tenminste lijdend aan een duidelijk motiveeringsgebrek.

Het is daarbij rechtens onaanvaardbaar dat het Hof, door aan cruciale stellingen van eisers een apert ontoereikende duiding te geven, het resultaat van deze operatie voor cassatie ontoetsbaar zou kunnen maken.

Het gehele betoog van de Procureur-Generaal onder 11, luidende:

"Dat oorlog en oorlogsdreiging kunnen leiden tot ander nadeel dan vermogensschade in de zin van art. 6:106 BW mag als een feit van algemene bekendheid worden beschouwd. Niets in het bestreden arrest wijst erop dat het Hof dit zou hebben miskend. Maar deze algemene waarheid brengt op zichzelf niet mee dat Danikovic c.s. ieder voor zich als individuele personen het in art. 6:106 lid 1 bedoelde nadeel daadwerkelijk hebben geleden. Vindplaatsen in de gedingstukken waar Danikovic c.s. feiten hebben gesteld waaruit zulks kan worden afgeleid, noemt het middel niet. 's Hofs oordeel dat Danikovic c.s. aan hun stelplicht voor een geslaagd beroep op artikel 6:106 BW niet hebben voldaan, kan cassatietoetsing derhalve doorstaan.",

is dan ook, in het licht van de glasheldere stellingen van eisers op dit punt, niet meer dan een spookverhaal dat met de werkelijkheid van deze stellingen niets uitstaande heeft.

In de punten 12 t/m 15 borduurt de Procureur-Generaal voort op het eerder door hem uitgezette patroon dat met de stellingen van eisers op dit punt alleen maar zijdelings raakvlakken heeft.

Opnieuw wordt hier door de Procureur-generaal net gedaan alsof het in casu om **rechtmatige** oorlogshandelingen gaat; alsof de Staat, in NAVO-verband, er niet op uit zou zijn geweest om hen **onrechtmatigerwijs** fysiek uit te schakelen; alsof het dus niet uitdrukkelijk de intentie van de Staat is geweest om hen **onrechtmatigerwijs** te vermoorden of althans letsel toe te brengen, en alsof eisers daarmee niet onvermijdelijk in hun persoon werden aangetast.

Als de Procureur-Generaal onder 12 formuleert dat het de tweede klacht van middel 1 zou zijn dat de Staat voor het onderhavige geval zou hebben te bewijzen dat in casu een uitzondering zou moeten worden aangenomen op de ervaringsregel dat "de recipiënten van een oorlog daardoor onvermijdelijk in hun persoon worden aangetast", dan is het dit hierboven in de punten 1 t/m gestelde kader hier in casu de reikwijdte bepaald van dit 'onderhavige geval'.

Niet voor niets wordt immers in middel I gesteld:

"Geldt dit alles al voor een **rechtmatige** oorlog, leidend tot niet in strijd met het volkenrecht toegebracht nadeel en aantasting in de persoon van de ontvangers van de oorlog, het geldt dan natuurlijk met des te meer klem voor een **onrechtmatige** oorlog, leidend tot **onrechtmatig** toegebracht nadeel en **onrechtmatige** aantasting in de persoon van degenen, stuk voor stuk, die de oorlog moeten ondergaan.

Geldt dit alles al voor de ingezetenen, stuk voor stuk, van een land dat een onrechtmatige oorlog wordt aangedaan

als de onderhavige, nog meer geldt dat voor de militairen, stuk voor stuk, van zo'n land. Jegens hen valt a fortiori niet vol te houden dat de agressor-staat of -staten niet het oogmerk hadden om hen - onrechtmatigerwijs - nadeel toe te brengen en/of in hun persoon aan te tasten. En toch is dat precies wat het Hof, mirabile dictu, onder 5 beweert." (blz. 5 cassatieschriftuur)

Dat vormt dus het specieke kader waarvan in dit 'onderhavige geval' sprake is.

Door alle feitelijke procedures heen hebben eisers, met kracht van argumenten, voortdurend benadrukt dat de Staat, in NAVO-verband, hen naar het leven stond.

Indien dan het Hof vervolgens in rov 5 van zijn arrest meent te moeten concluderen dat dit onvoldoende zou zijn om te kunnen aannemen dat, "...zoals art. 6:106 lid 1 BW verlangt, de Staat het oogmerk had zodanig nadeel toe te brengen of dat bij Danikovic c.s. sprake is van aantasting in hun persoon", dan is dat kennelijk iets dat eisers dan volgens het Hof onvoldoende aannemelijk zouden hebben.

Het is precies dát, wat eisers bedoelen als zij stellen dat het Hof hiermee op dit punt de bewijslast ten onrechte op Danikovic c.s. hebben gelegd.

Wat eisers hiermede betogen is, dat zeker gelet op de specifieke omstandigheden van het 'onderhavige geval', zoals hierboven nog eens in extenso weergegeven, een dergelijke oogmerk om hen naar het leven te staan in casu onmiskenbaar aanwezig was, alsmede evenzeer een aantasting in hun persoon.

En dat het Hof dan ook ook volstrekt niet anders kon dan dit een en ander als uitgangspunt bij zijn oordeel aanvaarden.

Indien dan ook eisers in cassatie spreken van het ten onrechte leggen van een bewijslast bij eisers in cassatie, dan doelen zij daarmee duidelijk op het feit dat het Hof, tegen alle redelijkheid in, niet van bovengenoemd uitgangspunt is uitgegaan bij zijn oordeel.

En daarentegen zonder meer de posita van de Staat op dit punt als uitgangspunt heeft gehonoreerd.

Eisers daarmee de boodschap gevend dat op dit punt meer van hen werd verwacht om hun stellingen aannemelijk te maken.

Terwijl het huldigen van een zodanig uitgangspunt, als in 's-Hofs oordeel op dit punt wordt gedaan, daarentegen desalniettemin slechts begrijpelijk zou zijn geweest, indien de Staat voor diens door het Hof zonder meer overgenomen posita nader bewijs zou hebben aangedragen.

II.2. De opmerkingen 16 t/m 24

Onder 16 doet de Procureur-Generaal vervolgens een rechtens ongegronde poging aan om hetgeen door eisers in appèl is bijgebracht te ecarteren.

Dit waar de Procureur-Generaal stelt:

"Dit brengt mee dat, nu deze uitspraak dateert van 7 april 1999, derhalve van kort na de aanvang (24 maart 1999) van de NAVO-acties tegen de FRJ, feiten en omstandigheden over het verloop van de acties waarop Danikovic c.s. zich nadien in de appelprocedure beroepen geen rol kunnen spelen bij de beoordeling in cassatie van 's-Hofs oordeel inzake vordering I."

Ten onrechte probeert de Procureur-Generaal een dergelijke ongefundeerde beperking bij de beoordeling van de middelen 2 t/m 8 van eisers tot kader te verheffen.

Een poging die zichzelf trouwens ook op slag weer ridiculiseert, doordat de Procureur-Generaal aan het slot van 21 meent met het navolgende 'argument' meent te moeten komen:

"Daarbij merk ik ten overvloede op dat niet in zien valt dat elke informatie omtrent de persoonlijke omstandigheden van Danikovic c.s. tijdens de luchtacties, zoals informatie omtrent hun rang en functie, afstuit op risico's van nationale veiligheid en dat Danikovic c.s. ook in hoger beroep, toen de NAVO-acties inmiddels waren beëindigd en het bedoelde argument zijn kracht derhave had verloren, hun stellingen op dit punt niet hebben aangevuld. (beklemtoning toegevoegd)

Met andere woorden: "feiten en omstandigheden over het verloop van de akties waarop Danikovic zich nadien" zouden kunnen beroepen mogen van de Procureur-Generaal geen rol spelen. Kennelijk behalve dus als dit tegen eisers kan worden ingezet!

De Procureur-Generaal meent voorts dat het Hof te moeten bijvallen in zoverre dit meent te mogen stellen dat, ook in de onderhavige situatie van poging tot moord en onrechtmatige inbreuk op het recht van gezondheid jegens combattanten in het kader van een misdadige agressie-oorlog, niet ipso facto van de Staat door die combattanten gevorderd zou kunnen worden om daar subiet mee op te houden.

Zodat deze zonder meer een verdere voortzetting van pogingen tot moord en onrechtmatige inbreuk op hun recht op gezondheid in het kader van de meest onvoorstelbare misdadigheid van de Staat te dulden zouden hebben.

De Procureur-Generaal breekt er dus, kort en goed, mét de Staat der Nederlanden en het Hof, een lans voor dat een misdadige agressie-oorlog jegens degenen die daar het primaire doelwit van vormen en deswege, ten gevolge van deze misdadigheid, uit hun dagelijkse bestaansritme zijn getrokken en vervolgens met het ongelooflijke risico worden opgezadeld in het kader van die agressie onrechtmatigerwijs te worden vermoord of van hun gezondheid te worden beroofd, namelijk de combattanten van de slachtoffer-natie van een dergelijke misdadige agressie, op zichzelf onvoldoende rechtens relevant

belang zouden hebben om in rechte stopzetting van deze misdadige praktijken te vorderen.

Hof, Staat der Nederlanden en Procureur-Generaal bij de Hoge Raad wenden dus voor dat dit gedwongen zijn om naar het front te gaan en met het onvoorstelbare risico opgezadeld te zijn om slachtoffer te worden van moord-praktijken van de agressor-staten geen voldoende belang geeft om tegen deze overstelpende onrechtmatigheid op te komen.

Waarvan akte !

Hof en Procureur-Generaal bij de Hoge Raad vinden dus dat er meer nodig is voor combattanten als eisers, die dreigen te worden geslachtofferd door moord-praktijken in het kader van duidelijke agressie van o.a. de Staat der Nederlanden - dit na hun huis en haard te hebben moeten verlaten in het kader van een mobilisatie om hun land te verdedigen tegen deze een dergelijke misdadige agressie -, wil er voldoende belang zijn om daartegen in rechte op te komen.

Want dit alles zou aldus, op zichzelf, volgens Staat, Hof en Procureur-Generaal nog geenszins voldoende zijn om onrechtmatigheid jegens de betrokkenen combattanten te doen ontstaan !

De Procureur-Generaal formuleert het onder 19 aldus:

"De juistheid van de stelling dat gevechtshandelingen verricht ter uitvoering van met het internationale recht strijdige militaire acties als onrechtmatig moeten worden aangemerkt, brengt zonder meer niet meer dat aan de door art. 6:162 BW gestelde voorwaarden voor aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad van de Staat jegens Danikovic c.s. is voldaan. Naast het onrechtmatigheidsvereiste is daartoe in elk geval ook vereist dat Danikovic c.s. individueel het slachtoffer van poging tot moord of inbreuk op hun recht op gezondheid zijn geweest, het vereiste van schade c.q. dreiging van schade."

Het staat er echt !

Met andere woorden: als je een moordenaar achter je aan weet te hebben, dan kan je niet niet in kort geding eisen dat ie ophoudt met zijn intentie om je vermoorden. Daar heb je dan nog (steeds) onvoldoende belang bij ! Je moet eerst afwachten tot hij daadwerkelijk geprobeerd heeft om je uit de weg te ruimen.

De schaamteloosheid en het dédain voor eisers als onrechtmatige schietschijf voor de Staat der Nederlanden, die de Procureur-Generaal hier aan de dag legt, overtreffen nog de juridische onzinnigheid.

En het obscurantisme tegenover het leerstuk van de onrechtmatige daad. Het is immers een gegeven dat helemaal niet vereist is dat men eerst daadwerkelijk het slachtoffer is geworden van poging tot moord, maar dat voor onrechtmatigheid voldoende is dat er sprake is van een duidelijke dreiging tot een zodanige

poging. Dat dreigingsaspect als constituerend voor onrechtmatigheid wordt hier door de Procureur-Generaal compleet verduisterd, hoewel hij hierboven in zijn slot-alinea het tegenovergestelde suggereert.

De Procureur-Generaal gaat nog niet zo ver als de Staat der Nederlanden, die - overigens pas nu in cassatie, waarover straks meer - vlakweg ontkent, tegen alle evidentie in, erop uit te zijn geweest om eisers fysiek uit te schakelen of zelfs maar te benadelen.

Dit kennelijk onder het motto: als je maar brutaal genoeg liegt, dan blijft er wellicht wel wat van hangen.

Eisers hebben daar in hun conclusie van repliek in cassatie al op gerepliceerd dat de Staat der Nederlanden er, in NAVO-verband, dan blijkbaar op uit is geweest om hen als het ware onder de kin te kietelen en dat de, naar officiële opgave, duizend gedode Joegoslavische soldaten zich daarbij kennelijk hebben doodgelachen.

En dat ook de eiser in de feitelijke instanties Goran Vasic dit lot wellicht ondegan heeft.

En dat vele duizenden Joegoslavische soldaten daarbij dan klaarblijkelijk van het lachen gewond zijn geraakt, waarvan velen zodanig dat zij de rest van hun leven niet meer helemaal bij zullen komen.

Als grootste grap valt daarbij dan te vermelden dat de NAVO, tot in de verste uithoeken van Joegoslavië maandenlang bombarderend op een nog nimmer in de historie van Europa vertoonde schaal, daarbij ook nog eens op grote schaal clusterbommen heeft ingezet. Waaraan ook de Nederlandse F-16's fors hebben deelgenomen.

Ook dat heeft heeft vele Joegoslavische gemobiliseerden, waaronder eisers, doen gillen van de lach !

De Procureur-generaal voegt daar onder 19 nog aan toe:

"s Hofs oordeel dat de vraag of aan dit vereiste is voldaan afhankelijk is van de persoonlijke omstandigheden waaronder Danikovic c.s. als militairen tijdens de luchtacties verkeerden is niet onbegrijpelijk, nu niet vanzelf spreekt dat alle militairen in alle rangen en functies rechtstreeks betrokken zijn bij gevechtshandelingen..."

Alsof soldaten van het Joegoslavische leger, waaronder dus eisers, eerst "betrokken moesten zijn bij 'gevechtshandelingen'", wat dat ook precies mag inhouden, voordat zij doelwit werden gemaakt van de NAVO-bombardementen !

Zoals van algemene bekendheid is, vormden kazernes en andere concentraties van militairen, vanaf de allereerste dag van de NAVO-agressie, door gehele Joegoslavische territorium het doelwit van de NAVO-bombardementen.

Dit vanuit de opvatting van de NAVO-landen, waaronder Nederland, dat de oorlog die Joegoslavië werd aangedaan rechtmatig was en dat, in een rechtmatige oorlog, nu eenmaal de militairen van de tegenpartij zowel het natuurlijke als legitieme doelwit vormen.

Dat zonder beperkingen, tot in de verste uithoeken van het Joegoslavische grondgebied, zonder ophouden en in duizenden aanvallen maandenlang de NAVO-luchtvloot erop is uit was om 'vijandelijke militairen' zoveel mogelijk uit te schakelen, is niet alleen van algemene bekendheid voor iedereen die de moeite heeft genomen het nieuws over de deze oorlog te volgen, zoals dit in NAVO-bulletins dagelijks tot ons kwam, maar wordt ook nog eens weerspiegeld in de talrijke produkties die door eisers in de feitelijke instanties in het geding zijn gebracht.

Nu stelt het Hof in het bestreden arrest op dit punt (onder 19), dat niet - althans niet zonder nader feiten-onderzoek -, kan vastgesteld of de NAVO ook eisers daadwerkelijk beoogde tot doelwit te maken.

Daarmee in de totale oorlog, over het gehele Joegoslavische grondgebied gevoerd, zonder enige beperking voor wat betreft wat als militair doelwit werd beschouwd, een even cynische als hypocriete conditie stellende op het vlak van het rechtmatigheidsoordeel.

Noch door de Staat in processu, noch door de NAVO in enigerlei publieke verklaring is echter ooit aangegeven dat ooit ergens of op enig moment gedurende deze oorlog leden van Joegoslavische leger zich als gevrijwaard konden beschouwen van bombardementen, dan wel niet als legitiem doelwit werden gezien.

Ook de President erkent in zijn vonnis in eerste aanleg dat eiser de kans lopen dat "blootgesteld te worden aan deze luchtaanvallen". En dat "In zoverre de mogelijkheid [bestaat] dat hun recht op leven wordt aangetast." (3.7)

In zoverre betoont hij zich dan ook een eerlijke en onpartijdige rechter.

Maar vervolgens wijkt hij dan uit naar een rechtmatig verklaring van de oorlogshandelingen.

Daarmee toch uiteindelijk de Staat souverend en handelend in strijd met artikel 6 EVRM.

De President voegt daar nog een element aan toe, waar hij opmerkt dat de kans om blootgesteld te worden aan luchtaanvallen voor eisers "afhankelijk" zou zijn "van de plaats waar zij als militairen van het leger van de FRJ worden ingezet".

De President bedoelt daarmee kennelijk, dat op de ene plaats het risico daarop wel groter zou moeten worden ingeschat dan op de andere plaats.

En als zodanig is deze toevoeging allerminst cruciaal.

Geenszins kan immers worden aangenomen dat de President daarmee bedoeld zou hebben dat op sommige plaatsen eisers, als militairen van de FRY ingezet, wél en op andere plaatsen in het geheel geen risico liepen.

En toch is dat precies de kant waar het Hof de zaak naar toe tracht te trekken. Waar het Hof onder 19 immers stelt dat eisers de 'plaats van verblijf of legering' gedurende de oorlog hadden moeten aangeven.

Dit betekent dus dat, volgens het Hof, eisers tijdens het kort geding aan de Staat, die op dat moment in een oorlog uit was op hun fysieke vernietiging, precies hadden aan te geven waar ze waren gelegerd.

De absurditeit hiervan is in de cassatie-stukken van eisers voldoende aan de kaak gesteld.

De Procureur-Generaal komt daar dan ook niet meer op terug. Maar wel tracht hij dit onderdeel van 's-Hofs arrest overeind te houden aan de hand van de andere twee 'persoonlijke omstandigheden', die het Hof verder nog noemt.

Namelijk het opgeven van 'rang en functie'.

Hierover zegt de Procureur-Generaal onder 20:

"Daarbij merk ik ten overvloede op dat niet in zien valt dat elke informatie omtrent de persoonlijke omstandigheden van Danikovic c.s. tijdens de luchtacties, zoals informatie omtrent hun rang en functie, afstuit op risico's van nationale veiligheid ..".

De Procureur-Generaal maakt hier dan wel een punt van, maar gaat intussen geheel voorbij aan de vraag welke meerwaarde het in vredesnaam zou hebben opgeleverd met betrekking tot het onderhavige rechtmatigheidsaspect, indien eisers in rang en functie bekend zouden hebben gemaakt.

Het klinkt wel parmantig, maar stelt in dit verband niets voor. Want, zoals eisers al in hun cassatie-stukken hebben aangegeven, of je nu en rang zus of in rang zo naar het leven wordt gestaan, doet verder voor dat feit zelf niets terzake. Datzelfde geldt voor kwestie men nu de intentie heeft om je in de ene of in de andere functie te vermoorden. Als de intentie in beide gevallen dezelfde blijft.

Zoals in casu het geval was.

Als een feit van algemene bekendheid, ten overvloede met bewijsstukken geschraagd en onweersproken door de Staat.

II.3. De opmerkingen 29 en 30 (t/m voorlaatste regel)

Onder 29 en 30 (t/m de voorlaatste regel) stelt de Procureur-Generaal dan ten gronde de kwestie aan de orde van een al of niet voor een ieder verbindende karakter van het agressieverbod en het non-interventiebeginsel, als dwingende normen van volkenrechtelijk gewoonterechtelijke aard, zoals o.a. mede tot uitdrukking gebracht in artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties.

Door eisers in cassatie aan de orde gesteld in onderdeel 3.5.

Het gaat hierbij om een complexe zaak van grote importantie en van een maatschappelijk en juridisch diep ingrijpende betekenis.

Niettemin meent Procureur-Generaal Strikwerda de verstrekkende hier in het geding zijnde rechtsvragen in en paar regels te kunnen afdoen.

Hij verzuimt een analyse te maken van de fundamentele aspecten van dit probleem, terwijl dit toch tot zijn taakgebied zou moeten worden gerekend. Zodat daarmee ook de werkelijke dimensies van de hier aan de orde zijnde rechtsvragen buiten het zicht wordt gehouden.

De Procureur-Generaal slaagt er mede in om de werkelijke dimensies van het probleem zorgvuldig buiten beeld te houden, door volstrekt niet in te gaan op welk juridisch of feitelijk argument van eisers in cassatie op dit punt dan ook.

Eisers in cassatie hebben in hun schriftelijke toelichting o.a. het navolgende probleem aan de orde gesteld. (blz. 5 e.v.) Dit dan aan de hand van een imaginair (?) voorbeeld van een Nederlandse aanval op België in strijd met het agressieverbod: heden ten dage wordt in elk geval gepretendeerd een oorlog te kunnen voeren zonder dat de bepalingen van humanitair oorlogsrecht, die van toepassing zijn gedurende gewapende conflicten, zouden worden geschonden. Dit mede als gevolg van de gepretendeerde grote precisie van de moderne wapens.

Dit betekent dat een voorstelling van zaken wordt gegeven als zou het mogelijk zijn alleen militaire doelwitten te raken en de burgerbevolking te sparen.

Tot die in oorlog gerechtvaardigde militaire doelwitten behoren in elk geval ook de militairen van de vijand.

Het wordt dus mogelijk geacht om, voor zover het gaat om menselijke slachtoffers, in een oorlog alleen de militairen van de tegenpartij te treffen.

Stel nu dat er sprake is van een onrechtmatige agressie-oorlog. De daarbij tot doelwit gemaakte soldaten van de aangevallenen staat kunnen dan, althans als te aan de Staat ligt en de de Procureur-generaal, niet opkomen tegen de, alsdan in elk geval toch onrechtmatige, pogingen om hen fysiek uit te schakelen op basis van de regels van humanitair oorlogsrecht. Zoals burgers dat dan wél zouden kunnen doen, als de onrechtmatige aanvallen tegen hen gericht zouden zijn.

Dat betekent dat de degenen die geroepen zullen zijn om, in het geval dat een staat onrechtmatigerwijs in strijd met het agressieverbod wordt aangevallen, hun vaderland tegen deze agressie te verdedigen, zouden hebben te dulden dat de agressor-staat hen, in elk geval onrechtmatigerwijs, van het leven probeert te beroven.

Tegen de hier aldus aan de orde zijnde pogingen tot moord, althans toebrenging van ernstig letsel, zouden zij dan zonder enige rechtsbescherming blijven.

Dit dus ondanks de aperte onrechtmatigheid van de pogingen om hen te vermoorden.

Tenminste, zolang wordt aangenomen dat aan de norm van het agressieverbod en het non-interventiebeginsel iedere vorm van rechtstreekse werking dient te worden ontzegd.

De Staat zegt: laten ze zich dan tot het Internationaal Ge-
rechtshof wenden.

Maar dat kunnen ze niet (individueel).

Soms kunnen hun ook hun thuis-staten dat bovendien niet, zoals
bijvoorbeeld exact in dit geval Joegoslavië.

En tenslotte zijn de uitspraken van de Internationaal Ge-
rechtshof niet afdwingbaar.

Dat is dus het kader waar het in de onderhavige kwestie om
gaat.

Aan het agressieverbod en non-interventiebeginsel rechtstreek-
se werking ontzeggen, betekent derhalve dat alsdan aan daar-
door getroffen verdedigers van de onrechtmatigerwijs aangeval-
len staat elke vorm van effectieve rechtsbescherming tegen de
alsdan in elk geval onrechtmatige pogingen om hen onrechtmati-
gerwijs naar het leven te staan - want daar hebben we het dan
over, mede ook in het licht van artikel 15, tweede lid EVRM -
in het kader van een misdrijf tegen de vrede, en daarmee van
'het ergst denkbare oorlogsmisdrijf' - want ook daar hebben we
het dan over, zoals in Neurenberg is bepaald -, wordt ontzegd.

De President heeft in zijn uitspraak in eerste aanleg nog een
andere dimensie gesignaleerd van de onderhavige kwestie.

Hij signaleert in zijn vonnis, inhoudende het oordeel dat
rekening moet worden gehouden met de mogelijkheid dat:

"..onder omstandigheden aan het in het Handvest neergeleg-
de verbod tot agressie en tot non interventie rechtstreek-
se werking wordt toegekend",

ook de bepalingen met betrekking tot het recht op leven, zoals
neergelegd in artikel 2, jo. artikel 15, tweede lid, EVRM een
dwingende indicatie daartoe vormen.

Niemand ontkent - behalve Procureur-Generaal onder 46; hierop
wordt nog teruggekomen - dat oorlogshandelingen die in strijd
met het agressie-verbod worden gepleegd, onrechtmatige oor-
logshandelingen zijn.

Niemand onkent ook dat de rechter de taak heeft - en zelfs de
plicht - om artikel 2, jo. artikel 15, tweede lid, EVRM toe te
passen en te handhaven.

Het is dan onvermijdelijk dat de rechter, in voorkomende
gevallen oordelende in een zaak omtrent het recht op leven,
met betrekking tot de toepasselijkheid van artikel 15, tweede
lid, EVRM, eerst tot een prélabel oordeel komt omtrent de
vraag of er al dan niet sprake is (geweest) van schending van
het agressie-verbod. Dit teneinde te kunnen vaststellen of
het, in voorkomend geval, al dan niet gaat om rechtmatige
oorlogshandelingen in de zin van artikel 15, tweede lid, EVRM.

Ook dit is reeds op zichzelf beslissend om, mét de president
in eerste aanleg, aan te moeten nemen dat in elk geval aan het
agressieverbod althans 'onder omstandigheden' een rechtspreek-
se werking niet kan worden onthouden.

In zijn pogingen om hier, koste wat het kost, de Staat te sauveren, gaat de Procureur-Generaal ook aan dit aspect volledig voorbij.

II.4. De opmerkingen 45 en 46

Tenslotte komt hij evenzeer met een onjuiste benadering ten aanzien van nog een derde invalshoek van de onderhavige kwestie, die in de stukken toch uitgebreid aan de orde is geweest. En dat is de rechtssystematiek van het recht inzake gewapende conflicten.

Door, net als de Staat, te manoeuvreren met het onderscheid tussen het ius ad bellum en het ius in bello, wordt daartussen door hem, net als door de Staat, als het ware een waterscheiding bedongen.

Net als de Staat, pretendeert de Procureur-Generaal vervolgens de in de processtukken van eisers in cassatie uitvoerig uiteengezette bezwaren hiertegen niet precies te begrijpen.

En komt dan vervolgens onder 45 en 46 tot de volstrekt niet logische opmerkingen:

"45. Het middel klaagt allereerst dat het Hof ten onrechte een scheiding aanbrengt tussen het "ius ad bellum" en het "ius in bello".

46. De strekking van de klacht is mij niet geheel duidelijk geworden. Ik stel voorop dat de onderscheiding tussen "ius ad bellum" en "ius in bello" in de literatuur gebruikelijk is."

Alsof een onderscheiding hetzelfde is als een scheiding !

Door alle procedures heen hebben thans eisers in cassatie voortdurend, in niet mis te verstane termen, erop gehamerd dat er weliswaar een onderscheid bestaat tussen het ius ad bellum en het ius in bello, maar dat hiertussen geen absolute scheiding bestaat.

En keer op keer is daarop door de Staat net gedaan alsof hij niet begrijpt wat eisers hiermee bedoelen. Hieraan dan de gevolgtrekking vastknopend dat eisers blijkbaar onvoldoende benul hebben van de essentie van het internationaal recht op dit punt.

De Procureur-Generaal maakt daar dus tenslotte een gezamenlijke koorzang van.

De Staat en de Procureur-Generaal hebben het nodig om, wat in feite een onderscheid is tussen het ius ad bellum en het ius in bello, in werkelijkheid de dimensie te geven van een absolute scheiding.

Dit om zich aldus de mogelijkheid te verschaffen om te betogen dat hierin de grondslag - en "logica" ! - is gelegen voor de rechtsopvatting dat:

- slachtoffers van oorlogsmisdrijven gedurende een oorlog (ius in bellum) hiertegen in rechte zouden kunnen opkomen en degenen die gedurende een oorlog slachtoffer worden, of dreigen te worden, van een misdrijf tegen de vrede (ius ad bellum), dat recht zou kunnen worden onthouden;
- oorlogshandelingen, zoals de Procureur-Generaal formuleert onder 46: 'gepleegd ter uitvoering van een in strijd met het agressieverbod [, niet] persé in strijd zijn met het "ius in bello"', waarmee dan klaarblijkelijk zoveel gezegd wil zijn als dat die oorlogshandelingen dan op zichzelf niet onrechtmatig zouden zijn, gemakshalve en veiligheidshalve zonder dit als zodanig duidelijk uit te spreken.

Eisers in cassatie hebben, door alle procedures heen, voortdurend gerefereerd aan het feit dat:

1. ook in het Handvest van Neurenberg, waarin de categorieën 'oorlogsmisdrijven' (ius ad bellum) en 'misdrijven tegen de vrede' (ius ad bellum) werden geïntroduceerd, deze beide categorieën in artikel 6 van het Handvest op één lijn worden gesteld en als het ware in dezelfde adem worden genoemd.
Dat geldt dus ook voor de regels van Neurenberg, zoals deze inmiddels tot het corpus van het volkenrechtelijk gewoonterecht zijn gaan behoren;
2. het aanbrengen van een systematische scheidslijn tussen het misdrijf van agressie (ius ad bellum) en andere misdrijven tegen het recht inzake gewapende conflicten (ius in bello) dan ook geen grondslag vindt in de rechtsgeschiedenis, en al evenmin in de rechtssystematiek en in de doctrine;
3. zoals ook opgenomen in produktie 13 bij pleidooi in appèl, en herhaald in middel 6 - zonder dat dit de Staat of de Procureur-Generaal tot enigerlei reactie heeft kunnen bewegen -, het Tribunaal van Neurenberg uitdrukkelijk heeft geboekstaafd:

"To initiate a war of aggression, therefore, is not only an international crime; it is the supreme international crime differing only from other war crimes in that it contains within itself the accumulated evil of the whole."

(H.M. Attorney-General (ed.): The Trial of German Major War Criminals, Part 22, HSMO, London 1950);
4. dan ook zowel misdrijven tegen de vrede als oorlogsmisdrijven sec deel uitmaken van hetzelfde genus van 'international crimes' en dat het misdrijf van agressie in dat kader dus het ergst denkbare oorlogsmisdrijf vormt.

Eisers hebben voorts voortdurend, door alle procedures heen, met kracht van argumenten betoogd dat, ook indien op zichzelf moeten worden aangenomen dat aan artikel 2 lid 4 Handvest rechtstreekse werking zou moeten worden onthouden, dat nog geenszins betekent, althans niet automatisch, dat dit dan ook zou moeten gelden voor de volkenrechtelijk gewoonterechtelijke norm van het agressieverbod en het non-interventiebeginsel. Een duidelijke weerlegging hiervan is achterwege gebleven.

Overigens hebben eisers nadrukkelijk gehandhaafd dat geenszins kan worden gesteld dat artikel 2 lid 4 van het Handvest zich uitdrukkelijk alleen op staten zou richten. Eisers hebben in onderdeel 3.5 nog eens uitdrukkelijk naar voren gehaald dat het Handvest zich uitdrukkelijk richt tot een ieder en dat hierin de gehele volkerengemeenschap wordt aangesproken.

Als dit geldt voor het Handvest als zodanig en als geheel, dan geldt dat zeker ook voor de belangrijkste artikelen daaruit ! Ook vanuit dit perspectief is het dus onhoudbaar om te stellen dat dit artikel zich alleen tot staten richt. Natuurlijk richt het zich tot staten, maar niet exclusief.

Door eisers in cassatie is - wederom zonder enig weerwerk - voorts ook nog voortdurend benadrukt dat het niet zo kan zijn dat een regel van *ius cogens* is, en dat niet te allen tijde alle terzake bevoegde rechters geroepen zouden zijn deze regel, koste wat het kost, te handhaven en af te dwingen.

Dat het bij het agressieverbod gaat om een regel van *ius cogens*, daarover bestaat absolute consensus.

Hof en Procureur-Generaal doen hierover maar liever het zwijgen toe.

Dan is door eisers ook nog doorlopend aan de orde gesteld dat de Staat in dit verband nu wel voortdurend schermt met artikel 93 Grondwet, maar dat zij hierin toch heus lezen dat dit grondwetsartikel zich beperkt tot **geschreven** bepalingen van internationaal recht.

Zodat het de vraag is hoe dit grondwetsartikel, en daarmee het leerstuk van de rechtstreekse werking, ook normen van ongeschreven volkenrechtelijk gewoonterecht zou kunnen reguleren.

Ook hieromtrent doen Staat en Procureur-Generaal er het zwijgen toe.

II.5. De verdere opmerkingen onder 30 (t/m de voorlaatste regel)

De Procureur-Generaal komt, onder 30, voorts nog met hetzelfde citaat van Randelzhofer als de Staat reeds bij pleidooi in eerste aanleg (verwijzend naar de pleitnotities van 4 maart 1999) naar voren bracht.

Dit om aan te tonen dat van rechtstreekse werking van artikel 2 lid 4 geen sprake zou zijn.

Nog afgezien van de vraag naar de juistheid van deze opvatting van Randelzhofer, moet hier worden benadrukt dat met een dergelijk naar Angelsaksische rechtstraditie gemaakte becommentariëring natuurlijk voorzichtig moet worden omgegaan. Zeker in het licht van een - daarmee zeker niet beoogd ! - rechtsinstituut als ons leerstuk van de rechtstreekse werking, ingebed in een totaal andere rechtscultuur.

Maar bovendien laat de Procureur-Generaal een essentieel deel van het onderhavige citaat weg.

Het volledige citaat luidt in dit verband:

"Art. 2(4) stipulates that it is the members of the UN who shall refrain from the threat or use of force. According to Article 4 of the Charter, only states are eligible to become members of the UN. Thus the prohibition of the use of force indisputably only protects and is only addressed to states. It does not matter in this respect whether the states recognize each other. Even states that are protected, though not bound, by Art. 2(4), owing to the provision's broad wording ('any state')" (blz. 115)

Randelzhofer richt zich dus exclusief op artikel 2 lid 4 en stelt dan ook uitdrukkelijk dat, omdat alleen staten lid kunnen worden van de VN, alleen staten gebondenheid aan dit artikel kunnen ervaren.

We hebben het dan derhalve uitsluitend over dit artikel in relatie tot het Handvest als zodanig.

En daarmee is dan nog niets gezegd over werkingssfeer van het agressieverbod en het non interventiebeginsel los van de kontekst van het Handvest.

Daarover valt tenslotte nog dit op te merken.

Randelzhofer huldigt klaarblijkelijk de opvatting dat staten die geen lid zijn van de VN, niet gebonden zouden zijn aan artikel 2 lid 4 van het Handvest.

Als hij daarmee bedoelt dat zij ook niet gebonden zouden zijn aan het agressieverbod en het non interventiebeginsel als normen van volkenrechtelijk gewoonterrechtelijke aard, dan zit hij er onmiskenbaar naast.

Zonder de geringste twijfel is immers het agressieverbod een norm van ius cogens.

Maar in elk geval onderstreept dit laatste nog eens zeer duidelijk dat hetgeen in het hierboven weergegeven citaat wordt opgemerkt, strikt beperkt moet worden opgevat binnen het kader van het Handvest.

Dat het met het geweldverbod gaat om een zaak van ook volkenrechtelijke individuele verantwoordelijkheid, wordt tenslotte ook nog eens uitdrukkelijk herbevestigd in het Statuut van het

Internationaal Strafhof, dat op 17 juli 1998 te Rome is aanvaard en dat inmiddels ook door Nederland is geratificeerd.

In artikel 5, eerste lid, aanhef en onderdeel d, van dat statuut is neergelgd dat het Internationaal Strafhof jurisdictie heeft ten aanzien van de misdaad van agressie ("The crime of aggression"). In artikel 25 is de individuele strafrechtelijke verantwoordelijkheid opnieuw verwoord.

Een en ander impliceert individuele aansprakelijkheid voor het misdrijf van agressie, ook naar nationaal recht. En waar men door de Nederlandse rechter voor veroordeeld kan worden (strafrechtelijk), daartegen moet men ook voor diezelfde Nederlandse rechter rechtsbescherming (civielrechtelijk) kunnen inroepen.

II.6. De opmerkingen 25 t/m 29, alsmede 30 slotzin en 31

De Procureur-Generaal stelt voorts, onder 25 en 26, dat onderdeel 3.3. niet tot cassatie zal kunnen leiden, aangezien in rov. 9 van 's-Hofs arrest een vordering wordt besproken die niet strekte tot schadevergoeding.

Ten onrechte, rov. 9 doet meer en gaat niet over de vordering, zoals die werd ingesteld voor de rechtbank, maar over de vordering zoals die werd ingesteld voor het Hof, strekkende immers tot zowel blijvende stopzetting van de agressie-handelingen als tot een vorm van voorlopige schadevergoeding.

De Procureur-Generaal miskent vervolgens, onder 27 onderdeel 3.4 behandelende, ook nog het toch evidente en manifeste verschil tussen rechterlijke bevoegdheid om, op vordering van individuele personen, aan de Staat stopzetting van deelneming aan vijandelijkheden te gebieden, welke rechtsvraag in rov. 9 aan de orde is, en rechterlijke bevoegdheid om, op vordering van individuele personen, de Staat te bevelen een einde te maken aan jegens hen gerichte poging tot moord en inbreuk op de gezondheid, welke rechtsvraag in rov. 19 van het arrest aan de orde is.

Natuurlijk is daartussen een groot verschil.

Dat vindt kennelijk ook het Hof, want het beantwoordt de eerste rechtvraag negatief en de tweede positief.

Maar de Procureur-Generaal gooit ze liever op één hoop.

Zoals duidelijk is, keert onderdeel 3.4 zich tegen 's-Hofs negatieve opvatting omtrent de eerste rechtsvraag.

Anders dan de Procureur-Generaal het onder 29, in combinatie met 30 slotzin en 31 doet voorkomen, bestrijden de onderdelen 3.5 en 3.6 niet 's-Hofs oordeel in rov. 9 dat het agressieverbod en het non-interventiebeginsel "in beginsel slechts

tussen staten rechtsgevolgen" zou hebben, zoals de Procureur-Generaal dat onder 29 formuleert.

Al was het alleen maar omdat dit niet in rov. 9 te lezen valt.

Als het Hof zou hebben uitgesproken dat, wat betreft deze kardinale beginselen van het agressieverbod en interventieverbod, het er althans "in beginsel" voor zou moeten worden gehouden dat deze slechts tussen staten rechtsgevolgen zouden hebben, dan zou dat nog ruimte openlaten voor een, onder omstandigheden, anders luidend oordeel.

Zoals bijvoorbeeld van de President in eerste aanleg, die in rechtsoverwegingen 3.3. tot en met 3.5 van zijn vonnis immers overweegt:

"3.3. De vraag is nu of burgers aan genoemde normen ook rechtstreeks rechten kunnen ontlelen. In NJ 1991, nr. 248 is de Hoge Raad de beantwoording van deze vraag uit de weg gegaan. Hij heeft in het midden gelaten of aan 'alle regels van internationaal recht waarop SVK zich ... heeft beroepen, door burgers rechtstreeks rechten kunnen worden ontleend.'

Daarbij had de Hoge Raad veronstelligenderwijs aangenomen dat SVK zich ook op het in art. 2 lid 4 van het Handvest neergelegde verbod had beroepen. Dat beroep werd verworpen omdat het verbod in samenhang met het recht op zelfverdediging moest worden begrepen en in dit geval van zelfverdediging sprake was.

(..)

3.5. Bij deze stand van de jurisprudentie moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat onder omstandigheden aan het in het Handvest neergelegde verbod tot agressie en tot non interventie rechtstreekse werking wordt toegekend. Een argument hiervoor lijkt ook art. 15 lid 2 EVRM te verschaffen, dat afwijking van art. 2 EVRM niet toestaat behalve in geval van dood als gevolg van 'rechtmatige oorlogshandelingen'. In het hierna volgende wordt veronderstelligenderwijs aangenomen dat aan evengenoemde verboden rechtstreekse werking toekomt."

Maar het Hof spreekt, in tegenstelling dus tot wat de Procureur-Generaal beweert, niet van althans 'in beginsel' slechts tussen staten rechtsgevolgen hebbend en laat evenmin ruimte voor 'de mogelijkheid om onder omstandigheden' enigerlei vorm van rechtstreekse werking te onderkennen, zoals de President in eerste aanleg doet.

Het Hof gooit daarentegen de deur compleet dicht, waar het onder 9 decreeteert dat:

"er..geen aanwijzingen (zijn) van een rechtsontwikkeling die ertoe zou kunnen leiden dat individuele personen voor de burgerlijke rechter van een van de aan het conflict deelnemende staten stopzetting van de vijandelijkheden zouden kunnen vorderen".

Meervoudig onjuist is dan het vervolg daarop van 's-Hofs overweging onder 9, samengevat erop neerkomend dat de dit des te meer onaannemelijk is, nu aanvaarding van zulk een mogelijkheid er op neer zou komen dat de 'tot de Leden van de Verenigde Naties' geadresseerde norm, besloten liggende in het art.2 lid 4 van het Handvest, 'zonder enige restrictie' voor de gewone rechter zou kunnen worden ingeroepen, en dat daarmee een competentie-conflict zou kunnen ontstaan met 'het Internationale Hof van Justitie'

Meervoudig onjuist alleen al onmiddellijk omdat:

1. aanvaarding van 'een ontwikkeling die ertoe zou kunnen leiden dat individuele personen voor de burgerlijke rechter van een aan het conflict deelnemende staat stopzetting van de vijandelijkheden zouden kunnen vorderen' natuurlijk niet, althans niet zonder meer, betekent dat - zoals het Hof in de in onderdeel 3.5. in het geding zijnde overweging dan verder stelt -, 'aanvaarding daarvan er in feite op zou neerkomen dat de in art. 2 lid 4 Handvest besloten liggende en tot de leden van de Verenigde Naties geadresseerde norm zonder enige restrictie door individuele belanghebbenden zouden kunnen worden ingeroepen...'.(beklemtoneering toegevoegd);
2. wel artikel 2 lid 4 van het Handvest tot de leden van de Verenigde Naties is gericht, maar onjuist is dat daarin besloten liggende norm alleen tot de leden van de Verenigde Naties zou zijn gericht;
3. de blijvende scheiding van de rechtssferen van de gewone rechter en van het Internationaal Gerechtshof voldoende verzekerd is.

Het gaat in casu niet om uitsluitend een motivering, zoals de Procureur-Generaal wil doen geloven, want dit een en ander representeert immers tegelijkertijd een apert onjuiste rechtsopvatting.

Aangezien het hier niet uitsluitend gaat om een motivering, maar tevens om een inhoudelijke rechtsoordeel, kunnen de hier gesignaleerde onjuistheden in 's-Hofs oordeel, door eisers behandeld in de onderdelen 3.5 en 3.6, niet afgedaan als in cassatie niet ter zake doende motiveringsgebreken, die aan de juistheid van 's-Hofs oordeel, nogmaals samengevat luidende,

'dat de mogelijkheid dat individuele personen voor de burgerlijke rechter van een van de aan het conflict deelnemende staten stopzetting van de vijandelijkheden zouden kunnen vorderen ook daarom onaannemelijk zou zijn - waarbij ook van een ontwikkeling in die richting niet zou kunnen worden gesproken -, nu aanvaarding daarvan er in feite op zou neerkomen dat de in art. 2 lid 4 Handvest besloten liggende en tot de Leden van de Verenigde Naties geadresseerde norm zonder enige restrictie door

individuele belanghebbenden zou kunnen worden ingeroepen en dat daarmee een competentie-conflict zou dreigen met 'het internationale Hof van Justitie',

verder in het geheel geen afbreuk zouden doen. En waaromtrent dan ook enig belang in cassatie zou ontbreken, naar de Procureur-Generaal in 30 slot en 31 betoogt.

II.7. De opmerkingen 33 t/m 38

In het algemeen geldt hier dat, wat er ook zij van hetgeen door de Procureur-Generaal in casu wordt opgemerkt ten aanzien een beperkt toepassingsbereik van de beide belangrijke mensenrechten-verdragen EVRM en IVBPR, door hem in elk geval wordt miskend dat bepaald ook alleen al de intentie om andere mensen onrechtmatigerwijs naar het leven te staan, zoals de Staat deze aan de dag legde toe hij ging deelnemen aan de onderhavige onrechtmatige agressie-oorlog, in strijd is met deze beide mensenrechten-verdragen.

Zoals door eisers in onderdeel 4.1 ook mede wordt betoogd.

Dit ongeacht de vraag of de Staat deze moord-plannen nu be- raamde voor binnen of buiten strikt formeel toepassingsgebied van deze verdragen.

Elke andere opvatting zou betekenen dat de Staat zich van deze mensenrechten-verdragen niets zou behoeven aan te trekken, indien hij zijn moord-plannen maar situeert in een gebied buiten het formale toepassingsbereik.

Een dergelijke afwezigheid van rechtsbescherming ten aanzien van dergelijke fundamentele mensenrechten valt in casu niet aan te nemen.

Daarmee zouden vrijhavens in het levens worden geroepen waar de Staat er ongehinderd lustig op los zou kunnen moorden.

Dat voor de 'rule of law' Stenen Tijdperk moet als definitief achter de rug worden beschouwd, al is het blijkbaar impliciet te de bedoeling van de Staat, Hof en Procureur-Generaal om een dergelijke toestand van barbarij weer in ere te herstellen.

Het is de taak van de Nederlandse rechter om, in dienst van de beschaving, gerechtigheid en de rule of law, een halt toe te roepen aan manifeste opzet tot massa-moord en schending van andere belangrijke mensenrechten, ongeacht of die nu worden beraamd voor plaats x of plaats y, d.w.z. net binnen of net buiten 'toepassingsgebied'.

Zoals al eerder gesteld is door eisers: een meer absolute 'effective control' dan geclaimd wordt als men de intentie heeft om iemand te vermoorden, bestaat niet.

II.8. De opmerkingen 39 t/ 43

Het Hof oordeelt in rov 13 dat de normen van Neurenberg in elk geval in zoverre geen rechtstreekse werking kunnen hebben dat individuele personen in kort geding voor de burgerlijke rechter in kort geding voor de burgerlijke rechter een bevel tot naleving door een staat van die normen zouden kunnen vorderen. Argumenten daarvoor geeft het Hof niet.

De Procureur-Generaal schaart zich onder 41 daarachter. Argumenten, anders dan wat verwijzingen en een uit zijn verband gelicht citaat, geeft hij niet.

Het lijkt er op het eertste gezicht op dat, nu de normen van de Neurenberg zich keren tegen misdrijven tegen de vrede, oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid, de Procureur-Generaal hier kennelijk een lans breekt voor de stelling dat niemand in kort geding zou kunnen opkomen tegen oorlogsmisdaden en misdrijven tegen de menselijkheid, waarvan hij het slachtoffer is of dreigt te worden.

Maar dat is echter klaarblijkelijk toch niet wat althans de Procureur-Generaal bedoelt. Onder 41 spreekt hij van 'de internationaalrechtelijke normen waarvan hier sprake is', maar verengt die dan tersluiks onmiddellijk tot '(het verbod tot het initiatief nemen tot of het voeren van een aanvalsoorlog)'.
Uit de drie categorieën - misdrijven tegen de vrede, oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid - kiest hij er dus één categorie uit en verordonneert daarvan dat de nakoming van die bewuste normen nou net niet in kort geding afdwingbaar zouden zijn.

Waarom niet, blijft onbeargumenteerd. En dat terwijl toch het Handvest van Neurenberg in artikel 6 deze drie categorieën volstrekt op één rij zet.

Vast staat dat het in elk geval een grote wens is van de Staat der Nederlanden om het recht zo geïnterpreteerd te krijgen als zou het plegen van agressie voor de slachtoffers daarvan niet rechtstreeks in rechte bestrijdbaar zijn.

Dat maakt een interventionistische politiek immers een stuk gemakkelijker. En de NAVO-agressie oorlog tegen Joegoslavië heeft al bewezen waar dat goed voor is.

Onder 42 en 43 gaat de Procureur-Generaal voorbij aan de kern van de zaak in kwestie.

Die is aldaar de vraag of het feit dat een bepaalde norm van ius cogens is, niet betekent dat die te allen tijde overal moet worden gehandhaafd door de rechter die daarmee te maken krijgt.

II.9. De opmerkingen 44 en 47

In rov. 14 noemt het Hof het 'onmiskenaar' dat onder artikel 8 WOS, dat toch schending van 'de wetten en gebruiken van de oorlog' strafbaar stelt, niet ook misdrijven tegen de vrede zouden vallen.

Argumenten, anders dan dat de WOS nu eenmaal alleen ziet op oorlogssituaties sec, geeft het Hof niet.

De Procureur-Generaal sluit zich bij het Hof aan.

Argumenten geeft hij niet, behalve een enkele verwijzing naar een allermist recente vindplaats. Natuurlijk zijn er altijd schrijvers die een vertolking willen geven van het recht op zodanige wijze dat dit het beste aansluit bij de 'Staat-raison'.

Met andere woorden: Hof en Procureur-Generaal willen de WOS - die toch geënt is op de normen van Neurenberg - aldus geïnterpreteerd zien, dat alle oorlogsmisdrijven daarin strafbaar worden gesteld, behalve het oorlogsmisdrijf waarvan het het Tribunaal van Neurenberg heeft gesteld, dat het is 'the supreme international crime differing only from other war crimes in that it contains within itself the accumulated evil of the whole'.

Juist die categorie zou dan beschouwd moeten worden als buiten de boot vallend bij de WOS.

Dit terwijl:

1. de categorieën misdrijven tegen de vrede, oorlogsmisdrijven gelijkelijk en op één lijn strafbaar worden gesteld in het Handvest van Neurenberg;
2. eisers in onderdeel 5.2 nog eens uitvoerig hebben aangetoond dat, zoals uit het daar geciteerd 'Report' van de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties met betrekking tot de competentie van het Joegoslavië Tribunaal blijkt, dit handvest nog steeds geldend recht vormt, en wel integraal, dus ook wat betreft de toepasselijkheid van misdrijven tegen de vrede;
3. ook het Internationale Strafhof herbevestigt dat misdrijven tegen de vrede, gelijkelijk met misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven, strafbaar moeten worden geacht.
Voor het Internationale Strafhof en daarmee dus ook voor de nationale rechter.

II.10. De opmerkingen 6, jo. de opmerkingen 49 t/m 52

Wat er ook zij van de preciese bedoeling en reikwijdte van de aantekening in 's-Hofs arrest in rov. 6, dat het Hof diens onderzoek of de President de vordering, zoals die in eerste aanleg luidde, terecht heeft afgewezen, zou hebben te verrich-

ten "uitgaande van de toestand ten tijde van de uitspraak", het is in elk geval rechtens onjuist dat het daar gestelde bij de beoordeling van de in rov. 14 van 's-Hofs genoemde rechtsvragen - door de Procureur-generaal in zijn conclusie onder 49 samengevat als dat, althans toegespitst op schendingen van artikel 8 WOS, voor toewijzing als in eerste aanleg gevorderd slechts plaats zou zijn, indien "aannemelijk zou zijn dat de Staat tot dergelijke overtredingen opdracht geeft of desbewust toelaat, dan wel het militair optreden niet anders dan met met systematische overtredingen van deze aard kan worden uitgevoerd" -, zou kunnen leiden tot een beperking van 's-Hofs onderzoek inzake deze rechtsvragen tot hetgeen aangaande schendingen van artikel 8 WOS in het kader van de NAVO-bombardementen reeds bekend was ten tijde van de uitspraak van de President in eerste aanleg, en dat mitsdien hetgeen dienaangaande "nadien zou zijn gebleken over de gevolgen van de NAVO-acties" terecht door het Hof als "niet ter zake dienend" terzijde zou zijn gesteld, zoals de Procureur-Generaal onder 51 meent te mogen stellen.

Zodat ook de op dit onderwerp betrekking hebbende motiveringsklacht van onderdeel 7.b zich niet op die grond door de Procureur-Generaal laat weerleggen. Dit in tegenstelling dus tot wat de Procureur-Generaal onder 51 aangeeft.

Bovendien introduceert de Procureur-Generaal hier een wel heel ontstellende vorm van rechtsongelijkheid. Hij decreeteert dus aan de ene kant dat de grote aantallen - nogmaals: door de Staat ongenoemd, onbesproken en onweersproken gelaten - rapporten en overige bewijsstukken omtrent de grootschalige en systematische schendingen van het humanitair oorlogsrecht, zoals deze in de blz. 6-7 van de conclusie van repliek in cassatie nog eens worden opgesomd, terecht door het Hof als - naar de Procureur-Generaal het ondr 51 uitdrukt - "niet ter zake dienend" terzijde zijn gesteld, terwijl hij aan de andere kant instemmend knikt met betrekking tot 's-Hofs overweging dat, zoals hij dat onder 49 formuleert, "die stellingen door de Staat gemotiveerd zijn betwist", waarmee niet anders bedoeld kan zijn dan een verwijzing naar wat in 's-Hofs rov 14 wordt aangeduid als "..de gemotiveerde betwisting daarvan door de Staat, die zich in dat kader heeft beroepen op het bij pleidooi in het geding gebrachte "Final Report tot the Prosecutor by the Committee Established to review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia".

Met andere woorden: als het gaat om de stellingen van eisers in cassatie, voor zover betrekking hebbend op een mogelijke herziening van het oordeel van de President in eerste aanleg, mag het Hof van de Procureur-Generaal niet kijken naar de rapporten en andere bewijsstukken die door eisers in appèl in het geding zijn gebracht, terwijl de Procureur-Generaal tegelijkertijd met instemming kennis neemt van het feit dat het Hof wél bewijskracht terzake toekent aan het enige rapport dat de Staat daar in appèl tegenover heeft gesteld !

Met nadruk moet er voorts op worden gewezen dat de Procureur-Generaal de kern van klacht van onderdeel 7.a inhoudelijk geheel onbesproken laat.

Die kern is dat 's-Hofs overweging onder 14 van het arrest dat, toegespits op een situatie van schendingen van artikel 8 WOS, voor een bevel om desnoods "zelfs (...) het militair optreden te beëindigen", "slechts grond [zou] kunnen zijn, indien - op zijn minst - aannemelijk zou zijn dat de Staat (...) dergelijke overtredingen desbewust toelaat" door eisers in cassatie wordt aangemerkt als een onjuiste rechtsopvatting.

Dit aangezien het, zoals in klacht 7.a wordt geformuleerd, "..geen enkele steun vindt in het recht (...) dat alleen voor het geval dat de Staat daarvan zou hebben geweten en desbewust handelingen in strijd met het humanitaire recht zou hebben toegelaten, er wellicht ruimte zou zijn geweest voor een bevel om desnoods het militaire optreden geheel te beëindigen".

Zodat het Hof dan ook "bepaald ook in zijn oordeel [had] moeten betrekken de vraag of er wellicht sprake is geweest van niet desbewust optreden in strijd met het humanitair oorlogsrecht door de Staat der Nederlanden, in gezamenlijkheid met anderen, van een zodanig systematisch karakter, dat beëindiging van deelname aan de bombardementen de enige geëigende maatregel zou hebben gevormd om daaraan een einde te maken".

Nogmaals: het humanitaire oorlogsrecht disculpeert geenszins degenen die niet desbewust handelen tegen de wetten en gebruiken van de oorlog.

De Memorie van Toelichting van de WOS is daar dan ook terecht glashelder over.

Anders dan het Hof oordeelt, is dus de vraag of al dan niet desbewust werd gehandeld tegen de dwingende regels van humanitair oorlogsrecht in het geheel niet van betekenis voor de vraag of er gronden waren, gelegen in de systematische schendingen van het humanitair oorlogsrecht, om te bevelen de Nederlandse deelname aan de oorlog te beëindigen.

Door een uitspraak hieromtrent wél hiervan mede afhankelijk te maken, heeft het Hof het recht geschonden, dan wel hieraan een verkeerde toepassing gegeven.

Ook de manier waarop de Procureur-Generaal voorts de motiveeringsklacht in onderdeel 7.b voorstelt en vervolgens afdoet, kan onmogelijk worden gevolgd.

Allereerst - maar dit terzijde - stelt dit onderdeel allerm minst, zoals de Procureur-Generaal ten onrechte meent te kunnen signaleren, dat 's-Hofs overwegingen op het litigieuze punt 'rechtens onjuist' zouden zijn. Er wordt hier slechts geklaagd omtrent de begrijpelijkheid en de motivering.

En natuurlijk is het arrest op dit punt alleen al hierom prima facie onbegrijpelijk, indien juist zou zijn wat de Procureur-Generaal hierin pretendeert te lezen, namelijk dat enerzijds

de producties in appèl van appellanten terecht als "niet ter zake dienend" terzijde zouden zijn gelegd, zoals de Procureur-Generaal onder 51 aangeeft, terwijl dan anderzijds zou hebben te gelden dat het Hof bij zijn oordeel terzake terecht zou hebben aangenomen dat een en ander "door de Staat gemotiveerd is betwist", zoals de Procureur-Generaal onder 49 stelt welke pretense "gemotiveerde betwisting" dan, aldus 's-Hofs arrest onder 14, met name ook betrekking zou moeten hebben op het door de Staat in appèl in het geding gebrachte "Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia".

De kern van de klacht is dat nergens in de processtukken van de Staat sprake is van een gemotiveerd verweer tegenover de vaststellingen van eisers dat:

1. de Staat in het kader van de NAVO-agressie niet alleen grove schendingen van het humanitair oorlogsrecht heeft toegelaten, maar daar ook nog daadwerkelijk aan heeft meegewerkt;
2. maandenlange terreur-aanvallen zijn uitgevoerd op civiele doelen;
3. het gestelde doel, namelijk een NAVO-bezetting van Kosovo, klaarblijkelijk niet anders afgedwongen kon worden dan met behulp van dergelijke grootschalige en systematische schendingen van het humanitair oorlogsrecht,

ondersteund door een grote hoeveelheid schriftelijke bewijsstukken, welke door de Staat verstrekt zijn genegeerd,

zodat onbegrijpelijk is 's-Hofs oordeel in rov 14 dat op dit punt sprake zou zijn geweest van voorshands onvoldoende aannemelijkheid op dit punt, "in het licht van de gemotiveerde betwisting daarvan door de Staat".

In klacht 7.b wordt vervolgens uitgelegd waarom in elk geval ook het eerder genoemde rapport van de Prosecutor van het ICTY niet als een voldoende betwisting kan worden aangemerkt, nu dit rapport aan de meeste aspecten van de gepleegde schendingen van het humanitair oorlogsrecht totaal voorbij gaat. Zoals bijvoorbeeld aan het toegepaste systematische disproportionele geweld, om maar eens een voorbeeld te noemen. Het rapport beperkt zich daarentegen tot een oordeel over enige zorgvuldig geselecteerde incidenten en items.

Van de zijde van de Procureur-Generaal komt hierop geen weerwerk.

II.11. De opmerkingen 57 en 58

De Procureur-Generaal stelt onder 58 dat middel 8 niet voldoet aan de aan een cassatieklacht te stellen eisen, omdat het niet zou aangeven 'in welk opzicht het Hof het recht heeft geschonden'.

Volkomen ten onrechte.

Eisers hebben in middel 8 uitdrukkelijk aangevoerd dat het Hof het recht heeft geschonden door, 'oordelende zoals het in casu doet, blijkbaar tot de bevinding te komen dat eisers tegen de opzet van de Staat om hen met onrechtmatig oorlogsgeweld naar het leven te staan, klaarblijkelijk geen enkele rechtsbescherming zouden kunnen inroepen bij de Nederlandse rechter, die zich daarmee onmachtig verklaart om de Staat der Nederlanden van de meest grove mensenrechtenschendingen af te houden'.

Een schending van het recht, omdat - zoals het middel concludeert - een dergelijke déconfiture van de rechtsstaat niet valt aan te nemen.

Met andere woorden: het rechtsoordeel van het Hof, inhoudende dat de rechter in casu geen enkele mogelijkheid van rechtsbescherming zou kunnen bieden, kan niet anders worden opgevat als een rechtsoordeel waardoor het recht wordt geschonden.

In de conclusie van repliek hebben eisers hebben eisers daar nog aan toegevoegd:

"Het Hof laat eisers met lege handen staan tegenover pogingen van de Staat om hen onrechtmatigerwijs te vernietigen, dan wel aan te tasten in hun persoon en hun overige mensenrechten onrechtmatigerwijs te schenden.

85. Kernstelling van het Hof Den Haag in het bestreden arrest is dat er voor individuele gelaedeerden geen enkele rechtsbescherming zou zijn in te roepen tegen de gevolgen van onrechtmatig oorlogsgeweld, waaronder de (bedreiging met) schending van het recht op leven, ook niet wanneer deze gevolgen worden uitgedrukt in termen van ernstige mensenrechten-schendingen.

86. Dit impliceert dat in het geval dat een Staat onrechtmatigerwijs enige andere Staat de oorlog aan zou doen, de gelaedeerden van de daaruit voortvloeiende moord en doodslag, alsmede van de pogingen daartoe, geheel met lege handen zouden staan, als het erom gaat daartegen rechtsbescherming in te roepen.

87. Om de juridische absurditeit daarvan helder te maken, is in de schriftelijke toelichting (22-23 en 62-63) het voorbeeld geïntroduceerd van een Nederlandse agressieaanval op Belgische militairen.

88. Niet valt aan te nemen dat het recht een dergelijk reusachtig hiaat zou bevatten."

De Procureur-Generaal voegt daar nog aan toe dat het Hof ook niet zou hebben vastgesteld dat bij de Staat de opzet aanwezig was om Danikovic c.s. met onrechtmatig naar het leven zou hebben gestaan.

Dat was ook helemaal niet nodig.

In een oorlog is het nu eenmaal de opzet om de militairen van de tegenpartij zoveel mogelijk uit te schakelen. In een **rechtmatige** oorlog vormen de militairen van de tegenpartij dan ook het **natuurlijke** en **rechtmatige** doelwit. In een **onrechtmatige** oorlog vormen zij een **niet-gelegitimeerd**, maar nog steeds even 'natuurlijk' doelwit.

Het Hof heeft niet ontkend dat de NAVO over het gehele grondgebied van de FRY, tot in de verste uithoeken, erop uit was militairen van de tegenpartij uit te schakelen en dat de NAVO zich daarbij geen enkel voorbehoud of beperking oplegde.

Dat dit het geval was, is van algemene bekendheid, ten overvloede door eisers met vele documenten gestaafd en is ook door de Staat geenszins ontkend.

Er is sprake van dat mogelijkerwijs één van de oorspronkelijke eisers daarbij om het leven is gekomen.

Het staat dan ook zo vast als een huis dat, onder deze omstandigheden, de Staat der Nederlanden, in NAVO-verband, erop uit was om eisers fysiek uit te schakelen.

Ook de Staat heeft dit trouwens geenszins ontkend.

Althans niet in de feitelijke instanties.

In cassatie komt de Staat dan plotseling met de volstrekt huichelachtige verklaring dat de Staat **niet** de bedoeling zou hebben gehad Danikovic c.s. fysiek uit te schakelen.

Een verklaring die niet alleen schaamteloos leugenachtig en volstrekt hypocriet is, maar bovendien ook tardief en een novum.

Met deze hypocrisie hebben eisers nog eens uitdrukkelijk afgerekend in hun conclusie van repliek, waarin deze klinkklare leugen uitgebreid aan de kaak wordt gesteld.

De opmerkingen 59 en 60

Onder 60 stelt de Procureur-Generaal dat eisers zouden hebben verzuimd om aan te geven 'welke rechtsgronden het Hof ambtshalve had moeten aanvullen.'

Ten onrechte.

Reeds in de cassatieschriftuur zelf wordt daaromtrent door eisers gesteld dat, nu de rechter in door eisers aangevoerde rechtsgronden niets zou hebben aangetroffen dat voldoende zou zijn om aan de onderhavige ernstige rechtsschendingen een einde

te bevelen, 'de rechtgronden die dat rechterlijk ingrijpen wél zouden kunnen bewerkstelligen' had moeten aanvullen.

En voorts dat de rechter 'met name ook in zijn oordeel [had] moeten betrekken of niet andere regels van geschreven en ongeschreven recht, waaronder bepaald ook van internationaal karakter, op de vorderingen van eisers van toepassing zijn."

In in hun schriftelijke toelichting hebben eisers daar nog aan toegevoegd:

"66. Zoals al uiteengezet in de cassatieschriftuur had het Hof niet kunnen volstaan met de - overigens onjuiste, maar dit terzijde - vaststelling dat noch het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens, noch het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten zouden voorzien in een mogelijkheid om bescherming te zoeken tegen de door Nederland, in samenspanning met de overige NAVO-landen, gepleegde zeer ernstige schendingen de mensenrechten van eisers, maar had het Hof bepaald ook moeten onderzoeken of er dan niet andere rechtregels zijn die eisers de gevraagde bescherming hadden kunnen bieden.

67. Zo had het Hof bepaald ook moeten onderzoeken of - en zo nodig moeten vaststellen dat - de hier in het geding zijnde mensenrechten-normen, indien door het Hof als van de zijde van eisers niet-inroepbaar jegens de Staat beschouwd langs de weg van het EVRM en IVBPR, wellicht van zo algemeen dwingende volkenrechtelijk gewoonterechtelijke aard zijn, dat deze achterliggende gewoonterechtelijke normen zelf hier al geacht zouden moeten worden de geëiste rechtsbescherming aan eisers zouden bieden.

68. En voorts had het Hof bepaaldelijk ook moeten onderzoeken of eisers in dit verband niet worden beschermd door het **commune strafrecht**.

Temeer nu eisers zich immers ten principale op het standpunt stellen dat de Staat - gelet op het feit dat het uitgangspunt hier is dat de Staat zich schuldig maakte aan een onrechtmatige agressie-oorlog en de Staat bovendien de intentie om eisers naar het leven te staan nooit heeft ontkend -, zich in casu jegens hen schuldig maakte aan poging tot moord, c.q. doodslag, danwel bedreiging hiermee, en/of poging tot c.q. bedreiging met toebrenging van zwaar lichamelijk letsel.

69. En tenslotte had het Hof ook nog dienen te onderzoeken in hoeverre, bij een naar zijn bevinding bestaande eventuele totale ontstentenis van duidelijk op rechtsbescherming in een geval als onderhavige **toegespitste** rechtsregels, wellicht in de **algemene** beginselen van **redelijkheid** en **billijkheid** een zodanige bescherming te vinden zou zijn geweest.

70. Zodat bijvoorbeeld, naar analogie van de werkgever die naar een recent oordeel van de Hoge Raad gehouden was - een en ander louter op basis van de **redelijkheid** en de **billijkheid** - om persoonsschade te betalen van een werknemer die als bestuurder van een bedrijfsauto een ongeluk had veroorzaakt en daarbij geen verhaal had op de verzekering, wellicht ook in casu aangenomen had moeten worden dat ook hier een enkel beroep op de **redelijkheid** en de **billijkheid** voldoende grondslag zou kunnen bieden om aan de Nederlandse deelname aan het onrechtmatig optreden een einde maken, alsmede rechtens een voldoende basis zou opleveren voor de gestelde schadelijking van de Staat aan eisers."

Het spijt eisers zeer dat de Procureur-Generaal blijkbaar van een en ander geen kennis heeft willen nemen.

Als rechtsgronden die een dergelijk rechterlijk ingrijpen om de onrechtmatige pogingen om hen fysiek te liquideren verder wellicht nog binnen bereik hadden kunnen brengen, kan voorts nog genoemd worden het leerstuk van de onrechtmatigheid *sec.* Aangezien het onderhavige misdadige optreden van de Staat apert onrechtmatig is jegens eisers, had het Hof, ook ambtshalve, moeten beoordelen of dit voldoende grondslag biedt voor een verbod om de Nederlandse deelname aan de onrechtmatige oorlogshandelingen voort te zetten.

III. Slotopmerkingen

- Duidelijk is dat het internationale recht de behoeften volgt van een veranderende wereld. Dat geldt ook voor het humanitaire recht inzake gewapende conflicten. Zoals reeds door het Tribunaal van Neurenberg werd vastgesteld:

"The law of war is to be found not only in treaties, but in customs and practices of States, which gradually obtained universal recognition, and from the general principles of justice applied by jurists and practised by military courts. This law is not static, but by continual adaptation follows the needs of a changing world."

(The Trial of German Major War Criminals - Proceedings of the International Military Tribunal sitting at Nuremberg Germany, Part 22 HMSO London 1950, p. 445)

- De meest opmerkelijke ontwikkeling in het internationaal publiekrecht in de twintigste eeuw, is de positie die het individu daarin verworven heeft. Was er eerst sprake van "volkenrecht", van recht waarin het vooral ging om rechten en verplichtingen van staten, thans wordt dus

gesproken van "internationaal publiekrecht" omdat ook andere rechssubjecten dan staten rechten en verplichtingen ontleen aan het internationaal recht.

Het humanitair recht heeft zich in de tweede helft van de twintigste eeuw ook nadrukkelijk op het individu gericht. Het gaat daarin om de bescherming van individuen en ook om de individuele aansprakelijkheid van individuen.

- Dat de plicht tot eerbiediging van de mensenrechten, met name ook de plicht tot eerbiediging van het recht op leven een gebod van ius cogens vormt, laat zich niet bestrijden.

Eerbiediging van de rechten van de mens en van de fundamentele vrijheden is ook uitdrukkelijk als item opgenomen in de Slotakte van Helsinki.

Eerbiediging hiervan dient door de rechter te allen tijde moet worden verzekerd, indien zijn tussenkomst wordt ingeroepen.

Tot slot willen eisers nogmaals het Tribunaal van Neurenberg aan het woord laten, als het spreekt over het beginnen van een agressie-oorlog en de individuele strafwaardigheid van daarvoor verantwoordelijke personen:

"For many years past, however, military tribunals have tried and punished individuals guilty of violation the rules of land warfare laid down by this Convention. In the opinion of the Tribunal, those who wage aggressive war are doing that wich is equally illegal, and of much greater moment than a breach of one of the rules of the Hague Convention. (beklemtoneing toegevoegd)
(vindplaats, zie boven)

Het arrest van het Hof, waartoe een onbevangen rechter niet had kunnen komen, dient vernietigd te worden.

adv.

(Mr. M. J. N. Martens)

Nr. C01/027HR
Zt. 28 juni 2002

Mr L. Strikwerda
conclusie inzake
1. Aleksander Danikovic
2. Radomir Zikovic
3. Vladimir Kostic
4. Filip Gravic
5. Milorad Seslija
6. Mija Seslija
7. Mile Migailovic
tegen
De Staat der Nederlanden

Edelhoogachtbaar College,

1. In de periode van 24 maart tot 10 juni 1999 heeft Nederland in NAVO-verband deelgenomen aan militaire acties gericht tegen de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ). Deze acties bestonden uit het uitvoeren van luchtaanvallen. In dit kort geding is de vraag aan de orde of de acties moeten worden aangemerkt als een schending van internationaal (oorlogs)recht en deswege door de burgerlijke rechter verboden kunnen worden, alsmede de vraag of de Staat zich als deelnemer aan deze acties heeft schuldig gemaakt aan een tot (immateriële) schadevergoeding verpflichtende onrechtmatige daad jegens Joegoslavische militairen.

2. Thans eisers tot cassatie, hierna: Danikovic c.s., waren tijdens genoemde acties gemobiliseerde soldaten in actieve militaire dienst van de FRJ. Zij hebben de Staat op 26 maart 1999 in kort geding gedagvaard voor de President van de Rechtbank te 's-Gravenhage en gevorderd dat de Staat wordt bevolen zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de FRJ, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de FRJ onthoudt (hierna: vordering I).

3. Na verweer door de Staat heeft de President bij vonnis van 7 april 1999 de vordering afgewezen, met veroordeling van Danikovic c.s. in de kosten van het geding.

4. Danikovic c.s. zijn van het vonnis van de President met zeven grieven in hoger beroep gekomen bij het Gerechtshof te 's-Gravenhage. Zij vermeerderden hun eis met een vordering tot veroordeling van de Staat tot het betalen van een schadevergoeding van f 1000,- aan ieder van hen bij wijze van (voorlopige en vooralsnog immateriële) schadevergoeding vanwege de grote spanningen waaraan zij bloot staan, c.q. hebben gestaan als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en hun welzijn door de toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld en de dreiging daarmee van de Staat jegens hen (hierna: vordering II).

5. Bij arrest van 23 november 2000 heeft het Hof het vonnis van de President bekrachtigd.

6. Het Hof heeft vordering I niet toewijsbaar geacht wegens het ontbreken van (spoedeisend) belang, aangezien - kort gezegd - de luchtacties van de NAVO inmiddels zijn beëindigd en, gelet op de gewijzigde omstandigheden binnen de FRJ en op de regeling die binnen het raam van de VN met de FJR is bereikt voor Kosovo, geen reële dreiging meer aanwezig is dat de Staat wederom tot militaire acties tegen de FRJ zal overgaan (r.o. 3 en 4). Waar het (spoedeisend) belang bij toewijzing van vordering I eerst in appel daaraan is komen te ontvallen, heeft het Hof met het oog op de kostenveroordeling in eerste aanleg, waartegen Danikovic c.s. hun eerste grief richtten, onderzocht of de President de vordering terecht heeft afgewezen, uitgaande van de toestand ten tijde van zijn uitspraak. Het Hof heeft, na een onderzoek van de grondslagen die Danikovic c.s. voor vordering I hebben aangevoerd (r.o. 7 t/m 19), de conclusie bereikt dat die grondslagen falen en dat de President de gevraagde voorziening terecht heeft geweigerd (r.o. 20).

7. Vordering II heeft het Hof evenmin toewijsbaar geacht. Het Hof heeft de vordering aldus begrepen, dat gevorderd wordt een voorschot op een in een bodemprocedure toe te kennen schadevergoeding wegens door Danikovic c.s. geleden immateriële schade. Naar 's Hofs oordeel hebben Danikovic c.s. evenwel onvoldoende gesteld omtrent de hen persoonlijk betreffende omstandigheden om aannemelijk te achten dat zij "nadeel dat niet in vermogensschade bestaat", zoals bedoeld in art. 6:106 BW, hebben geleden als gevolg van een of meer van de in die bepaling genoemde oorzaken. Het beroep van Danikovic c.s. op de grote spanningen waaraan zij bloot zijn gesteld als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en welzijn is naar 's Hofs oordeel op zichzelf onvoldoende om te kunnen aannemen dat, zoals art. 6:106 lid 1 BW verlangt, de Staat het oogmerk had zodanig nadeel toe te brengen of dat bij Danikovic c.s. sprake is van aantasting in hun persoon (r.o. 5).

8. Danovic c.s. zijn tegen het arrest van het Hof (tijdig) in cassatie gekomen met negen middelen die door de Staat zijn bestreden met conclusie tot verwerping van het cassatieberoep.

9. Middel I neemt met verschillende klachten stelling tegen de afwijzing door het Hof van vordering II.

10. Het middel voert in de eerste plaats aan dat, anders dan het Hof heeft geoordeeld, de stellingen van Danikovic c.s. ruimschoots voldoende zijn om hun aanspraak op immateriële schadevergoeding te rechtvaardigen. Daartoe betoogt het middel dat, nu het Hof veronderstellenderwijs ervan is uitgegaan dat het optreden van de Staat in strijd was met art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties resp. dwingende normen van ongeschreven volkenrecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben (r.o. 8) en nu het een ervaringsgegeven is dat degenen die door oorlog worden bezocht in hun persoon worden aangetast, recht op immateriële schadevergoeding gerechtvaardigd is.

11. De klacht faalt. Naar 's Hofs in cassatie onbestreden oordeel wordt de onderhavige vordering - ingevolge een daartoe strekkende processuele rechtskeuze van partijen (r.o. 2 van het bestreden arrest) - beheerst door Nederlands recht. Het Hof heeft geoordeeld dat Danikovic c.s. onvoldoende hebben gesteld om de vordering op de grondslag van art. 6:106 lid 1 onder a (oogmerk om nadeel dat niet in vermogensschade bestaat toe te brengen) of onder b (aantasting van de benadeelde in zijn persoon) BW te kunnen toewijzen. Dit oordeel berust op een aan het Hof, als rechter die over de feiten oordeelt, voorbehouden uitleg van de gedingstukken. Het oordeel is niet onbegrijpelijk en getuigt ook niet van een onjuiste rechtsopvatting ten aanzien van de inhoud en de strekking van genoemde wettelijke bepalingen. Dat oorlog en oorlogsdreiging kunnen leiden tot ander nadeel dan vermogensschade in de zin van art. 6:106 BW mag als een feit van algemene bekendheid worden beschouwd. Niets in het bestreden arrest wijst erop dat het Hof dit zou hebben miskend. Maar deze algemene waarheid brengt op zichzelf niet mee dat Danikovic c.s. ieder voor zich als individuele personen het in art. 6:106 lid 1 bedoelde nadeel daadwerkelijk hebben geleden. Vindplaatsen in de gedingstukken waar Danikovic c.s. feiten hebben gesteld waaruit zulks kan worden afgeleid, noemt het middel niet. 's Hofs oordeel dat Danikovic c.s. aan hun stelplicht voor een geslaagd beroep op art. 6:106 BW niet hebben voldaan, kan cassatietoetsing derhalve doorstaan.

12. Als tweede klacht voert het middel aan dat het Hof, in aanmerking genomen dat de ervaring leert dat "de recipiënten van een oorlog daardoor onvermijdelijk in hun persoon worden aangetast", het aan de Staat was om te bewijzen dat in het onderhavige geval dit niet zo is.

13. De klacht kan niet tot cassatie leiden. Zij miskent dat, nu het Hof - in cassatie tevergeefs bestreden - heeft geoordeeld dat Danikovic c.s. aan hun stelplicht voor een geslaagd beroep op art. 6:106 BW niet hebben voldaan, het Hof aan de

11. De klacht faalt. Naar 's Hof's in cassatie onbestreden oordeel wordt de onderhavige vordering - ingevolge een daartoe strekkende processuele rechtskeuze van partijen (r.o. 2 van het bestreden arrest) - beheerst door Nederlands recht. Het Hof heeft geoordeeld dat Danikovic c.s. onvoldoende hebben gesteld om de vordering op de grondslag van art. 6:106 lid 1 onder a (oogmerk om nadeel dat niet in vermogensschade bestaat toe te brengen) of onder b (aantasting van de benadeelde in zijn persoon) BW te kunnen toewijzen. Dit oordeel berust op een aan het Hof, als rechter die over de feiten oordeelt, voorbehouden uitleg van de gedingstukken. Het oordeel is niet onbegrijpelijk en getuigt ook niet van een onjuiste rechtsopvatting ten aanzien van de inhoud en de strekking van genoemde wettelijke bepalingen. Dat oorlog en oorlogsdreiging kunnen leiden tot ander nadeel dan vermogensschade in de zin van art. 6:106 BW mag als een feit van algemene bekendheid worden beschouwd. Niets in het bestreden arrest wijst erop dat het Hof dit zou hebben miskend. Maar deze algemene waarheid brengt op zichzelf niet mee dat Danikovic c.s. ieder voor zich als individuele personen het in art. 6:106 lid 1 bedoelde nadeel daadwerkelijk hebben geleden. Vindplaatsen in de gedingstukken waar Danikovic c.s. feiten hebben gesteld waaruit zulks kan worden afgeleid, noemt het middel niet. 's Hof's oordeel dat Danikovic c.s. aan hun stelplicht voor een geslaagd beroep op art. 6:106 BW niet hebben voldaan, kan cassatietoetsing derhalve doorstaan.

12. Als tweede klacht voert het middel aan dat het Hof, in aanmerking genomen dat de ervaring leert dat "de recipiënten van een oorlog daardoor onvermijdelijk in hun persoon worden aangetast", het aan de Staat was om te bewijzen dat in het onderhavige geval dit niet zo is.

13. De klacht kan niet tot cassatie leiden. Zij miskent dat, nu het Hof - in cassatie tevergeefs bestreden - heeft geoordeeld dat Danikovic c.s. aan hun stelplicht voor een geslaagd beroep op art. 6:106 BW niet hebben voldaan, het Hof aan de

11. De klacht faalt. Naar 's Hof's in cassatie onbestreden oordeel wordt de onderhavige vordering - ingevolge een daartoe strekkende processuele rechtskeuze van partijen (r.o. 2 van het bestreden arrest) - beheerst door Nederlands recht. Het Hof heeft geoordeeld dat Danikovic c.s. onvoldoende hebben gesteld om de vordering op de grondslag van art. 6:106 lid 1 onder a (oogmerk om nadeel dat niet in vermogensschade bestaat toe te brengen) of onder b (aantasting van de benadeelde in zijn persoon) BW te kunnen toewijzen. Dit oordeel berust op een aan het Hof, als rechter die over de feiten oordeelt, voorbehouden uitleg van de gedingstukken. Het oordeel is niet onbegrijpelijk en getuigt ook niet van een onjuiste rechtsopvatting ten aanzien van de inhoud en de strekking van genoemde wettelijke bepalingen. Dat oorlog en oorlogsdreiging kunnen leiden tot ander nadeel dan vermogensschade in de zin van art. 6:106 BW mag als een feit van algemene bekendheid worden beschouwd. Niets in het bestreden arrest wijst erop dat het Hof dit zou hebben miskend. Maar deze algemene waarheid brengt op zichzelf niet mee dat Danikovic c.s. ieder voor zich als individuele personen het in art. 6:106 lid 1 bedoelde nadeel daadwerkelijk hebben geleden. Vindplaatsen in de gedingstukken waar Danikovic c.s. feiten hebben gesteld waaruit zulks kan worden afgeleid, noemt het middel niet. 's Hof's oordeel dat Danikovic c.s. aan hun stelplicht voor een geslaagd beroep op art. 6:106 BW niet hebben voldaan, kan cassatietoetsing derhalve doorstaan.

12. Als tweede klacht voert het middel aan dat het Hof, in aanmerking genomen dat de ervaring leert dat "de recipiënten van een oorlog daardoor onvermijdelijk in hun persoon worden aangetast", het aan de Staat was om te bewijzen dat in het onderhavige geval dit niet zo is.

13. De klacht kan niet tot cassatie leiden. Zij miskent dat, nu het Hof - in cassatie tevergeefs bestreden - heeft geoordeeld dat Danikovic c.s. aan hun stelplicht voor een geslaagd beroep op art. 6:106 BW niet hebben voldaan, het Hof aan de

vraag naar de bewijslastverdeling niet is toegekomen en ook niet behoefde toe te komen.

14. Ten slotte klaagt het middel dat het Hof de bewijslast ten onrechte op Danikovic c.s. heeft gelegd.

15. De klacht faalt wegens gebrek aan feitelijke grondslag. Het Hof is aan de vraag naar de bewijslastverdeling niet toegekomen en heeft aan Danikovic c.s. geen bewijsopdracht verstrekt.

16. De middelen 2 t/m 8 richten zich tegen het oordeel van het Hof met betrekking tot vordering I. Bij de beoordeling van deze middelen dient in herinnering te worden geroepen dat naar 's Hofs in cassatie onbestreden oordeel deze vordering strandt op gebrek aan (spoedeisend) belang en dat het Hof slechts heeft onderzocht - met het oog op de kostenveroordeling in eerste aanleg - of de President de vordering terecht heeft afgewezen, uitgaande van de toestand ten tijde van de uitspraak in eerste aanleg. Dit brengt mee dat, nu deze uitspraak dateert van 7 april 1999, derhalve van kort na de aanvang (24 maart 1999) van de NAVO-acties tegen de FRJ, feiten en omstandigheden over het verloop van de acties waarop Danikovic c.s. zich nadien in de appelprocedure hebben beroepen geen rol kunnen spelen bij de beoordeling in cassatie van 's Hofs oordeel inzake vordering I.

17. Middel II keert zich tegen 's Hofs oordeel, in r.o. 19 van zijn arrest, inzake het beroep van Danikovic c.s. op onrechtmatige daad (poging tot moord en inbreuk op het recht van gezondheid) als grondslag van vordering I. Het Hof heeft geoordeeld dat deze grondslag de President niet tot toewijzing van de vordering noodzaakte, omdat Danikovic c.s. over hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties niets hebben aangevoerd, zodat niet kan worden vastgesteld, althans niet zonder een nader feitelijk onderzoek waarvoor in dit kort geding geen plaats is, of de luchtacties ook jegens hen per-

soonlijk onrechtmatig waren.

18. De in het middel geformuleerde klacht tegen 's Hofs oordeel komt erop neer dat het Hof is uitgegaan van een stelplicht die van Danikovic c.s., in het licht van de omstandigheden van het onderhavige geval, niet gevergd mag worden. Daartoe betoogt het middel dat, gegeven de omstandigheid dat het Hof veronderstellenderwijs tot uitgangspunt heeft genomen dat het optreden van de Staat in strijd was met art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties, de pogingen om Joegoslavische militairen uit te schakelen alleen al op die grond onrechtmatig zijn en niet anders dan als poging tot moord en als inbreuk op het recht op gezondheid kunnen worden beschouwd.

19. Dit betoog kan de klacht niet dragen. De juistheid van de stelling dat gevechtshandelingen verricht ter uitvoering van met het internationale recht strijdige militaire acties als onrechtmatig moeten worden aangemerkt, brengt zonder meer niet mee dat aan de door art. 6:162 BW gestelde voorwaarden voor aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad van de Staat jegens Danikovic c.s. is voldaan. Naast het onrechtmatigheidsvereiste is daartoe in ieder geval ook vereist dat Danikovic c.s. individueel het slachtoffer van poging tot moord of een inbreuk op hun recht op gezondheid zijn geweest, het vereiste van schade c.q. dreiging van schade. 's Hofs oordeel dat de vraag of aan dit vereiste is voldaan afhankelijk is van de persoonlijke omstandigheden waaronder Danikovic c.s. als militairen tijdens de luchtacties verkeerden is niet onbegrijpelijk, nu niet vanzelf spreekt dat alle militairen in alle rangen en functies rechtstreeks betrokken zijn bij gevechtshandelingen, en geeft ook niet blijk van een onjuiste rechtsopvatting met betrekking tot de stelplicht in verband met aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad.

20. De door het middel betrokken stelling dat van Danokovic c.s. om redenen van nationale veiligheid niet gevergd mocht

worden dat zij zich nader uitlieten omtrent hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties, is blijkens de gedingstukken in eerste aanleg niet aangevoerd (het middel noemt ook geen vindplaatsen) en kan daarom als ontoelaatbaar feitelijk novum geen steun geven aan de klacht. Daarbij merk ik ten overvloede op dat niet in zien valt dat elke informatie omtrent de persoonlijke omstandigheden van Danikovic c.s. tijdens de luchtacties, zoals informatie omtrent hun rang en functie, afstuit op risico's van nationale veiligheid en dat Danikovic c.s. ook in hoger beroep, toen de NAVO-acties inmiddels waren beëindigd en het bedoelde argument zijn kracht derhalve had verloren, hun stellingen op dit punt niet hebben aangevuld.

21. Middel III is opgebouwd uit zeven onderdelen en is gericht tegen r.o. 9 van het bestreden arrest. In deze rechtsoverweging behandelt het Hof de vraag of, uitgaande van de veronderstelling dat de Staat door deel te nemen aan de militaire acties tegen de FRJ in strijd heeft gehandeld met zijn internationaalrechtelijke verplichtingen, Danikovic c.s. in kort geding voor de burgerlijke rechter stopzetting van die acties kunnen vorderen. Het Hof heeft deze vraag in ontkennende zin beantwoord op grond van de overweging dat noch in het geval van schending van art. 2 lid 4 Handvest noch in het geval van schending van regels van ongeschreven (dwingend) volkenrecht met een vergelijkbare strekking, een zodanige bevoegdheid kan worden aangenomen, aangezien dergelijke internationaalrechtelijke normen zich richten tegen staten en in beginsel slechts tussen staten rechtsgevolgen hebben.

22. Onderdeel 3.1 klaagt dat het Hof de grondslag van de vordering van Danikovic c.s. heeft misverstaan. De grondslag was niet dat de Staat "deelneemt aan militaire acties tegen de FJR", maar dat de Staat zich jegens Danikovic c.s. door poging tot moord en door schending van hun mensenrechten onrechtmatig heeft gedragen, aldus het middel.

23. Het onderdeel moet reeds wegens gebrek aan belang falen. Het Hof heeft de door het onderdeel bedoelde en beweerdelijk door het Hof miskende grondslag besproken in r.o. 19 van zijn arrest.

24. Onderdeel 3.2 bouwt kennelijk voort op onderdeel 3.1 en moet het lot daarvan delen.

25. Onderdeel 3.3 verwijt het Hof niet te hebben onderzocht of, zoals het Hof in r.o. 9 als mogelijkheid ook heeft opengesteld, schending van het agressieverbod door de Staat Danikovic c.s. aanspraak op schadevergoeding gaf.

26. Ook dit onderdeel zal niet tot cassatie kunnen leiden. Het verliest uit het oog dat de hier door het Hof besproken vordering I niet strekte tot schadevergoeding.

27. Onderdeel 3.4 klaagt dat het Hof heeft miskend dat, ook al zou juist zijn 's Hofs oordeel dat er geen aanwijzingen zijn van een ontwikkeling die ertoe zou kunnen leiden dat individuele personen voor de burgerlijke rechter van een van de aan het conflict deelnemende staten stopzetting van de vijandelijkheden zouden kunnen vorderen, zulks niet wegneemt dat de gedragingen van de Staat jegens individuele personen een onrechtmatige daad kunnen opleveren die de grondslag kan vormen voor een bevel door de burgerlijke rechter tot beëindiging van die gedragingen.

28. Het onderdeel mist feitelijke grondslag. Het Hof heeft niet miskend dat schending van het agressieverbod door de Staat ten opzichte van Danikovic c.s. een onrechtmatige daad kan opleveren en deswege grondslag kan vormen voor toewijzing van vordering I. In r.o. 19 van zijn arrest heeft het Hof deze grondslag onderzocht.

29. Onderdeel 3.5 bestrijdt als onjuist het oordeel van het Hof dat het voorschrift van art. 2 lid 4 van het Handvest van

de Verenigde Naties en regels van ongeschreven (dwingend) volkenrecht met een vergelijkbare strekking zich richten tegen staten en in beginsel slechts tussen staten rechtsgevolgen hebben.

30. Het onderdeel faalt omdat het oordeel van het Hof juist is. Naar algemeen aanvaarde opvatting richt het volkenrechtelijke agressieverbod, zoals vastgelegd in art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties, zich uitsluitend tot staten en kunnen uitsluitend staten de naleving van het verbod inroepen. Zie Bruno Simma (ed.), *The Charter of the United Nations. A Commentary*, 1995, Article 2 (4), blz. 115, MN 28 (A. Randelzhofer): "Thus the prohibition of the use of force indisputably only protects and is only addressed to states". Zie voorts Malcolm N. Shaw, *International Law*, 4th ed. 1997, blz. 182-184. Voor zover het onderdeel zich voorts keert tegen de motivering van 's Hofs oordeel in de tweede alinea van r.o. 9, faalt het evenzeer: waar het rechtsoordeel van het Hof juist is, faalt de klacht tegen de motivering van dat oordeel wegens gebrek aan belang.

31. Op de zojuist bedoelde grond strandt ook onderdeel 3.6, dat eveneens tegen de motivering van 's Hofs rechtsoordeel is gericht. Voor zover het onderdeel (opnieuw) de stelling betreft dat het Hof heeft miskend dat schending van het agressieverbod door de Staat ten opzichte van Danikovic c.s. een onrechtmatige daad kan opleveren en deswege grondslag kan vormen voor toewijzing van vordering I, faalt het op dezelfde grond als onderdeel 3.4.

32. Onderdeel 3.7 mist zelfstandige betekenis naast de eerder besproken onderdelen van middel 3.

33. Middel 4 keert zich in drie onderdelen tegen het oordeel van het Hof, in r.o. 11 en 12 van het bestreden arrest, dat Danikovic c.s. niet binnen het toepassingsgebied van het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten

(IVBPR) en het Europees Verdrag inzake de Rechten van de Mens (EVRM) vallen en dat hen daarom geen beroep toekomt op art. 6 IVBPR onderscheidenlijk art. 2 EVRM.

34. Onderdeel 4.1 klaagt dat de interpretatie van het Hof van deze mensenrechtenverdragen onaanvaardbaar en rechtens onjuist is, omdat - zo begrijp ik - niet aangenomen mag worden dat deze verdragen een (formeel) beperkt toepassingsgebied hebben.

35. Het onderdeel berust op een onjuiste rechtsopvatting en moet daarom falen. Zowel het IVBPR (art. 2) als het EVRM (art. 1) kent een beperkt formeel toepassingsgebied. Zie wat het EVRM betreft HR 30 maart 1990, NJ 1991, 249 nt. AHJS en HR 15 april 1994, NJ 1994, 576. Zie voorts par. 80 van de hierna te noemen Bankovic-uitspraak van het EHRM: "The Convention was not designed to be applied throughout the world, even in respect of the conduct of Contracting States".

36. Onderdeel 4.2 neemt stelling tegen 's Hofs oordeel dat Danikovic c.s. ten tijde van de militaire acties niet binnen de rechtsmacht van Nederland vielen en dat evenmin sprake was van effectieve zeggenschap ("effective control") van de Staat over het gebied waar de luchtacties plaatsvonden, zodat Danikovic c.s. niet binnen het toepassingsgebied van het EVRM, zoals omschreven in art. 1 EVRM, vallen.

37. Het onderdeel stuit af op rechtspraak van het EHRM. In zijn uitspraak van 12 december 2001, Appl. no. 52207/99, inzake Bankovic e.a. tegen België e.a., heeft het EHRM de klacht van vijf onderdanen van de FRJ tegen zeventien NAVO-lidstaten wegens inbreuk op rechten gewaarborgd door art. 2, 10 en 13 EVRM als gevolg van de NAVO-bombardementen op het gebouwen van de Radio Televizije Srbije op 23 april 1999 niet-ontvankelijk verklaard op de grond dat de aangeklaagde Staten geen rechtsmacht uitoefenden over klagers in de zin van art. 1 EVRM en ook van "effective control" geen sprake was. Het onderhavige geval is op de relevante punten vergelijkbaar met

het door het EHRM berechte geval. 's Hofs oordeel is derhalve juist.

38. Onderdeel 4.3 faalt wegens gebrek aan belang omdat het zich richt tegen een ten overvloede door het Hof gegeven overweging.

39. Middel 5 klaagt in twee onderdelen over de verwerping door het Hof, in r.o. 13 van het bestreden arrest, van het beroep van Danikovic c.s. op art. 6 van het Handvest van de Internationale Militaire Rechtbank behorende bij de op 8 augustus 1945 tot stand gekomen Overeenkomst voor de vervolging en bestraffing van de groote oorlogsmisdadigers van de Europeesche As (Trb. 1946, 14) (Handvest van Neurenberg). Het oordeel van het Hof berust op de overweging dat bedoeld Handvest niet van toepassing is op mogelijke oorlogsmisdaden begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de FRJ en op de overweging dat, zo moet worden aangenomen dat de in art. 6 van het Handvest opgenomen beginselen normen van volkenrechtelijk gewoonterecht zijn, de naleving van dergelijke normen door de Staat niet in kort geding door individuele personen kan worden gevorderd.

40. Onderdeel 5.1 keert zich tegen de tweede grond waarop 's Hofs oordeel berust en betoogt dat deze grond geen steun vindt in het recht.

41. Het onderdeel faalt. Het oordeel van het Hof dat de internationaalrechtelijke normen als waarvan hier sprake is (het verbod tot het initiatief nemen tot of het voeren van een aanvalsoorlog) zich richten tot staten en dat individuele personen de naleving daarvan voor de burgerlijk rechter niet kunnen vorderen, is juist. Ik verwijs naar hetgeen hierboven is aangetekend bij middel 3.

42. Onderdeel 5.2 betoogt dat, anders dan het Hof heeft geoordeeld, de beginselen van art. 6 van het Handvest van Neuren-

het door het EHRM berechte geval. 's Hofs oordeel is derhalve juist.

38. Onderdeel 4.3 faalt wegens gebrek aan belang omdat het zich richt tegen een ten overvloede door het Hof gegeven overweging.

39. Middel 5 klaagt in twee onderdelen over de verwerping door het Hof, in r.o. 13 van het bestreden arrest, van het beroep van Danikovic c.s. op art. 6 van het Handvest van de Internationale Militaire Rechtbank behorende bij de op 8 augustus 1945 tot stand gekomen Overeenkomst voor de vervolging en bestraffing van de groote oorlogsmisdadigers van de Europeesche As (Trb. 1946, 14) (Handvest van Neurenberg). Het oordeel van het Hof berust op de overweging dat bedoeld Handvest niet van toepassing is op mogelijke oorlogsmisdaden begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de FRJ en op de overweging dat, zo moet worden aangenomen dat de in art. 6 van het Handvest opgenomen beginselen normen van volkenrechtelijk gewoonterecht zijn, de naleving van dergelijke normen door de Staat niet in kort geding door individuele personen kan worden gevorderd.

40. Onderdeel 5.1 keert zich tegen de tweede grond waarop 's Hofs oordeel berust en betoogt dat deze grond geen steun vindt in het recht.

41. Het onderdeel faalt. Het oordeel van het Hof dat de internationaalrechtelijke normen als waarvan hier sprake is (het verbod tot het initiatief nemen tot of het voeren van een aanvalsoorlog) zich richten tot staten en dat individuele personen de naleving daarvan voor de burgerlijk rechter niet kunnen vorderen, is juist. Ik verwijs naar hetgeen hierboven is aangetekend bij middel 3.

42. Onderdeel 5.2 betoogt dat, anders dan het Hof heeft geoordeeld, de beginselen van art. 6 van het Handvest van Neuren-

berg naar de huidige stand van het volkenrecht deel uitmaken van het *ius cogens*, zodat niet valt in te zien dat deze beginselen niet van toepassing zouden kunnen zijn op mogelijke oorlogsmisdrijven begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de FRJ.

43. Het onderdeel mist feitelijke grondslag. Het Hof heeft niet geoordeeld dat de bedoelde beginselen/normen geen deel uitmaken van het volkenrecht, doch heeft geoordeeld dat de naleving daarvan door de Staat niet door individuele personen in kort geding voor de burgerlijke rechter kan worden gevorderd.

44. Middel 6 richt zich met verschillende klachten tegen de verwerping door het Hof, in r.o. 14 van het bestreden arrest, van het beroep van Danikovic c.s. op art. 8 van de Wet oorlogstrafrecht (WOS). ' Hofs oordeel berust op de overweging dat de strafbepaling van dit artikel niet ziet op het agressie/interventieverbod, doch op de wijze waarop de oorlog wordt gevoerd (het "*ius in bello*"), ongeacht of de oorlog op zichzelf rechtmatig of onrechtmatig is.

45. Het middel klaagt allereerst dat het Hof ten onrechte een scheiding aanbrengt tussen het "*ius ad bellum*" en het "*ius in bello*".

46. De strekking van de klacht is mij niet geheel duidelijk geworden. Ik stel voorop dat de onderscheiding tussen "*ius ad bellum*" en "*ius in bello*" in de literatuur gebruikelijk is. Zie bijv. Yoram Dinstein, *The Distinctions between War Crimes and Crimes against Peace*, in: Dinstein & Tabory, *War Crimes in International Law*, 1996, blz. 2; Militair straf- en tuchtrecht, losbl., Inleiding Oorlogstrafrecht, aant. 1 (N. Keijzer en E. van Sliedregt). Voor zover het middel wil betogen dat de onderscheiding irrelevant is, omdat schending van het "*ius ad bellum*" (schending van het agressieverbod) een in art. 8 WOS strafbaar gestelde overtreding van het "*ius in bello*" ople-

vert, gaat het uit van een onjuiste rechtsopvatting; art. 8 WOS stelt schending van het agressieverbod niet strafbaar. Zie G.L. Coolen, Militair straf- en strafprocesrecht, 3e dr. 2000, blz. 118-120. Voor zover het middel wil betogen dat alle handelingen gepleegd ter uitvoering van een in strijd met het agressieverbod gevoerde oorlog per se in strijd zijn met het "ius in bello", gaat het eveneens uit van een onjuiste rechtsopvatting; het "ius in bello" heeft betrekking op de regels waaraan men zich bij het voeren van een oorlog heeft te houden, ongeacht of het recht om oorlog te voeren bestond.

47. De tweede klacht van middel 6, die zich richt tegen 's Hofs overwegingen in het eerste gedeelte van de tweede alinea van r.o. 14, faalt wegens gebrek aan belang, nu het Hof daar een oordeel geeft over een vordering die Danikovic c.s. hadden kunnen instellen, maar niet hebben ingesteld.

48. Middel 7 valt uiteen in vijf onderdelen.

49. De onderdelen 7.a en 7.b keren zich tegen hetgeen het Hof heeft overwogen in het tweede gedeelte van de tweede alinea van r.o. 14. Het Hof onderzoekt daar de vraag of (afgezien van de zojuist bedoelde hypothetische vordering ook) vordering I kan worden toegewezen, indien de stellingen van Danikovic c.s. aldus moeten worden gelezen dat zich tijdens de militaire acties tegen de FRJ schendingen van art. 8 WOS voordeden. Het Hof heeft de vraag in ontkennende zin beantwoord. Voor toewijzing zou volgens het Hof slechts grond zijn indien aannemelijk zou zijn dat de Staat tot dergelijke overtredingen opdracht geeft of desbewust toelaat, dan wel het militair optreden niet anders dan met systematische overtredingen van deze aard kan worden uitgevoerd. Voor zover Danikovic c.s. dat al hebben gesteld, zijn die stellingen door de Staat gemotiveerd betwist, aldus het Hof dat hieraan toevoegt dat dit kort geding zich niet leent voor het uitgebreide feitenonderzoek dat nodig zou zijn om de stellingen van Danikovic c.s. ten gronde te beoordelen.

50. Onderdeel 7.b keert zich tegen de laatstbedoelde gedeelte van 's Hofs overwegingen en acht deze overweging rechtens onjuist, dan wel onbegrijpelijk of in elk geval onvoldoende gemotiveerd. Daartoe betoogt het onderdeel dat het hier, anders dan het Hof heeft overwogen, gaat om door de Staat onbestreden stellingen van Danikovic c.s. en dat inmiddels duidelijk is geworden, zoals blijkt uit de talrijke door Danikovic c.s. in het geding gebrachte producties, dat door de NAVO-acties slechts geringe schade is toegebracht aan militair materieel, doch op grote schaal civiele doelen zijn vernietigd of beschadigd.

51. In zijn rechtsklacht faalt het onderdeel. Het oordeel van het Hof berust op uitleg van de gedingstukken en kan, feitelijk als het is, in cassatie op juistheid niet worden getoetst. Ook de motiveringsklacht komt mij niet aannemelijk voor. Het onderdeel verliest uit het oog dat het Hof slechts heeft onderzocht of de President vordering I terecht heeft afgewezen, uitgaande van de toestand ten tijde van de uitspraak in eerste aanleg. Hetgeen nadien zou zijn gebleken over de gevolgen van de NAVO-acties is, gelet op de door het Hof in acht genomen beperking van zijn onderzoek, niet ter zake dienend.

52. Het vorenstaande brengt mee dat ook onderdeel 7.a, dat zich keert tegen het eerste gedeelte van 's Hofs overwegingen, moet falen. Het mist belang.

53. Onderdeel 7.c leest tussen r.o. 14 en r.o. 16 een tegenstrijdigheid. Het onderdeel berust op een verkeerde lezing van het bestreden arrest. Het verliest uit het oog dat de bedoelde passage in r.o. 14 betrekking heeft op onder andere de situatie dat het militair optreden als geheel niet anders dan met systematische overtredingen van het "ius in bello" kan plaatsvinden (in welk geval naar 's Hofs oordeel een bevel aan de Staat om het militair optreden geheel te beëindigen op zijn plaats zou kunnen zijn), terwijl r.o. 16 betrekking heeft op

de situatie dat het militair optreden gedeeltelijk gericht is tegen civiele doelen (in welk geval naar 's Hofs oordeel slechts een bevel aan de Staat om de aanvallen strikt te beperken tot militaire doelen op zijn plaats zou zijn). Van een tegenstrijdigheid is geen sprake. Het onderdeel faalt.

54. De onderdelen 7.d en 7.e richten zich tegen hetgeen het Hof in r.o. 15 en 16 heeft overwogen met betrekking tot het beroep van Danikovic c.s. op schending door de Staat van het voorschrift van art. 52 lid 2 van het Aanvullend Protocol (Protocol I) bij de Verdragen van Genève: de Staat zou zijn aanvallen niet strikt tot militaire doelen hebben beperkt. Het Hof heeft deze grondslag voor vordering I verworpen op grond van de overweging dat schending van bedoeld voorschrift hoogstens zou kunnen leiden tot een bevel aan de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doelen te beperken, hetgeen evenwel niet is gevorderd.

55. De klachten van de onderdelen 7.d en 7.e komen erop neer dat het Hof zich ten onrechte, gelet ook op de stelling van Danikovic c.s. dat zij als burgers van de FRJ ook worden getroffen door de vernietiging van de civiele infrastructuur van hun land, heeft onthouden van een oordeel met betrekking tot de vraag of de Staat zijn aanvallen niet strikt tot militaire doelen beperkte.

56. De klachten falen wegens gebrek aan belang, nu niet wordt bestreden 's Hof oordeel dat, indien juist is dat de Staat van het voorschrift van art. 52 lid 2 van het bedoelde Protocol heeft geschonden, dit hoogstens kan leiden tot een bevel aan de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doeleinden te beperken, en evenmin wordt bestreden 's Hofs oordeel dat een zodanig bevel door Danikovic c.s. niet is gevorderd.

57. Middel 8 beklagt zich over schending van het recht doordat het Hof, veronderstellenderwijs ervan uitgaande dat de Staat door deel te nemen aan de militaire acties tegen de FRJ

de situatie dat het militair optreden gedeeltelijk gericht is tegen civiele doelen (in welk geval naar 's Hofs oordeel slechts een bevel aan de Staat om de aanvallen strikt te beperken tot militaire doelen op zijn plaats zou zijn). Van een tegenstrijdigheid is geen sprake. Het onderdeel faalt.

54. De onderdelen 7.d en 7.e richten zich tegen hetgeen het Hof in r.o. 15 en 16 heeft overwogen met betrekking tot het beroep van Danikovic c.s. op schending door de Staat van het voorschrift van art. 52 lid 2 van het Aanvullend Protocol (Protocol I) bij de Verdragen van Genève: de Staat zou zijn aanvallen niet strikt tot militaire doelen hebben beperkt. Het Hof heeft deze grondslag voor vordering I verworpen op grond van de overweging dat schending van bedoeld voorschrift hoogstens zou kunnen leiden tot een bevel aan de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doelen te beperken, hetgeen evenwel niet is gevorderd.

55. De klachten van de onderdelen 7.d en 7.e komen erop neer dat het Hof zich ten onrechte, gelet ook op de stelling van Danikovic c.s. dat zij als burgers van de FRJ ook worden getroffen door de vernietiging van de civiele infrastructuur van hun land, heeft onthouden van een oordeel met betrekking tot de vraag of de Staat zijn aanvallen niet strikt tot militaire doelen beperkte.

56. De klachten falen wegens gebrek aan belang, nu niet wordt bestreden 's Hof oordeel dat, indien juist is dat de Staat van het voorschrift van art. 52 lid 2 van het bedoelde Protocol heeft geschonden, dit hoogstens kan leiden tot een bevel aan de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doeleinden te beperken, en evenmin wordt bestreden 's Hofs oordeel dat een zodanig bevel door Danikovic c.s. niet is gevorderd.

57. Middel 8 beklagt zich over schending van het recht doordat het Hof, veronderstellenderwijs ervan uitgaande dat de Staat door deel te nemen aan de militaire acties tegen de FRJ

in strijd heeft gehandeld met zijn internationaalrechtelijke verplichtingen, Danikovic c.s. iedere rechtsbescherming heeft onthouden tegen de opzet van de Staat om hen met onrechtmatig geweld naar het leven te staan.

58. Het middel zal niet tot cassatie kunnen leiden. Nog daargelaten dat het Hof niet heeft vastgesteld dat bij de Staat de opzet aanwezig was om Danikovic c.s. met onrechtmatig geweld naar het leven te staan, zodat het middel feitelijke grondslag mist, geeft het middel niet aan in welk opzicht het Hof het recht heeft geschonden, zodat het middel niet voldoet aan de aan een cassatieklacht te stellen eisen. Voor zover het middel wil betogen dat het Hof op de door Danikovic c.s. ingeroepen regels van nationaal en internationaal recht de ingestelde vorderingen had behoren toe te wijzen en dat het Hof, door zulks na te laten, zich daarom heeft schuldig gemaakt aan schending van het recht, mist het middel zelfstandige betekenis naast de reeds eerder besproken middelen.

59. Middel 9 verwijt het Hof schending van art. 48 (oud) Rv, doordat het Hof, nadat het tot het oordeel was gekomen dat de door Danikovic c.s. ingeroepen rechtsregels onvoldoende grondslag bieden voor toewijzing van het gevorderde, heeft nagelaten de rechtsgronden aan te vullen.

60. Ook dit middel is tevergeefs voorgesteld. Het voldoet niet aan de aan een cassatiemiddel te stellen eisen, nu het niet aangeeft welke rechtsgronden het Hof ambtshalve had moeten aanvullen.

De conclusie strekt tot verwerping van het beroep.

De Procureur-Generaal
bij de Hoge Raad der Nederlanden,

H O G E R A A D D E R N E D E R L A N D E N

CONCLUSIE VAN REPLIEK

in de zaak van:

rolnr.: 01/0027
29 maart 2002

1. ALEKSANDER DANIKOVIC
2. RADOMIR ZIKOVIC
3. VLADIMIR KOSTIC
4. FILIP GAVRIC
5. MILORAD SESLJIA
6. MIJA SESLIJA
7. MILE MIGAILOVIC

allen ingezetene van de Republiek Servië, Federale Republiek
Joegoslavië, en aldaar woonachtig

eisers tot cassatie

advocaat: mr. B.D.W. martens

tegen

DE STAAT DER NEDERLANDEN

(Ministeries van Algemene Zaken,
Buitenlandse Zaken en Defensie)

gevestigd in Den Haag

verweerder in cassatie

advocaat: mr. G.J.H. Houtzagers

Eisers in cassatie doen zeggen voor repliek:

De oorlog als het ultieme kwaad en als de hoogste prioriteit van de wereldgemeenschap

1. Op geen enkele wijze geeft de Staat er blijk van zich te realiseren met de oorlog tegen Joegoslavië bezig geweest te zijn met een buitengewoon ernstige zaak. Waarbij het, voor zover hierbij inderdaad sprake was van een agressie-oorlog, ging om schuld aan de meest ernstige vorm van misdadigheid die naar internationaal recht denkbaar is.

2. Een aantal generaties van de wereldbevolking heeft zich sinds de Eerste Wereldoorlog, maar vooral ook na de Tweede Wereldoorlog, tot het uiterste ingespannen om, zoals het in de preambule van het Handvest van de Verenigde Naties tot uitdrukking wordt gebracht, de 'gesel van de oorlog' uit te bannen.

3. Met dat laatste wordt tot uitdrukking gebracht dat oorlog zich altijd keert tegen mensen, en dat juist dezen altijd op grote schaal van oorlog op het slachtoffer zijn.

3. Uiteindelijk is, onder grote eenstemmigheid van de voltallige wereldgemeenschap, een uitgebreid stelsel van internationaal recht tot uitbanning van de 'gesel van de oorlog' tot stand gebracht.

De Staat der Nederlanden in zijn streven naar marginalisering van de rechtsbescherming tegen 'de gesel van de oorlog'

4. De oorlog, die mede door de Staat der Nederlanden tegen Joegoslavië werd gevoerd - dit in weerwil van het vaste voornemen van de wereldgemeenschap om als buiten de wet gesteld voor altijd terzijde te schuiven -, staat haaks op deze ontwikkeling, die hecht verankerd is in de internationale rechtsvorming.

5. Niettemin vallen van de Staat der Nederlanden over deze oorlog slechts geluiden van ronkende tevredenheid te signaleren.

Dit ongeacht het feit dat met deze oorlog duidelijk een trendbreuk wordt aangebracht in een rechtsontwikkeling van bijna een eeuw lang.

6. Daarbij ervaart de Staat der Nederlanden het in de afgelopen eeuw tot stand gekomen rechtsstelsel tot uitbanning van oorlog en agressie, en de bescherming tegen oorlog en tegen de daarmee gepaard gaande verschrikkingen waarop door de bevol-

kingen en de leden daarvan een beroep zou kunnen worden gedaan, klaarblijkelijk in hoofdzaak alleen maar als lastig.

7. In dit verband ziet de Staat der Nederlanden er kennelijk geen been in om te pogen de beschermende werking die van het in de afgelopen decennia tot stand gebrachte stelsel uit gaat zoveel mogelijk afbreuk te doen.

De Staat stelt daartoe feitelijk, dat als het aan hem ligt, nergens in dit stelsel enige rechtstreekse werking te bespeuren zou zijn, waarop enige eis van de bevolking en leden daarvan tot rechtsbescherming gebaseerd zou kunnen worden.

8. Voor enigerlei in rechte gestelde eis van rechtsbescherming en schadevergoeding, in welke vorm dan ook is, is in de optiek van de Staat der Nederlanden nergens plaats.

De Staat der Nederlanden maakt er daarentegen zijn streven van om de rechter - dat wil dus zeggen: de rechtsbescherming - ook overigens zo ver mogelijk buiten de deur te houden.

9. Hierin past ook het feit dat de Staat der Nederlanden een beoordeling of er sprake is van een agressie-oorlog, en daarmee van volkenrechtelijk onrechtmatig handelen, kortweg als aan een rechterlijk oordeel onttrokken wenst te beschouwen.

10. De Staat verwijst naar de rechterlijke autoriteit van het Internationaal Gerechtshof. Maar gaat daarbij wijselijk niet in op de door eisers in de cassatiemiddelen aan de orde gestelde gegevens dat 1. Joegoslavië terzake van deze oorlog hoogstwaarschijnlijk geen partij kan zijn bij dit IGH, zodat dit Hof voor eisers in casu volstrekt betekenisloos is; 2. ook overigens te allen tijde individuele personen geen beroep kunnen doen op dit Hof, zodat individuele gelaedeerden als gevolg hiervan te allen tijde afhankelijkheid zouden zijn van de bereidwilligheid tot tussenkomst van de staat in kwestie; en 3. individuele schadeclaims onmogelijk kunnen worden ge-effectueerd middels het IGH.

11. Behoudens het aan de rechter onttrokken achten van een oordeel of er sprake is van rechtmatigheid bij het entameren van een oorlog door de Nederlandse regering, beweert de Staat der Nederlanden in dit verband ook nog dat de eigen Wet Oorlogsstrafrecht voor het handelen van de Staat zelf geen betekenis zou hebben, in dier voege dat de Staat in rechte voor schending hiervan niet aangesproken zou kunnen worden.

De Staat der Nederlanden op zijn weg terug naar oorlog als voortzetting van de politiek met andere middelen

12. Van deze oorlog tegen Joegoslavië doet de Staat der Nederlanden bovendien nog opmerken onder 3.5 van de schriftelijke toelichting:

"Die beslissing [i.e. om deze oorlog te gaan voeren] is een beslissing van de Staat op het gebied van buitenlandse

politiek en defensie. Op dit gebied komt de Staat van oudsher een ruime beleidsvrijheid toe.
(...)

Het beleid van de Staat op het gebied van de buitenlandse politiek en defensie hangt in sterke mate af van politieke afwegingen. Het is niet aan de burgerlijke rechter deze politieke afwegingen te maken. Een grote terughoudendheid van de burgerlijke rechter is derhalve geboden."

Ook hier is het pogen om de rechter zover mogelijk op afstand zetten in het kader van de betrokkenheid van de Staat bij oorlog, alsmede met betrekking tot de rechtsgevolgen voor de bevolking en leden hiervan, weer volop troef.

13. De nieuwe wind die de Staat der Nederlanden wil laten waaien wordt in dit verband ook treffend tot uitdrukking gebracht in de eerste zinsnede in het hierboven weergegeven citaat, inhoudelijk luidende dat de beslissing van de Staat der Nederlanden om oorlog te gaan voeren een beslissing zou zijn op het gebied van buitenlandse politiek en defensie, en daarmee op gebieden waarop de Staat een ruime beleidsvrijheid claimt.

14. Eisers zouden veronderstellen dat aan de beslissing van de Staat der Nederlanden om al dan niet oorlog te gaan voeren primair een rechtsoordeel en grondslag ligt, althans behoort te liggen. Namelijk primair een oordeel over de rechtmatigheid van een eventuele oorlog(s-deelname). Een rechtsoordeel dat bovendien op juistheid zou moeten worden (kunnen) getoets.

15. Maar de Staat der Nederlanden wil daar niet aan, en reduceert een besluit om oorlog te gaan voeren tot een politiek besluit. Waar de rechter buiten zou moeten blijven.

16. Dat primair met een dergelijk besluit fundamentele rechtsvragen geroemd zijn, wordt daarmee door de Staat der Nederlanden in vergaande mate verhuld. Klaarblijkelijk wordt dit door de Staat alleen maar als lastig ervaren.

17. Voor de Staat der Nederlanden is de bekommernis van de afgelopen eeuw van de volkerengemeenschap met betrekking tot de rechtsaspecten van oorlog - en de daarmee gepaard gaande pogingen om oorlog zoveel mogelijk buiten de wet te plaatsen - blijkbaar alweer een gepasseerd station.

17. Voor de Staat der Nederlanden is oorlog - opnieuw - een zaak van politiek. En daarmee is Nederland terug bij af. Terug in de 19e eeuw, bij het adagium van Von Clausewitz dat oorlog moet worden beschouwd als een voortzetting van de politiek met andere middelen.

18. Effectueerbare rechtsbescherming voor hen die 'de gesel van de oorlog' hebben te ondergaan, hoort daar niet bij. Evenmin als welke rechterlijke pottenkijkerij dan ook.

Rechtsstatelijkheid en bescherming en waarborging van mensenrechten ondergeschikt gemaakt aan politieke opportuniteit

19. Juist is de constatering door de Staat der Nederlanden in de schriftelijke toelichting onder 3.5 dat '[h]et beleid van de Staat op het gebied van buitenlandse politiek en defensie in sterke mate [afhangt] van politieke overwegingen' en dat '[h]et niet aan de burgerlijke rechter [is] deze politieke afwegingen te maken'. Maar in plaats van zich daarmee naar de Drentse heil te laten verbannen, zou dit de rechter juist des te alerter moeten maken met betrekking tot de vraag of, juist als gevolg van deze politieke afwegingen, de rechtsstatelijke aspecten daarbij niet op ontoelaatbare wijze in de knel komen.

20. Zo is het natuurlijk onloochenbaar dat met de door de Staat der Nederlanden in verband met de oorlog tegen Joegoslavië genomen besluiten en de uitvoering daarvan - waar de rechter volgens de Staat zich in vergaande mate buiten heeft te houden - niet alleen uiterst belangrijke rechtsregels en rechtsbeginselen zijn gemoeid, maar dat daarbij ook kardinale mensenrechten in het geding zijn.

21. De eis, gesteld door de Staat der Nederlanden, dat de rechter zich in vergaande mate buiten de besluiten en de gevolgen hiervan inzake de oorlog tegen Joegoslavië heeft te houden, aangezien dit een zaak van buitenlandse politiek zou zijn, brengt treffend in beeld welke positie van vergaande betekenisloosheid de Staat aan het mensenrechten-aspect hiervan toekent, nu de Staat kennelijk oorlog wenst te gaan herwaarderen als een politiek middel.

Het onbegrijpelijke vostrekte voorbijgaan door de Staat en de feitenrechter aan de producties van eisers, onder het oordeel dat desondanks deze bewijsmiddelen voldoende zouden zijn betwist

22. Eisers hebben in hun producties uitvoerig gedocumenteerd wat de verschrikkelijke oorlogs-gevolgen zijn van deze 'militaire luchtacties'. Uitdrukkelijk wordt hier - opnieuw - naar deze - onweersproken - producties verwezen.

23. Om duidelijk in beeld te brengen dat 's-Hofs waardering van dit uitvoerige bewijsmateriaal onbegrijpelijk is, en dat evenzeer onbegrijpelijk is dat het Hof zou kunnen stellen dat hier sprake zou zijn geweest van een 'gemotiveerde betwisting' door de Staat, alsmede om de onbegrijpelijkheid te onderstrepen van het feit dat het Hof in zijn arrest wél expliciete aandacht schenkt aan het enkele rapport van de Prosecutor van het Joegoslavië Tribunaal over de rechtmatigheid van bepaalde oorlogshandelingen van de NAVO, maar niet - om bijvoorbeeld

maar eens wat te noemen - aan het door eisers als produktie 21 overgelegde rapport van Amnesty International over dit onderwerp, willem eisers hier de voor hun stellingen belangrijke produkties nog eens uitdrukkelijk opsommen:

- 2A Rapportage "Collateral damages " - more than 1000 dead civilians (dit aantal is recentelijk uiteindelijk gebleken nog veel hoger te liggen) - destruction of facilities of power generation
- 2B Provisional Assessment of civilian casualties and destruction - Yugoslav Government
- 2C Chronology of crimes and dishonor by NATO - report
- 2D Information on the consequences of NATO aggression in the field of health care and protection - Serbian Government
- 3 Indictment with respect to NATO's war crimes
- 4A NATO-Bombardments; Consequences for the environment and human settlements - UNEP-Report
- 4B Appeal with regard to the environmental consequences of NATO's bombardments
- 4C Okologische Folgen der NATO-bombardierung - Serbian government
- 5A Artikelen-compilatie over de gevolgen van het gebruik van verarmd uranium bij de NAVO-bombardementen
- 5B Verslag rapport van NAVO-secretaris Robertson aan VN-Secretaris Kofi Anan over de locaties van verarmd uranium in Joegoslavië als gevolg van de NAVO-bombardementen
- 6 Verslag Amerikaanse fact-finding commission over de humanitaire situatie in Kosovo tijdens de NAVO-oorlog
- 7 Days of Terror - Rapport over de terreur tegen de niet-Albanese bevolking na de NAVO-oorlog tegen Joegoslavië
- 8 Albanian terrorism culminated after arrival of KFOR - publicatie
- 9 Terrorist and other acts of violence in Kosovo - report dated 20-1-2000 by Serbian Government
- 10 The Kosovo Cover-Up; Newsweek May 2000
- 17 NATO Airstrikes against Yugoslavia and international law and morality - paper

- 20 'Humanitaire Interventie' - Rapport van de Adviesraad International Vraagstukken en van de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken
- 21 'NATO/Federal Republic of Yugoslavia - "collateral damage or unlawful killing ? - Violations of the Laws of War by NATO during Operation Allied Force' - Report Amnesty International June 2000
- 22 'Clusterbommen - NAVO wierp verboden explosieven' - Elsevier 11-3-2000
- 23 'Kosovo one year on' - NATO-report by NATO secretary Robertson - april 2000
- 24 Artikelen-compilatie over de terreur tegen de niet-Albanese bevolkingsgroepen in Kosovo na machtsovername door NATO
- 25 Artikelen-compilatie over het mislukken van de zgn. 'humanitaire doelstelling' van de NAVO-oorlog
- 26 January 2000 Report by Amnesty International with regard to the general situation in Kosovo
- 27 Artikelen-compilatie over de onwil van de NAVO-landen om de multi-ethniciteit in Kosovo in stand te houden
- 28 Artikelen-compilatie over de valse NAVO-voorstellingen m.b.t. aantallen Albanese slachtoffers door Joegoslavië
- 29 Artikelen-compilatie over de kwade opzet van de NAVO om met Joegoslavië in oorlog te komen
- 34 'NATO Crimes in Yugoslavia' - 2 delen; Witboek van de Joegoslavische regering over de gevolgen van de NAVO-bombardementen van de burgerbevolking in Joegoslavië
- 35 'Den Haag verrast door keus burgerdoelen' - perspublicatie
- 37 'Gedenkbuch - Helden der Vaterlandes' - rapportage over militaire slachtoffers NAVO-agressie - Joegoslavische Regering

24. Producties die de Staat der Nederlanden kennelijk als lucht wenst te beschouwen en die dan ook in processu in het luchtledige zijn blijven hangen.

Maar waarvan de inhoud, bij gebrek aan gemotiveerde betwisting door de Staat der Nederlanden, desalniettemin als in rechte vaststaand had moeten worden beschouwd.

25. Door nochtans een dergelijke weerspreking achterwege te laten, hebben de rechters met hun afwijzende oordelen in de

beide feitelijke instanties een politiek statement afgegeven, in plaats van zich door het recht te laten leiden. Reeds hierom kan 's-Hofs arrest geen stand houden.

Versluierend taalgebruik door de Staat over de Nieuwe Oorlog als stap tot beïnvloeding van rechtsoordelen

26. Bij de hierboven uiteengezette 'nieuwe' benadering van oorlog door de Staat der Nederlanden hoort ook een nieuwe retoriek. Media-strategen bepalen het taalgebruik. Consequent wordt daarin het ware karakter van de 'nieuwe' oorlogen verhuld in wollig taalgebruik.

27. Zo wordt stelselmatig vermeden om deze oorlog tegen Joegoslavië, waarin - naar wat van algemene bekendheid is - door de NAVO-landen een groter explosief vermogen werd ingezet als gedurende de gehele Tweede Wereldoorlog door de geallieerden tegen Duitsland werd gebruikt, ook als oorlog te betitelen. In plaats daarvan wordt door de Staat der Nederlanden en zijn bondgenoten systematisch gesproken van 'de militaire luchtacties tegen Joegoslavië'.

28. Het door Westerse spin-doctors vormgegeven mystificerende taalgebruik inzake oorlog, waarin de verschrikkingen van het oorlogsbedrijf van hun werkelijke dimensies worden ontdaan, heeft niet alleen ten doel de publieke opinie te beïnvloeden, maar wordt door de Staat der Nederlanden evenzeer benut om rechtsoordelen tot stand te brengen.

29. Cruciale rechtsoordelen terzake worden op die manier mede bepaald door de voorstelling van zaken dat eigenlijk van een oorlog niet kan worden gesproken, en dat het hier, in plaats van om oorlogsverschrikkingen die over Joegoslavië en zijn bevolking werden gebracht, meer ging om een soort pedagogische koestering van 'Milosevic'.

30. Nu wat wordt aangeduid als 'de luchtacties tegen Joegoslavië', in het daarvan in het Westen geschapen beeld, mijlenver zou afstaan van wat in het Handvest van de Verenigde Naties wordt aangeduid als 'de gesel van de oorlog', durft de Staat het vervolgens aan om dan te stellen - overigens zonder enige feitelijke of juridische onderbouwing - dat deze oorlog en de gevolgen hiervan niet onrechtmatig zouden zijn jegens alle Joegoslavische burgers, ook niet als het hier zou gaan om een onrechtmatige agressie-oorlog.

31. De Staat der Nederlanden neemt het gemanipuleerde beeld van deze oorlog, aldus virtueel ontdaan van al zijn werkelijke dimensies van verschrikkingen, dan vervolgens te baat om ook nog eens de stelling aan te gaan dat deze oorlog, als onrechtmatige agressie-oorlog, zelfs niet onrechtmatig zou zijn jegens alle Joegoslavische militairen. Wederom zonder enige feitelijke of juridische onderbouwing.

32. Ten onrechte heeft het Hof klaarblijkelijk in datzelfde virtuele beeld van de oorlog, waaruit alle verschrikkingen zijn weggemanipuleerd, aanleiding gezien van hetzelfde standpunt uit te gaan als hier door de Staat wordt gepredikt.

33. Ten onrechte heeft, in het licht van de hierbij aan de orde zijnde rechtvragen en van de terzake door eisers ingenomen stellingen, het Hof het daarbij zelfs niet nodig geacht om dit oordeel te expliciteren, laat staan dat het Hof de moeite heeft genomen dit oordeel te motiveren.

De stellingen van eisers herschreven, om ze vervolgens gemakkelijker te kunnen laten afdoen

34. De Staat schroomt voorts niet om een tenminste misleidende voorstelling te geven van de stellingen van eisers, waar hij onder 4.2. van de schriftelijke toelichting stelt dat eisers zouden betogen dat het in een oorlog onvermijdelijk de bedoeling zou zijn om de 'de inwoners' van het aangevallen land nadeel toe te brengen en in hun persoon aan te tasten.

Waarna de Staat vervolgens onder 4.4 de aldus herschreven stellingen van eisers te lijf gaat, aanvoerende dat de Staat uitdrukkelijk betwist het oogmerk te hebben gehad 'de ingezetenen' van de FRY schade toe te brengen en dat het Hof kennelijk de zienswijze deelt dat bij oorlogvoering in strijd met het agressieverbod niet eo ipso het oogmerk voorstaat om 'de ingezetenen' te benadelen.

35. Eisers hebben echter helemaal niet gesteld dat het in een oorlog onvermijdelijk de bedoeling zou zijn om 'de inwoners' of 'de ingezetenen' van het aangevallen land schade toe te brengen of in hun persoon aan te tasten.

36. Wat eisers, die in hun stellingen uitdrukkelijk een onderscheid maken tussen **combattanten** en **non-combattanten** en die de totaal verschillende positie van deze beide categorieën in een situatie van gewapend conflict hebben benadrukt, wél hebben gesteld is:

- dat de militairen van een aangevallen staat in een situatie van oorlog onvermijdelijk het doelwit vormen;
- dat zij in een situatie van **rechtmatige** oorlog niet alleen het **natuurlijk** doelwit zijn van aanvallen, maar ook - doorgaans - het **legitieme** doelwit vormen, behoudens in geval van disproportionaliteit, het gebruik van verboden wapens en van verboden methoden van oorlogvoering;
- dat het derhalve in de natuur van de oorlog ligt - en als zodanig een ervaringsgegeven is zo oud als de mensheid zelf - dat in geval van oorlog bij de aanval-

- lende partij het oogmerk voorstaat om de militairen van de aangevallen staat nadeel toe te brengen en in hun persoon aan te tasten;
- dat dit dan ook niet verder als zodanig door eisers bewezen hoeft te worden, doch dat het daarentegen juist aan de Staat zou zijn om aan te tonen dat dit hier nu juist in déze oorlog, dan wel met betrekking tot déze specifieke eisers, anders zou liggen;
 - dat naar opgaaf van de Joegoslavische regering ruim 1000 militairen als gevolg van de NAVO-agressie gesneuveld zijn, hetgeen de aannname rechtvaardigt dat een veelvoud hiervan als gevolg hiervan gewond is geraakt;
 - dat het oogmerk om militairen van de tegenpartij nadeel toe te brengen en in hun persoon aan te tasten weliswaar een - doorgaans - gelegitimeerd oorlogsdoel vormt in een situatie van een rechtmatige oorlog, maar dat dit totaal anders ligt in een situatie van een onrechtmatige agressie-oorlog;
 - dat in een situatie van een onrechtmatige agressie-oorlog onmogelijk kan worden volgehouden dat de militairen van de aangevallen staat een gelegitimeerd oorlogsdoel zouden vormen;
 - dat dit dus ook voor eisers geldt in de door het Hof gepleegde aannahme dat hier sprake zou zijn geweest van een onrechtmatige agressie-oorlog;
 - dat de burgerbevolking van de aangevallen staat nimmer tot inzet mag worden gemaakt van aanvallen en dat in geval van een onrechtmatige agressie-oorlog de militairen van de aangevallen staat op gelijke voet bescherming van het recht toekomt als de burgerbevolking;
 - dat de NAVO-agressors, waaronder de Staat der Nederlanden, echter bovendien de burgerbevolking en burgerobjecten geenzins hebben ontzien, hetgeen eisers met een veelvoud van - door de staat onweersproken gelaten - bewijsstukken hebben gestaafd,
 - dat de NAVO-agressors zich daarenboven schuldig hebben gemaakt aan volstrekt disproportioneel wapengeweld, hetgeen eveneens, onweersproken, met tal van bewijsstukken is gestaafd;
 - dat niet alleen de burgerbevolking als gevolg hiervan werd geslachtofferd en onrechtmatigerwijs in de waagschaal werd gesteld, maar dat ook de militairen, waaronder eisers, als gevolg van dit niet-onderscheidend en disproportioneel oorlogsgeweld met extra gevaren werden geconfronteerd en dat zij ook daardoor in die

zin extra werden benadeeld, nu de verwoesting van de infrastructuur van hun land, diens voorzieningen, bestaansmiddelen en hulpbronnen, uiteraard ook voor hen, als burgers en ingezetenen van de FRY, verder desastreuze consequenties heeft.

37. Door deze stellingen van eisers kreupel te maken, meent de Staat ze gemakkelijker te kunnen afdoen.

Klinkklare leugens en huichelachtigheid van de Staat ten aanzien van zijn ware bedoelingen ten aanzien van eisers als Joegoslavische militairen tijdens de NAVO-oorlog tegen Joegoslavië

38. De Staat voert de huichelachtigheid over de werkelijke dimensies van oorlog ten top, waar hij, onder 5.3 van de schriftelijke toelichting, vlakweg meent te kunnen ontkennen dat hij eisers, als militairen in dienst van de FRY, naar het leven heeft gestaan en ronduit loochent er ook anderszins op uit te zijn geweest om hen in hun persoon aan te tasten.

39. Diezelfde volstreckte hypocrisie zien we terug onder 4.5 van de schriftelijke toelichting, waar wordt beweerd dat dat de Staat al eerder zou hebben ontkend dat hij 'er middels de oorlogshandelingen op uit was om hen van het leven te beroven of anderszins uit te schakelen' en onder 6. 2 van de toelichting, waar de Staat brutaalweg ontkent dat van een bedoeling om eisers te vermoorden en anderszins in hun mensenrechten aan te tasten sprake was.

40. Klaarblijkelijk moeten de maandenlange bombardementsvluchten, die dag en nacht doorgingen, met meer dan 30.000 sorties en waarbij een groter explosief vermogen werd ingezet dan in de hele Tweede Wereldoorlog het geval was, en waarbij - zoals door eisers, onweersproken door de Staat, met tal van bewijsmiddelen is geschraagd - onder anderen ook nog sprake was van het gebruik op grote schaal van clusterbommen en van munitie met verarmd uranium, gezien worden als pogingen om het Joegoslavische leger, waaronder eisers, onder de kin te kriebelen.

41. En is het feit dat meer dan 1000 militairen zijn omgekomen, met - naar valt aan te nemen - een veelvoud daarvan aan gewonde soldaten, te wijten geweest aan het feit dat zij daarbij gestorven zijn van het lachen.

42. Aan het feit dat de Staat der Nederlanden, gezamenlijk en in vereniging met de andere NAVO-bondgenoten, het op hen gemunt zou kunnen hebben gehad, kan het immers, naar de Staat meent te mogen beweren, niet gelegen hebben. Want daarvan was, zo zegt de Staat, geen sprake.

43. En zo introduceert de Staat der Nederlanden dan, voor het eerst in de geschiedenis van de mensheid sinds Kaïn en Abel, een geheel nieuw type oorlog.

Een type oorlog waarin het, voor het eerst in de geschiedenis, niet de expliciete bedoeling is om combattanten van tegenpartij fysiek uit te schakelen, en ze daartoe dan ook naar het leven te staan.

44. Een dergelijke huichelachtige kwebbelarij is alles verblindend. Zo'n voorbeeldloze schijnheiligheid over het wezenlijke karakter van de oorlog roept alleen maar een kramp van wwerzin op.

Kafka op en top: de gekozen objecten van vernietiging moeten bewijzen dat hun vernietigers op hun vernietiging uit waren

45. Het is daarbij van een Kafka-eske dimensie dat eisers, als soldaten in oorlogstijd maandenlang het doelwit van een nooit eerder in de geschiedenis samengetrokken vernietigingsapparaat, zouden hebben te bewijzen dat de Staat der Nederlanden, tesamen en in vereniging met de andere NAVO-landen, erop uit was om hen uit te schakelen.

Het Hof laat eisers zonder enige rechtsbescherming tegen pogingen van de Staat om hen onrechtmatigerwijs te vernietigen

46. De Staat der Nederlanden draait er voorts om heen, als het gaat om te responderen op de vaststelling van eisers, dat het arrest van het Hof eisers tegen onrechtmatige pogingen om hen met grof wapengeweld uit te schakelen zonder rechtsbescherming laat.

47. Onder 11.2 verwijst in dat verband de Staat naar ronduit imaginaire voorzieningen, waar hij stelt:

"In de tweede plaats is de conclusie van eisers dat zij geen enkele rechtsbescherming zouden kunnen inroepen bij de Nederlandse rechter onjuist. Het hof heeft nu juist aangegeven voor welke voorzieningen onder welke voorwaarden plaats zou zijn".

De rechtsregel die het Hof had behoren aan te vullen

48. En daarmee komt dan tegelijkertijd de vraag aan de orde, die de Staat stelt onder 12.1 van de schriftelijke toelichting: de vraag welke rechtregel het Hof ambtshalve had moeten aanvullen.

Dat is dan uiteraard de rechtsregel die eisers bescherming vermag te bieden tegen het tegen hen gerichte onrechtmatige geweld van de Staat der Nederlanden.

Het recht op schadevergoeding - aanname van psychische schade bij dreiging van wapengeweld naar Nederlands recht

49. Over de door eisers gevorderde schadevergoeding valt nog dit te zeggen.

Het is hier ter lande een vaste praktijk dat, wanneer iemand het slachtoffer is geworden van een bedreiging met een vuurwapen, het Schadefonds Geweldsmisdrijven, indien daarop door de betrokkene een beroep wordt gedaan, zonder meer tot uitkering overgaat.

Dit zonder een nader onderzoek in te stellen of er inderdaad psychiese schade als gevolg hiervan is opgetreden.

50. De achtergrond hiervan is dat de praktijkervaringen hebben uitgewezen dat een bedreiging met een vuurwapen strijk en zet dermate traumatiserend werkt, dat zonder meer aangenomen dient te worden dat psychische schade daarvan het gevolg is.

51. Des te meer heeft dit te gelden voor de maandenlange bedreigingen met het, als onrechtmatig te betitelen, meest extreme en grootschalige wapengeweld, waaraan eisers in cassatie onderhevig zijn geweest.

Onrechtmatig wapengeweld in het kader van 'de gesel van de oorlog' en psychische schade

52. Middels dit onrechtmatige wapengeweld werd maandenlang - zoals de preambule van het Handvest van de Verenigde Naties dit betitelt - 'de gesel van de oorlog' rechtstreeks en direkt over hen gebracht.

Deze 'gesel van de oorlog' behoort - en daar is mondiaal eenstemmigheid over - tot de ergst denkbare verschrikkingen.

53. Deze verschrikkingen vormen reeds op zichzelf een voldoende grondslag voor de gevorderde schadevergoeding.

De onvermijdelijke psychische schade die deze verschrikkingen met zich mee hebben gebracht voor eisers, die onder voordurende dreiging van bombardementen hebben moeten leven en die ook allen, meer of minder van dichtbij, zulke bombardementen hebben meegemaakt, treedt steeds duidelijker aan het daglicht. Zoals met name ook van de eisers Radomir Zikovic, Mile Migajlovic en Vladimir Kostic al eerder expliciet is vermeld.

54. Ook valt zeker niet uit te sluiten dat de in de beide feitelijke instanties als eiser opgetreden Goran Vasic fysiek het slachtoffer is geworden van dit - onrechtmatige - wapengeweld.

Grondslagen van de schadeclaims

55. De geëiste schadevergoedingsbedragen moeten in dit verband beschouwd worden als primair een marginale vergoeding voor de geleden - en nog te lijden - immateriële schade. Terwijl zij voorts, secundair, ook kunnen gelden als een tegemoetkoming in de medische kosten die aangewend moeten worden om de geleden schade aan de gezondheid te bestrijden, dan wel voor de kosten die gemaakt zullen moeten om tenminste nog enigzins de rechtstreekse en indirecte materiële gevolgen van de oorlog te doen verlichten.

56. Eisers beroepen zich, terzake van de gevorderde schadevergoeding, niet alleen - en zelfs niet primair - op artikel 3 van de IVe Haagse Conventie en artikel 91 van het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève. Dit hoewel eisers van oordeel zijn dat zij ook op basis van deze verdragsartikelen een individueel recht op schadevergoeding jegens de Staat der Nederlanden geldend kunnen maken, als voor het onrechtmatige oorlogsgeweld rechtstreeks medeverantwoordelijke partij.

57. Primair baseren zij hun recht op schadevergoeding op schending van hun fundamentele mensenrechten.

58. Het lijdt daarbij geen twijfel dat, naar de huidige stand van het volkenrecht, bij schending van mensenrechten de slachtoffers hiervan een eigen, individueel en zelfstandig vorderingsrecht tot schadevergoeding jegens de schendende Staat toekomt.

Dat hiervan sprake is, wordt thans algemeen aangenomen.

59. Bij hun eis tot schadevergoeding baseren eiser zich primair op deze rechtsontwikkeling, die voor hen een individueel vorderingsrecht op schadevergoeding bij ernstige mensenrechten-schendingen erkent.

Handhaafbaarheid van de fundamentele mensenrechten, ook indien de mensenrechtenverdragen daar niet in zouden voorzien

60. Met de strikte bescherming van de mensenrechten is een algemeen aanvaard rechtsprincipe gemoeid, dat beschouwd moet worden als deel uit te maken van het volkenrechtelijke gewoonterecht.

61. Dit laatste impliceert dat deze fundamentele mensenrechten ook dan te allen tijde door de rechter als handhaafbaar moeten worden aangemerkt, indien:

- deze fundamentele mensenrechten en hun bescherming niet expliciet in enig verdrag zouden zijn vastgelegd;
- zij wél in mensenrechten-verdragen zijn vastgelegd, maar deze mensenrechten-verdragen niet door enig bij mensenrechten-schendingen betrokken land worden onderschreven;
- de mensenrechten-verdragen waarin zij zijn vastgelegd wél door enig bij mensenrechten-schendingen betrokken land worden onderschreven, maar de handhaving van daarvan in bepaalde gevallen niet ingeroepen zou kunnen worden via de bepalingen van deze verdragen;
- de mensenrechten-verdragen waarin zij zijn vastgelegd wél door enig bij mensenrechten-schendingen betrokken staat worden onderschreven, maar deze verdragen ook overigens in bepaalde situaties van schendingen geen rechtsbescherming voor de gelaedeerden zouden vermogen te bieden.

62. Dat niemand willekeurig van het leven mag worden beroofd, geldt daarbij niet alleen als het meest vooraanstaande mensenrecht, maar moet tevens als een absoluut geldend recht worden beschouwd. Dat als zodanig bovendien tot het *ius cogens* behoort.

63. Wat als willekeurige beroving van het recht op leven moet worden beschouwd, wordt verder door het recht uitgemaakt.

Slechts rechtmatige oorlogshandelingen kunnen leiden tot niet-willekeurige inbreuken op het recht op leven of het dreigen daarmee

64. In oorlogsomstandigheden zijn inbreuken op het recht op leven, als gevolg van oorlogshandelingen, alleen dan niet als onrechtmatig aan te merken, indien een dergelijke inbreuk plaats zou vinden als gevolg van rechtmatige oorlogshandelingen.

Aldus wordt nog eens uitdrukkelijk bepaald in de artikelen 15 jo artikel 2 van Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

65. Aangenomen moet worden dat dit, *mutatis mutandis*, ook geldt voor inbreuken op andere mensenrechten, zoals bijvoorbeeld het recht op genot van eigendom, waarborging van de lichamelijke integriteit, etc.

66. Nu tot uitgangspunt wordt genomen dat het in de onderhavige situatie om een onrechtmatige agressie-oorlog zou gaan, kan daarbij van rechtmatige oorlogshandelingen geen sprake zijn geweest.

Zodat elke aanranding van het recht op leven, als gevolg van de oorlogshandelingen, dienovereenkomstig als een willekeurige beroving van het recht op leven dient te worden aangemerkt.

Dreiging met onrechtmatig wapengeweld op dezelfde voet onrechtmatig als het onrechtmatige wapengeweld zelf

67. Zoals ook in de Advisory Opinion van het Internationaal Gerechtshof inzake de rechtmatigheid van het dreigen met en het gebruik van kernwapens uitdrukkelijk wordt onderstreept, is het het dreigen met onrechtmatige oorlogshandelingen evenzeer onrechtmatig als het daadwerkelijk voltrekken daarvan. Beiden vormen immers een fundamentele schending van het agressieverbod.

Zie de Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, ICJ Reports 1996, 225 in de door eisers als prod. 4 in eerste aanleg overgelegde Nederlandse vertaling onder 47: indien in een gegeven geval het gebruik van geweld zelf onrechtmatig is - om welke reden dan ook dan is de dreiging om zulk geweld te gebruiken eveneens onrechtmatig.

68. Dit geldt dus ook voor de willekeurige bedreiging van het recht op leven van eisers, waaraan zij als gevolg van de onrechtmatige oorlogshandelingen onderworpen zijn geweest.

69. Mutatis mutandis geldt dit ook voor al hun andere mensenrechten, die in een oorlog op het spel komen te staan.

Recht op schadevergoeding, ook bij eventuele niet-toepasselijkheid van de majeure mensenrechten-verdragen

70. Indien dan ook, terzake van de bescherming van deze mensenrechten, waaronder eerst en voor alles het recht op leven, tegen onrechtmatige aanranding hiervan en tegen - evenzeer onrechtmatige - dreiging van aanranding hiervan, om de een of andere reden van formeel-juridische aard geen beroep zou kunnen worden gedaan op de meest vooraanstaande mensenrechtenverdragen, in casu het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en/of het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten, dan dient de rechter de bescherming van het recht om gevrijwaard te blijven van een willekeurige (bedreiging met) schending van het recht op leven in elk geval te baseren op de gewoonterechtelijke universele norm (van ius cogens), die aan deze verdragen ten grondslag ligt.

Opnieuw: de aanvulling van de rechtsgronden door de rechter - eventuele rechtsbasis voor de vorderingen in het nationale recht

71. Maar tevens had, zoals door eisers ook al in hun laatste cassatiemiddelen wordt aangevoerd, het Hof indien een dergelijk beroep niet op de bestaande mensenrechten-verdragen niet op gaan, in elk geval voorts ook nog dienen te onderzoeken of een dergelijk vorderingsrecht niet rechtstreeks zou voortvloeien uit andere rechtsgronden, waaronder - niet exclusief maar bepaald ook - het nationale recht.

72. In termen van nationaal recht is hier immers sprake van - onrechtmatige - aantasting van de grondwettelijk gewaarborgde persoonlijke integriteit en van, naar geldend Nederlands strafrecht, strafwaardige dreiging met en/of poging tot moord c.q. doodslag, dan wel dreiging en/of poging tot het toebrengen van ernstig lichamelijk letsel.

En het Hof had dan bepaald moeten onderzoeken of de aanspraken op schadevergoeding niet op deze grondslag als toewijsbaar behoorden te worden aangemerkt.

73. Dat het hier handelt om niet-Nederlanders, die buiten Nederlands territorium door de Staat in hun uitoefening van hun mensenrechten werden getroffen, doet hierbij aan aansprakelijkheid naar Nederlands recht geenszins af.

Waar het immers om gaat is dat de onderhavige rechtsschendingen, strafbaar naar Nederlands recht, als zodanig door de Nederlandse Staat werden begaan.

74. Door een dergelijk onderzoek niettemin achterwege te laten heeft het Hof het recht geschonden, nu voor een dergelijke toets door de rechter in ieder geval ook - onweersproken door de Staat - door eisers, in talrijke produkties, alle benodigde feiten waren aangedragen.

De volkenrechtelijke aansprakelijkheid van de Staat der Nederlanden voor al hetgeen door de militaire gezamenlijkheid van de NAVO aan oorlogsdoelwitten werd gekozen, aan oorlogsdoelen werd gesteld en aan oorlogsdaden werd verricht

76. Tenslotte willen eisers nogmaals terugkomen op de het feit dat, naar geldend volkenrecht, de Nederlandse Staat volledig verantwoordelijk en aansprakelijk is voor alle handelingen die in gezamenlijkheid met de NAVO-bondgenoten zijn bedreven.

77. Het is een algemeen aanvaard volkenrechtelijk principe dat, waar meerdere staten gemeenschappelijk handelen, zij ieder voor zich hiervoor verantwoordelijk en aansprakelijk zijn.

Zie hiervoor ook de bijdrage van Ago in "State Responsibility", A/CN 4/307/Add. 2. p 4; ILC Report 1978, p. 243.

78. Zeker wanneer, zoals in casu, niet te achterhalen is welke vliegtuigen en welke andere oorlogsmiddelen van welke NAVO-Staat waar en wanneer, rechtstreeks en fysiek, een (onrechtmatige) bedreiging vormden voor het leven en de persoonlijke integriteit van eisers, alsmede, rechtstreeks en fysiek, betrokken waren bij en regelrechte oorzaak vormden van aantasting van ook andere mensenrechten van eisers, waaronder het recht om gevrijwaard te blijven van bedreiging van de lichamelijke integriteit, en de aantasting van de sociale mensenrechten, waaronder met name ook het recht op bestaanszekerheid en toekomstperspectief, waarvan ook eisers de dupe zijn geworden als gevolg van het onrechtmatige oorlogsgeweld, zou het stellen van de eis dat eisers zouden hebben aan te geven - en in het verlengde daarvan: zouden hebben aan te tonen - in hoeverre nu juist Nederlandse oorlogsmiddelen hier regelrecht fysiek bij waren betrokken niet alleen geheel in tegenspraak zijn met het hierboven vastgestelde volkenrechtelijke beginsel. Maar zou een dergelijke eis er in casu bovendien onontkoombaar toe leiden dat het in de praktijk onmogelijk zou zijn om welke schade-aanspraak dan ook geldend te maken. Dit aangezien de concrete schade-veroorzaker niet te achterhalen zou zijn.

79. Bovendien zou, bij het stellen van een dergelijke eis, eraan voorbij worden gegaan dat in het kader van de artikel 9 van het NAVO-Verdrag alle NAVO-leden in de NAVO-raad gelijkbevoegd een stem hebben. Alle individuele NAVO-lidstaten behouden hun autonomie, hetgeen impliceert dat voortdurend ook voor alle belangrijke acties aan de individuele NAVO-lidstaten hun instemming gevraagd wordt.

80. Dit geldt dus onverkort voor de plannen voor wat wordt aangeduid als de 'luchtoperaties'. Dat alle NAVO-lidstaten zich daaraan ook individueel volledig hebben gecommitteerd, moet niet alleen verondersteld worden, maar is bovendien ook duidelijk feitelijk gegeven.

81. Alle NAVO-lidstaten zijn dan ook uitdrukkelijk ook nog eens op deze feitelijke basis individueel voor het gezamenlijke optreden verantwoordelijk. Het NAVO-plan voor deze 'luchtoperaties', waarin onderscheid werd gemaakt in verschillende fasen van optreden, werd immers expliciet door alle individuele NAVO-lidstaten geautoriseerd, toen op 8 oktober 1998 de NAVO toestemming werd verleend om eventueel in militair in actie te komen.

82. In de Duitse Bondsdag werd dit door de Bondsregering als volgt geformuleerd:

"Das Bündnis hat entschieden, den Eintritt einer humanitären Notlage durch den Einsatz von Streitkräfte abzuwenden. Der NATO-Rat hat die Operationspläne für begrenzte

en in Phasen durchzuführende Luftoperationen am 8. Oktober 1998 abschliessend gebilligt und hat nach Zustimmung der Mitglieder der Allianz den Einsatz autorisiert."
(13. Wahlperiode, Drucksache 13/11469)

en:

"Die NATO, die Luftkriegsoperationen geplant und geführt hat, war bei der Zielplanung auf die Zuarbeit der Nationen angewiesen, da sie nicht über eigene Aufklärungsmittel verfügt."
(14. Wahlperiode, Drucksache 14/1788, unter I, Seite 3)

en:

"Im vorliegenden Fall ist eine Situation zu beurteilen, bei der keinerlei Automatik für die Bundesrepublik Deutschland wirken kan. Vielmehr ist sie an allen Konsultationen und Beschlüssen im vollem Umfang mit einem Veto-recht für sich selbst beteiligt."
(Antwoord van de Duitse regering op de klacht tot deelneming aan onrechtmatig oorlogsgeweld bij het Bundesverfassungsgericht - antwoord van 30 maart 2000, Organstreitverfahren, BVerfG, 2 Senat, AZ: AZ: 2 BvE 6/99, p. 38)

en:

"Zielplanung und Zielauswahl sind im NATO-rahmen abgestimmt worden."
(14. Wahlperiode, Drucksache 14/5677, Antwort op vraag 42, S.35)

83. Ook hieruit blijkt onmiskenbaar dat alle NAVO-leden individueel hebben ingestemd met de gezamenlijkheid van het militaire optreden. En daarmee ook uitdrukkelijk in te stemmen hadden, wilde er überhaupt een basis zijn voor de oorlogvoering.

84. Dit accentueert en versterkt hun individuele verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid voor alles wat gezamenlijk werd ondernomen.
En daarmee de toerekenbaarheid van wat in dit gezamenlijke kader werd gepland en uitgevoerd aan elk der individuele lidstaten.
Waaronder dus uitdrukkelijk ook aan de Staat der Nederlanden.

Het Hof laat eisers met legen handen tegenover pogingen van de Staat om hen onrechtmatigerwijs te vernietigen, dan wel aan te tasten in hun persoon en hun overige mensenrechten onrechtmatigerwijs te schenden

85. Kernstelling van het Hof Den Haag in het bestreden arrest is dat er voor individuele gelaedeerden geen enkele rechtsbe-

scherming zou zijn in te roepen tegen de gevolgen van onrechtmatig oorlogsgeweld, waaronder de (bedreiging met) schending van het recht op leven, ook niet wanneer deze gevolgen worden uitgedrukt in termen van ernstige mensenrechten-schendingen.

86. Dit impliceert dat in het geval dat een Staat onrechtmatiggerwijs enige andere Staat de oorlog aan zou doen, de gelaedeerden van de daaruit voortvloeiende moord en doodslag, alsmede van de pogingen daartoe, geheel met lege handen zouden staan, als het erom gaat daartegen rechtsbescherming in te roepen.

87. Om de juridische absurditeit daarvan helder te maken, is in de schriftelijke toelichting (22-23 en 62-63) het voorbeeld geïntroduceerd van een Nederlandse agressie-aanval op Belgische militairen.

88. Niet valt aan te nemen dat het recht een dergelijk reusachtig hiaat zou bevatten.

Ook het Hof stemt in met het oordeel dat aan 'militair optreden dat niet anders dan met systematische schendingen van het recht kan worden uitgevoerd' een einde dient te worden gemaakt.

89. Blijkens het gestelde in rov. 14 in het bestreden arrest is ook het Hof klaarblijkelijk - terecht - van oordeel dat, indien het 'militair optreden niet anders dan met systematische overtredingen' van het recht kan worden uitgevoerd, de rechter niet anders kan doen dan op vordering van de hierbij direct betrokken eisers, hieraan een einde bevelen.

90. Indien uitgegaan wordt van de onrechtmatigheid van het oorlogsgeweld als in strijd zijnde met het ius ad bellum, zoals door het Hof in het bestreden arrest tot uitgangspunt wordt genomen, dan is elke vorm van 'militair optreden' daarmee eo ipso een systematische overtreding van het recht jegens degenen die daarvan het slachtoffer dreigen te worden

91. Het is onloochenbaar dat eisers behoren tot deze laatsgenoemde categorie.

92. Daarom geldt dan ook dat, zelfs indien het 's-Hofs oordeel omtrent het afwijzen van de claim van schadevergoeding stand zou kunnen houden, ook dan toch in elk geval blijft staan dat de President in eerste aanleg de vordering had behoren toe te wijzen.

Met conclusie tot: toewijzing van het cassatieberoep.

H O G E R A A D D E R N E D E R L A N D E N

SCHRIFTELIJKE TOELICHTING

in de zaak van:

rolnr.:01/0027

15 maart 2002

1. ALEKSANDER DANIKOVIC
2. RADOMIR ZIKOVIC
3. VLADIMIR KOSTIC
4. FILIP GAVRIC
5. MILORAD SESLIJA
6. MIJA SESLIJA
7. MILE MIGAILOVIC

allen ingezetene van de Republiek Servië,
Federale Republiek Joegoslavië, en aldaar
woonachtig

eisers tot cassatie

advocaat: mr. B.D.W. Martens

tegen

DE STAAT DER NEDERLANDEN

(Ministeries van Algemene zaken
Buitenlandse Zaken en Defensie)

gevestigd in Den Haag

verweerder in cassatie

advocaat: mr. G.J.H. Houtzagers

Eisers in cassatie doen zeggen bij wijze van schriftelijke toelichting:

I. Correctie verschrijving

1. Allereerst willen eisers in cassatie een verschrijving corrigeren in de cassatieschriftuur die aanleiding zou kunnen geven tot misverstand.

Op blz. 8 voorlaatste alinea:

"Dat zij alleen als gevolg van deze onrechtmatige intentie van de Staat...",

moet zijn:

"Dat zij allen als gevolg van deze onrechtmatige intentie van de Staat...".

II. Toelichting

II.a. algemene opmerkingen ten aanzien van de middelen 1, 2, 3, 7, 8 en 9, in onderlinge samenhang

2. Ten aanzien van de bovengenoemde middelen, in onderlinge samenhang, willen eisers nog het volgende aanvoeren.

3. Hoezeer het feit dat de Staat, als onderdeel van het NAVO-bondgenootschap, het oogmerk had om eisers nadeel toe te brengen, alsmede welke dimensies de realisering van dit oogmerk aannam - namelijk het usurperen van de feitelijke beschikkingsmacht over lijf en goed van met name ook eisers, en het daadwerkelijke uitoefenen van deze heerschappij over lijf en goed van eisers, een en ander niet alleen op zichzelf al ten gronde onrechtmatigerwijs, maar bovendien ook nog veelvoudig extra onrechtmatigerwijs, met name met systematische schending van fundamentele rechtsregels inzake gewapende conflicten, speciaal met structurele schending van het verbod om **niet-militaire doelen** aan te vallen, benevens structurele schending van het **proportionaliteitsbeginsel**, omtrent welke laatste onderdelen het Hof zich, ten onrechte, van een oordeel heeft menen te moeten onthouden -, zal hierna nog verder worden toegelicht onder 8 t/m 59.

4. De onder deze punten gemaakte opmerkingen strekken mede ter toelichting op het vierde middel, en zijn daarbij met name in dat kader ook ondergebracht.

5. Daarnaast dient ook hetgeen hier onder IV wordt aangevoerd in de punten 71 t/m 79 mede bezien te worden in het licht van deze middelen 1, 2, 3, 7, 8 en 9.

II.b. algemene opmerkingen ten aanzien van middel 4, in samenhang met andere middelen

6. Eisers in cassatie benadrukken nogmaals dat het feit dat de Europese Conventie voor de Rechten van de Mens in beginsel alleen van toepassing zou zijn op het territoire van de verdragsluitende staten niet betekent dat een verdragsstaat niet aansprakelijk kan zijn onder de Conventie voor daden van zijn organen die buiten zijn territoire zijn gepleegd.

7. Zo heeft de Europese Commissie bijvoorbeeld in zaak 1611/-62, X v. Bondsrepubliek Duitsland, Yearbook VIII (1965), p. 158 (163) beslist, dat in principe de daden van functionarissen van de Duitse ambassade in Marokko de aansprakelijkheid van de Bondsrepubliek met zich mee konden brengen, en werd Turkije verantwoordelijk gesteld voor de daden van zijn invasie-troepen op Cyprus in de zaken 6780/74 en 6950/75, Cyprus v. Turkije, Yearbook XVIII (1975), p. 82 (118-120).

8. Nu als gevolg van het volstreckte militaire overwicht dat de NAVO-landen, waaronder Nederland, in de lucht bezaten, zij tot in de verste uithoeken van Joegoslavië ongehinderd naar believen bombardementen konden uitvoeren - alsmede zodanige bombardementen ook daadwerkelijk overal waar het hun uitkwam naar believen uitvoerden -, een en ander zonder dat de Federale Republiek Joegoslavië dat kon verhinderen of zelfs maar bij machte was daaraan beperkingen op te leggen, usurpeerden de NAVO-landen, waaronder Nederland, daarmee in hoge mate rechtsmacht over ingezetenen van de FRY door feitelijk de beschikking te nemen over hun lijf en goed.

9. Althans gingen deze NAVO-landen, waaronder Nederland, door te gaan beschikken over lijf en goed van Joegoslavische burgers en militairen - een en ander door het recht te claimen om tot in de verste uithoeken van het land over te gaan tot intensieve bombardementen -, er daarmee in hoge mate toe over om in ieder geval feitelijke rechtsmacht uit te oefenen over de Joegoslavische burgers en militairen op het territoire van de FRY.

10. Hierbij moet in aanmerking worden genomen dat enerzijds door de Staat niet is betwist dat de NAVO-landen, waaronder Nederland, een dergelijk volstreckt militair overwicht beza-

ten - en ook daadwerkelijk uitoefenden - en dat zij deze macht daarbij ook gebruikten om inderdaad intensieve bombardementen uit te voeren tot in de verste uithoeken van het land. Zodat het uitoefenen van deze heerschappij vanuit de lucht over lijf en goed van de Joegoslavische burgers en militairen althans op die grond als tussen partijen vaststaand dient te worden aangenomen.

11. Terwijl echter anderzijds door de Staat wordt gesteld dat de NAVO-landen, waaronder Nederland, bij deze intensieve bombardementen door het gehele land zich beperkt zouden hebben tot uitsluitend - gelegitimeerde - militaire doelen.

12. Waarin alsdan de gevolgtrekking besloten zou kunnen liggen dat daarmee in elk geval van een onrechtmatigerwijs feitelijk uitoefenen van een heerschappij over lijf en goed van althans de Joegoslavische burgers geen sprake zou zijn geweest. Terwijl alsdan het uitoefenen van zulke feitelijke heerschappij vanuit de lucht over lijf en goed van de Joegoslavische militairen zou moeten worden beschouwd als het in enigerlei oorlogssituatie volkomen acceptabel tot gelding brengen van een militair overwicht, en daarmee aldus natuurlijk geenszins beschouwd zou kunnen worden als het uitoefenen van enigerlei vorm van onrechtmatigerwijs toegeëigende rechtsmacht over lijf en goed van de betrokken militairen.

13. Ook in een dergelijke geval is zulk een gevolgtrekking alsdan echter te enen male ten onrechte.

14. Allereerst geldt in casu als het - terechte - uitgangspunt van het Hof dat de oorlog een agressie-oorlog vormde, die onrechtmatigerwijs heeft plaatsgevonden. Dit betekent dan dat ook alle feitelijke oorlogshandelingen die de NAVO-landen in het kader van deze oorlog pleegden, alsmede hun gevolgen, ipso facto rechtens voor onrechtmatig moeten worden gehouden.

15. Dat geldt dan ook - en wel onverkort - voor oorlogshandelingen die zich beweerdelijk uitsluitend tot militaire doelen zouden hebben beperkt.

16. Met andere woorden: ook het uitsluitend richten van aanvallen op militaire doelen, waaronder Joegoslavische militairen, vormt alsdan, in de gegeven situatie van volstrekt militair overwicht, een onrechtmatigerwijs uitoefenen van heerschappij over lijf en goed van wat in casu dan als combattanten zouden zijn te beschouwen.

17. De Staat heeft zich daarentegen in eerdere rechtsgedingen echter op het standpunt gesteld dat ook uit een in strijd met het *ius ad bellum* geïnitieerde - d.w.z. in oorsprong onrechtmatige - oorlog - daarmee het oog hebbend op de onderhavige oorlog - op zichzelf rechtmatige oorlogshandelingen zouden kunnen voortspruiten. Waarbij dan bedoeld wordt op die oorlogshandelingen die op zichzelf niet in strijd zouden zijn met het *ius in bello*.

18. Maar zelfs indien de NAVO-landen, waaronder Nederland, bij het uitvoeren van de maandenlange intensieve bombardementen die tot in de verste uithoeken van het land plaatsvonden, zonder dat de Joegoslavië in staat was om daaraan ook maar op enigerlei wijze paal en perk te stellen, zich inderdaad beperkt zouden hebben tot uitsluitend militaire doelen, waaronder dus Joegoslavische militairen, in de zin van artikel 52 lid 2 van Protocol I, ook dan is hiermee alsdan sprake van een onrechtmatigerwijs uitoefenen van een arbitraire heerschappij - en daarmee van een geusurpeerde rechtsmacht - over lijf en goed van in casu dan de Joegoslavische combattanten, waaronder eisers.

19. Dat er in vergaande mate sprake was van zulk een feitelijke uitoefening van rechtsmacht over lijf en goed van de betrokken militairen blijkt alleen al uit het feit dat als gevolg van de NAVO-bombardementen ruim 1000 Joegoslavische militairen gedood.

Zoals, onweersproken, namens eisers is gesteld.

Een en ander gebaseerd op Joegoslavische regeringsbronnen.

En onbekend aantal soldaten, naar aangenomen mag worden een veelvoud van het aantal gesneuvelden, is daarbij gewond geraakt.

20. En ook deze Joegoslavische militairen zijn daarbij de hierna nog nader te bespreken verdere gevolgen van deze machtsuitoefening als gevolg in algemene zin van deze bombardementen deelachtig geworden. Zoals verlies van materiële welvaart, bestaanszekerheid, toekomstperspectief, etc. Er is hiermee dan ook sprake van het deelachtig zijn van aantasting van sociale grondrechten.

21. Dat een dergelijke vorm van uitoefening van feitelijke rechtsmacht over lijf en goed van de Joegoslavische militairen middels oorlogshandelingen die uitsluitend zouden zijn gericht tegen militaire doelen, in een zodanige situatie van een onrechtmatige agressie-oorlog niet als rechtmatig kan worden aangemerkt, en dus ook alsdan volstrekt niet kan worden geduid als het, naar de regels van het recht met betrekking tot gewapende conflicten, volstrekt legitiem tot gelding brengen van een militair overwicht, kan als volgt worden toegelicht.

22. Een voorbeeld om dit duidelijk te maken.

Indien Nederland vandaag of morgen, in strijd met het *ius ad bellum*, België aan zou vallen - je weet het vandaag de dag maar nooit! -, en zich bij deze aanvallen strikt zou beperken tot militaire doelen in de zin van artikel 52 lid 2 van Aanvullend Protocol I bij de Verdragen van Genève - laten we zeggen tot bepaalde kazernes van het Belgische leger die voor de defensie van België van cruciale betekenis zijn -, en wel een en ander zodanig dat daarbij weliswaar honderden Belgische soldaten worden gedood en gewond, maar zelfs geen enkele collaterale schade wordt aangericht aan de burgerbevolking - iedereen weet immers, na de oorlog tegen de Federale Republiek Joegoslavië hoe trots we kunnen zijn op de onvolprezen trefze-

kerheid van onze F-16's ! -, dan wil de Staat dus beweren dat, aangezien de gevolgen van deze agressie, namelijk het verwoesten van deze kazerne-complexen en het doden en verwonden van honderden Belgische militairen, binnen de begrenzings van het *ius in bellum* zouden zijn gebleven, deze oorlogshandelingen en hun gevolgen voor rechtmatig zouden moeten worden versleten.

23. Als het om België gaat, dringt de absurditeit en juridische onhoudbaarheid van een dergelijke stellingname onmiddellijk tot een ieder door.

Als het om Joegoslavië gaat, kost het echter plotseling, *mirabile dictu*, aanzienlijke moeite om het kwartje te doen vallen !

24. Van het, naar de regels van het recht inzake gewapende conflicten, tot gelding brengen van een op zichzelf als legitiem te beschouwen militair overwicht kan dus alsdan, met betrekking tot het uitoefenen van de feitelijke macht over lijf en goed van Joegoslavische *combattanten* in de onderhavige situatie van volstreekte militaire overmacht van de NAVO-landen, gelet op het fundamentele *onrechtmatige* karakter van de oorlog, niet worden gesproken.

25. Hier is dan ook onmiskenbaar sprake van het, *arbitrair* en *onrechtmatigerwijs*, uitoefenen van feitelijke rechtsmacht over lijf en goed.

In casu, indien uitgegaan zou worden van de juistheid van de claim van de Staat dat alleen militaire doelen zouden zijn aangevallen, over lijf en goed van de Joegoslavische *combattanten*, waaronder dus eisers.

26. Maar de claim dat de NAVO-landen het tot gelding brengen van hun feitelijke heerschappij in Joegoslavië vanuit de lucht over lijf en goed van ingezetenen inderdaad beperkt zouden hebben tot *militaire doelen* en daarbij, behoudens in gevallen van 'collateral damage', het uitoefenen van deze heerschappij niet zouden hebben uitgestrekt over de levens, gezondheid, eigendommen, bestaansvoorwaarden en andere subjectieve rechten van de Joegoslavische *burgerbevolking*, wordt door de Staat echter wel gedaan, maar wordt niettemin tevergeefs voorgesteld.

27. De NAVO-landen, waaronder Nederland, hebben bij hun maandenlange bombardementen op grote schaal, die vaak dag en nacht doorgingen - naar onweersproken door eisers is aangetoond aan de hand van westerse bronnen -, gedurende circa 35.000 aanvalsvluchten, slechts een fractie van het militaire potentieel van de Federale Republiek Joegoslavië weten uit te schakelen, naar westerse schatting ongeveer 14 tanks, 18 pantservoertuigen en 20 stuks artillerie.

Een en ander zoals ook nog eens in de cassatie-schriftuur wordt benadrukt. (blz. 23)

28. Nogmaals: dit gegeven wordt door de Staat op geen enkele wijze weersproken.

De Staat beperkt zich tot het daar tegenover stellen van de enkele bewering dat er uitsluitend aanvallen op militaire doelen zouden zijn uitgevoerd en dat er hoogstens sprake is geweest van 'collateral damage'.

Maar dat kan onmogelijk als een serieuze weerspreking worden opgevat.

29. Een dergelijk verweer kan niet serieus worden genomen. En wel om meerdere redenen.

30. Allereerst wordt iedere onderbouwing door de Staat hier achterwege gelaten.

Ook het 'Final Report to the Prosecutor by the Committee to Review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia' kan niet als een zodanige onderbouwing hiervan worden opgevat.

Dit aangezien dit rapport uitsluitend focust op een aantal geselecteerde aanvallen, met forse aantallen burgerslachtoffers als gevolg, die indertijd in de publiciteit stof hebben doen opwaaien, maar voor het overige het systematische vernietigings-karakter van de aanvallen op de civiele infrastructuur geheel buiten de vraagstelling en het onderzoek houdt.

31. Ten tweede kan dit niet als een serieus verweer worden opgevat, nu de - onweersproken - cijfers wat betreft buiten gevecht gesteld Joegoslavisch gevechtsmaterieel natuurlijk de vraag doen rijzen wat dan wél bij deze 35.000 aanvallen is getroffen, als het niet Joegoslavisch legermaterieel was !

32. Ten derde wordt zo geheel voorbij gegaan aan het feit dat eisers zelf daarop al een uitvoerig antwoord hebben gegeven. Zij hebben een groot aantal produkties overgelegd, waaruit duidelijk wordt wat er dan wél bij deze 35.000 aanvalsvluchten werd getroffen.

Namelijk scholen, ziekenhuizen, nutsgebouwen, overheidsgebouwen, verkeersknooppunten, stations, bruggen, fabrieken, en talloze andere voor de economie, gezondheidszorg, onderwijs, cultuur en bestuur van belang zijnde objecten.

33. Gedetailleerde overzichten hiervan zijn als produkties in het geding gebracht.

Niet alleen onweersproken door de Staat, maar door deze zelfs geheel onbesproken gelaten.

34. Bij de bombardementen, gericht op de vernietiging van de Joegoslavische civiele infrastructuur, welke hebben plaatsgevonden, werd voor ruim honderd miljard gulden schade aangericht aan deze civiele infrastructuur van het land, naar - zo is onweersproken door eisers gesteld - door onafhankelijke westerse economen wordt geraamd.

35. Ten vierde is door de Staat deze documentatie omtrent de aangerichte verwoestingen van de civiele infrastructuur noch in zijn algemeenheid weersproken, noch de verwoesting/aan-

tasting van enig specifiek daarbij aangeduid object in het bijzonder.

36. In dit verband gaat het natuurlijk bovendien niet aan dat het Hof het enige stuk dat omtrent deze kwestie door de Staat in het geding is gebracht, en waarvan nota bene de relevantie door eisers gemotiveerd is betwist, desondanks, en zonder op deze betwisting in te gaan, in het arrest uitdrukkelijk bewijswaarde toekent, maar aan de grote aantallen produkties zijdens eisers, die in dit verband zijn opgebracht en welke door de Staat geheel onweersproken zijn gelaten, volstrekt voorbij meent te kunnen gaan.

37. Er is dan ook geen enkele reden waarom de civiele rechter, zelfs rekening houdend met het feit dat het hier om kort geding gaat, niet gewoon de juistheid van de door eisers gestelde omvang van de verwoestingen, door de NAVO-bombardementen toegebracht aan de civiele infrastructuur van Joegoslavië, rechtens zou hebben aan te nemen.

38. Ten vijfde komt daar komt dan nog bij dat ook daarom reeds het verweer van de Staat dat uitsluitend militaire doelen zouden zijn aangevallen niet zonder meer in rechte kan worden gevolgd, aangezien de Staat kennelijk gemakshalve maar voorbij gaat aan het feit dat niet elk 'militair doel' dat in het spraakgebruik min of meer deze betiteling krijgt, inderdaad ook kan worden beschouwd als een 'militair doel' in de zin van het recht inzake gewapende conflicten.

39. Ingevolge de nadere definiëring van artikel 52 lid 2 Protocol I kan een 'militair doel' immers alleen al zodanig worden betiteld, indien aan een drietal voorwaarden wordt voldaan, namelijk 1. het aan te vallen object dient een daadwerkelijke bijdrage te leveren tot de krijgsv verrichtingen; 2. met de aanval daarop dient een duidelijk militair voordeel te behalen te vallen en 3. dat duidelijke militaire voordeel moet dan bovendien ook nog 'onder de omstandigheden van dat moment' zijn te verwerven.

40. Niet valt in te zien hoe de vernietiging van scholen, ziekenhuizen, bruggen, allerlei soorten fabrieken, nutsinstellingen, openbare gebouwen en veel infrastructurale voorzieningen, etc., zoals gedetailleerd weergegeven in de door eisers bijgebrachte producties, in het algemeen aan deze cumulatieve criteria zou voldoen, zodat het verweer van de Staat dat de aanvallen zich uitsluitend tot militaire doelen zouden hebben beperkt ook alleen al reeds daarom zonder meer diende te worden gepasseerd.

41. Ten zesde komt daar tenslotte nog bij dat zelfs als alle doelen die door de NAVO-landen, waaronder Nederland, werden aangevallen en verwoest inderdaad als militaire doelen in de zin van artikel 52 lid 2 Protocol I zouden mogen worden betiteld - hetgeen dus uitdrukkelijk niet het geval is -, dan nog daaruit niet, althans niet zonder meer, zou mogen worden afgeleid dat het aanvallen hiervan te allen tijde als rechtma-

tig en in overeenstemming met het recht inzake gewapende conflicten zou moeten worden beschouwd.

42. Beslissend is daarvoor immers voorts tenslotte ook nog, behoudens de vraag of daarbij niet gebruik is gemaakt van verboden oorlogsmiddelen en verboden methoden van oorlogvoering, de vraag of daarbij rekening is gehouden met het vereiste van de **proportionaliteit**.

43. Zoals in de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof van 8 juli 1996 inzake de rechtmatigheid van het dreigen met of het gebruik van kernwapens nog eens uitdrukkelijk wordt onderstreept, moet met dit vereiste van **proportionaliteit** te allen tijde rekening worden gehouden, zelfs in een situatie van uitoefening van het recht op zelfverdediging.

44. In deze uitspraak van het Internationaal Gerechtshof wordt in dit verband onder 41 overwogen:

"Dat de uitoefening van het recht tot zelfverdediging onderworpen is aan de voorwaarden van noodzakelijkheid en proportionaliteit is een regel van internationaal gewoonterecht. Zoals het Hof heeft verklaard in de zaak betreffende de **Militaire en paramilitaire activiteiten in en tegen Nicaragua** (Nicaragua tegen de Verenigde Staten van Amerika) (I.C.J. Reports 1986, p. 94, par. 176): "er bestaat een uitdrukkelijke regel die zegt dat zelfverdediging alleen maatregelen rechtvaardigt die proportioneel zijn met de gewapende aanval., een regel die reeds lang gevestigd is in het internationale gewoonterecht."

45. Indien zulk een regel dat bij aanvallen te allen tijde rekening moet worden gehouden met het vereiste van de **proportionaliteit** zelfs al geldt in het geval van gerechtvaardigde zelfverdediging, hoeveel te meer dan in een dergelijke situatie als de onderhavige, waarin voor de aanvallende staten, waaronder Nederland, van gerechtvaardigde zelfverdediging in elk geval in het geheel geen sprake is geweest !

46. In de rechtsgedingen in de beide feitelijke instanties is de Staat volstrekt niet ingegaan op de door eisers met nadruk aan de orde gestelde schending van het **proportionaliteitsbeginsel**, waarmee de NAVO-oorlog tegen Joegoslavië gepaard is gegaan.

47. Maar ook de rechtsprekende instanties hebben zich aan een uitspraak hieromtrent onttrokken.

48. Ten onrechte, aangezien de vraag naar de **proportionaliteit**, evenzeer als de vraag of en in hoeverre de aangevallen doelen daadwerkelijk konden worden beschouwd als 'militaire doelen' in de zin van artikel 52 lid 2 Protocol I, en de vraag of en in hoeverre er eventueel van verboden wapenssystemen, dan wel verboden methoden van oorlogvoering gebruik is gemaakt, onmiskenbaar deel uitmaakte van het in rechte voorliggende probleem.

49. Eisers verwijzen ook hier nog eens uitdrukkelijk naar de talrijke en omvangrijke produkties, die zij zowel in eerste als in tweede instantie in het geding hebben gebracht.

Met name de produkties die betrekking hebben op de slachtoffer-aantallen van de NAVO-oorlog, de gekozen doelen, de aangerichte vernietigingen en de gevolgen hiervan in termen van economische schade voor het land, schade aan het milieu, verlies van werkgelegenheid, aantasting van het voorzieningenniveau, schade aan het onderwijs, vermindering van welvaart en aantasting van toekomstperspectief voor de bevolking als geheel en voor de individuele leden van de bevolking als zodanig.

50. Nu wat louter op grond van de ervaringswetenschap reeds voor een ieder van algemene bekendheid was - het feit namelijk dat maandenlang intensief is gebombardeerd, het feit dat daarbij aan de Joegoslavische infrastructuur zeer grote schade is toegebracht en het gegeven dat daarbij, zoals in alle kranten heeft gestaan, naar het oordeel van onafhankelijke westerse economen voor meer dan 100 miljard gulden directe schade is toegebracht aan de Joegoslavische civiele infrastructuur - op zichzelf voor een ieder reeds meer dan een uitdrukkelijk vermoeden scheidt dat deze bombardementen zich duidelijk niet tot 'militaire doelen' in de zin van artikel 52 lid 2 Protocol I hebben beperkt, en duidelijk gepaard zijn gegaan met een overschrijding van het proportionaliteitsbeginsel, had het Hof dan ook, nu ook overigens de hieromtrent door eisers overgelegde produkties door de Staat zijn besproken noch weersproken, zonder meer van de juistheid van hetgeen op dit stuk door eisers wordt gesteld dienen uit te gaan.

51. Althans had het Hof bepaald deze produkties, dan wel hetgeen daarin wordt onderbouwd, niet geheel buiten beschouwing mogen laten.

52. Door dit achterwege te laten, maar niettemin, onder 14 van het bestreden arrest, tot het oordeel te geraken dat 'onvoldoende aannemelijk' zou zijn gemaakt dat van 'systematische overtredingen' van de wetten en gebruiken van de oorlog sprake zou zijn geweest, en dan daarentegen dit oordeel wél uitdrukkelijk (mede) te stoelen op een enkele produktie van de Staat die manifest op het stuk van eventuele schending van het proportionaliteitsvereiste en van het verbod om niet-militaire doelen aan te vallen niets vermag bij te brengen, heeft het Hof het recht geschonden.

53. Een en ander is van speciale betekenis.
En wel met name ook hierom.

54. Indien namelijk - zoals zij inderdaad in de feitelijke instanties in het kader van de aan hen voorliggende rechtsvragen hadden dienen te beslissen - de rechters in de beide feitelijke instanties, met eisers, tot het oordeel zouden zijn gekomen dat deze NAVO-oorlog tegen Joegolavië gepaard is gegaan met structurele en massieve schendingen van het verbod om niet-militaire doelen aan te vallen, alsmede gevoerd is met

volstrekt disproportioneel oorlogsgeweld, dan betekent dit onvermijdelijk dat daarmee dan tevens impliciet zou zijn vastgesteld dat ook eisers, als gevolg van deze schendingen van het recht inzake gewapende conflicten, het subject zijn geweest van nog grotere en intensievere risico's om van deze onrechtmatige oorlogshandelingen het slachtoffer te worden, dan reeds het geval zou zijn geweest indien deze onrechtmatige oorlog met het achterwege laten van zodanige schendingen zou zijn gevoerd.

55. Een intensievere oorlog, gevoerd met voorbijgaan aan de eisen van proportionaliteit en met keuzes van doelen die niet als 'militaire doelen' zijn aan te merken, is immers niet alleen - in casu - nog eens extra onrechtmatig, maar brengt daarnaast onmiskenbaar ook nog eens extra risico's met zich mee voor lijf en goed voor alle ingezetenen van het betrokken land.

56. Ook voor de betrokken soldaten, waaronder eisers.

57. En leidt bovendien dan, ook voor deze militairen, waaronder eisers, onvermijdelijk tot grotere schade aan hun sociale grondrechten, zoals deze hierboven reeds nader zijn omschreven.

Met name dan tot een nog verdergaande aantasting van hun individuele bestaanszekerheid en welvaart, aantasting van hun individuele recht op een schoon milieu, aantasting van het voorzieningen-niveau waarop zij kunnen rekenen, verlies van individuele werkgelegenheid, aantasting van de hen toekomstige onderwijs-voorzieningen en aantasting van hun individuele toekomstperspectief.

slotconclusie op dit punt in dit verband:

58. De manier waarop het Hof de beoordeling van de zaak heeft ingericht, alsmede het oordeel zelf dat het Hof tenslotte heeft uitgesproken, hebben ten onrechte het Hof afgehouden van een juist beeld van de omvang en de intensiteit waarmee de NAVO-landen, waaronder Nederland, gedurende de oorlogsperiode feitelijke heerschappij - en daarmee rechtsmacht - uitoefenden over lijf en goed van de ingezetenen van Joegoslavië.

59. Een en ander dus bovendien ook met behulp van een veelvoud van volstrekt onrechtmatige geweldsmiddelen.

60. Deze feitelijke machtsuitoefening over lijf en goed van in casu ook eisers, was zodanig - en daarbij tevens in meerdere opzichten van een volstrekt onrechtmatig karakter - dat hier gesproken dient te worden van het in een aantal opzichten uitoefenen van rechtsmacht over eisers door de NAVO-landen, waaronder Nederland, in de zin van de Europese Conventie.

61. In het kader van middel 4 dient ook hetgeen hierna, in IV onder de punten 71 t/m 79, wordt opgemerkt als hier herhaald en ingelast te worden beschouwd.

III. Nadere opmerkingen ten aanzien van middel 3, met name met betrekking tot het onderdeel 3.2 t/m 3.6

62. Voorzover eisers hun vordering tot schadevergoeding, behoudens op het feit dat de Staat hen onrechtmatigerwijs naar het leven heeft gestaan - dit zowel door de onrechtmatige agressie als door extra onrechtmatig optreden middels het structureel aanvallen van niet-militaire doelen en het systematisch toepassen van **disproportioneel oorlogsgeweld** -, ook rechtstreeks mede baseren op schending van het **agressie-verbod** en op schending van de hierboven beoogde rechtsregels van **humanitair oorlogsrecht**, is - behoudens op grond van de hiervoor reeds in de cassatieschriftuur aangevoerde argumenten - ook voorts nog met zekerheid uit te maken dat bij inbreuk op het agressieverbod en op de wetten en gebruiken van de oorlog de slachtoffers schadevergoeding kunnen vorderen van de partij(en) die deze inbreuken maken, indien teruggegaan wordt naar het voorbeeld dat eerder in deze toelichting werd gegeven van een Nederlandse aanval, in strijd met het agressie-verbod, op Belgische kazernes, zoals hierboven uiteengezet onder 22 en 23.

63. Het zou toch, in het licht van het moderne aansprakelijkheids- en schadevergoedingsrecht, een volstrekt onaanvaardbare uitkomst zijn, indien de Belgische soldaten, die in het gegeven voorbeeld het slachtoffer zouden zijn geworden van het alsdan volstrekt onrechtmatige geweld, of hun nabestaanden, hiervoor geen verhaal zouden kunnen halen bij de Nederlandse Staat !

64. In het onderhavige geval, waarin door het Hof immers wordt uitgegaan van de onrechtmatigheid van mede door Nederland gepleegde agressie, zou een dergelijke consequentie evenzeer absurd zijn.

65. Dat er voor de Staat die de wetten en gebruiken van de oorlog schendt aansprakelijkheid bestaat jegens de slachtoffers hiervan, is al meermalen zelfs uitdrukkelijk in internationale verdragen vastgelegd.

Zoals laatstelijk nog in artikel 91 van het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève het geval is geweest.

IV. Nadere opmerkingen ten aanzien van de middelen 4, 8 en 9

66. Zoals al uiteengezet in de cassatieschriftuur had het Hof niet kunnen volstaan met de - overigens onjuiste, maar dit terzijde - vaststelling dat noch het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens, noch het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten zouden voorzien in een mogelijkheid om bescherming te zoeken tegen de door Nederland, in samenspanning met de overige NAVO-landen, gepleegde zeer ernstige schendingen de mensenrechten van eisers, maar had het Hof bepaald ook moeten onderzoeken of er dan niet andere rechtsregels zijn die eisers de gevraagde bescherming hadden kunnen bieden.

67. Zo had het Hof bepaald ook moeten onderzoeken of - en zo nodig moeten vaststellen dat - de hier in het geding zijnde mensenrechten-normen, indien door het Hof als van de zijde van eisers niet-inroepbaar jegens de Staat beschouwd langs de weg van het EVRM en IVBPR, wellicht van zo algemeen dwingende volkenrechtelijk gewoonterechtelijke aard zijn, dat deze achterliggende gewoonterechtelijke normen zelf hier al geacht zouden moeten worden de geëiste rechtsbescherming aan eisers zouden bieden.

68. En voorts had het Hof bepaaldelijk ook moeten onderzoeken of eisers in dit verband niet worden beschermd door het **commu-
ne strafrecht**.

Temeer nu eisers zich immers ten **principale** op het standpunt stellen dat de Staat - gelet op het feit dat het uitgangspunt hier is dat de Staat zich schuldig maakte aan een onrechtmatige agressie-oorlog en de Staat bovendien de intentie om eisers naar het leven te staan nooit heeft ontkend -, zich in casu jegens hen schuldig maakte aan poging tot moord, c.q. doodslag, danwel bedreiging hiermee, en/of poging tot c.q. bedreiging met toebrenging van zwaar lichamelijk letsel.

69. En tenslotte had het Hof ook nog dienen te onderzoeken in hoeverre, bij een naar zijn bevinding bestaande eventuele totale ontstentenis van duidelijk op rechtsbescherming in een geval als onderhavige **toegespitste rechtsregels**, wellicht in de **algemene beginselen van redelijkheid en billijkheid** een zodanige bescherming te vinden zou zijn geweest.

70. Zodat bijvoorbeeld, naar analogie van de werkgever die naar een recent oordeel van de Hoge Raad gehouden was - een en ander **louter** op basis van de **redelijkheid en de billijkheid** - om persoonsschade te betalen van een werknemer die als bestuurder van een bedrijfsauto een ongeluk had veroorzaakt en daarbij geen verhaal had op de verzekering, wellicht ook in casu aangenomen had moeten worden dat ook hier een enkel beroep op de **redelijkheid en de billijkheid** voldoende grondslag zou kunnen bieden om aan de Nederlandse deelname aan het onrechtmatig optreden een einde maken, alsmede rechtens een voldoende basis zou opleveren voor de gestelde schadeplichtigheid van de Staat aan eisers.

V. Verdere individuele gevolgen van de oorlog voor eisers

71. Nog steeds is onduidelijk wat er gebeurd is **Goran Vasic**, laatste bekende woonplaats Pristina, een van de beide eisers in de beide feitelijke instanties waarmee elke vorm van contact verloren was gegaan.

Alhoewel hij niet voorkomt op de officiële lijst van gesneuvelden van het Joegoslavische Ministerie van Defensie, zijn zijn lotgevallen onduidelijk.

72. Vast staat in elk geval dat hij en zijn directe familie niet meer in Pristina wonen. Gecheckt is of hij zich thans zou bevinden in de Servische enclave in Mitrovica, maar ook daar staat hij niet geregistreerd.

73. Hierbij moet worden aangetekend dat het vrijwel onmogelijk is dat door of ten behoeve van Serviërs onderzoek gedaan wordt in Kosovo. Voor Serviërs is het door tienduizenden NATO-troepen gepacificeerde Kosovo de facto een 'no go-area' en alles wat daar opgevat zou kunnen worden als 'Serviër-vriendelijk' is levensgevaarlijk, dus ook elk onderzoek uitgevoerd door of ten behoeve van Serviërs.

74. Ook was niet te achterhalen of hij wellicht hij deel uitmaakt van de 1 miljoen Servische vluchtelingen, die zich thans in de Federale Republiek Joegoslavië bevinden.

75. Met **Vlasta Djurinac**, eiser in de beide feitelijke instanties, is het contact hersteld kunnen worden. Zijn familie en hij hebben Kosovo moeten verlaten en leven thans in Svetozarevo. Dit onder erbarmelijke omstandigheden. Eiser is, na zijn ontheemding uit Kosovo als gevolg van het, ook in het uitgangspunt van het Hof, als onrechtmatig te beoordelen NAVO-ingrijpen, werkloos en volstrekt afhankelijk van familie voor het levensonderhoud van hem en zijn gezin. Hij is door de oorlogshandelingen en de daarop volgende ontheemding uit Kosovo in hoge mate getraumatiseerd.

76. Ook eiser in cassatie **Vladimir Kostic** is als gevolg van de oorlog werkloos geworden en daarmee zonder geregeld inkomen voor hem en zijn gezin. Hij werkte in een machine-werkplaats, maar een aantal bedrijven waaraan door deze kleine onderneming werd geleverd zijn weggebombardeerd en andere bedrijven waaraan werd geleverd zijn als gevolg van de na de oorlog ontstane malaise eveneens gesloten.

77. In elk geval ook van de eisers in cassatie **Radomir Zikovic**, **Mile Migailovic** en **Vladimir Kostic** is voorts bekend dat zij als gevolg van hun oorlogservaringen ernstige psychische problemen hebben, die wijzen op een post traumatisch stress syndroom.

78. En tenslotte zijn alle eisers, welke als zodanig optraden in de beide feitelijke instanties, als gevolg van de NAVO-oorlog, mede gevoerd door Nederland, getroffen in hun sociale grondrechten.

Ten minste in die zin dat zij, ieder voor zich, geconfronteerd worden met een sterk verminderd individueel toekomst-perspectief, vergaande ondergraving van hun bestaanszekerheid, afkalking van het voorheen geldende sociale voorzieningen-niveau, sterk teruggelopen individuele gezondheidszorg en individueel verlies aan welvaart.

79. Het feit dat de laatst genoemde gevolgen vrijwel alle leden van de Joegoslavische samenleving treffen, doet daarbij niet af aan het feit dat deze gevolgen niettemin ook individueel eisers treffen.

En daarmee als geindividualiseerd moeten worden beschouwd.